
3 1761 07137697 4

TIL JENISEIS KILDER

ØRJAN OLSEN

TIL JENISEIS KILDER

DEN NORSKE
SIBIRIE-EKSPEDITIONS REISE
1914

MED BILLEDBILAG

KRISTIANIA
J. W. CAPPELENS FORLAG

CENTRALTRYKKERIET KRISTIANIA 1915

Forord.

Sibirie-ekspeditionen skulde efter planen arbeide i to somre, første sommer i steppe- og fjeldegnene søndenfor den sibiriske jernbane, og den følgende sommer i de nordsibiriske skoge samt paa tundraen. Det var fra først af min hensigt at vente med reisebeskrivelsen, til det hele var afsluttet. Saa kom imidlertid krigen, som tvinger os til at udsætte næste reise paa ubestemt tid. Jeg har da fundet det rigtigst at beskrive den første ekspedition for sig.

De mange i etnografisk henseende interessante detaljer vedrørende de sojotiske ren-nomader er publicert som et eget arbeide under titelen «Et primitivt folk», da det vilde føre for vidt at tage saa meget specialstof med i en almindelig reisebeskrivelse.

Jeg kan ikke afslutte denne bog uden samtidig at udtale min hjertelige og ærbødige tak til alle dem, som har hjulpet mig at gjøre Sibirie-ekspeditionen til virkelighed.

En tak til de videnskabsmænd, som ved sine anbefalinger eller paa anden maade har baaret sagen frem.

En tak til regjeringen og storthinget.

En tak til pressen og det Geografiske selskabs styre.

En tak til direktør Jonas Lied, det Sibiriske dampskibsselskab og de andre private bidragsydere.

Min ærbødige tak ogsaa til den keiserlige russiske regjering og til hans excellence viceguvernøren over Jeniseiprovinsen for den elskværdige imødekommenhed, de har vist vor ekspedition.

En tak til mine prægtige reisekamerater, som med aldrig svigtende interesse og humør fyldte sine pladse under de mange besværlige situationer og derved ikke mindst bidrog til ekspeditionens heldige forløb.

En speciel tak tillader jeg mig at rette til professorerne W. C. Brøgger og N. Wille samt til min høit agtede lærer i zoologi, prof. Kristine Bonnevie, for den hjælp, de har ydet min sag, da det trængtes som mest.

Kristiania, høsten 1915.

ØRJAN OLSEN.

Indhold.

Fortegnelse over illustrationerne.

ØRJAN OLSEN

I. Sibirie-ekspeditionens tilblivelse.

Det har allerede længe været bekjendt, at der paa flere omraader bestaar en nær forbindelse mellem den Skandinaviske halvø og Sibirien.

Den sibiriske dyre- og planteverden ligner meget vor egen, og mange nye arter er bevislig i de senere aar indvandret østfra til os og er gaaet over til at blive stationære i landet. Der er grund til at antage, at denne indvandring har foregaaet saa længe og i saa stor maalestok, at vor fauna og flora for en væsentlig del bør betragtes som grene af gamle asiatiske stammer.

Denne nære forbindelse bestaar ogsaa paa det etnografiske omraade.

Fra urgammel tid af har lapperne haft fast tilhold paa den Skandinaviske halvø. Ogsaa om dem kan man med sikkerhed sige, at de er kommet østfra; men hvor de har sin egentlige hjemstavn, ved endnu ingen.

De gamle lappiske sagn beretter om et folk — «tschuderne» — som stadig foretog plyndringstog ind i Norge og atter forsvandt. En rest af disse lappernes gamle plageaander lever muligens endnu den dag idag i Onega-karelen. Forskjellige omstændigheder gjør det ikke usandsynligt, at saavel disse lappiske «tschuder» som lapperne selv kan have noget at gjøre med det store uddøde sydsibiriske «tschude»-folk.

At denne paavirkning fra øst i tidernes løb maa have sat spor i vort lands archaeologi, etnografi og antropologi er vel utvilsomt. Derom taler den store lighed mellem visse sibiriske oldfund og vore egne oldsager et tydeligt sprog.

Ligesaa overensstemmelsen mellem de norske og russiske fund fra den «arktiske stenalder».

Tiltrods for dette paa flere omraader saa nære forhold mellem Skandinavien og Sibirien har vore forskere hidtil beskjæftiget sig lidet med studier der øst. Man har ogsaa saagodtsom fuldstændig manglet det sammenligningsmateriale, hvorpaa saadanne studier for en væsentlig del maa bygges. Men skal man vente at vinde nærmere forstaaelse af spørgsmaalet om indvandringen af vor fauna og flora samt af de ovenfor antydede interessante etnografiske problemer, maa der drives forstudier i Sibirien.

I den anledning tillod undertegnede sig for et par aar tilbage at fremsætte forslag om en videnskabelig ekspedition til russisk Centralasien og Sibirien.

Hensigten med denne ekspedition skulde være at studere den sibiriske faunas og floras fællestræk med den skandinaviske samt at samle for universitetet saadant materiale, som kunde tjene til støtte for fortsatte studier paa disse felter herhjemme.

Desuden at samle etnografisk, archaeologisk og antropologisk materiale fra de sibiriske naturfolk, — specielt da saadant materiale, som kunde tjene til belysning af spørgsmaalet om lappernes udspring og indvandring til vort land.

Dertil at erhverve for vore museer mineralogisk og palaeontologisk materiale fra interessante forekomster, som vi eventuelt maatte komme til at besøge.

Det var hensigten at arbeide ude i to somre; den første sommer søndenfor den sibiriske jernbane og næste sommer i Nordsibirien opover mod tundraen.

Det nystiftede norske *Sibiriske dampskibsselskab* havde ved sin direktør, *Jonas Lied,* stillet i udsigt fri befordring af ekspeditionens materiale hjem til Norge, samt muligens ogsaa anden støtte.

Forslaget vandt anklang og blev paa det bedste anbefalet af følgende autoriteter:

Professorerne *R. Collett, N. Wille, Yngvar Nielsen, K. E.*

Schreiner, Johan Kiær, Gabriel Gustafson, G. O. Sars, W. C. Brøgger, Carl Størmer og *H. H. Gran,* konservator *Ove Dahl,* direktør *Jens Holmboe* (Bergens museum), *Dr. H. Schetelig* (Bergens museum), *Dr. Brinkmann* (Bergens museum), *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab* (Trondhjem) og *Tromsø museum.*

Af forskjellige grunde maatte planen imidlertid utsættes nogen tid.

I 1913 blev den optaget paany, denne gang i en noget forandret form. Den første sommers arbeidsfelt skulde være Sajanfjeldene og den nordenfor liggende steppe.

Efter at denne plan var fremlagt, udkom en bog af den engelske geograf *Douglas Carruthers,* som — uden at gaa videre i detaljer — omtalte en sojot-stamme, som boede i skogegnene ved Jeniseis kilder — søndenfor de Sajanske fjelde — og drev med renavl.

Denne lille stamme havde levet saa isoleret, at den var forblevet ukjendt helt til den sidste tid. Carruthers bog vakte opsigt, og jeg modtog fra flere etnografer henstilling om at søge Sibirieekspeditionens rute lagt om saadan, at vi kunde naa hen til disse rennomader og skaffe mere detaljerede oplysninger tilveie om deres liv og rendrift.

Denne henstilling har vi ogsaa fulgt, om end reiseruten derved blev betydelig forlænget, og vi har ikke haft grund til at angre det.

I tilslutning til de ovenfor nævnte formaal med vor ekspedition fik vi ogsaa et meget interessant opdrag fra det *Norske Skogselskab,* som ønskede at forsøge, hvorvidt der skulde være mulighed for med held at indføre haardføre sibiriske bartrær til os. De sibiriske træsorter vokser jo under et meget strengere klimat end vore egne, og det ligger derfor nær at tænke, at enkelte af dem skulde kunne klare sig herhjemme paa steder, som ligger for høit tilfjelds eller for langt nord for vore egne arter. For at forsøg i denne retning skal have udsigt til at lykkes, er det imidlertid nødvendigt, at man skaffer sig godt frø fra de mest skikkede

racer, og at man studerer de angjældende trærs biologi i deres hjemland, saa man ved, paa hvilke lokaliteter de har bedst udsigt til at trives.

Fra *Selskabet for Norges Vel* fik vi ogsaa et lidet bidrag for at undersøge, hvorvidt nogle av de sibiriske nytteplanter har udsigt til at trives hos os. Flere sibiriske arter er tidligere indført til amerikanske prærier, hvor de passer udmerket.

Den russiske regjering var saa elskværdig ved siden av tilladelsen til de planlagte indsamlinger at indrømme os toldfri indførsel for vor bagage og give os med et meget nyttigt introduktionsbrev til de underordnele myndigheder i Sibirien.

Det Norske Geografiske Selskab føiede sin anbefaling til de mange tidligere anbefalinger af ekspeditionen, og der blev indgivet andragende til statsmyndighederne om et statsbidrag paa 10 000 kr.

Takket være en virksom støtte fra flere interesserede videnskabsmænd blev dette andragende elskværdig imødekommet af regjeringen og stortinget.

Samtidig blev en værdifuld hjælp ydet os fra videnskabsselskabet i Trondhjem, hvis præses *B. Lysholm* sammen med konservatorerne *Printz, Nordgaard* og *Broch* satte igang en indsamling til fordel for vor ekspedition.

Ogsaa pressen har med sjelden enstemmighed støttet ekspeditionen og i væsentlig grad bidraget til dens virkeliggjørelse.

Mange privatfolk og forretninger har været saa elskværdige at bidrage til ekspeditionen med pengegaver eller varer.

Sibirie-ekspeditionen talte ved avreisen fra Norge 4 deltagere.

Jeg selv paatog mig det zoologiske og etnografiske arbeide foruden arrangementet af selve reisen.

Færdens botaniker blev min mangeaarige ven og studiekamerat cand. real. *Henrik Printz,* født i Kristiania 1888,

HENRIK PRINTZ

for tiden konservator ved Videnskabsselskebet i Trondhjem. Han tog forleden aar mathematisk-naturvidenskabelig embedseksamen med botanik som hovedfag og nød da den sjeldne udmerkelse at faa ren 1 for sin eksamensafhandling. Fra botaniske studiereiser i Norge var han tidligere vel øvet i botanisk ude-arbeide og fortrolig med skoglivets strabadser. Han har ydet mig en udmerket assistance under arbeidet for at faa ekspeditionen istand, idet han satte igang en indsamling i Trondhjem og fik sine kolleger med derpaa.

Som geolog (med mere) medfulgte min bror, bergingeniør *Anders K. Olsen.* Han er født i Hatfjelddalen i Nordland 1889 og tog 1912 bergeksamen ved universitetet med laudabilis. Han har fra barndommen af ligget paa stadige streifture i sin hjembygds folketomme fjeldtrakter og har senere foretaget flere reiser i uveisomme egne, sidst som geolog i *Hoels* og *Staxruds* Spitsbergenekspedition. Han kjendte saaledes ekspeditionslivet fra før, og havde dertil læst russisk et aars tid, hvilket kom vel med under reisen i Sibirien.

Desuden blev *Fritz Jensen* fra Stavanger med som zoologisk assistent. Fritz Jensen er født i 1890. Han er en dygtig præparant, entomologisk samler og fotograf, og har i en aarrække assisteret afdøde konservator *Tor Helliesen* med indsamling af materiale for Stavanger museum. Han har herunder foretaget flere ekskursioner med telt og sovepose i norske fjeldstrøg.

I Minussinsk antog jeg en femte deltager i ekspeditionen, russeren *Josif Ermilowitsch Gutschin.* Han var kun 19 aar gammel, men havde som søn af Minussinsk-museets forhenværende konservator haft anledning til at sætte sig vel ind i Minussinsk-distriktets archaeologi, saavidt man kjender denne. En bedre mand til at assistere med archaeologiske og anthropologiske indsamlinger i disse egne vilde det være vanskeligt at finde, og han blev os i denne henseende meget nyttig.

II. Østover mot arbeidsfeltet.

Lidt om bagagen. — Paa toldstationen i St. Petersburg. — Syttendemaifest hos minister Prebensen. — Jernbanereisen østover. — Landskabstyper, kirgiser, fugleliv etc. — I Krasnojarsk. — En elskværdig modtagelse. — Jonas Lieds popularitet i Sibirien. — Dampskibsreisen til Minussinsk.

Ekspeditioner af den art som vor har hidtil været næsten ukjendte i Norge. Det kostede derfor meget arbeide, før foretagendet endelig var sikret.

Efter planen skulde vi være reist fra Kristiania i april, men paa grund af den sene afgjørelse m. h. t. statsbidraget og andre omstændigheder kom vi ikke afsted før i begyndelsen af mai.

Nogle dage før afreisen kom *Printz* til Kristiania for at arrangere alt vedrørende den botaniske udrustning.

Trods alle bestræbelser for at indskrænke bagagen fik vi alligevel en ganske stor oppakning at trække paa. Vi turde nemlig ikke sætte for stor lid til, hvad vi kunde faa i de sibiriske byer, og det viste sig senere, at vi gjorde ret deri. Alle importerede varer er nemlig meget dyre i Sibirien, og videnskabeligt arbeidsmateriale er vanskeligt eller ofte endog umuligt at erholde.

Da vi maatte gjøre regning paa at reise meget med kløv i Sibirien, lod jeg allerede i Kristiania forfærdige 8 kløvkister af passende størrelse og med laas for. Disse kister blev nummereret, og i dem anbragte vi det meste af mindre eller kostbarere sager, som trængte særlig god pakning. Indholdet af hver kasse blev nøie nednoteret, for at vi let skulde kunde finde alt igjen.

Desuden medførte vi et par større kasser, nogle impregnerede sække med papir til botanisk brug, et par kister af jernblik indeholdende algeglas og konserveringsvæsker, to store telte, fire fuldpakkede rygsække, fire soveposer m. m.

Vi havde med os 5 geværer, nemlig en Kragjørgensenskarabin, en drilling, et toløb (for rifle og hagl), et almindeligt dobbeltløbet haglgevær og en liden dobbeltløbet bøsse,

ANDERS K. OLSEN

som specielt var beregnet for smaafugl. Det høire løb var for almindelige salonpatroner, det venstre for smaa haglpatroner. Alle andre haglgeværer var for kaliber 16, hvilket efter min opfatning passer bedst paa lange reiser, da ammunitionen til kal. 12 bliver for tung, og mindre kalibere ikke er tilstrækkelig effektive.

Naar undtages de grovere haglsorter tog vi med omtrent al ammunition hjemmefra for at være paa den sikre side. Ammunitionskisten blev derfor meget tung.

Ogsaa fotografisagerne fyldte en hel kløvkiste for sig. De maatte pakkes med særlig omhu, og fremfor alt gjaldt det at beskytte dem mod væde under de lange elvereiser, som var planlagt. Efter mønster af *Hoels* Spitsbergenekspedition lod jeg derfor forarbeide bokser af zinkblik svarende til filmens eller pladernes format. Laagene til disse var saa dybe, at de kunde skyves ned til boksens midte eller lidt længer. Rundt om langs laagets kant blev der saa surret et bredt baand, indsat med et klæbrigt stof, som dækkede aldeles hermetisk til. Disse baand faaes paa apothekerne under benævnelsen «leucoplast». De kunde tages af boksen og sættes paa igjen mange gange uden at blive mindre brugbare for det. Denne maade at opbevare fotografisagerne paa er aldeles ypperlig under reiser i uveisomme strøg. De bokser, som var forseglet saaledes, kunde gjerne dyppes under vand, uden at indholdet tog skade af det. Ogsaa krudtet blev pakket i vandtætte beholdere.

Blandt vore mange smaasager var ogsaa et reiseapothek, som vi dog heldigvis aldrig fik brug for, naar undtages heftplasterne og insektspulveret.

Da *Printz* lige før afreisen kom trækkende med det botaniske præparationsmateriale, kan jeg ikke nægte for, at jeg med skræk tænkte paa overvegterne paa bagagen under den lange reise — saa meget var det. Men Printz ansaa det tryggest at have alt med hjemmefra, og deri gjorde han ret. Selv almindeligt pressepapir viste sig nemlig vanskelig at opdrive i de sibiriske byer, vi passerede.

Dette maa ikke tydes derhen, at de sibiriske byer er daarlig udstyret i enhver henseende. Tvertimod, man var ganske godt assorteret, men videnskabeligt arbeide er der lidet af, og derfor har man ikke brug for noget arbeidsmateriale af den slags.

Den 11te mai forlod vi Kristiania med Stockholmstoget for over Hangø og Helsingfors at begive os til St. Petersburg. Denne rute valgte vi af hensyn til bagagen.

Paa stationen fremmødte min høit skattede lærer i botanik, professor Dr. *N. Wille,* samt nogle yngre videnskabsmænd og andre venner foruden nogle af vore nærmeste slegtninge. Haardest faldt aabenbart afskedens time for *Printz,* som var nygift.

Under reisen østover havde vi det mest straalende solskinsveir. Det svenske toldvæsen var som vanligt meget liberalt og slap os uden videre eftersyn igjennem med vore geværer og hele den øvrige bagage, da de hørte, at det var en ekspedition, som skulde til Rusland. Det karterede gods blev heller ikke aabnet, men førtes under opsyn af en toldfunktionær fra Stockholms centralstation til vor dampbaad «Wellamo».

I Stockholm var vaaren langt fremskreden. Djurgaarden med Skansen viste sig i sin grønneste pragt. Vi blev derfor forbauset over den næste dag i Hangø at finde næsten sorte bjerketrær med en kold, vinterlig gufs ud fra landet.

Kl. 5 eftermiddag den 14de mai lagde vi til ved Wassiliewski ostrow i St. Petersburg.

Paa ansøgning gjennem udenrigsdepartementet havde den russiske regjering været saa elskværdig at tilstaa toldfri indførsel af Sibirie-ekspeditionens bagage. Skriftlig besked derom skulde være indsendt til den Finlandske jernbanestation samt til havnetoldvæsenet i St. Petersburg, d. v. s. til de to steder, hvor vi kunde vente at komme ind til byen.

Ved vor ankomst til havnen kunde imidlertid det derværende toldvæsen ikke finde noget dokument angaaende os, og vi blev derfor nødt til at vente paa dampbaaden i

FRITZ JENSEN

flere timer, medens alle andre passagerer gik fra borde. Værst gik dette forøvrig ud over en norsk skibskaptein, som skulde over til Vladivostok og ikke kunde et ord russisk. Han havde bedt mig om at hjælpe sig lidt paa ret vei i Petersburg, og nu blev jeg forhindret fra at kunne gjøre dette. Jeg anbefalede ham saa at tage en vogn til det Nordiske reisebureau ved den nedre ende af Newski-prospektet. Der vilde han træffe svensktalende folk og blive hjulpet. Det sidste vi saa ham, stod han inde paa bryggen omringet af en hob «iswostschik»er. Han rakte hjælpeløs en finger i veiret, hvilket sandsynligvis skulde betyde en rubel. Men kuskene raabte i munden paa hverandre og rakte to eller tre fingre i veiret. Taksten er — for den strækning, det dreiede sig om — kun nogle faa kopek.

Endelig syntes toldmændene at have faaet greie paa os. Vi fik tilladelse til at gaa iland og tage rygsækkene med. Til at begynde med havde vi nær faaet ogsaa kløvkisterne udleveret med en gang; men saa kom en høiere funktionær til og bestemte, at disse saavelsom geværerne og den øvrige bagage skulde føres til Petersburgs havnetoldkontor paa *Gutujewski ostrow,* i den sydvestlige udkant af byen. Der skulde jeg møde frem og faa alt visiteret den følgende dag.

Da jeg dagen efter sammen med min bror mødte frem paa toldkontoret, begyndte man at pakke op alle vore sager, veie de forskjellige ting for sig og gjennemgaa alt paa den nøieste maade. Alle vore sager var som nævnt omhyggelig pakket og bogført fra Kristiania af, og det var slet ikke hyggeligt nu at faa det samme arbeide paa ny. Vi havde jo faaet toldfrihed for altsammen, og en stor del af vor bagage — f. eks. ammunition, præparationsmateriale etc. — vilde jo blive forbrugt i Sibirien.

Jeg kunde derfor ikke forstaa, hvad denne omstændelige fremgangsmaade skulde tjene til. En toldmand sagde mig, at det var for at kontrolere, at alt blev ført ud af landet igjen. Denne grund var imidlertid ikke fyldestgjørende, da som nævnt meget af vor bagage aldrig var beregnet paa at

føres ud igjen. Desuden gik man saa rent paafaldende nøie tilværks. Man tog f. eks. enkelte blade ud fra forskjellige steder i *Printz's* store papirpakker og holdt dem op mod lyset for at se, om der skulde findes nogen slags skrift paa dem.

Den russiske regjering havde været saa elskværdig at udstyre os med en anbefalingsskrivelse, i hvilken alle underordnede myndigheder opfordredes til at vise os imødekommenhed og yde os den assistance, vi maatte trænge. Denne skrivelse fandt jeg grund til at gjøre brug af allerede paa toldkontoret. Jeg søgte op øverste embedsmand paa stedet, fremviste vore papirer, beklagede mig over behandlingen og aflagde mit æresord paa, at vi intet medførte, som vi trængte at skjule. Det hjalp, — udpakningen blev indstillet, og man nøiede sig med at notere enkelte af de større sager, først og fremst da skydevaabnene, som jeg skriftlig forpligtede mig til at føre ud af landet igjen.

Men endnu var der mange formaliteter at gjennemgaa, før vi endelig fik sagerne med os. Jeg maatte undertegne mange forskjellige dokumenter, og det blev aften, før vi endelig med en svær fuldlastet vogn kunde begive os fra Gutujewski ostrow til Nikolai-stationen.

Under opholdet i Petersburg benyttede jeg anledningen til at vise mine reisefæller de derværende etnografiske og archaeologiske samlinger fra de egne af Sibirien, som det var vor hensigt at besøge. Ved at studere museerne paa forhaand er man jo lettere istand til at dømme om, hvad der er ægte eller ikke ægte af de sager, man finder hos de indfødte. Hos det folk, vi særlig kom til at arbeide blandt, var forøvrigt risikoen for at faa uægte sager forsvindende liden.

Paa den sibiriske bane maa man som oftest bestille plads flere dage iforveien for at være sikker paa at komme med. Man betaler pladskort og beholder sin plads for hele reisen. Er man flere sammen, kan man reservere en hel kupe for sig selv.

Vi havde tænkt at tiltræde jernbanereisen østover om

morgenen den 17de mai, men fik saa dagen i forveien indbydelse fra minister *Prebensen* og frue til at feire Norges hundredeaars-jubilæum ved en middag i den norske legation.

Til at begynde med vakte antrækket os visse betænkeligheder. Vi havde ved afreisen hjemmefra drøftet, hvorvidt vi burde tage med snipkjoler eller ikke, og resultatet blev, at vi lod dem ligge igjen. Nu havde vi kun vore sportsdresser til raadighed. Men ministerens forsikring om, at det ikke var værdt at tage hensyn til antrækket, og udsigten til at tilbringe den mindeværdige hundredeaarsdag i godt norsk selskab bragte os snart til at ombestemme os.

Det skulde vi heller ikke angre paa. Thi festen blev en af de stilige, som længe mindes. I legationen fandt vi samlet alle de mere fremtrædende nordmænd, som Petersburg og de omliggende smaabyer kunde opvise, — ialt i et antal af omkring 70. Efter de første officielle taler viste ministeren os den ære at holde en elskværdig tale ogsaa for Sibirie-ekspeditionen, som han ønskede alt godt paa færden.

Vi for vor del har ogsaa al grund til at være ministeren taknemmelig for hans velvillige arbeide ianledning vor ekspedition og forberedelserne til den. Jeg tillader mig her at bringe ham min ærbødige tak derfor.

For minister *Prebensen* og frue talte bl. a. generalkonsul *Thorsen,* som i en af ham selv forfattet sang tolkede den norske kolonis hjertelige følelser for vort populære ministerpar i St. Petersburg.

Desuden blev der afsunget flere andre for anledningen lavede eller passende kjendte sange. Efter middagen fik man sig en svingom, og *Printz* var dristig nok til at prøve en vals med frk. *Prebensen,* tiltrods for sportsdragten og begsømstøvlerne. Men han fandt snart, at støvlerne ikke passede til gulvet, og flere danse blev der — saavidt jeg husker — ikke med ham.

Sibirie-ekspeditionen maatte desværre bryde op fra det hyggelige selskab allerede ved $^1/_2$1 tiden — medens festen endnu var i fuld gang — da vi skulde reise tidlig næste

morgen. I vort hotel vidste man, at vi var i den norske legation, og da vi udpaa natten vendte hjem dekoreret med gyldne 17de-mai-medaljer, blev vi modtaget med meget ærbødige buk af tjenerne, som sikkert troede, at vi havde faaet en eller anden orden.

Næste morgen kjørte vi i straalende varmt solskinsveir opover Newski paa vei til Sibirien.

Paa Nikolai-stationen fremmødte til vor glædelige overraskelse geologen Dr. *Wittenburg,* som tidligere har arbeidet paa Spitsbergen, og som har vundet mange venner blandt norske videnskabsmænd.

Det var et daarligt tegn, da vi alene for strækningen Kristiania—Stockholm maatte betale 32 kroner i overvægt. Ved ankomsten til Nikolai-stationen havde vi med over 30 pud bagage, og overvægten pr. pud til Krasnojarsk er ca. 10 kroner. Det gik imdlertid bedre end tænkt. Vi havde reserveret for ekspeditionen en II klasses kupé med 4 sovepladse og i denne stuede vore fortræffelige «nosiltschik»er ind saa meget gods, at vi slap med meget mindre overvægt, end det fra først af saa ud til.

De russiske jernbanevogne er rummelige, og russerne liberale. Man kan pakke ind i kupeen saa meget bagage, som man finder plads for, og forøvrigt indrette sig, som man lyster. Vi fik straks efter afgangen fra Petersburg en kvittering for vore fire billetter, og senere havde vi i vor kupé ikke besøg af andre end vaskekonen, som kom hver morgen.

Det er ikke tilladt at spytte i de russiske vogne, men bortseet fra dette findes der ingen plakater og ingen forbud. Kommer man tilskade, er det ens egen sag. Paa de fleste stationer østenfor Viatka finder man fremme ved platformen en liden kolonialbutik og en lang disk, hvor bondekoner sælger mad- og drikkevarer til meget rimelige priser. Man raaber dem an, idetsamme man hopper af toget: «Tjaátusjka, paa tschaam u was jáitsa, paa tschaam u was chljeb?» (Lille tante, hvor meget koster æggene hos Dem, og hvor

JOSIF ERMILOWITSCH GUTSCHIN

meget koster brødet?) Kogende vand til the giver staten gratis paa alle stationer.

Naar toget standser, farer alle — fra den kaftanklædte bonde til embedsmanden i sin fine uniform — afsted med sin «tschainik» (d. e. thekande) i haanden for at hente vand, og naar der fløites til afgang, kommer man løbende tilbage med thevandet, smør, brød, æg, stegte høns etc. i hænderne. Mange kommer, efter at toget har sat sig i bevægelse, løber efter og hopper op i sidste øieblik. Saa gjør man sig det hyggeligt i kupeerne, hvor thekanden altid staar og damper paa det hviddugede bord.

Vi anskaffede os straks en «tschainik», indrettede os som de øvrige og fandt os særdeles vel tilrette. I vor vogn var alle pladse belagt helt til Østsibirien. Dette var bekjendtgjort ved en plakat udenpaa vognen, og der kom derfor ingen andre ind i korridoren end de, som holdt til i kupeerne ved siden af. Efterhaanden lærte vi flere af disse at kjende, saa vi kom til at føle os som en stor familie. I kupeen ved siden af os boede en polsk videnskabsmand Dr. *St. Poniatowski* og en russisk geolog *Leonid Iwanowitsch Prasolow,* som skulde ud paa en ekspedition helt til Sachalin. De skulde reise med eget fartøi ned over Amurfloden og fra flodmundingen sætte over havet til sit arbeidsfelt.

Livet i vor kupé artede sig næsten som et hytte-ophold, hvor man er henvist til at stelle selv. Vi dækkede bordet og dækkede af igjen, promenerede imellem paa platformerne og tog os for, hvad vi fandt for godt. Om aftenen slog vi op de brede sofarygge, rullede soveposerne op og krøb ind i dem. Om morgenen bragte vi alt i orden igjen. Man indrettede sig idethele ganske som hjemme. Dette er utvilsomt ogsaa det mest praktiske princip i Rusland, hvor jernbanereiserne falder saa lange.

Vi kom til at holde af dette tog, og det var næsten med vemod, vi forlod det i Krasnojarsk efter vel $5^1/_2$ døgns reise. Men saa er ogsaa russerne de hyggeligste reisefæller, man kan ønske sig.

Enhver gjennemreisende, som vil se lidt af Rusland og russisk skik, bør reise med de almindelige tog. Med det ugentlige exprestog kommer man rigtignok hurtigere frem; men det koster næsten dobbelt saa meget, og benyttes næsten udelukkende af udlændinger.

Vor jernbanereise var hele tiden begunstiget af det mest straalende solskinsveir. Men varmt var det, saa det forslog. I europæisk Rusland fyrede man for det meste lokomotivet med ved, og da vi paa grund af varmen maatte sidde for aabne vinduer, fik vi en hel regn af aske over os. Jernbanelinjen løber ofte snorret over uhyre lange strækninger, og mange af de tog, vi mødte, havde en forbausende længde. Men saa findes der jo næsten ikke stigninger paa hele veien.

Det landskab, man kjører gjennem, er ensformigt og let at karakterisere i store træk. Første døgn gaar reisen gjennem flade, udstrakte sumplandskaber med forkrøblet, vandsyg skog, som mange steder endog er næsten uddøet. Grundvandet staar mange steder saa høit, at det er vanskeligt at komme frem gjennem skogen, og jernbanelinjen har af denne grund over lange strækninger maattet bygges op for at kunne ligge tør. Det har sikkert ikke kostet saa lidet at lægge bane gjennem dette terræn, selv om landet er fladt. Dette sumpland er, som det vil forstaaes, lidet skikket for bebyggelse og ligger derfor for den største del øde og folketomt.

Andet døgn kjører man hovedsagelig gjennem lavt, bølgende og tørt terræn med kolossale dyrkede marker og partier af granskog iblandt. Paa sine steder er alt land opdyrket, saa skogen kun staar tilbage i klatter her og der. Nu og da passerer man lave graa landsbyer, hvor en vakker kirke med glinsende kupler rager dominerende frem over de uanselige omgivelser. Denne karakteristik gjælder landet fra Viatka til Ural.

I Petersburgs guvernement stod træerne ligesom i Finland næsten sorte, men eftersom vi kom østover, blev det varmere, og i Østrusland fandt vi til vor overraskelse næsten

fuld sommer! Træerne stod i sit grønneste flor, imponerende flokke af blaakraaker (Corvus frugilegus) fløi skrigende omkring, og lærken sang over græsbevoksede marker. Kamafloden gik høit over sine bredder og oversvømmede det flade skogland milevidt omkring. Her og der saaes flydende rester af huse eller rømmede landsbyer, hvoraf paa sine steder kun tagene stak op.

I Ural er naturen mere norsk, og den faldt derfor mere i vor smag end landet vestenfor. Snaufjeld ser man intet til, og selve fjeldovergangen er ganske lav. Man kjøres mellem høie aaser klædt med vakker slank granskog. Ved *Kungur* kommer man fra det aabne land ind i selve Ural. Stationen ligger ved en liden elv i de mest idylliske naturomgivelser. I nærheden ligger byen, som tiltrods for sin ringe størrelse brillierer med et forbausende antal vakre kirker. Det glitrede lang vei fra de mange gyldne spir.

I Ural slog en kjølig luftning os imøde, og vi noterede spredte sneflækker i de tætteste skogholt. Men i solbakkerne nikkede hvidveisen og paa engene stak soleien allerede knopperne op, saa vaaren var naaet ogsaa did. Vi saa en forbausende mængde harer, som gjorde sig tilgode med det friske grønt paa de solrigeste steder. De satte sig paa bagbenene, rettede de lange ører hid og did og syntes meget usikre m. h. t., hvorfra larmen egentlig kom. Naar saa toget kom for nær, satte de med nogle lange sprang ind i skogen. Undertiden tog de samme retning som vi, men fandt formodentlig snart, at forfølgeren var for snar tilbens, og stak sig saa med et par vældige hop væk i krattet ved siden af linjen.

Under reisen over Ural fik vi besøg af et par mænd, som fulgte med toget et stykke for at sælge uralske stene. De førte med sig en nydelig kollektion af forskjellige slags slebne stene. Der var bergkrystaller, ametyster, turmaliner, topaser, ædelgranater m. m. til forholdsvis rimelige priser, — d. v. s. man maatte jo prutte der som overalt i Rusland.

Paa enkelte stationer fandtes smaa butikker, som ude-

lukkende solgte stensager fra Ural, og som gav et godt indtryk af, hvilke skatte disse fjelde gjemmer. Hovedsædet for denne stenindustri er byen *Ekaterinburg,* som ligger ved jernbanelinjen paa østsiden af Ural-kjæden.

Paa den vestsibiriske steppe var sommeren betydelig længere fremme. Man har paa denne steppe næsten følelsen af at befinde sig paa havet. Hele dage kjører man over absolut fladt terræn uden anden begrænsning end den blaa himmel. Selv toget bliver lidet i dette landskab, og synes kun sagte at krybe henover den uendelige flade. Ofte var landet helt skogbart, men som oftest saaes enkelte spredtstaaende bjerke i isolerede klynger. Mod øst vinder bjerkene lidt efter lidt terræn. Russerne kalder saadant landskab for en «skogsteppe». Nogen egentlig skog kan man ikke tale om, det er kun spredte trær. Den vestsibiriske steppe er over store strøg frugtbar og vel skikket for dyrkning. Dette gjælder omtrent alle steder, hvor der ikke er for tørt.

De nærmeste strøg omkring jernbanen kan da ogsaa allerede opvise en ganske stor befolkning af kolonister. Mellem de blomsterklædte græsmarker passerede vi vældige agre, som det tog flere minutter at kjøre forbi. Men endnu er der plads for uendelig mange flere.

Her og der saa vi kirgisiske jurter. Men dette er kun de nordligste udløbere af denne steppens oprindelige befolkning; de fleste bor søndenfor, i kredsen Semipalatinsk. Der hviler noget fribaaret og kjækt over disse steppens barn. Vi saa nogle af dem paa stationen *Omsk.* De holdt sig i en klynge for sig selv og syntes ikke at bekymre sig om hverken russerne eller de øvrige fremmede. Men hvad der forbausede os mest ved dem var, at de i den da herskende voldsomme sommervarme gik klædt i tykke skindpelse med svære skindhuer paa hovedet. Og det syntes ikke at genere dem det ringeste.

Paa den vestsibiriske steppe syntes dyrelivet at være fattigt, saavidt vi kunde dømme fra jernbanen.

Men den østenfor liggende *Barabinske sump-steppe* var

Udenfor Sibirie-toget paa Sjarja station. (Printz har hentet thevand) (s. 13)

Russiske emigranter paa Omsk station

Kirgisere og russere paa Omsk station (s. 16)

Vi beser kaierne i Krasnojarsk
(Printz, forfatteren, Gunnar Christensen og Anders Olsen)

til gjengjæld saa meget rigere. Den var for det meste dækket af en tynd, vandsyg skog med større eller mindre, sivomkrandsede saltsjøer iblandt. Langs bredderne af disse sjøer saaes enkelte steder en hvid rand af udkrystalliseret salt. Fuglelivet var ved disse sjøer rent overvældende rigt. Vi skræmte op flokke paa tusinder og atter tusinder af ænder og andre vandfugle. Ogsaa svaner saa vi flere steder.

Ved stationen *Tschanui* kjørte vi henved et kvarter gjennem en eneste umaadelig sværm af libeller, hvilket satte vor enthomolog *Jensen* i ren henrykkelse. — Naar man tager i betragtning de sibiriske videnskabsmænds faatallighed og den korte tid, man endnu har arbeidet der, er det let forstaaeligt, at landets fauna og flora endnu er saa lidet kjendt, som tilfældet er.

Vi reiste i norske sportsdresser med knæbenklæder. Det var neppe den heldigste reisedragt vi kunde vælge, for de vakte overalt vældig opsigt. Selv paa Newski prospekt standsede de spadserende op i mængde for at tage de kuriøse fremmede i øiesyn. I Sibirien er udenlandske ekspeditioner en meget sjelden foreteelse, ialfald i de dele af landet, som vi besøgte. Det var derfor ikke saa underligt, at folk saa paa os med nysgjerrige øine. Særlig sensation vakte det, naar *Jensen* fangede biller paa jernbanestationerne.

Paa de vestsibiriske stepper var sommeren saa langt fremskreden, at vi begyndte at frygte for muligens at være vel sent ude. Men eftersom vi nærmede os Jenisei-distriktet, blev det stadig koldere, og tilslut dampede vi gjennem næsten sorte løvskoge med sneflækker i nordskraaningerne.

Paa jernbanen i Sibirien gaar man efter St. Petersburgs tid. Eftersom vi avancerede østover, blev forskjellen mellem vore uhres tid og den virkelige tid stadig mere merkbar og naaede tilslut op til næsten 5 timer. I de sidste par dage gik vi tilsengs ved 7-tiden og stod op kl. 3 om morgenen!

Henimod Jeniseidistriktet kom vi endelig fra det umaadelige lavland over i kuperet og skovbevokset terræn med en

natur, som i mangt og meget ligner Norges. I guvernementet Tomsk findes nok ogsaa store skoge, men man ser dem ikke fra jernbanen, da alle større trær er hugget og benyttet i de nærmeste omgivelser af denne. Ved en jernbanereise til Jenisei faar man derfor ikke noget indtryk af den oprindelige sibiriske urskog eller «taigá», som sibiriaken kalder den.

Ved stationen Taiga skal der tidligere have været mægtig skog, men nu er den væk, — der er kun smaaskog tilbage.

Til Krasnojarsk ankom vi i bælgmørke kl. $^1/_2$12 (efter stedets tid) den 24de mai. Nogle bygninger lige ved byen stod i lys lue og kastede et uhyggeligt rødt ildskjær over omgivelserne.

Efter nogen parlamentering fik vi fat paa en mand, som kjørte vore sager de 3 km. fra stationen til et gjæstgiveri i nærheden af dampskibsbryggen. Selv vadede vi med geværerne paa skulderen efter i det dybe gadestøv og dannede livvagt om vort dyrebare gods. Alle vinduer var stængt med sterke slaaer, bag portene knurrede vagthunde, og udenfor de bedre huse promenerede sterkt bevæbnede vagter. Det første indtryk af Sibirien var derfor ikke videre gjestmildt.

Da vi havde banket paa gjæstgiveriets port en stund, viste en kone sig i et vindu i 2den etage og spurgte, hvem vi var og hvad vi vilde. Først da hun havde faaet tilfredsstillende svar paa en række spørsmaal, dristede hun sig til at slippe os ind. Paa sibiriske hoteller faar man ikke sengklæder, og møblementet er det som oftest smaat bevendt med. Vore udmerkede soveposer kom derfor straks til sin ret, og vort leirliv i Sibirien begyndte egentlig allerede i Krasnojarsk.

Det viste sig forøvrigt senere, at vi ikke havde været særlig heldig i valg af opholdssted. Byens bedste hotel er «Metropole», som vi besøgte paa tilbageturen og som er ganske upaaklageligt udstyret. Sengklæder faar man dog ikke der heller.

Dagen efter vor ankomst besøgte vi byens lille museum.

GUNNAR CHRISTENSEN

Paa museets trappe blev vi anraabt af en rasende gendarm, som saa ud, som om han vilde kjøre bajonetten i os paa stedet. Saavidt jeg kunde forstaa af hans ophidsede tilraab, var vi kommen hen til en dør, hvor adgang var forbudt. Da jeg havde forklaret, hvor vi skulde hen, slap vi op ad en dør lidt længere til venstre.

Jeg havde ønsket at træffe bestyreren, konservator *Tugarinow,* som for nogen tid siden sendte vort universitet en pen samling sibiriske fugle mod at faa norske i bytte; men han var desværre reist til udlandet. Istedenfor traf vi en ung archaeolog ved navn *Jermolajeff,* som paa det elskværdigste viste os omkring og forklarede for os alt det, vi saa. Mest interessant var den etnografiske og archaeologiske afdeling. Hr. Jermolajeff kjendte til vor ekspedition paa forhaand og var straks paa det rene med, hvem vi var. Dagen efter berettede byens avis «Otkliki Sibiri» (: Sibiriens ekko) om vor ankomst og vort besøg i museet.

Paa museet fik vi greie paa det Sibiriske dampskibsselskabs adresse og gik saa derhen. Selskabets sibiriske afdeling bestyres af hr. *Gunnar Christensen* fra Kristiania, som ogsaa fører tilsynet med det norske konsulat i Krasnojarsk under direktør *Lieds* hyppige og langvarige fravær.

Vi havde ventet at komme til et lidet kontor, men blev overrasket ved at finde et stort hus med kontorer, lagere, ildfaste hvælv etc., hvilket altsammen benyttes af det Sibiriske dampskibsselskab.

Hr. *Christensen* kom os imøde og bød os hjertelig velkommen. Direktør *Lied* havde stillet mig i udsigt fri fragt hjem for vort materiale samt forøvrigt al den støtte, hans selskab paa anden vis kunde yde os i Sibirien, og hr. *Christensen* gjorde saavist ikke disse løfter tilskamme.

«Vi har allerede længe ventet Sibirie-ekspeditionen hid», sagde han, da vi var kommen tilro i hans hyggelige dagligstue, «og har her fulgt den med megen interesse og sympathi. Jeg vilde gjerne gjøre mit til, at resultaterne af ekspeditionen kan blive saa gode som muligt, og har derfor paa

forhaand indsamlet endel sager, som jeg herved vil faa overrække Sibirie-ekspeditionen som gave.» Han hentede derpaa frem en meget vakker samling af archaeologiske sager fra Minussinsk-distriktet og etnografiske gjenstande fra Nordsibirien. Desuden tre aars nøiagtige meteorologiske observationer fra Jeniseimundingen, endel gamle mynter etc., alt ialt en meget værdifuld tilgift til vor ekspedition.

Men ikke nok dermed. I de tre dage, ekspeditionen opholdt sig i Krasnojarsk, ofrede *Christensen* al sin tid paa os. Vi var i disse dage hans gjæster; han viste os rundt i byen, assisterede os med alle mulige indkjøb og arrangements, skaffede os alle ønskelige oplysninger og introducerede os hos Jeniseiprovinsens viceguvernør, som for tiden bestyrede guvernørens embede, da sidstnævnte var i udlandet. Vi fik hos ham en særdeles elskværdig modtagelse og blev udstyret med en introduktionsskrivelse til alle underordnede embedsmænd i distriktet. Dette dokument saa vel som vort anbefalingsbrev fra regjeringen blev os senere til megen nytte. Uden disse papirer vilde vi vanskelig have kommet os hjem igjen under de ekstraordinære forhold, som herskede under vor tilbagereise gjennem Sibirien.

Desuden tilbød *Christensen* sig at assistere os med indsamling af skogfrø fra selskabets skoge i Turuchansk-distriktet, og arrangerte det saaledes, at vi kun behøvede at indsende vort indsamlede materiale til selskabets russiske kommissionær i Minussinsk, som saa skulde besørge det videre nedover. Dette var os jo en betydelig lettelse. — Ogsaa ekspeditionens forpleining tænkte Christensen paa. Han forærede os en mængde hermetik, indført fra Norge med «Korrekt», bl. a. en kasse hermetisk melk, hvilket vi havde tænkt at tage med hjemmefra, men ikke turde gjøre af frygt for den kostbare overvegt paa jernbanen. Dertil mange andre gode sager, hvoriblandt selv Havanna-cigarer og champagne ikke manglede. Den sidste var beregnet for særlige festlige anledninger, f. ex. 7de juni, som vi vilde feire et eller andet sted ude paa Minussinsk-steppen.

Det var derfor ikke underligt, at *Christensen* blev en populær mand blandt os.

Der reiser adskillige nordmænd — specielt sjøfolk — med jernbanen gjennem Sibirien; men det hænder næsten aldrig, at nogen gaar af i dette land. Foruden Christensen fandtes der i hele Krasnojarsk kun én nordmand til, nemlig en mekaniker ved navn *Grøtnes*. De satte aabenbart megen pris paa at træffe landsmænd, hvilket nok ikke gaar saa ofte paa. I de sidste par aar havde de ikke seet nogen nordmand undtagen direktør *Lied,* som en sjelden gang besøger byen.

Krasnojarsks omgivelser minder meget om norsk natur. Men floden, som danner byens østgrænse, viser dog straks, at man befinder sig i et land af større dimensioner end Norge. Paa østsiden af Jenisei hæver der sig nogle høie aaser med snaue fjeldknatter. Christensen fortalte mig, at man ikke behøver at gaa langt ud af byen paa den kant for at finde anledning til jagt paa ulv og bjørn. Han lovede os leilighed til en bjørnejagt, hvis vi vilde standse nogle dage i Krasnojarsk paa tilbageturen. Desværre tillod ikke forholdene os at gjøre det.

Selve byen Krasnojarsk frembyder en underlig blanding af gammelt og nyt. De lave træhuse med slaaer for vinduerne og tjærebrunede vægge af grovt tømmer minder ikke saa lidet om de gamle norske bygninger paa Folkemuseet. En kontrast til dette danner jernbanestationen og enkelte andre moderne murbygninger — repræsentanter for den nye kultur, som er kommet ind med den transsibirske jernbane for faa aar siden.

Som i de fleste mindre sibiriske byer har man gjerne fortaug af planker, som er hævet indtil en halv meter over gadelegemet. Dette er gjort af hensyn til støvet, kan jeg tænke mig. Saa meget støv som i de sibiriske byer har jeg nemlig aldrig seet noget andet sted. Det gik undertiden over skoene, naar man skulde passere gaden. Og naar det regner, danner der sig en sort velling, som gjør gaden omtrent ufarbar for

fodgjængere. Christensen sagde os, at han var nødt til at holde hest for at kunne komme frem i regnveir! En dag, medens gaden laa tør, blaaste der op en storm, og da var det saa at sige umuligt at færdes ude. Støvet hvirvledes op i saadanne masser, at det blev ganske mørkt, og man risikerede næsten at blindes eller at kvæles af det.

Men i vakkert veir er Krasnojarsk et ganske tiltalende sted. Byen har en pen park og flere andre hyggelige tilflugtssteder. Sammen med Christensen besøgte vi et par gange «Klub-haven», hvor byens distingverede publikum mødes og om sommeren ofte spiser middag eller aftensmad under aaben himmel. Der blev konserteret af et stort italiensk orkester, og omgivelserne var saa europæiske, at man let kunde glemme, at man befandt sig i det fjerne og berygtede Sibirien.

I Krasnojarsk kjøbte vi en hel samling af alt slags billigt skrammel, som skulde være foræringer og byttemateriale til sojoterne. Det var mest brogede billige tørklæder, blanke knapper, naale, fortinnede medaljoner, speile etc. vi lagde an paa, og det meste af dette viste sig senere at faa god afsætning.

Vi udrustede os ogsaa med et par hver af de langskaftede russiske støvler, som er saa populære overalt i zarens rige. De ligner mest norske sjøstøvler, men har tyndere og mygere skafter. Men disse støvler var vi mindre tilfreds med; de var tunge at gaa i, og begyndte allerede efter en kort tid at lække. Imidlertid var de gode at have mod slangerne, som mange steder sydpaa optraadte i stor mængde.

Det sibiriske dampskibsselskab er i Krasnojarsk velkjendt og populært under navnet «Angliskaja kontora» (ɔ: det engelske kontor). Selskabet arbeider ikke alene for at aabne dampskibstrafik over Karahavet til de sibiriske floder Jenisei og Ob, men driver ogsaa anden forretning. Det kjøber f. ex. op og eksporterer forskjellige sibiriske produkter, driver skogdrift o. s. v.

Stifteren og direktøren for dette fortjenstfulde foretagende

er vor energiske og initiativrige landsmand *Jonas Lied,* som i en række af aar har arbeidet ufortrødent for sin store idé tiltrods for de mange vanskeligheder.

Efter den vellykkede ekspedition med «Korrekt» ifjor ser det ud til, at han nu kan begynde at faa glæde af sit stræv. Den russiske regjering har sluttet sig til hans planer og har lettet hans arbeide ved at anlægge en række traadløse telegrafstationer langs ishavskysten. Gjennem disse vil man kunne holde sig underrettet om isforholdene og korrespondere med de skibe, som skal færdes i disse enslige ruter.

Iaar førte direktør *Lied* en endnu meget større ekspedition velbeholdent frem til Sibiriens flodmundinger, til Jenisei og Ob. Han havde denne gang med sig en hel flotille af dampskibe, hvoraf flere var kjøbt af den russiske regjering for at sættes i fart paa de to nævnte hovedfloder.

Det er selvindlysende, hvilken overordentlig betydning en sjøforbindelse med Europa vil have for Sibiriens fremtidige udvikling. Paa grund af de vældige distancer maa jo jernbanefragterne blive uforholdsmæssig høie. Importerede varer bliver derfor dyre samtidig som afsætningsforholdene for landets egne produkter er vanskelige.

Og Sibirien har — selv under de nuværende primitive forholde — meget at byde paa. Forskjellige kornarter, huder, pelsværk, uld, hamp, lin, grafit, æg, cedernødder, værdifuldt tømmer o. m. m.

Det er derfor let forstaaeligt, at sibiriakerne med levende interesse og sympathi følger *Lieds* foretagende. Overalt hvor vi kom i Sibirien, mærkede vi, at direktør *Lied* var en velkjendt og populær mand. Hvis vi havde mange som ham, sagde de til os, da maatte nordmændene være et meget dygtigt folk. Meget af denne velvilje ligeoverfor direktør *Lied* faldt ogsaa tilbage paa os. Det var ofte nok at præsentere sig som hr. *Lieds* landsmænd. Vi blev da mødt med al mulig forekommenhed.

Den 27de mai fortsatte vi reisen opover Jenisei til Minussinsk med dampskibet «Sokol» (ɔ: falken). Christensen

fulgte os ombord og gav os med anbefalinger til sine venner og forretningsforbindelser i Minussinsk.

Saa lagde vi fra kaien og tiltraadte reisen opover Jeniseis vældige brungule strøm, mod det lokkende arbeidsfelt langt sydpaa. Ved et verksted stod en mand og viftede til os. Gjennem kikkerten gjenkjendte vi *Grøtnes*. Underligt maa det være for ham at leve alene i dette fremmede land og ikke forstaa sproget. Jeg skjønner næsten ikke, hvordan han klarer sig.

Kort tid efter afgangen fra Krasnojarsk passerede vi under den store jernbanebro over Jenisei, et imponerende bygverk. Snart efter forsvandt byen for vore blikke, og vi stevnede ind mellem vakre, skogklædte aaser, mod egne, hvor jernbanens indflydelse ikke har gjort sig saa sterkt gjældende. —

Denne dampskibstur fra Krasnojarsk til Minussinsk — vel 50 norske mil — staar for mig som et af mine vakreste reiseminder. Landskabet langs floden er meget tiltalende og afvekslende, og vi havde den fordel at se alt i straalende solskinsveir.

Dampskibet overgik ogsaa vore dristigste forventninger. Det stod med hensyn til størrelse og udrustning ikke meget tilbage for vore kystskibe. Som flodskibe flest var det fladbundet, men med svær overbygning og store, lyse lugarer. Vi fik en salon med fire sofapladse paa øverste dæk. Der havde vi det saa rummelig og bekvemt, som om vi havde boet paa et hotelværelse. Maden ombord var udmerket og billigere end paa vore skibe. Specielt forbauset blev vi over 3die plads. Den pleier jo ikke at være rar i Rusland. Men her var den aldeles udmerket, ren, luftig og vel udstyret. I forbindelse med kjøkkenet fandtes der en liden kolonialbutik, hvor passagererne kunde faa kjøbt madvarer til omtrent samme priser som iland. Jeg har ikke seet en eneste baad herhjemme, hvor 3die plads var saa vel udstyret som paa «Sokol». Hele skibet var hvidmalet og rent overalt. Og dette var paa Jenisei, i hjertet af Sibirien!

DIREKTØR JONAS LIED

«Sokol» gik i hurtigrute og brugte kun to døgn til Minussinsk; men de dampbaade, som trækker lægtere med, trænger fire døgn.

Første døgn gik reisen gjennem fjeldlandskaber eller rettere sagt mellem høie aaser med dybe tværdale, gjennem hvilke smaabække rislede ned til floden. Fjeldet saa ud til at være meget løst og opsprængt. Aaserne var overalt dækket med sort jord og grønklædte helt tiltops. Her og der laa nydelige hækker af løvskog, som saa ud, næsten som om de skulde være plantet, hvad der naturligvis ikke kunde være tale om. Barskogen — gran og lærke — voksede mest i klatter og havde mange steder en merkelig tendens til kun at holde sig nede i bunden af de smaa trædale, medens de høiere liggende partier var snaue og græsklædte.

Floden var gjennem dette kuperede terræn forholdsvis smal og løb i en jevn, strid strøm, som enkelte steder endog kunde antage karakteren af svage stryg. Tiltrods for den fremskredne græsvækst i solbakkerne laa der paa skyggefulde steder langs floden endnu store, skidne isblokke, som det luftede kjøligt af. Mange af dem var af isgangen skruet forbausende langt op paa land. Vaaren maa altsaa komme meget hurtig i disse egne, naar den først for alvor er begyndt.

Langs denne del af Jenisei var der liden bebyggelse. Vi standsede noget ovenfor Krasnojarsk og tog ind en mængde russiske kolonister, som skulde sydover. De havde aabenbart ikke meget til at begynde med. Al deres eiendom var nogen skidne bylter, som de kom trækkende med. Men humøret stod alligevel høit; de spøgte og lo og syntes kun at nære de bedste forhaabninger med hensyn til fremtiden. Da de var kommen til ro paa mellemdækket, trak et par mand frem sine balaleikaer og begyndte at spille. Siden holdt de det gaaende med musik og godt humør hele veien.

Det var en afvekslende dampskibstur. Snart var vi midt ude i floden, snart inde i stilllere strøm kun faa meter fra

land. Nu og da skar vi tvert over floden for at holde os til den side, hvor dybdeforholdene og strømmen var gunstigst. Snart gik det forholdsvis kvikt frem over stillere partier, og snart slog skovlhjulene atter tungt ned i strømmen, saa hele skibet rystede. Med lange mellemrum lagde vi til inde ved elvebredden og lagde en fjæl iland, saa passagerer kunde komme af og paa.

Den 28de mai antog landskabet en anden karakter. Skogen forsvandt lidt efter lidt, aasene rykkede tilbage, og Jenisei flød bred og mægtig med talrige kratklædte øer iblandt frem gjennem den flade dalbund. Landet blev lavere, og paa de bølgende aasrygge omkring floden saaes nypløiede agre, som paa afstand tog sig ud som smaa sorte eller grønlige frimærker. Nærmest floden var derimod intet dyrket land, sandsynligvis fordi selve dalbunden ligger saa lavt, at den stadig væk oversvømmes. Landet blev stadig mere og mere aabent og steppelignende.

Fuglelivet, som dagen forud var meget fattigt, blev paatagelig rigere. Maager og terner fløi efter dampbaaden og blev atter borte. Flokke af ænder fløi plaskende op. Her og der gik vi saa nær under land, at vi kunde høre smaafuglene synge i krattet. Flere steder paa øerne saaes rovfugle, som havde bygget sine reder i de spredte trær, som var at finde. Sommeren var der længere fremme end nede i skoglandet, og luftningerne fra land førte en aromatisk duft af blomster ud til os.

Som vi nærmede os Minussinsk, blev landet stadig fladere. Et par mil nordenfor byen gjorde floden en sving paa sig, og pludselig fik vi vort efterlængtede maal, de *Sajanske* fjelde, i sigte. Det var *Taskyl*-fjeldene vi saa, en nordlig udløber af Sajan. De ligger noget østenfor det sted, hvor Jenisei falder ud paa Minussinsksteppen. Bratte og majestætiske reiser de sig over steppen. De fjerne sneklædte toppe kunde kun utydelig skimtes paa grund af hildringen i den varme luft. Vi følte det, som om vi nærmede os noget kjendt og kjært. Saa oplivende var det atter

at se snefjelde efter den stegvarme reise over de uendelige sletter. Endnu varede det dog længe, før vi kom ind i fjeldene.

Langs bredderne af denne del af Jenisei var der mange steder blottet vakre profiler af de foldede, rødbrune, devoniske sandstene, som danner grunden der. Desværre fik vi kun se dem paa afstand.

Henimod Minussinsksteppen blev der stadig flere landsbyer langs floden, og landet saa ud til at være forholdsvis bra udnyttet. Selve Minussinsk ligger paa østsiden af en stor ø, ved en stille arm af Jenisei. Det sidste anløbssted er landsbyen *Buistraja,* hvorfra man gaar med halv fart de sidste 4—5 km. opover den stille og grunde flodarm til Minussinsk.

III. I Minussinsk.

Byens udseende. — Sibiriske hoteller. — Stor nysgjerrighed. — En nærgaaende lømmel. — Museet, byens stolthed. — Vi hyrer Gutschin som femte deltager i ekspeditionen. — Indkjøb af kanoer.

Den 29de mai kl. 9 formiddag ankom vi til Minussinsk. Christensen havde paa forhaand telegraferet til hotel «Metropole» og bestilt plads. Nu stod der et par af hotellets vogne og ventede paa os. Men nyheden om den fremmede ekspeditions ankomst havde øiensynlig spredt sig videre. Der var nemlig fremmødt en mængde mennesker paa kaien, og alle syntes de at interessere sig særlig for os.

Vi fik med engang indtrykket af at være kommen langt bort fra de almindelige færdselsveie, til en egn, hvor fremmede sjelden sees. Flere embedsmænd i uniform kom bort og hilste paa os med mange interesserede spørgsmaal om vore planer. Da vi kjørte til hotellet, hørte vi flere av de tilstedeværende oplyse hverandre om, at vi var amerikanere. Denne opfatning var de kommen til paa grund af, at vi gik i knæbukser. Saadanne havde de aldrig seet hos tyskerne.

Minussinsk ligger paa et svagt bølgende, aabent steppeland med talrige agre og andre opdyrkede marker rundt om. Distriktet omkring hører til de rigeste i asiatisk Rusland og kaldes paa grund af sin frugtbarhed for «Sibiriens Italien».

Minussinsk-distriktet forsyner mange af de langs banen liggende byer med korn og andre fødevarer. Befolkningen synes ogsaa at være gunstigere stillet der end længere nordpaa.

Selve byen har — trods sine 16 tusen indbyggere — nærmest udseenede af en stor landsby. Det er for det meste de samme, lave, mørke træhuse og de almindelige brede, støvede gader, som i regnveir bliver ufremkommelige. Vinduerne er som sedvanlig i Sibirien forsynet med slaaer, og i de med høie pallisade-gjærder omgivne gaardsrum spadserer kjør, griser og høns omkring. Om aftenen drives hele buskaber hjemover gjennem gaderne fra beitesmarkerne omkring byen. Undertiden kommer en trop løse heste farende gjennem gaderne, saa støvet ryger.

Men byen har dog i modsætning til landsbyerne et slags fortaug at opvise, og mellem de smaa gammeldagse huse findes ikke saa faa vakre murbygninger, som indvarsler den ny tid, der har naaet ogsaa Minussinsk. Et par af kirkerne er meget pene. Noget af det interessanteste i Minussinsk er den utrolig store omsætning, som foregaar paa byens torv paa bestemte ugedage. Paa disse dage kommer bønderne ind med sine varer, og der handles da i stor stil. Man kan der faa kjøbt omtrent alt muligt, som bruges af den almindelige mand i Sibirien. Specielt lagde jeg merke til en masse hjemmegjorte reb og trosser af hamp.

Man taler om prutning paa fisketorvet i Bergen; men det er intet imod den prutning, man kan faa høre i de sibiriske byer. I Sibirien maa man nemlig altid prutte. Allesammen forlanger for sine varer eller for sit arbeide en god del mere, end de venter at kunne faa. Ofte antager

prutningen saa høirøstede former, at man hvert øieblik venter at se parterne fare i haaret paa hverandre; men naar handelen er gjort, er ophidselsen forbi, og man prater videre og skilles i al venskabelighed.

Det har været en almindelig skik blandt Sibirie-reisende at tale ilde om landets hoteller, og disse kan naturligvis mangen gang være saa som saa. Men de to hoteller, som vi har haft at gjøre med i Krasnojarsk og Minussinsk — de heder begge to «Metropole» — har ihvertfald ikke fortjent den karakteristik, som almindeligvis bliver sibiriske hoteller tildel. Tvertimod, de var meget bedre end vi havde tænkt os. At man ikke faar sengklæder, er jo en almindelig udbredt russisk skik. Men værelserne i sig selv var upaaklagelig udstyret og alting var rent. Maden var udmerket og ikke dyrere end paa mindre hoteller hjemme hos os.

Men vaskevandet var det noksaa smaat bevendt med. Vand er nemlig i de sibiriske byer en kostbar vare, tiltrods for de store floder som passerer forbi de fleste af dem.

I Krasnojarsk og Minussinsk var vandværket primitivt nok. Man kjørte simpelthen store fustager ud i floden — saa langt ud, som hestene klarte at gaa — og øste dem saa fulde af vand, som blev kjørt rundt og solgt i bøttevis rundt om i byen. Særlig appetitligt var ikke dette vand, og det blev nok for det meste drukket i form af the.

Vaskevandet anbringes i en liden messing- eller blikboks over en slags vask. Ned fra bunden af boksen hænger en konisk tap i et rør, og naar man slaar til tappen nedenfra, faar man nogle draaber vand ud indtil tappen atter falder ned og stænger af tilførselen. Man vænner sig derfor til at vaske sig med et minimum av vand. Kuriøst nok beskyldes udlændingerne for at være urenslige, fordi de vasker sig i fad og fører vand, som allerede er skiddent, tilbage til ansigtet.

Dagen efter vor ankomst til Minussinsk besøgte vi byens høieste embedsmand, isprawniken, og foreviste ham vore papirer. Han modtog os meget venligt og lovede at give

alle underordnede embeds- og bestillingsmænd underretning om vor ankomst og sørge for, at vi ikke blev forulempet paa nogen vis under vor reise rundt om i distriktet.

Derfra gik vi med *Christensens* introduktionsbrev i lommen til det Sibiriske dampskibsselskabs kommissionær, *Filip Trifonowitsch Snigirew*. Han modtog os meget forekommende og søgte paa enhver vis at være os til nytte. Hr. Snigirew var en meget tykmavet, jovial mand af den elskværdige type, som man ofte træffer blandt russiske kjøbmænd. Vi blev snart gode venner. Han driver en stor forretning med sibiriske produkter — specielt skindvarer — som han sælger paa markedet i Nishni—Nowgorod. Helt op i Mongoliet har han forretningsforbindelser.

Vi angrede paa, at vi ikke havde valgt mere russisk udseende reisedragter. For vi vakte en rent utrolig opsigt under vore spadserture i gaderne. Folk standsede op rundt om for at tage os i øiesyn. Mange — selv dannede folk i uniformer — kom bort til os for at faa sin nysgjerrighed tilfredsstillet.

Man syntes ikke nøie paa formerne i denne by. Interesserede man sig for en fremmed paa gaden, gik man uden videre bort og spurgte, hvem han var, hvor han kom fra o.s.v. Enkelte udannede folk viste en ligefrem ubehagelig opmerksomhed. En halvfuld, skummel lømmel fulgte os saaledes gjennem hele byen og kom trods alle afvisninger stadig igjen med sine spørgsmaal om, hvad der havde bevæget amerikanere til at aflægge hans ringe hjemstavn et besøg. Tilslut trak han op en lang kniv af støvleskaftet og forklarede os, at den viste enhver sibiriak at bruge, naar han blev fornærmet. Fyren var sandsynligvis ikke rigtig vel bevaret. Denslags degenererede og moralløse individer finder man mange af i Sibirien. De er efterkommere af det udskud af forbrydere, som gjennem generationer har været importeret til landet. De har saaledes godt at slegtes paa, og under de forhold, de vokser op i, kan man heller ikke vente, at racen skal forbedres. Først da vi begyndte at se

os om efter politi for at blive af med den besværlige følgesvend, forsvandt han endelig.

Minussinsks stolthed er *museet*. Det er ogsaa — til i denne lille og afsidesliggende by at være — meget vakkert. Det er en stor og pen to-etages stenbygning med rige samlinger fra de omgivende distrikter. Specielt er samlingen af oldsager fra tschudegravene righoldig og uden sidestykke i verden. Men ogsaa den etnografiske samling er meget værdifuld. Desuden findes der vakre zoologiske, botaniske og geologiske samlinger.

Alt dette er med utrættelig flid samlet og bygget op af den afdøde kjøbmand *Martianow*, som skjænkede byen det hele ved sin død. Hans navn er da ogsaa meget populært i Minussinsk, og en af byens hovedgader er opkaldt efter ham.

Desværre findes der i Minussinsk ingen videnskabsmænd, som kan bearbeide det værdifulde materiale. Det har derfor hidtil kun gjort tjeneste som skuesamling for publikum. Selv museets bestyrer kan ikke helt ofre sig for sin stilling, men har ved siden af denne post et embede, som tager mesteparten af hans tid. Det er synd, for en videnskabelig bearbeidelse af det sjeldne materiale, som opbevares i Minussinsk-museet, vilde sikkerlig byde paa særdeles meget af interesse.

Ved siden af museet ligger et vakkert og veludstyret bibliotek, hvor vi ogsaa aflagde besøg under museumsbestyrerens, hr. *Tropins,* elskværdige førerskab. Vi blev imponeret ved at se, hvad man havde at byde paa i denne afsidesliggende sibiriske by. Ikke mindst imponerede det os at træffe en bibliotheks-assistent, som talte flydende tysk og fransk. Det er nok ikke ofte, han faar brug for disse sprog i Minussinsk.

Christensen havde anbefalet os at opsøge en mand ved navn *Gutschin,* som tidligere havde været konservator ved Minussinsk-museet og som skulde kjende tschudegravene bedre end nogen anden inden distriktet. Det slap vi imidler-

tid at gjøre, for lige efter vor ankomst opsøgte *Gutschin* os paa hotellet. Han viste sig ganske rigtig at være meget interesseret for sin egns archaeologi og at have gode kundskaber paa det omraade. Vi stiftede nærmere bekjendtskab med ham og havde senerehen megen nytte af hans assistance.

Hans 19-aarige søn, *Josif Ermilowitsch Gutschin,* havde arvet sin faders interesser og havde i mange aar fulgt ham paa hans færder. Han blev hvervet som assistent paa vor ekspedition og fulgte os senere hele sommeren. Hans specielle opdrag blev at assistere med archaeologiske og etnografiske indsamlinger samt desuden at gjøre tjeneste som altmuligmand. En mere passende ledsager til dette øiemed kunde vi vanskelig have fundet, og vi var alle tilfredse med ham. Han havde studeret et aar ved polytechnicum i St. Petersburg, og havde dertil deltaget i en længere russisk ekspedition før, saa han var betydelig længere fremme end de fleste af sine bysbarn. Han var en opvakt og lærenem ung mand, som med interesse skjøttede sit arbeide.

Vi havde bestemt os for at benytte juni maaned til en excursion ud i steppeegnene omkring Abakan-floden, da vi af hensyn til sneen i de Sajanske fjelde ikke kunde tænke paa at tiltræde reisen mod Sojotlandet før i begyndelsen af juli, efter hvad der var blevet sagt os.

Gutschin tiltraadte sin post hos os den første juni, og ved hans hjælp lykkedes det os allerede den samme dag at faa kjøbt et par passende kanoer, som vi skulde bruge under opholdet i steppeegnene. Disse kanoer var af samme type som dem, Abakan-tatarerne bruger, og de lignede i høi grad de baade, som vi finder hos elvefinnerne i indre Finmarken. De havde den samme lange, slanke form, de samme korte, spadelignende aarer og det samme kuriøse ror, som finnerne pleier at hjælpe til med under roningen. De var beregnet paa at stages og roes paa samme maade, som elvefinnerne bruger. Disse kanoer var udhulet af en eneste svær stok og var noksaa flade i bunden uden kjøl. De var derfor ganske tætte og flød paa meget grundt vand, men en mangel

Med «Sokol» paa vei til Minussinsk (s. 24)

Afreise fra Minussinsk til steppen (s. 33)

Leirplads paa en ø i Jenisei nær udløbet af Abakanfloden (s. 40)

Vor første «tschude-grav» (s. 43)

ved dem var, at de var saa lidet stabile. Man kunde ikke bevæge sig meget i dem, før man risikerede, at de gik rundt. Det gjaldt derfor at placere bagagen saa lavt som muligt, og passagererne maatte, som skik og brug er i indre Finmarken, placere sig i bunden af baaden med et eller andet til rygstød. Aarerne var altfor korte til at man kunde faa synderlig magt over baaden med dem.

Vi var derfor ikke helt tilfreds med vore baade, men nogen bedre var ikke at opdrive. De baade, som russerne bygger af planker, er altfor tunge til opadgaaende trafik paa saa stride floder som Jenisei og Abakanfloden. Vore kanoer klarte forøvrig sin opgave over forventning, og vi havde intet uheld med dem paa turen.

IV. Afreise til steppen. Lidt om tschuderne.

Afreise fra Minussinsk. — „Barbaas". — Begeistring over arbeidsfeltet. — Til Jeniseis vestre bred. — Ulvehyl. — Første Leirplads. — Recognoscering af terrænet. — De første ulve. — Giftslanger. — „Overfald" paa leiren. — Ny leirplads. — Livet i teltene og nattevagterne. — Vi graver ud de første tschudegrave. — Lidt om tschuderne og deres forsvinden.

Den 2den juni var vi færdig med vore indkjøp og arrangements og kunde forlade byen for at tage fat paa friluftslivet paa steppen. Mesteparten af bagagen — d. v. s. alt, som vi ikke havde brug for i den nærmeste fremtid — blev lagt igjen hos hr. *Snigirew*. Men det viste sig, at vi alligevel fik fuldt tilstrækkelig last paa de smaa kanoer, saa de blev tunge at haandtere. Forholdsvis tyngst var plante-papiret og ammunitionen. Desuden førte vi med adskillig proviant, og dette sammen med teltene, soveposerne og alle andre nødvendige sager blev noksaa meget tilsammen.

Solen skinnede fra klar himmel og elvegrenen udenfor Minussinsk laa blank som et speil, da vi tiltraadte færden. Cutschins familie fulgte os ned til fjæren, hvor baadene laa.

Lige før vi gik i baadene, trak Gutschins mor mig tilside og bad mig love hende aldrig at sove uden vagt ved teltene, saalænge vi befandt os paa Minussinsk-steppen, da vi ellers risikerede overfald. Dette raad havde jeg faaet af et par andre sibiriske venner tidligere, saa det lod til at være vel beføiet. Vi fulgte det da ogsaa, saalænge vi befandt os i nærheden af Minussinsk.

Forøvrig havde vi faaet med os en nattevagt, som viste sig saa paalidelig, at vi senerehen fuldt ud stolede paa den. Det var en svær rødbrun hund ved navn «Barbaas», som tilhørte *Gutschin* og blev med os hele sommeren. Det vil sige, det var ikke nogen rigtig hund, men en bastard mellem sibirisk vagthund og den røde Altai-ulv (Canis alpinus), som i Sibirien frygtes langt mere end den almindelige ulv. Den var da heller ikke god at komme ud for. Til at begynde med sendte den saa ondskabsfulde øine paa os, at vi ikke satte synderlig pris paa at have den ved siden af os i baaden; men senere blev vi saa gode venner, at den endog foretrak os fremfor sin herre. Den blev nemlig ført hjemmefra i baand og meget mod sin vilje, og dens mange forsøg paa at slippe fri belønnedes med knubs fra *Gutschin.* Dette førte i de første dage til et spændt forhold mellem disse to, og Barbaas undsaa sig end ikke for at glefse efter sin herre. Senere, da den blev vant med sit nye selskab og slap fri for baandene, bedredes dette forhold efterhaanden. Men *Jensen* blev dog under hele reisen foretrukket, og Barbaas diltede gjerne efter ham, hvor han gik.

Klokken 12 middag lagde vi ud fra Minussinsk, ivrig beskuet af en mængde mennesker, som af nysgjerrighed var standset op paa elvebakken. Det var stegende varmt, og vi gjorde ikke stor fart nedover den næsten stillestaaende elvegren. Hovedarmen af floden er strid, mange kilometer bred og fuld af mindre øer. Det gjaldt for os at komme over til mundingen af Abakanfloden; men for at kunne krydse det brede flodløb uden at drive altfor langt af maatte vi trække baadene i taug et godt stykke opover Jenisei langs bredden

af den store Tagarski-ø, som ligger udenfor Minussinsk. Derfra satte vi over til en liden frodig ø, hvor vi tog middagshvil. Det var første gang, vi havde anledning til at se os om i uberørt sibirisk natur paa nærmere hold, og vi var overordentlig tilfredse med denne foreløbige undersøgelse. Vi konstaterede med en gang en hel række norske fuglearter og planter. Ikke mindst glædelig overrasket blev vi ved at finde en mængde «sløke» (Angelica archangelica). Den blev for flere af os en velkjendt og skattet dessert til maaltidet. Paa denne ø viste den sydsibiriske natur sig for os i al sin frodighed. Marken var broget af forskjelligfarvede blomster, som duftede lang vei. Denne dag blev *Gutschin* alene om at koge the, vi andre var altfor optaget hver paa vor kant med at inspicere vort nye arbeidsfelt.

Det led langt ud paa eftermiddagen, før vi kunde løsrive os fra øen. Saa satte vi tvers over en bred flodarm til en større ø, som ligger omtrent midt i floden. Jenisei ser udenfor Minussinsk noksaa stille ud, men trækker forbausende tungt paa. Vi drev derfor trods alle anstrengelser et godt stykke af nedover. For at være sikker paa at naa did, vi vilde, maatte vi derfor atter til at arbeide os opover langs østsiden af den ø, vi befandt os ved. Vi maatte se til at komme rundt den øverste pynt af den og nedover flodarmen paa vestsiden. Det gik ogsaa her mest med stager og taug i land, og det var ganske forbausende, hvor tungt det var at avancere opover langs den kratbevoksede bred. Vore lange russiske støvler, som var garanteret vandtætte, stod her sin første prøve, og de randt fulde med engang.

Endelig naaede vi da den øvre pynt af øen, hvor strømmen pressede saa haardt paa, at det var brydsomt nok at faa baadene praktiseret forbi. Derfra fortsatte vi med sterk fart nedover strømmen, idet vi holdt over mod Jeniseis vestre bred.

Det var allerede begyndt at mørkne, og vi nærmede os en fjeldryg, som med en brat styrtning gik ud i floden.

Pludselig skjærer det i et vildt, langtrukkent hyl fra

fjeldet i nærheden af os. Barbaas knurrede. Et andet hyl svarede længere borte, som det syntes, fra en af øerne.

Jeg vilde neppe tro mine øren. Var det muligt, at vi hørte ulvehyl her, kun ca. 7 kilometer i direkte afstand fra Minussinsk, og midt paa sommeren!

Jo, det var rigtig nok! *Gutschin* fortalte, at netop i dette strøg holdt en mængde ulv til. Den pleiede at streife om paa steppen om natten, men havde ellers sit faste tilhold paa øerne i Jenisei, hvor den gjemte sig i krattet. Om vinteren skulde den være saa nærgaaende, at bønderne — selv her lige udenfor byen — pleiede at slaa sig sammen i følger paa 7 heste og derover, naar de skulde kjøre sine varer tiltorvs, for at sikre sig mod overfald af udyrene.

Mørket tog hurtig til, da vi kom ind under fjeldet. Strømmen raslede sterkt i buskene under land, og terrænet var for brat til at give nogen brugbar teltplads. Desuden var elvebredden saadan, at vi ikke kunde faa trukket baadene op. Vi maatte derfor lade det staa til nedover nær land for at se os om efter en bekvem plads. Et par kilometer længere ned kom vi ind i et ganske lidet og grundt elveløb med en flad fjære paa høire side. Da vi ikke likte at fare længere i mørke udover en ukjendt og strid elv, lagde vi iland der og slog teltene op mellem buskene lidt ovenfor fjæren. I almindelighed bør man jo slaa leir saavidt tidlig, at man kan se at vælge en passende plads, men dette rak vi altsaa ikke den dag, og vi havde ikke idé om, hvordan de nærmeste omgivelser omkring teltet saa ud.

Klokken blev $^1/_2$1, før vi kom tilro den dag. *Jensen* tilbød sig at tage første vagt, og jeg tog morgenvagten.

Da det blev lyst, viste det sig, at det var en ganske liden ø, vi var kommet i land paa, og at teltene stod paa en støvet plads, som ikke egnede sig for længere ophold.

Før vi drog videre, vilde vi imidlertid foretage en recognoscering i terrænet rundt om.

Det gjaldt for os at finde saadanne lokaliteter, som havde meget at byde paa i zoologisk og botanisk henseende og

hvor der samtidig fandtes tschudegrave i nærheden. Disse pladse maatte vi søge langs floden, da der inde paa steppen hverken findes vand eller ved.

Gamle *Gutschin* havde anbefalet os at standse et sted i nærheden af Abakan-flodens munding, hvor der skulde findes en samling af kurganer, som han ansaa det for lønnende at give sig ikast med.

Vi bestemte os nu for at gaa op paa det fjeld, som vi passerede aftenen i forveien, for derfra gjennem kikkerten at prøve at finde denne gravplads, og samtidig udpege den bekvemmeste leirplads. Desuden vilde vi gjerne faa et indtryk af, hvordan Abakanfloden tog sig ud. Jeg havde tænkt mig muligheden af, at vi kunde reise opover der paa egen haand med baadene. Men hvis den viste sig for strid, saa dette ikke lod sig gjøre uden for stort tidsspilde, vilde vi lade baadene kjøre paa steppen opover langs floden, og kun følge denne paa tilbageturen.

Anders, Gutschin og jeg drog afsted til fjeldet, medens Printz og Jensen blev tilbage ved teltene.

Det fjeld, vi gik hen mod, var aldeles skogbart og klædt med glissent steppegræs. Det saa nærmest ud som en stor aas med tre høie, afrundede rygge efter hverandre. Vi gik først hen mod den vestligste af disse aasrygge, den, som laa nærmest Abakan. Den var ikke høi, og vi kom snart op paa den. Men tiltrods for den ringe høide fik vi en udmerket oversigt over det vidtstrakte flade land omkring. Abakanfloden laa som et kart udbredt for os flere mil opover. Den løber i talrige store sving nordover gjennem steppen, men nu var den meget stor og oversvømmede landet rundt om i vid omkreds. Flere af de talrige øer laa under vand, og vi saa gjennem kikkerten, at strømmen ruskede kraftig i de buske, som stak op. I elveløbet gik strømmen meget strid og trak med sig en mængde drivved fra skogene ved Abakans øvre løb, syd for steppen. Vi skjønte med engang, at det ikke vilde lønne sig at drage opover floden med baadene. Derimod maatte det uden

vanskelighed lade sig gjøre at fragte dem landveien over det flade terræn, vi saa.

De eftersøgte kurganer var ikke vanskelig at finde. De laa nede paa steppen lige nordenfor det fjeld, vi befandt os paa — omtrent midtveis mellem Jenisei og Abakan. Der var en hel kirkegaard af dem. De talrige gravstene saaes som en samling sorte pletter nede paa steppen. Gravene laa paa en langstrakt forhøining, som strakte sig parallelt med vort fjeld i øst-vestlig retning fra Jenisei henover mod Abakan. Mellem os og kirkegaarden laa et gammelt, nu halvfyldt elveleie, hvor en gren af Jenisei havde gaaet i tidligere tider. De gamle tschuder skal have yndet at begrave sine døde i nærheden af elvene. Mellem gravpladsen og Jenisei laa en flad, træløs slette. Der kunde vel være $1^1/_2$—2 kilometer tværs over den. I floden lige udenfor laa en større, frodig ø, som kun ved et forholdsvis smalt sund var skilt fra fastlandet. Denne maatte passe godt som leirplads for os, og vi bestemte os for at flytte did.

Ogsaa paa steppen søndenfor fjeldet kunde vi gjennem kikkerten paa nogle steder se ansamlinger af tschudiske gravstene.

Vi gik saa østover langs fjeldryggen henover mod Jenisei. Som vi passerede nedover den midterste kolle, sprang pludselig to svære lysegraa ulve op lige foran os og satte i lange hop østover mod den knaus, som vi aftenen iforveien havde passeret med baadene. Det kom saa uventet paa os, at vi ikke naaede til at skyde, før de var udenfor skudvidde. Vort forsøg paa at forfølge dem mislykkedes; de lunkede rolig nedad fjeldet og udover den aabne steppe, hvor de tilslut forsvandt som to smaa prikker langt ude i synskredsen.

Under forfølgelsen af ulvene traadte jeg paa en stor giftslange, men kom heldig fra det.

Langs bredden af Jenisei under fjeldet var der et lavt bjerke- og pilekrat, og da vi ventede at finde et eller andet af interesse for samlingen der, tog vi veien did. Vor antagelse slog ogsaa til. Der var adskillig smaafugl, og i

klippevæggen ud mod floden hækkede en hel koloni af kaier, som under stort spektakel fløi ud fra klippen, eftersom vi nærmede os redepladsene. Nogle maatte lade livet der.

Gutschin gik foran gjennem det høie græs ved elvekanten, og jeg fulgte lige efter. Pludselig hoppede han med et russisk kraftudtryk iveiret og begyndte at sparke i marken under sig. Da jeg kom frem, laa der en meterlang sort giftslange og vred sig med knust hode. Gutschin havde ikke lagt merke til den, før den hoppede op over benene paa ham for at hugge til. Den traf lige nedenfor knæet, men det tykke støvleskaft tog af. Saadanne langskaftede støvler bruges af de fleste i Sydsibirien, og de er næsten en nødvendighed i et land, hvor slangerne er saa talrige som der.

Men de er tungvindte at løbe i, hvilket vi straks efter fik mærke. Da vi sagte ruslede hjemover og var kommen lidt nordenfor fjeldpynten, lød der nemlig et skud fra leiren. Straks efter fulgte endnu et skud og derpaa 7—8 i hurtig rækkefølge. Paa de korte, skarpe smeld kunde vi høre, at det var Browning-pistolerne, som blev brugt. — Hvad i himmelens navn skulde dette betyde?

Gutschin satte afsted i vildt løb mod teltene og raabte, at vore kamerater var blevet overfaldt. Vi andre kunde heller ikke finde nogen rimeligere forklaring, og fulgte efter, alt hvad vi aarkede. Efter ca. halvanden kilometers løb i de tunge støvler og 40 graders varme naaede vi endelig hæseblæsende og med tungen ud af halsen frem paa elvekanten og fik se — *Printz,* gaaende ganske rolig omkring og samle planter!

Kort tid efter var vi over elven og fik forklaringen. *Jensen* og *Printz* havde faaet lyst paa at prøve pistolerne og havde skudt tilmaals paa en papirskive!

Det var ikke netop de velvilligste udtalelser, som faldt fra os ianledning dette paafund, og vi blev paa stedet enige om, at der for fremtiden ikke maatte skydes med pistol ved teltene undtagen alle var tilstede eller der var fare forhaanden. Saadan skydning vilde blive at opfatte som signal.

Om morgenen den 4de juni fortsatte vi nedover til den ø, vi havde udseet os som opholdssted fra fjeldet den foregaaende dag. Den var næsten helt flad og der manglede ikke meget paa, at vandet gik indover den. Den endte paa nordsiden i en ganske smal landtunge med glissen løvskog, og paa den kant fandt vi en bekvem plads for teltene. Der var en liden stille vig, men bredden var saa brat, at det var ubekvemt at trække op baadene. Vi maatte derfor nøie os med at binde dem, og slog op teltene kun faa meter derfra for altid at kunne holde øie med dem. Det er jo en let sag at fjerne en baad uden støi, naar man kun behøver at kutte af et taug.

Paa denne leirplads blev vi i flere dage. Vi blev enige om, at to af os altid burde være i nærheden af teltene for at passe paa vore sager. Disse to blev i de første dage som oftest *Printz* og *Jensen,* da Printz fandt en masse planter at samle nede ved floden, og Jensen gjerne havde endel fugle at præparere.

Vi havde faaet med som gave fra et Kristiania-firma et par prægtige telte af graagrønt vindjakke-tøi. De var rigtignok lidt tunge, men for os, som i saa stor udstrækning fulgte vandveiene, spillede dette liden rolle. Til gjengjæld havde vi det meget rummelig og koselig i dem. De var saa store, at vi kunde gaa opreist inde i dem, og var dertil forsynet med smaa glasvinduer, et i hver ende. Dette var af betydning i et land som Sibirien, hvor myggen er saa plagsom, at man ofte maa ty ind i teltet for at faa skrevet dagbog eller udført andet lignende arbeide. Formen vil sees af fotografierne. Det er den form for telte, som efter min erfaring er den fordelagtigste. De var syet sammen i et stykke og nedentil forsynet med 30 cm. brede flenser, hvilket er en stor fordel. Ovenpaa de indvendige flenser anbragte vi gulvstykket — der var af samme tøi som den øvrige del af teltet — og naar der saa langs væggene blev stillet kister og andre tyngere sager, sluttede det saa tæt til, at intet farligt kryb kunde komme ind ad den vei. Døren

kunde lukkes ved en tredobbelt række af hegter, saa ogsaa der blev aldeles tæt. Hvor grunden var fugtig, pleiede vi gjerne at kutte smaakvist og lægge under gulvstykket. Det valgte stof viste sig meget hensigtsmæssigt. Det stak lidet af i terrænet og ydede en udmerket beskyttelse mod vind og regn.

I disse telte havde vi det udmerket og følte os snart ganske som hjemme. En ekspedition, som driver paa med indsamlinger, bliver ofte paa grund af veiret nødt til at arbeide under tag, og jeg tror da neppe man kan finde telte, som er hensigtsmæssigere end vore.

Teltene havde en høide og bredde af 2.10 meter. Det ene var ogsaa 2.10 meter langt, det andet derimod en halv meter længere og forsynet med et stort ekstra tag. Dette tag viste sig meget nyttigt under de varme solskinsdage paa steppen, da temperaturen i teltene ofte blev utaalelig høi; men forøvrig benyttede vi det mest som solseil, og indrettede os arbeidspladse under det.

Vi indførte med en gang den ordning, at *Jensen* og *Gutschin* skulde bo i det mindste telt, og vi tre andre i det største. Vi bestemte ogsaa, hvilke sager der skulde opbevares i hvert telt, og hvilken plads de skulde staa paa. Derved gik det altid hurtigt at faa alt opstillet igjen i den gamle orden, naar vi skiftede opholdssted.

Af hensyn til de mørke aftener fandt vi det i den første tid hensigtsmæssigt at gaa tilsengs ved 10-tiden og staa op kl. 5 om morgenen. Natten blev altsaa paa 7 timer, som deltes i to vagter à $3^1/_2$ time hver. Vi tog disse vagter efter tur, og den, som havde morgenvagten, gjorde alt istand til frokosten, saa vi kunde spise og begynde arbeidet straks efter at være purret ud.

Vi havde kjøbt med nogle spader og hakker fra Minussinsk, og det var hensigten senerehen at forhyre nogle arbeidskarer, som under opsigt af *Gutschin* kunde drive paa med udgravning af kurganer. Vi andre havde jo saa meget andet at varetage, saa det vilde være daarlig økonomi selv at ofre for meget tid paa kurganerne.

Ved vor første leirplads var der imidlertid ingen folk at faa i nærheden, og da vi kun tænkte at blive en kort tid paa dette sted, bestemte vi os for lige saa godt at prøve at grave ud et par kurganer selv.

Tre af os lagde derfor ivei op til gravpladsen med engang, straks vi havde faaet leiren iorden. Der var en mængde grave at vælge blandt. De var gjerne afmerket ved fire større stene, som var reist op i en firkant. Mellem disse hjørnestene saaes en eller flere kantstillede heller af den brune devoniske sandsten, som er almindelig i dette strøg. Man kunde se paa stenhellerne, at de længe havde været udsatte for veir og vind. Mange af dem var næsten dækket af jord og sand, saa kun en lav kant stak op. Eiendommeligt var det, at hjørnestenene altid var stillet saadan, at kanterne vendte mod øst-vest. De var paa denne kirkegaard ikke forsynet med inskriptioner, saavidt vi kunde se. Gravene var af meget forskjellig størrelse, fra 5 til 10 meter og derover mellem hjørnestenene. Af de smaa grave var der dog kun faa. De var allesammen indsunkne, enkelte endog saa meget, at de ikke hævede sig noget op over marken omkring. Nogle af dem havde en svag indsænkning i midten, hvilket ifølge *Gutschin* var tegn paa, at de engang for lang tid siden havde været udgravne. De første russiske kolonister pleiede at slaa sig sammen i hele arbeidslag for at grave ud gamle gravhøie. Det hændte nemlig, at man fandt guld i dem. Nogle af gravene paa Minussinsk-steppen var i denne henseende rigere end andre, og guldsøgerne lærte snart af gravenes ydre at slutte sig til, hvorvidt der var noget af værdi at finde. Guldet fandtes for det meste i de yngre grave sammen med sager af jern. De ældre grave, som har en lidt afvigende typus og hovedsagelig indeholder broncesager, var derimod fattige og fik derfor for det meste være i fred. Det var dem, vi specielt beskjæftigede os med.

Den finske forsker *J. R. Aspelin* mener, at broncealderen ved øvre Jenisei har varet endnu indtil 500 aar før Christi fødsel, da ogsaa massageterne ifølge historien brugte vaaben

af bronce. Men da de skythiske grave i Sydrusland allerede i det 4de aarhundrede f. Chr. viser en overgangstid mellem bronce og jern, saa er det — i betragtning af kommunikationen mellem det gamle Scythien og Altai — sansynligt, at jernalderen ogsaa i det samme aarhundrede tog sin begyndelse ved øvre Jenisei. De grave, vi undersøgte, skulde efter dette være mindst 2400 aar gamle.

Vi valgte ud en af de mindste grave vi kunde finde, og naaede før mørkets frembrud saa langt ned, at vi fik blottet et primitivt kammer af sten. Tidlig næste morgen fortsatte vi arbeidet. Kammeret viste sig at bestaa af fire grove stenheller, som var reist paa kant, saa de dannede et aflangt, meterlangt rum. Det var fyldt med jord, og den ene ende af det var oventil dækket med en stenhelle. Den nøiere undersøgelse maatte iverksættes med forsigtighed, da vi ellers let kunde risikere at spolere et eller andet. *Jensen* kom til med en liden plante-spade og grov forsigtig et hul ned gjennem kammeret. Han havde deltaget i lignende arbeide tidligere paa Jæderen og var meget interesseret. Jorden blev nøie gjennemrodet og undersøgt, før den kastedes væk. I bunden af kammeret fandtes et velbevaret cranium og nogle ben, som havde tilhørt et lidet barn. Craniet laa under den helle, som var lagt over kammeret.

Bortseet fra benene fandtes kun en liden sten med en fure paa midten. Gutschin mente, det var en del af en rok. Dette var altsaa en meget fattig grav, hvad der vel heller ikke var saa underligt, siden den kun tilhørte et lidet barn. Dens ydre var jo ogsaa uanseligt. Men den voldte os heller ikke saa meget arbeide. Allerede en halv meter eller vel saa det under overfladen stødte vi paa gravkammeret, og dette var mindre end en meter dybt.

Dette gjorde os dristigere, og vi besluttede at forsøge en af de større kurganer, hvor vi ventede at finde mere. Men dengang forregnede vi os. Vi grov og strævede hele fire dage med solen brændende i hovedet paa os. Dybt nede traf vi paa en kolossal stenhelle af ca. en halv meters tykkelse.

Der var ikke tale om at rokke den, og jeg skjønner ikke, hvordan de gamle tschuder har baaret sig ad med at faa den paa plads. Vi besluttede saa at udvide graven til siden og grave os ind under hellen. Men under dette arbeide maatte vi fare varsomt frem. Vi vidste jo ikke, hvor bred hellen var, og kunde saaledes risikere, at den ramlede ned og knuste os. Under stenhellen stødte vi paa rester af et trækammer, som var bygget af tykke stokke, men nu saa raaddent, at vi let plukkede det istykker med fingrene. Da vi var kommen saa langt ind under stenen, at vi ikke turde fortsætte længere, og var nær ved at opgive det hele, stødte vi heldigvis paa et cranium og endel ben samt stykker af en lerkrukke. Noget fik vi altsaa igjen for strævet; men vi angrede paa, at vi ikke havde taget to smaa kurganer isteden.

Ogsaa dette cranium var forholdsvis vel bevaret. Naar disse ældgamle skeletter har kunnet mòdstaa tidens tand saa længe, saa staar dette vistnok i forbindelse med steppens tørre klimat og jordbundens beskaffenhed. Vi grov os ned gjennem afvekslende lag af grus og haard, tørret lere. Under dette har skeletterne ligget næsten hermetisk indelukket.

Der maa i tidens løb have foregaaet betydelige forskyvninger i jorden omkring disse grave. Anderledes kunde vi ikke forklare os, at benene laa spredt om hverandre som de gjorde. Ben, som hører sammen, fandtes ofte langt fra hverandre.

Saadanne gravpladse som denne første, vi arbeidede paa, træffer man i mængde over hele Minussinsk-distriktet, men talrigst kanske i de vestlige distrikter, omkring Abakanfloden. Men de findes ogsaa i betydeligt antal helt ind i de nordligste dele af Mongoliet og over vestligere strøg af det store sydsibiriske lavland. Tschuderne maa altsaa have været et meget stort og udbredt folk. De efterladenskaber, man finder i gravene, tyder ogsaa paa, at de har besiddet en forholdsvis høi kultur.

Der er som nævnt nogen forskjel paa tschudegravene. Man kan idetmindste skille ud to typer af dem. De ældste

grave indeholder gjenstande af bronce, kobber og undertiden af jern, men sjelden guld eller sølv. De har altid stensætning rundt omkring, og de inskriptioner, man finder paa disse stene, skal have ikke saa lidet tilfælles med skandinaviske runer. De yngre grave indeholder meget mere guld og jern og har oftest langt fattigere stensætning. Man har i den senere tid lært at tyde de inskriptioner, som findes paa dem. De skal være oldtyrkiske. De ældste grave repræsenterer broncealderen og overgangen til den følgende periode. De yngste derimod stammer fra jernalderen. Man finder ogsaa nu og da stenredskaber i Minussinsk-distriktet. De er noksaa sjeldne, men de viser dog, at disse egne har været befolket i meget tidlig tid.

Tschudegravene ligger som oftest spredt over steppen i klynger, i store kirkegaarde. De stene, som begrænser dem, er altid opstillet i firkant, som oftest i tilnærmet kvadrat, og de er altid anbragt saadan, at væggene kommer til at pege i nord-syd og øst-vest. Den almindelige afstand mellem hjørnestenene er 10—12 meter, men paa de mindste grave er den kun det halve. Mange af gravene er saa indsunkne, at de kun hæver sig lidet op over omgivelserne. Udenfor kirkegaardene findes her og der enslig liggende, kjæmpemæssige gravhøie, som kan maale indtil 50 à 60 meter mellem hjørnestenene. Sandsynligvis er det vel høvdingerne, som ligger begravet der.

Undertiden kan en enkelt grav ved tvervægge være delt i flere afsnit. Inde i gravene finder man som oftest primitive kamre af sten eller træ. Trækamrene er ikke sjelden forkullede. De maa i disse tilfælde være stukket ild paa, før graven kastedes igjen. Som oftest synes der bare at være ét skelet i hver grav; men undertiden finder man ogsaa to eller flere. Efter benenes stilling at dømme maa de alle være begravet i siddende stilling med ansigtet vendt mod øst. Ved siden af hovedet findes altid en eller to krukker af ler eller stykker af saadanne. De er almindeligvis prydet med forskjellige grove ornamenter langs den øvre kant.

Kanske har det været madkar? Desuden finder man forskjellige andre sager, saasom knive, økser, syle, naale, knapper og speile, diverse smykker etc. Tschuderne har altsaa haft den samme forestilling, som fremdeles er saa udbredt blandt forskjellige nordsibiriske naturfolk, og som vi kjender ogsaa fra de gamle nordmænd: Den døde maatte have et helt udstyr med sig i graven for at være selvhjulpen i den anden verden! De maa have været ivrige ryttere, da man meget ofte finder hesteben og mundstykker til bidsler i graven. Hesten har altsaa maattet følge sin herre i døden. Da man ogsaa noksaa hyppig finder ben af sauer eller andre husdyr i kurganerne, maa de have drevet kvægavl, hvilket — som vi nedenfor skal høre — ogsaa bekræftes paa anden maade.

En sjelden gang findes der ogsaa smaa lerfigurer, forestillende hoder af bjørne, hunde, bukke og fugle. Betydningen af disse er uklar. Endnu sjeldnere paatræffes menneskelige masker (dødsmasker?) af gibs eller endog af hamret guld. Ansigtstrækkene i disse masker er snarere europæiske end mongolske. Hvis det virkelig er dødsmasker, man her har for sig, har den gamle steppebefolkning været et meget vakkert folk.

Paa gravenes store hjørnestene findes ofte helleristninger af forskjellig art. De forestiller for det meste forskjellige dyr, ofte med mennesker ved siden af. Man har tænkt sig, at dette skulde betyde den afdøde og de dyr, han har nedlagt. Ofte sees saadanne helleristninger samt inskriptioner ikke paa selve gravstenene, men paa store isolerede mindestene, som er reist for sig selv udenfor gravene. Man har gjenkjendt bjørn og maralhjort samt forskjellige husdyr, saasom kameler, gjeder, sauer, kjør, heste med bidsel samt *ren*. Man har fundet flokke af ren, som drives sammen af hyrder, og mænd ridende paa ren i egne, hvor renen nutildags ikke findes. Dette skal vi senere komme tilbage til i en anden forbindelse.

Paa sine steder — særlig i strøg, hvor der er eller i

tidligere tider har været frugtbart — finder man store, enslig staaende menneskefigurer af sten. Ofte er de tæt besat med inskriptioner. De paatræffes helt nede i de nordligste strøg af Mongoliet og betragtes med ærefrygt af sojoterne, som pleier at bringe dem ofre af tøistrimler eller gamle klæder, som hænges paa dem. Lignende statuer findes vestover helt til de sydrussiske stepper; men disse vestlige statuer er, saa vidt jeg ved, altid kvindefigurer, medens man længere østpaa ogsaa finder mænd. Men de holder alle den traditionelle mongolske snusboks i haanden, hvilket vistnok tør tages som bevis for deres østlige oprindelse. Der er ogsaa andre tegn, som tyder paa, at tschuderne har staaet i forbindelse med Europa og har gjort sin indflydelse gjældende der; men dette skal jeg ikke komme nærmere ind paa i dette arbeide. Det er et vidtløftigt kapitel, som forhaabentlig senere vil blive nærmere behandlet af fagfolk.

Jeg har tidligere nævnt, at de nyere tschudegrave er rige paa guld. Dette har denne foretagsomme gamle befolkning forstaaet at drive ud selv. Man finder paa flere steder i Altai samt paa nordsiden af Sajan rester efter gamle «tschudiske» bjergværker. Flere af disse forekomster er rige og vil sikkert i fremtiden blive optaget paany. De findes bl. a. i Katundalen samt ved Tscharysch og Aleja i Altai, men træffes ellers spredt over et vidt omraade. Guldindustrien maa altsaa have spillet en stor rolle i disse egne i hine længst forsvundne tider. Ifølge Herodot og kinesiske historieskrivere indførtes der til grækerne og scytherne meget guld og sølv fra et folk, som efter alt at dømme maa have levet lige paa nordsiden af Altai.

Jeg har sagt nogle ord om de almindelige tschudegrave. Men ved siden af disse findes ogsaa store fælleskurganer med en masse — man har fundet indtil 150 — skeletter, som ser ud til at være begravet i hast og bærer spor efter en voldsom død. Dette har givet anledning til den tro, at tschuderne bukkede under for overfald fra andre og sterkere folk.

Man tænker sig, at de gamle jeniseiere var et fredeligt, agerdyrkende folk, som blev splittet af de sydfra indtrængende, vilde *uigurer*. Uigurerne antages at være kommet fra den sydligste del af Mongoliet, kanske et eller andet sted fra grænselandskaberne mod Kina. De regnes almindelig for at være af tyrkisk afstamning, men nogle etnografer tviler paa, at saa var tilfælde, da de kinesiske historieskrivere beskriver dem som lyshaarede og blaaøiede. Deres glansperiode indtraf mellem det 4de og det 8de aarhundrede. De blandede sig med de gamle finske tschuder og deres formodede efterkommere har efter dem faaet betegnelsen «finsk-ugriske» og «ugro-samojediske» folk. Alle disse folk har altsaa uigursk og dermed sandsynligvis ogsaa tyrkisk blod i sig. Man kan tænke sig, at nogle stammer har udvandret tidligere end andre og derfor har bevaret mere af det finske element i sig. Dette turde muligens være tilfælde med finnerne og magyarerne. De, som blev drevet ud senere, var sandsynligvis mere opblandet med uigurerne.

Man kan nemlig av gravene se, at folketypen har forandret sig. Skeletterne i de ældste tschudegrave er dolicocephale eller langskallede. Senere bliver de mesocephale, og i de nyeste grave optræder endog kortskallede (brachycephale) typer. Dette skulde tyde paa tilblandingen af uigursk blod, kanske ogsaa af mongolsk.

I det 7de aarhundrede trængte atter et nyt folk ind sydfra. Det var gammelkirgiserne eller *hakas*-stammen, som af flere ansees for at have været en gren af de oprindelige uigurer. De grundede et rige ved Kemtschik, men trængte ogsaa ned paa den sibiriske steppe nordenfor Sajan, hvor de herskede, til russerne kom. De fortrængte saa atter de gjenværende af den befolkning, som var dannet ved sammensmeltning af tschuderne og uigurerne, eller blandede sig delvis op med dem.

Hakas-stammen blev saa tilslut i sin tur fortrængt af mongolerne. *Jenghis khan* jagede dem sandsynligvis fra

Tschudisk gravhøi ved Askys (s. 45)

Tschudiske mindestene med inskriptioner. Fra steppen ved Askys (s. 46)

Færdig til afreise udenfor Chudjakows hus (s. 56)

Vi marscherer efter baadene ud af Ust Abakansk (s. 57)

Kemtschik til Minussinsk-steppen, hvorfra de fleste antages at have taget veien vestover. Den gamle civilisation i disse egne forsvandt, uden at mongolerne egentlig tog landet i besiddelse. De kom ikke langt ind over den sibiriske grænse.

I begyndelsen af det 17de aarhundrede kom russerne til Jenisei, hvor de senere har bredt sig stadig videre omkring.

Af de gamle flygtende finsk-ugriske stammer antages hovedmængden at have taget veien nordover. De fandt der fisk og vildt i overflod, opgav agerbruget og gik over til at blive jæger- og fiskerfolk. Paa grund af denne levevis og kampen for tilværelsen i de haarde naturomgivelser sank de lidt efter lidt ned til et primitivt stadium. Dette skulde være *samojederne* og *ostjakerne*. Enkelte mener, at ogsaa *tunguserne* skulde have noget med de gamle jeniseiere at gjøre, og dette synes af flere grunde ikke usandsynligt. En gren af dem, som flygtede nordover, tænkes at have spaltet sig ud og taget veien mod vest. Dette skulde da være *lapperne*.

Ved nærmere betragtning vil man finde mange tilknytningspunkter, som støtter en saadan hypothese. Jeg har tidligere nævnt de tschudiske stenfigurer. Som en afledning fra dem turde man kanske betragte de træmænd, som ostjakerne pleier at forfærdige, hver gang en mand er død. Denne træmand skal for enken være symbolet paa den afdøde. Hun ifører ham sin afdøde mands klæder, sætter mandens yndlingsspise foran ham, tager ham med sig tilsengs og kysser ham. Denne komedie holdes gaaende et helt aar, hvorpaa træfiguren stilles ud paa gravpladsen eller begraves under megen høitidelighed. Ostjakerne har ogsaa ligesom de gamle lapper sin «bjørnefest», og de har en rig epik, som siges at gaa igjen i Skandinavien. Dette var kun et par sidebemerkninger, — jeg skal ikke her fortabe mig i dette saa interessante og rige thema.

Medens hovedmængden af de gamle finsk-ugriske stammer trak sig nordover, antages en del at have taget veien ind i de vilde skogegne omkring Sajan, hvor de har ført

en isoleret og upaaagtet tilværelse helt til den sidste tid. Dette skulde være *sojoterne,* som vi senere paa sommeren besøgte, og som viste sig at have meget tilfælles med de nordsibiriske naturfolk.

Det vilde føre for langt i en bog som denne at gaa nærmere ind paa dette interessante kapitel. Jeg skal derfor indskrænke mig til disse korte bemærkninger, som vil være tilstrækkeligt til at klargjøre, hvorfor de gamle «tschuder» har krav paa særlig opmerksomhed fra videnskabens side.

V. Paa Abakan-steppen

Vor nye bekjendte tataren. — Ulv igjen. — Lidt om provianten. — Tataren prygler sin mor. — Jensen dagens helt i Ust Abakansk. — 7de juni. — Temperatur paa steppen. — En plagsom agerixe. — Soveposerne. — Reise til Askys. — En kuriøs postexpeditør. — Varme marscher efter sibiriske „veie". — Tschudegrave. — En frygtsom tatar. — Leirpladsen ved Askys. — Gutschin og hans indfødte gravere. — En halvdød russer. — Barbaas tabt og gjenfundet. — Arbeide og natur paa steppen. — Dødninger til sengekamerater. — Vanskeligheder med provianten. — Nedover floden til Ust Kamuischto. — Jensen og brushanen. — Norske kystplanter og kystfugle.

Da vi begyndte gravningen inde paa steppen, fik vi besøg af en tatar, som fortalte, at han boede nede ved Jenisei ikke langt fra den ø, hvor vi havde slaaet op vore telte. Han var meget interesseret i vort arbeide, steg af hesten og slog af en længere passiar. Blandt andet vilde han have greie paa, om vi havde fundet meget guld. De indfødte vidste nok, at der var guld i disse grave, men tsaren havde forbudt enhver at røre dem.

Da Gutschin fortalte, at vi havde tsarens specielle tilladelse til at grave, blev han meget imponeret. Senere kom han hver dag en tur ind til os og var meget tjenstvillig.

En morgen, som vi skulde begynde gravningen, fik *Jensen* noget i vrangstruben og begyndte at hoste. Idetsamme sprang en svær ulv op fra en busk et stykke borte og lunkede opover mod fjeldet. Der havde den ligget og

seet paa os, indtil vi blev for høirøstede for den. Uheldigvis laa geværerne sammen med provianten femti meter borte, saa vi naaede ikke at faa skud paa den. Denne episode fortalte vi tataren; men han blev slet ikke forundret over det. Derimod fandt han det underligt, at vi ikke havde seet mere ulv.

Denne gamle tschudiske gravplads var nemlig et af ulvens mest yndede opholdssteder. Der fandt den et godt skjul mellem de talrige gravstene, og hvis vi kom did i graalysningen om morgenen, kunde vi være sikker paa at træffe den. Om natten var den nemlig altid paa steppen og fortrinsvis paa gravpladsen, men om dagen gjemte den sig som oftest i krattet paa øerne i Jenisei. Specielt var der fire ulve, som til stadighed var at træffe mellem kurganerne; natten forud havde de revet ihjel flere sauer for ham kun en verst eller saa fra vore telte. Og det var nok ikke første gang, de beskattede hans kvæghjord.

Om sommeren gik det endda an, men om vinteren var det værre. Da slog ulvene sig sammen i flokke paa indtil 50 dyr, saa det var rent farligt at færdes ude! Men nu mente han at have fundet ud, hvor disse fire havde hiet henne, og han vilde være os meget taknemmelig, om vi vilde hjælpe ham at tage hevn over dem. Han havde flere gange truffet dem i et par buskbevoksede bækkedale oppe i fjeldet, og der troede han, at ungerne maatte være. Men hvis nu vi vilde være med førstkommende søndag, saa skulde han sørge for at drive dem frem til os. Vi behøvede kun at lægge os i baghold, hver paa sit sted, og passe paa.

Dette hørtes jo tiltalende ud, og vi lovede at komme. Klokken 9 om morgenen mødte vi frem paa det aftalte sted ved gravpladsen. Straks efter kom vor ven tataren ridende til stedet sammen med en anden indfødt. Hans plan gik ud paa, at vi skulde lægge os i baghold paa tre forskjellige steder paa den midterste ryg af fjeldet, saa skulde han og hans kamerat ride en paa hver side af fjeldet fremover til Jenisei, og derfra skræmme ulvene mod os.

Vi ventede længe paa vore pladse, men ulvene viste sig ikke. Tilslut kom tatarerne slukøret ridende og bedyrede, at vi havde været sjeldent uheldige, — de pleiede nemlig altid at træffe ulvene paa de steder, hvor de havde været. Dette var forøvrigt en noget ubekvem aarstid, sagde de, for nu var ulvene saa forsigtige som aldrig ellers. Men allerede i september begyndte de at blive frække, og da var det ikke vanskelig at faa skud paa dem. Som eksempel paa dette fortalte de, at lederen for en russisk topografisk ekspedition i september aaret forud af en flok ulve blev jaget op i et træ, hvor de holdt ham fangen hele natten!

Foruden vor ven tataren havde vi under arbeidet paa gravpladsen en dag besøg af to unge tatarpiger tilhest. De standsede op ca. 10 meter fra graven og passiarede med os i denne afstand; men da vi vilde gaa dem nærmere, veg de hestene undaf. Øiensynlig var de ikke saa helt sikre paa os. Bedre ryttere end disse tatarer vil man vanskelig kunne opvise. De er som ét med sin hest. Fra den tidlige barndom af vænner de sig til at sidde paa hesteryggen og senere bevæger de sig næsten aldrig tilfods, selv ikke for ganske korte afstande. Som en hvirvelvind ser man dem galoppere hen over sletterne, saa støvet staar som en sky bag dem. Russerne mener, at tataren aldrig falder af hesten, selv om han er saa fuld, at han ikke kan staa paa benene.

Vi havde gjort regning paa at komplettere vort proviantforraad med fisk og fuglevildt under opholdet paa steppen. Denne beregning slog kun delvis til. I disse første dage var Jenisei saa stor, at vi ikke fandt nogen bekvem plads at sætte ud vort medbragte fiskegarn, og vi befandt os for nær byen til at kunne finde noget større fuglevildt. Vi levede derfor i den første tid i stor udstrækning paa smør og brød, æg og hermetik. Brødet bestod for en væsentlig del af tørre skorper og stykker, saakaldte «sukari». Det er brød, som er plukket i stykker og gjennemtørret i en bagerovn. Det bruges af alle russere paa reiser i Sibirien, og egner sig udmerket til dette, da det holder sig ubedærvet nærsagt en

ubegrænset tid, hvis det beskyttes mod fugtighed. Vi havde sukari af baade sort og hvidt brød. Desuden en slags kavringer, som vi brugte til theen. Gutschin kaldte dem engang for «blagorodnie sukari» (c: velbaarne s.), og siden fik de dette navn af os. Vi satte stor pris paa dem og havde en større forsyning med ogsaa til Sojotlandet. Smørret var godt og kostede henved to kroner kiloen; men som sedvanlig i Rusland var det usaltet. Saltningen maatte vi derfor selv besørge. Vi opbevarede det i en lang træholk, som maatte fortøies nede i floden, da ellers alt smeltede og randt væk.

Æggene er forbausende billige i Minussinsk-distriktet og benyttes af alle i langt større udstrækning end herhjemme. Torvprisen i Minussinsk var en rubel pr. hundrede, altsaa mindre end to øre stykket! Da de ogsaa har den fordel at holde sig længe, er de en baade økonomisk og praktisk kost; det sidste gjælder ialfald for baadreiser.

Den dag, vi havde været paa ulvejagt sammen med tataren, var æggene sluppet op, og om eftermiddagen gik *Jensen* sammen med Gutschin til vor jagtfælles hytte for at prøve at faa kjøbt nogle nye.

Da de nærmede sig hytten, hørte de et forfærdeligt skrig og skjænderi, og lidt efter fik de se tataren ifærd med at prygle sin gamle mor, medens familien og nogle andre ligegyldige saa paa. De var alle fulde. Pludselig greb vor tatar et bord og slog det af al kraft i hovedet paa moderen, saa hun sank om og blev stille. Derpaa kom han med mange venlige lader bort og hilste paa vore folk, som om intet var hændt! Men de havde faaet nok og begav sig hjemover uden æg. —

Senere paa dagen tog de sig i samme erinde en tur til landsbyen Ust Abakansk ved Abakanfloden, 3—4 km. borte fra vor leir. Landsbyen laa paa vestsiden af floden, som de passerede paa en færge, der blev drevet frem ved hestekraft.

Der var lavet istand en hestevandring paa færgen, og da floden var strid, maatte hestene løbe i ring alt det, de orkede, for at holde det gaaende mod strømmen. En mand stod

med en knut og uddelte rap. Hver hest fik et slag, idet den passerede ham, og paa denne maade holdtes farten oppe.

Dette var 7de juni, og vore folk skulde prøve at faa hønsesteg med sig hjem til aftens. Det fik de ogsaa; men de maatte indfange hønsene selv, da de var vanskelige at faa fat paa i sælgerens store gaardsrum. Herunder indlagde *Jensen* sig evig berømmelse i Ust Abakansk for sin dygtighed i at fange høns. Han havde før afreisen hjemmefra lavet sig en ekstraordinær sterk bukse med en svær skindlap i bagen. Som han nu i paasyn af mange mennesker — hvoriblandt flere af landsbyens damer — sprang rundt i gaardsrummet og pludselig bøiede sig ned for at knibe en høne, revnede buksen tvert over ovenfor skindlappen med den følge, at denne faldt ned og blottede den underliggende legemsdel under tilskuernes vilde jubel. Men Jensen tabte ikke fatningen. Med den ene haand førte han skindlappen tilbage paa plads, og med den anden vred han halsen om paa hønen.

Denne dag improviserede vi en liden fest i leiren. Der blev udbragt skaaler for fædrelandet og for flere personer, som staar Sibirie-ekspeditionen nær. *Christensens* champagne blev prøvet i vore store, emaljerede jernkopper. Vi mødte noksaa letklædte til festmiddagen, da der var 40° c. varme den dag. Dette var forøvrig ingen sjelden foreteelse. Temperaturen var i steppeegnene overordentlig varierende til de forskjellige tider af døgnet. Vi havde i en hel maaned brændende solskin næsten hver dag og ved middagstid en temperatur af 34—40° celsius. Da var det næsten umuligt at arbeide, og vi sad gjerne saa letklædte som mulig og puslede med et eller andet i skyggen af teltene. De, som havde haft nattevagt, tog sig gjerne en liden lur. Men udover aftenen maatte det ene plag efter det andet trækkes paa igjen, og nattevagten sad som oftest fuldt vinterklædt ved ilden og lyttede til naturens forskjellige stemmer eller kameraternes snorken fra teltene. Da var temperaturen helt nede i 5—6 grader, og alt omkring blev vaadt af dug.

Forøvrig var det gjerne meget stille om nætterne. Kun en enkelt liden sanger kvidrede diskret fra en eller anden busk. Og de sad gjerne saa spredt, at vi kun hørte en ad gangen. Om dagen hørte jeg aldrig denne fugl, og naar jeg nu tænker tilbage paa disse enslige nattevagter i Sibirien, er denne fuglestemme uadskillelig forbundet med erindringen om dem.

Dog denne fugl var ikke den eneste! Ved siden af den havde vi ogsaa agerixen, som forekom i forbausende mængde overalt, og det manglede ialfald ikke paa, at den lod sig høre! En af dem havde taget standkvarter inde i noget høit, tørt græs lige ved siden af teltene, og der opførte den paa de forskjelligste tider af døgnet en konsert saa sterk og vedvarende, at det var næsten til at geraade i raseri over, specielt da, naar vi ønskede at sove. *Jensen* pleiede imellem at gjøre nogle vældige hop i retning af lyden ind i græsset. Men det lykkedes ham næsten aldrig at skræmme fuglen op. Den bare sprang undaf til siden og tiede stille en stund for saa at begynde paa ny frisk, straks fredsforstyrreren var væk.

Imellem prøvede vi at trække hovedet ind i soveposen for at slippe at høre den; men saa blev det saa rent for varmt igjen. Soveposerne var vi ellers allesammen overmaade tilfreds med. De var af samme slags som dem, *Hoels* Spitsbergenekspeditioner har brugt. Jeg kjendte dem ogsaa fra før fra en reise paa Kolahalvøen. De er stoppet med edderdun og tilfredsstiller i sjelden grad de fordringer, man kan stille til en sovepose; de er baade lette og varme. Man kryber ikke ind i dem fra enden af, men gjennem en split nær hovedenden. Derved opnaar man, at hovedet og nakken bliver særlig godt beskyttet. Til kanterne af denne split er syet et par store, dunfyldte klaffer, en paa hver side. Ved hjælp af disse kan man regulere varmen efter ønske. Trækker man hovedet ind i posen og nøier sig med et aandehul, klarer man sig udmærket selv i flere kuldegrader. Jeg har haft anledning til at prøve mange slags soveposer, men kjender ingen, som tilnærmelsesvis kan sidestilles med disse.

De koster med impregneret betræk 70—80 kroner og faaes — saavidt jeg ved — kun hos et firma i Kristiania.

Medens arbeidet i kurganerne paagik, blev som sagt altid et par mand tilbage ved teltene eller ihvertfald saa nær disse, at de kunde kontrolere om nogen nærmede sig leiren. Disse to — som oftest *Printz* og *Jensen* eller mig — drev da paa med zoologiske og botaniske studier og indsamlinger. Lokaliteten var meget interessant, og vi fandt en hel del norske fugle- og plantearter. Men naturen var — som venteligt kunde være — temmelig ensartet paa de lave øer og flodbredder rundt om. Da vi havde arbeidet paa stedet nogle dage, var der derfor ikke saa meget nyt at finde. Større fugle var der ogsaa lidet af paa grund af byens nærhed.

Vi bestemte os derfor til at skifte lokalitet. Gamle *Gutschin* havde fortalt os, at vi omkring landsbyen *Askys* paa Abakansteppen vilde finde et særlig godt archaeologisk arbeidsfelt. Der skulde findes en mængde tschudiske broncealder-grave ikke langt fra floden og paa lokaliteter, som var gode ogsaa for zoologiske og botaniske indsamlinger.

Askys ligger ved Abakanfloden ca. 100 kilometer søndenfor Ust Abakansk, omtrent midt paa den store Abakansteppe. Vi besluttede os saa til at lade baadene kjøre didop i et træk fra Ust Abakansk. Naar vi var færdige ved Askys, vilde vi følge floden nedover og gjøre ophold paa enkelte gode lokaliteter underveis. Paa den maade vilde vi spilde mindst tid.

Tidlig om morgenen den 10de juni forlod vi vor leirplads paa øen og naaede ved 9-tiden — efter adskilligt stræv med at trække baadene opover langs Abakanfloden — til Ust Abakansk. *Gutschin* havde et par dage i forveien truffet aftale med en godmodig og paalidelig bonde, *Chudjakow*, som skulde kjøre baadene og godset for os opover steppen. Selv vilde vi spadsere ved siden af og samle, hvad vi kunde faa med os paa veien.

At dømme efter *Chudjakows* vogne var det nok ikke første gang, man kjørte baade opover steppen fra Ust Aba-

kansk. De var nemlig som lavet til dette brug. For- og baghjulene var forbundet med en eneste lang bjælke, og ved hjælp af denne kunde man med lethed flytte hjulene saa langt fra hverandre, som baadens længde maatte gjøre det ønskeligt. Paa denne bjælke blev saa baaden lagt op og surret godt fast foran og bagtil. Der laa den udmerket. Bjælken virkede som en fjær, der tog af for stødene.

Før vi forlod Ust Abakansk, sendte jeg et par rekommenderede breve hjem. De blev indleveret paa «Volostnoje uprawlenie», et slags kommunalt kontor. Men vi fik ingen kvittering for dem. Dette kunde først gives i Minussinsk. Da jeg sammen med *Gutschin* traadte ind i kontoret, blev vi modtaget af en gammel, kuriøs mand, som skulde ekspedere os. Han tog brevene og gik ind i et værelse ved siden af, hvor der kun stod en stor jernkiste. Den var det egentlige postkontor. Vi skulde have nogle frimærker og gik efter ham; men i døren mødte han os som en brølende løve og jagede os ud igjen. Det kalkede tomme rum med spindelvæv i krogene var ikke tilgjængeligt for almindelige dødelige. Da han fik betalingen for frimærkerne — ca. halvanden rubel i sølv — lagde han sig paa knæ, kastede hver enkelt mynt flere gange til gulvet og lagde øret ned til for at høre, om de var ægte. Denne forsigtighedsregel var forøvrigt almindelig paa alle de steder, vi besøgte; men man gik sjelden saa grundig tilverks som den gamle i Ust Abakansk.

Efter at have drukket the og spist en improviseret frokost hos Chudjakow startede vi reisen sydover steppen. Godset blev anbragt i baadene, hvor det laa godt, uden at vi risikerede noget uheld ved det. Vi havde trukket af os de langskaftede støvler og gik i skindtøfler, hvilket man skulde tro maatte passe bra paa den flade, tørre mark. Men vi havde gjort regning uden støvet og varmen!

Vi avancerede henved 40 kilometer den dag. Det var en drøi marsch, og drøiere blev den ved de mange omveie vi gjorde. Specielt ivrig var *Jensen,* som fandt en mængde biller. Snart saa vi ham staa paa hovedet og rode i et eller

andet langt bagud, snart havde han atter naaet os igjen. Steppen var flad som et gulv milevidt i alle retninger. Man kunde kjøre med automobil hvor man ønskede, der var vei god nok overalt. Den vei, vi fulgte, var godt opkjørt og meget benyttet, men det havde neppe kostet en øre at anlægge den. Man kjører simpelthen afsted over steppen i den retning man skal; er trafikken stor, slides græsset væk og veien er færdig. Bliver der dybe hjulspor, laver man ny «vei» ved siden af, og de fleste hovedveie i Sibirien bestaar egentlig kun af flere hjulspor ved siden af hverandre paa den flade mark. Elvene kjører man ret og slet over, om de ikke er for store.

Tiltrods for den tidlige aarstid var steppens blomstringstid allerede forbi. Græsset var tørt og solbrændt, og støvet stod som en sky bag vognene tiltrods for vor langsomme kjørsel.

Vi havde 40 graders varme den dag. En stund saa det ud, som om vi skulde faa regn. Der steg en sort skybanke op af steppen vestenfor os, vi saa talrige lyn og hørte en fjern torden. I solskinnet kunde vi se regnet som striber mellem skyen og jorden; men uveiret gik nordover forbi os. Vi havde taget med et par store flasker med the, men det gik snart ud, og da der var langt mellem vand paa steppen, blev vi jammerlig tørste. Endelig kom vi da frem til en liden elv og fik kogt the. Ved til dette kjøbte vi af et par tømmerkjørere, som drog forbi. Der var nemlig ikke en pinde at finde i omegnen.

Selve steppen var næsten helt folketom. Den beboes saagodtsom udelukkende af de saakaldte *Abakan-tatarer,* en stamme, som vi senere skal komme nærmere tilbage til. En sjelden gang passerede vi deres smaa landsbyer eller «uluss»er; men det var langt mellem hver. De fleste ligger langs Abakan-floden, da der udenfor denne kun paa faa steder findes vand; men floden saa vi kun med lange mellemrum noget til.

Sent paa kvelden slog vi leir i nærheden af en saadan uluss. Chudjakow lagde sig midt mellem vognene. Han

vilde vaage, sagde han, for at passe paa hestene. Ellers risikerede vi let, at de var borte, naar vi skulde videre. Barbaas tog plads udenfor teltene og holdt et forfærdeligt spektakel, da nogle tatarer af nysgjerrighed nærmede sig ved 5-tiden om morgenen. De svingede undaf og forsvandt igjen, sandsynligvis fandt de hunden for styg at se til.

Kl. 7 om morgenen (11te juni) bar det videre. Udsigterne var ikke helt gode, da vi alle dagen i forveien havde faaet blemmer under benene, vistnok som følge af den voldsomme varme og støvet. Veiret var fremdeles det samme.

Den første dag var steppen helt flad, nu blev den svagt bølgende med snaue fjelde i horisonten. Rødbrune devoniske skifere stak her og der frem i dagen. Tschudegravene, som dagen forud var faatallige, tiltog i antal sydover. Enkelte, enslig liggende høie var rent kjæmpemæssige. Enkelte steder saaes høie stene med inskriptioner, som oftest rids af dyr og mennesker. Overalt var det fuldkommen træbart. Et sted passerede vi en udtørret saltsjø. Det skinnede hvidt af den lang vei. Idetehele taget havde landet et halvt ørkenlignende udseende. En undtagelse dannede dog enkelte lavt liggende partier, hvor jorden var mere fugtig. Der var det mere frodigt med græs og blomster. Specielt fremherskende var en liljeplante med blaa blomster. Den kunde farve større landstrækninger blaa, saa det stak i øinene allerede paa lang afstand.

Paa disse lavtliggende partier var gjerne nogle tatarer bosat. Mange af dem havde lagt adskilligt arbeide paa sit gaardsbruk. Vi saa større agre med primitive gjærder rundt om. Men væksten paa disse agre stod meget tilbage for, hvad vi saa hos russerne paa Minussinsk-steppen. Af jorden kan det neppe komme, da den var sort og fed paa Abakansteppen som længer øst. Det maa vel derfor enten skyldes vandmangelen eller manglende skjøn hos de indfødte jordbrugere eller kanske begge dele. De har et forbausende stort antal heste, som vi traf paa i store, halvvilde hjorder ude paa steppen.

Vor medbragte the — vel 4 liter — slap ogsaa denne dag snart op i den infernalske varme, og vi fik derfor en endnu slemmere prøve at bestaa end dagen i forveien. Da theen var slut, havde vi nemlig endnu 25 km. at gaa til første sted, hvor der var vand. Dette havde desværre Chudjakow undladt at gjøre os opmerksom paa, da vi drog ud. Et par smaa vand fandtes der rigtignok paa veien, men vandet der var ramsalt og udrikkeligt.

Brugbart vand kunde vi først finde ved den lille elv *Kamuischto,* hvor landeveien atter nærmer sig Abakanfloden. I nærheden af Kamuischto blev landet kuperet med lave og delvis ganske bratte fjelde. Paa enkelte flækker saaes nogle trær, men disse fandtes kuriøst nok kun paa ganske begrænsede felter høit oppe i nogle af fjeldskraaningerne. Muligens fandtes der vand paa disse steder.

Kamuischto maa have været et centrum for de gamle tschuder, for antallet af tschudegrave var rent overraskende der omkring. Vi passerede store kirkegaarde med en skog af gravstene. Dette tyder paa, at dalen ved Kamuischto i hin tid ligesom nu har egnet sig bedre for bebyggelse end landet omkring. Forøvrig maa klimatet paa Abakansteppen i tidernes løb være blevet tørrere. Der findes nemlig mange tschudegrave ogsaa paa steder, som nutildags ikke egner sig for bebyggelse, men snarere har ørkenkarakter. Men ogsaa tschuderne har øiensynlig haft sine vanskeligheder med vandtilførselen. Derpaa tyder de halvt udviskede «tschudiske kanaler», gjennem hvilke de har ledet vand til sine agre. Mange af disse kanaler ligger endnu i vore dage saa gunstig til, at Abakan-tatarerne har fundet det lønnende at grave dem op igjen.

Ved Ust Kamuischto (c: mundingen af K.) ligger en tatarisk uluss, og noget syd for denne standsede vi om eftermiddagen op ved et lidet tjern, hvor vi tog et forfriskende bad.

Sjelden har vel en kop the smagt saa godt, som den smagte os den dag, efter 35 kilometers marsch over steppen. Dette høres kanske underligt ud, for i Norge er vi jo ikke

vant til at betragte en 35 kilometers spadsertur som noget, der er værdt at nævne. Men nede paa Abakansteppen stillede sagen sig anderledes. Solen stegte saa voldsomt, at synet hildredes af de opstigende luftbølger, og temperaturen stod fuldt paa høide med, hvad jeg har oplevet i sydafrikanske sandørkener. Dertil var luften saa tør som knusk. Det nyttede ikke, hvor meget man drak, — en stund efter hang tungen fast i ganen paany.

Vi havde derfor faaet nok af vandringen over steppen og vilde i Ust Kamuischto uluss prøve at finde en tatar, som kunde skydse os videre. Efter længere parlamentering lykkedes det ogsaa at finde en ældre mand som var villig til dette, men rigtignok mod meget høi betaling. Abakantatarerne ved idetheletaget at benytte sig af anledningen. Men trods den gode betaling betænkte vor mand sig længe. Senere fik jeg høre af *Chudjakow,* at det var, fordi han frygtede for, at vi vilde slaa ham ihjel for at slippe at betale skydsen! Vor russiske skydskar fik da tilslut overbevist ham om, at han ikke behøvede at nære nogen frygt i den henseende.

Senere blev vi godt tilvens med tataren, ikke mindst fordi vi gav ham alle tømte sardinæsker, som han omhyggelig gjemte i barmen.

Udenfor vor hvileplads ved Ust Kamuischto var en stor, sumpig slette, hvor vi saa en mængde velkjendte vadefugle. Vi bestemte os derfor til at opsøge denne lokalitet paa tilbageturen og standse der i nogle dage.

Fra Kamuischto skramlede vi saa videre paa tatarens simple telega, og det var allerede mørkt, da vi standsede op ved bredden af en liden elv. Tataren og Chudjakow laa begge under aaben himmel natten over for at passe paa sine eiendele. Dette at holde vagt om natten er nok almindelig skik blandt sydsibiriske bønder, naar de er ude paa reise. Og de gjør nok neppe dette, uden de har grund til det.

Ved 4-tiden om morgenen hørte jeg et skud, og da jeg kikket ud af telt-vinduet for at se, hvad det var, saa jeg

Gutschin staa nede ved elven og sende et langt blik efter en flok gjæs, som han havde bommet paa, og som nu forsvandt i retning af Abakanfloden. Han havde hørt fuglestemmerne nede ved elven og blev af dette fristet ud af sin varme seng. Ikke underligt, at han nu, efter at have krøbet paa maven et par hundrede meter gjennem dugvaadt græs, var skuffet over resultatet.

Jeg lagde mig ned igjen for at tage endnu en liden lur, men straks efter blev vi purret igjen af skydskarerne, som ivrede efter at komme afsted. Det var saa koldt, at de ikke fik sove, sagde de. Dette argument fandt vi ganske rimeligt, og vi gik derfor med paa at fortsætte reisen med en gang.

Efter et par timers kjøring nærmede vi os Askys. Omkring tre kilometer nord for landsbyen saa vi en gruppe af mindre tschudegrave, som kun var 2 kilometer eller saa fjernet fra Abakanflodens skovklædte bred. Der saa det ud til at være omtrent saadan, som vi vilde have det, og vi svingede derfor fra landeveien østover steppen frem til flodbredden. Udenfor os laa en større, frodig ø, som kun ved et mindre elveløb skiltes fra fastlandet. Fra øen lød talrige smaafuglestemmer over til os. Lokaliteten saa ud til at passe udmerket.

Efter frokost skiltes vi fra skydskarerne, som drog hjemover med engang. Selv satte vi baadene paa vandet og fulgte elveløbet et stykke nedover for at finde en passende leirplads.

Nogle hundrede meter nedenfor gik en liden bugt af 15—20 meters længde ind i øen. Den var saa omvokset af skog, at den var aldeles usynlig fra den anden side af elveløbet. Der lagde vi ind og ryddede plads for teltene i den tætte løvskog. Bugten stængte vi efter os med fiskegarnet, og en stund senere havde vi fire store gjedder i det!

Det var et idyllisk sted vi var kommet til. Da vi havde faaet teltene op og alle sager paa sin plads i dem, saa vi os nærmere om paa øen. Den viste sig at være temmelig

stor, og for det meste klædt med blandet løvskog. Midt paa den var dog nogle aabnere partier med høit græs. Paa nordsiden stod skogen saa tæt, at vore telte kun var synlige paa faa meters afstand, og østenfor øen flød hovedgrenen af Abakan forbi med saa svær fart, at man ikke kunde tænke paa at sætte over floden med baade der uden at drive af. Saavel vegetationen som fuglelivet var rigt; specielt var der en mængde smaafugl.

Vi indrettede os derfor paa at blive paa dette sted i flere dage. Ved siden af teltene satte vi op en tæt løvhytte, som skulde være arbeidsrum, naar det blev for varmt andre steder. Den var forøvrigt halvfærdig allerede fra naturens haand; vi bøiede kun nogle i kreds staaende smaatrær sammen, bandt dem fast i toppen paa hverandre og tættede med buske, som blev flettet ind mellem de staaende trær. Af ekstrataget til det største telt lavede vi et opbevaringsrum for indsamlet materiale. Snart havde vi indrettet os et hyggeligt hjem.

Gutschin gik sammen med en anden af os til Askys for at hverve tatarer til at assistere med udgravningen af kurganer. Hans far havde en bekjendt i denne landsby, og ved hjælp af ham lykkedes det inden kort tid at finde fire mand, som ikke var ræd for spøgelser og ikke vilde skabe os noget bryderi i andre retninger. Arbeidet med kurganerne blev saa overladt til *Gutschin* og hans folk. Jeg selv tog kun nu og da en tur op paa steppen for at se, hvordan det gik. Og *Gutschin* klarede sin opgave udmerket. Han grov ud 9 kurganer foruden de to tidligere nævnte og skaffede os en række af de sjeldne tschudiske skeletter foruden en værdifuld samling af oldsager.

Tatarerne fik en bestemt, omakkorderet betaling for hver kurgan og arbeidede som følge af denne betalingsmaade med stor flid. For at spare tid tog de sine koner med sig fra Askys og indrettede sig en slags leir paa den anden side af elveløbet ligeoverfor vore telte. Der boede de under aaben himmel, kogte mad, spiste og sov. Allerede kl. 4 om mor-

genen begyndte de at raabe tversover elveløbet til Gutschin, og siden var der ikke fred at faa, før de fik bekræftelse paa, at han var vaagen.

Ude i hovedløbet passerede der stadig væk forbi vor ø svære tømmerflaader, som skulde anvendes ved bygningen af en ny jernbane fra Atschinsk til Minussinsk. De blev — som skik og brug er i Sibirien — styret ved hjælp af et par kolossale aarer, en foran og en bag. Ved hver af disse aarer arbeidede 3—4 mand, og naar de var i bevægelse, knirkede det, saa vi kunde høre det lang vei. Fra teltene hørte vi ofte saadanne flaader passere forbi; men vi kunde ikke se dem paa grund af skogen. De drev utrolig hurtig af i den sterke strøm.

En dag bad vore tatarer om at faa laane en baad hos os. De skulde ud til en liden ø midt i floden og redde en russer, sagde de. Fem dage i forveien var en tømmerflaade rendt paa grund og splintret; manden havde karet sig i land paa øen, hvor han siden havde siddet og hujet efter hjælp. De havde ikke giddet hente ham; men nu laa han stille paa ryggen og skreg ikke længere, forklarede de, derfor var det vel ligesaa godt at hente slyngelen iland! De havde ikke engang ofret sagen saa megen tanke, at de havde nævnt den for *Gutschin;* vi kjendte derfor intet til det hele! Da manden kom ind, var han i en ynkelig forfatning; men efterhaanden kom han dog til liv igjen.

I de første dage maatte «Barbaas» bindes, da han ellers vilde løbe hjem igjen. Dette likte han meget daarlig og opførte en fortvilet dans for at komme løs. Humøret var saa slet, at vi ansaa det for sikrest ikke at komme ham altfor nær. Ved ankomsten til Askys var vi imidlertid blevet saa fortrolige, at Barbaas uden risiko kunde slippes løs. Fra den tid af indstillede vi nattevagterne og overlod dette til hunden. En dag var Barbaas gaaet med Gutschin til Askys og blev borte, medens hans herre var inde hos en kjøbmand. Vi var noksaa urolige for dyret, som vi havde brug for under de daværende omstændigheder, — saa meget

mere, som der blandt befolkningen i Askys gik det rygte, at vi havde fundet 75 000 rubler i kurganerne!

Gutschin maatte tilbage til landsbyen for at søge efter den forsvundne, men alt var forgjæves. Vi blev derfor meget glædelig overrasket, da hunden ud paa aftenen kom ruslende hjem af sig selv. Det var godt gjort af den at finde veien tilbage, saa meget mere som den kom nedover øen efter en rute, som ingen af os tidligere havde benyttet.

Gik det bra med Gutschins arbeide, saa havde heller ikke vi grund til at beklage os. Vi samlede paa dette sted et betydeligt zoologisk og botanisk materiale, og veiret begunstigede i høi grad dette arbeide. Idetheletaget havde vi solskin og sterk varme næsten hver dag fra vi forlod Norge til midten af juli. Dette var især deleshed af stor betydning for *Printz,* som skulde have sine herbarier og pressepapirer tørrede. Han pleiede at sprede papirerne ud over telt-tagene og paa udbredte presenninger, hvor de snart tørrede i solen. Men imellem kunde der komme et vindpust og sprede dem mere end han satte pris paa, og han maatte derfor regelmæssig gjøre sig turer rundt for at samle dem ind igjen.

Idethele var floraen omkring denne leirplads saavelsom overalt langs Abakanfloden afvekslende og interessant. Dette skyldes de egenartede naturforholde. De talrige øer i Abakan er alle lave og tilstrækkelig vandede og danner derfor saa at sige oaser i Ørkenen. Fra de omgivende fjelde ser Abakan ud som en grøn stribe gjennem den vældige brune steppeflade. Kun i flodens aller nærmeste omgivelser findes der træer, og man træffer der talrige dyre- og plantearter, som intet har med steppen at gjøre. Printz konstaterede en forbausende mængde norske planter. Men man behøver ikke at gaa mange skridt fra elven, før naturen raskt forandrer sig, og man kommer ud paa den fattige, monotone steppe, med et dyre- og planteliv af former, som er specielt tilpasset til den.

Omkring vor leirplads ved Askys var terrænet — selv paa øerne — tørlændt, og vi fandt faa vandfugle der. Men bortseet fra dette var fugleverdenen ganske godt repræsen-

teret. I det store og hele taget virkede naturen dernede noksaa hjemlig. Paa den vestre flodbred ligeoverfor os hækkede en stor koloni af kaier og graatrost (Turdus pilaris). Flokke af stær (Sturnus Menzbieri) fløi frem og tilbage. Lærker, træpiplerker, erler og gulspurv sang sine velkjendte strofer. Gjøgen gol og aarhanen spillede om aftenerne ganske som hjemme. Enkelte strandsniper (Actitis hypoleucus) fløi pibende op og ned langs elvebredden. Desuden traf vi en række andre norske fugle, som jeg ikke skal nævne her, da reisens zoologiske resultater vil blive beskrevet for sig i senere arbeider.

Ved siden af disse gamle bekjendte fra Norge var dog flere nye arter kommet til, og enkelte af dem var saa almindelige, at vi ikke ikke kan tænke tilbage paa steppenaturen uden at erindre dem. Først og fremst var den brunhodede gulspurv (Emberiza aureola) meget almindelig overalt i krattet langs floden. Den sang saa nydelig og med saa varieret stemme, at jeg flere gange gik efter den i den tro, at det var en sanger. Dens konserter bidrog ikke lidet til at live op i den ofte noksaa stille sibiriske natur. Meget almindelig var ogsaa aftenfalken (Falco vespertinus), samt steppevaagen (Buteo desertorum), som hyppig saaes svæve hen over steppen og sætte sig paa en eller anden ophøiet gjenstand. Men den var vanskelig at komme paa hold.

Efter en uges arbeide paa leirpladsen ved Askys havde vi en ganske betydelig samling af fugle og planter foruden de mange skeletter, som Gutschin skaffede tilveie. Vi maatte derfor sende en mand til Askys for at kjøbe kasser, saa vi kunde faa pakket sagerne ned. Som sedvanlig, naar noget skulde anskaffes, blev det Gutschin, som fik opdraget. Sent ud paa aftenen vendte han tilbage med en hel vognladning af kasser — efter sigende alle, som fandtes i landsbyen. De var desværre lidet brugbare allesammen, og den følgende dag havde vi stort stræv med at flikke paa dem og pakke. Vi maatte gaa ganske forsigtig tilverks med de ældgamle, skjøre skeletter. Benene blev surret i smaapakker for sig

og pakket fast ned med tørt græs som mellemlag. Da vi ved 8-tiden om aftenen drev paa som bedst med arbeidet, trak det pludselig over med sorte skyer, lynene lyste op, og i løbet af faa minutter tog det til at stridregne.

Det gjaldt at holde samlingerne tørre, da vi ellers vilde faa alt vort arbeide om igjen. Desværre blaaste det samtidig saa sterkt, at vort sedvanlige oplagshus — som manglede vægge — ikke afgav tilstrækkeligt skjul. Vi maatte derfor stue en masse ind i teltene, bl. a. ogsaa nogle endnu ikke nedpakkede skeletter. Printz bar nogle cranier ind i sin store botaniserkasse og glemte dem saa igjen der. Uveiret vedvarede fremdeles, da vi gik tilsengs. Printz og jeg laa ved siden af hverandre og brugte som sedvanlig den lange botaniserkasse til hovedpude. Først om morgenen huskede vi paa cranierne. Det var utiltalende sengekamerater vi havde den nat: Skeletter langs væggene og cranier under hovedet! Forøvrigt lod vi os ikke genere af selskabet.

Tschuderne var saa gamle, at vi neppe risikerede noget spøgeri af dem, mente *Gutschin*. Men Abakantatarerne var kanske mindre at stole paa — og specielt da de eksemplarer af arten, som vi havde faaet tag i. Vi havde nemlig ogsaa 3 skeletter af tatariske selvmordere, og de var kun 50 aar gamle; en af dem havde endnu skindpels og komager paa sig, da han blev taget op!

Vi var meget fornøiet over at besidde disse skeletter. Abakan-tatarerne er en uddøende stamme, som af grunde, som vi senere skal komme tilbage til, har stor videnskabelig interesse. Vi maatte derfor absolut søge at sikre os skeletter af dem. Dette var imidlertid ikke saa ligetil, da det i Rusland under tugthusstraf er forbudt at fjerne døde fra sine pladse paa kirkegaardene. Heldigvis fik vi saa spurgt op disse selvmordere, som paa grund af sin dødsmaade var begravet for sig selv i uindviet jord. Landsbyens ældste, presten og andre, som vi henvendte os til i den anledning, vilde ikke give os tilladelse til at tage dem, men fandt heller ingen grund til at nægte os det. Saa tog vi dem da paa egen

risiko. Paa alle disse skeletter — som forøvrigt var i udmerket stand — var hjernekassen saget over saaledes, at den øvre kalot kunde løftes af. Gutschin fortalte, at man altid gik frem paa denne maade med selvmordere, og at man pleiede at fjerne hjernen og hjertet, før de blev lagt i jorden. Hvorvidt denne skik er udbredt ogsaa andre steder inden det russiske rige, kjendte han ikke til.

Det er forbausende, hvor lidet der er at faa i de sibiriske landsbyer. Vi havde gjort regning paa at faa kjøbt den nødvendige proviant — brød, smør, æg etc. — i Askys, men det slog kun delvis til. Brødet var surt og raastegt og dertil vanskeligt at opdrive, æggene var ogsaa ganske sjeldne, og smør fandtes slet ikke. Vi havde derfor adskilligt bryderi med provianteringsspørsmaalet, og blev nødt til at føre en ganske spartansk levevis, saalænge vi var paa Abakansteppen. Dette kom forøvrig for en væsentlig del af, at der paa disse kanter bor saa faa russere. Den russiske bonde har jo som regel godt brød. Men vi fik dengang for det meste at gjøre med Abakan-tatarerne, og de er ikke gode at handle med.

Der er et ordsprog, som siger, at en jøde lurer 10 europæere, men en tatar lurer 10 jøder. Dette sidste kan vistnok ogsaa siges om Abakantatarerne, skjønt de har lidet med de virkelige tatarer at gjøre. For værre snydenstrupper skal man lede længe efter. For det første maatte vi godsnakke længe med dem for idetheletaget at faa kjøbe noget, og dernæst beregnede de sig altid dobbelt saa høie priser som russerne. Og de varer, vi fik hos dem, var saa daarlige som vel muligt. Brødet var raat og smørret saa skiddent, at vi ikke turde spise det uden at stege det først. Vi pleiede at skjære tatarbrødet i skiver og stege det i smør. Paa den vis var der ialfald ingen smittefare. At sende ekspress helt til Minussinsk efter mad syntes vi heller ikke lønnede sig, da vi ikke havde saa lang tid igjen paa steppen. Takket være den glimrende appetit, som friluftslivet giver, klarede vi os med tatarkosten saa længe.

Printz havde ikke tidligere været med paa nogen reise af denne art, men viste sig alligevel med engang at være ganske udmerket kvalificeret som ekspeditions-mand. Det gjælder jo paa reiser som vor at kunne indrette sig efter omstændighederne og tage livet, som det falder sig, og dette forstod *Printz* i høi grad uden et øieblik at tabe sit gode humør. Jeg saa med forbauselse og beundring, hvor hurtig han forandredes fra civiliseret menneske til sibirisk muschik og vildmand. Dette gjaldt saavel klæderne som livsførselen. De lange skaftestøvler fra Krasnojarsk og skjægget, som voksede helt vildt, var allerede sibirisk nok; men da han saa fik en ildrød russisk bondeskjorte af vor sojotbutik og i solstegen ruslede om med denne udenpaa bukserne, var forvandlingen fuldstændig.

I de store sibiriske floder kan vandstanden ofte variere meget i løbet af utrolig kort tid. Der kan regne sterkt over et større distrikt langt oppe og resultatet bliver, at floden pludselig stiger, uden at man har haft nogensomhelst grund til at vente det. Dette hændte os engang ved Askys. Da vi en morgen kikkede ud af teltene, havde vi vandet lige ved døren. Der var saavidt plads til at komme ud. Men faa timer efter faldt floden tilbage til sin gamle høide, saa vi slap at rømme stedet.

Den 21de juni forlod vi leirpladsen ved Askys. Vi vilde nok gjerne have haft endnu mere fra kurganerne, men turde ikke laste mere i baadene. Og kjøre de gamle skjøre skeletter nordover steppen paa fjærløse sibiriske telegaer ansaa vi for utilraadeligt. Vi vilde isaafald risikere, at de blev pulveriseret paa veien. Desuden havde vi aftalt med Gunnar *Christensen* at møde ham i Minussinsk omkring 1ste juli. Han skulde bringe os post fra Norge. Skulde vi derfor faa tid at undersøge det rige sumpterræn ved Ust Kamuischto paa veien, lod det sig ikke gjøre at standse længere ved Askys.

Vi fik en interessant og kvik reise nedover floden. Men baadene blev saa tunglastede, at vi maatte gaa forsigtigt til-

værks for ikke at risikere uheld. Egentlige stryg fandtes der rigtignok ikke paa den strækning, vi skulde passere; men floden trækker rent forbausende tungt paa. I saa maade kan man let blive narret paa de sibiriske floder. De ser ofte saa stille og pene ud, men begiver man sig ud paa dem, driver man, trods alle anstrengelser, hurtig af. De er i denne henseende ikke som vore hjemlige smaaelve. Paa grund af den kolossale vandmasse bliver friktionen saa liden, at der skal langt større strømhastighed til, end vi er vant med hjemmefra, for at sætte bølger.

Nu paa denne tid var floden saa stor, at den mange steder gik over bredderne og de lavere øer. Trær hang langt udover vandet og gjorde det risikabelt at komme bredden for nær med de tunglastede, ranke kanoer. Farten var saa stor, at vi hørte en stadig putrende lyd af opstigende luftblærer, sandkorn etc., som slog mod bunden af baadene. Samtidig var vandet saa grumset, at vi knapt kunde se bund paa en halv meters dybde. De talrige forskjellige elveløb mellem øerne var ikke alle passable. Nogle af dem tog benveie nedover, saa faldet blev saa sterkt, at vandet gik i skumtopper. Ind i dem vilde vi ikke risikere at komme med vor dyrebare last. Det gjaldt altsaa at gaa frem med største agtpaagivenhed, altid at tage de rette løb og passe paa, at strømmen ikke drev os ind paa de oversvømmede bredder, hvor sandsynligheden for havari var stor.

Trods al forsigtighed var vi nær kommet daarlig fra det en gang. Vi fulgte et mindre løb, og rendte saa i en braa sving lige op paa en banke, som vi ikke fik tid til at komme undaf. Den sterke strøm svingede straks baadene over paa siden og det var lidet om at gjøre, at vi ikke havde faaet vand i lasten. Heldigvis var der ikke dybere, end at vi kunde hoppe ud i samme øieblik og svinge baadene tilbage op mod strømmen, og dermed var faren afværget for den gang. Vi passerede flere tømmerflaader, som var drevet paa land og forladt. Flere stokke var brudt tvert over, saa det viste sig, at strømmen i Abakan ikke var til at spøge med.

Veiret var varmt og straalende. Vi standsede paa en fortryllende liden holme og spiste middagsmad der. Lidt nedenfor denne holme samlede hele floden sig i en eneste, temmelig trang passage, og der var strømmen saa sterk, at den næsten fik karakteren af et stryg. Vi vuggede op og ned paa lange bølger. Men det var saa dybt der, at det havde vanskeligt for at blive nogen sjø.

Lidt længer ned fik vi de lave fjelde ved Kamuischto i sigte. Fra det sted, hvor vi hvilte paa opturen, til Askys skulde der være ca. 25 kilometer eller noget længere, da floden gaar i saa mange sving. Efter farten og tiden at dømme antog vi, at dette sted nu ikke kunde være langt borte. Da vi derfor saa en stille os, som gik fra den vestre elvebred indover mod steppen, lagde vi ind der for at se os om efter en passende leirplads.

Ved indløbet til denne os var der en liden, næsten helt oversvømmet grusbanke, og paa denne sad 10—12 brushaner og spillede saa ivrigt, at de ikke tog notis af os. De havde de aller forskjelligste dragter, nogle var næsten sorte, andre graa, og andre igjen næsten hvide. De tog sig nydelig ud, som de stod der og bukkede mod hverandre med sine vidt udbredte halskraver. Desværre blev idyllen hurtig afbrudt ved et skud, som bragte to af kamphanerne til at blive liggende paa valpladsen. Den ene af dem var imidlertid kun skadeskudt. Da vi kom for nær, flaksede den ud i elven og søgte at karre sig indover for at gjemme sig i det nærliggende krat. *Jensen* greb en stage og sprang — ivrig som han pleiede at være — fremover i baaden for at prøve at faa fat paa fuglen med den. Herunder snublede han i farten og gik under almen jubel med et plask paa hodet i elven! Men brushanen havde han med sig, da han kom tilbage.

Landet paa venstre side af elveosen viste sig at være en ø, og vi fandt paa den en udmerket leirplads. Ovenfor laa flere smaaøer, som kun ved ganske smale sund var skilt fra vor ø. Disse øer var alle ganske lave og delvis over-

svømmet, og da de dertil var dækket af tæt smaaskog eller krat, frembød de mange gunstige lokaliteter for ænder og andre vandfugle. Der var krikænder, stokænder og forskjellige fremmede arter.

En liden streiftur indover mod steppen viste os, at vi havde været saa heldige at træffe paa netop det sted, vi ønskede at besøge. Lige indenfor os — kun adskilt fra vor elveos ved en smal landtunge — laa det tjern, hvor vi havde badet og hvilt paa opturen.

Hele steppen indenfor var ganske lav, saa lav, at der om vaaren trængte vand didind fra floden, saa terrænet blev ganske sumpigt. Meget af dette vand blev staaende hele sommeren igjennem. Da steppens jord i sig selv er salt, fremkom paa denne maade brakvandspytter og lokaliteter, som m. h. t. jordbunden har ikke saa lidet tilfælles med flade havstrande hjemme hos os. Vi saa flere saadanne lokaliteter langs Abakan, men den største og interessanteste var Ust Kamuischto. Vi blev der i flere dage og havde særdeles megen glæde af opholdet. *Printz* fandt til sin forbauselse en række planter, som hjemme i Norge er bundet til de salte havstrande og altsaa optræder som udprægede kystformer.

Og jeg selv gjorde, hvad dyrelivet angik, den samme iagttagelse. Paa sletten indenfor os hækkede en stor koloni af *viber,* som forfulgte jægeren med de samme skrig og den samme nærgaaenhed, som de pleier at gjøre ved Norges kyst. Der var mindst 40 par af dem forsamlet paa dette sted. De var til at begynde med lette at skyde, men da vi havde løst 3—4 skud paa dem, tog de sig det ad notam. Senere blev det kun vanskelige og lange flugtskud at faa.

Desuden var der flere af vore velkjendte sneppearter. Særlig forekom den *grønbenede sneppe* (Totanus glareola) i overraskende mængde, og vi fandt ogsaa reder af den. I Skandinavien er jo denne art noksaa nordlig i sin optræden og findes mest i de nordlige landsdele eller paa høifjeldene. Nogle *strandryler* (Aegialitis curonicus) var der

Strid marsch over Abakan-steppen (s. 60)

Afskeden med Chudjakow (tilhoire) og tataren (s. 62)

Gutschin og et par af hans tatarer (s. 63)

Glissen bjerkeskog langs Abakan-floden

Afreise fra øen ved Askys (s. 69)

Pakning paa leirpladsen ved Askys (s. 66)

Hjemkommen fra jagt til leirpladsen ved Ust Kamuischto

Det halvt russificerede indbo i en Abakan-tatars jurte (s. 77). (Nederst til venstre staar spisebordet)

ogsaa, ligesaa et enkelt par *storspover* (Numenius arcuatus). Efter flere forgjæves anstrengelser lykkedes det os tilslut at faa skudt en af dem.

Langs floden fløi *terner* (Sterna hirundo) og *fiskemaager* (Larus canus) samt nu og da ogsaa en *kjeld* (Hæmatopus ostralegus). Efter skrigene at dømme skulde man tro sig hensat til et eller andet sted ved den norske kyst. Underligt var det at se dette selskab af norske kystfugle nede paa den solstegte Abakansteppe, henved 3 000 kilometer fra havet!

Ved siden af disse velkjendte norske fugle var der ogsaa flere fremmede arter. Specielt var der en slags gravænder, paa russisk «turpaner», som af tatarerne ansees for hellige og som vi gjerne vilde have fat paa. Men de var vanskelige at komme paa hold. De fløi frem og tilbage paa steppen, satte sig her og der paa aabne steder og strakte hals, men fløi altid op udenfor skudhold, naar vi søgte at nærme os. Tilslut lykkedes det dog geologen, som med særlig interesse lagde sig efter det vanskeligste vildt, at tilveiebringe et par eksemplarer.

Lidt nordenfor vor leir gik en anden elveos ind fra den vestre flodbred. I bunden af denne os voksede der et tæt salixkrat, som man ikke kunde komme til uden at blive vaad et godt stykke opover benene. Paa dette sted samledes hver aften ved mørkets frembrud umaadelige flokke af *stær* (Sturnus Menzbieri), som førte et vældigt spektakel, før de endelig kom nogenlunde til ro for natten. Der var sikkert titusinder af dem, og en stor del var aarsunger, som allerede var flyvedygtige og vel udvoksede. De kom flyvende fra forskjellige kanter i spredte flokke, som saa slog sig sammen i en eneste kolossal sværm paa sovepladsen. De sad gjerne i lange rækker paa grenene og saa tæt, som det var muligt at sidde. Naar vi gik ind mellem buskene og hujede, fløi der op saa mange, at det formelig sortnede af dem rundt om os; men straks efter slog de sig atter ned omtrent paa samme plads. Det bruste af de utallige vinger som af en storm. Mængden syntes at gjøre dem mere lige-

gyldige for fare. Selv skud fik dem ikke til at forlade hvilepladsen, de fløi kun en liden runde og satte sig saa straks efter igjen. Vi skjød en hel del og kogte suppe paa dem. Som oftest faldt der 8—10 eksemplarer for hvert skud.

Naar vi skulde paa jagt inde paa sletten, pleiede vi gjerne at ro ind i den nordligste elveos, som ved en liden kanal stod i forbindelse med vor, og lægge baaden igjen der. Paa den aabne mark i nærheden af stærenes soveplads traf vi næsten altid nogle *hærfugle* (Upupa epops), som fløi omkring paa en hakkespet-lignende maner og saa meget kuriøse ud med sin lange nakketap. De fløi altid over til salixbuskene og satte sig til at vente der, indtil vi var passeret forbi. Men tiltrods for sin listighed maatte dog 5—6 af dem efterhaanden bøde med livet for at repræsentere arten i vor samling. Denne eiendommelige fugl var tidligere noksaa almindelig i Sydsverige og Danmark, men er af en eller anden grund blevet sjelden i de senere aar.

Nogle kilometer vestenfor floden begrænsedes steppen af et lavt fjeld. Vi gjorde et par turer didop, men fandt intet udover de faatallige steppefugle, som tidligere var repræsenteret i vor samling fra Askys. En af de mest karakteristiske smaafugle var *Saxicola pleshanka,* en liden skvætte, som gjerne var at træffe paa de aller tørreste steder. Den lod ligesom vor almindelige stenskvætte ofte høre en smekkende lyd, medens den vimsede om paa stenene. Men den var langt mere sky. Den havde den kuriøse maner ofte at staa stille i luften over et bestemt sted lange tider ad gangen og flagre med vingerne som en liden høg.

Eiendommelig for steppen var ogsaa *Otocorys Brandti,* en art, som staar tundraens alpelærke meget nær. Den er kun mere graa og uanselig farvet. Denne tendens mod uanseligere farver finder vi forøvrigt hos flere andre af steppens beboere.

VI. I kamp med onde aander. Tilbage til byen.

Lidt om Abakantatarerne. — Blandt schamanister. — En underlig nat og en underlig doktor. — Jensen og Gutschin snakker „russenorsk". — Videre nedover floden. — Regn. — En vældig svalekoloni. — Baadene kjøres over til Jenisei. — Videre til Minussinsk.

Under fjeldet laa en af Abakantatarernes kirkegaarde. Den var liden og uanselig. Gjærde omkring den fandtes ikke, gravene bestod af en liden dynge sten og paa hver af dem var reist et simpelt russisk trækors. Hele kirkegaarden kunde uden vanskelighed rummes paa en enkelt af de kjæmpemæssige tschudiske kurganer, som laa ved siden af. Man kunde næsten tage disse grave som symbol paa de folk, de repræsenterer.

Tschuderne var store og sterke, de repræsenterede selv den høieste kultur inden sin del af verden. Og deres gravmæler tyder paa, at de ikke var beskedne. Sandsynligvis blev de i sin tid agtet og misundt af de omboende, mere primitive stammer. Abakantatarerne derimod er det underlegne naturfolk, som træffer sammen med en høiere civiliseret slegt. Dette er blevet skjæbnesvangert for dem. De klarer sig ikke i kampen for tilværelsen. De dør af veneriske sygdomme og anden elendighed og der plantes kors over deres grave. Saaledes er det gaaet saa mange naturfolk, og saaledes vil det utvilsomt gaa ogsaa Abakantatarerne. De er blevet halvveis russificeret, de har glemt det meste af gammel tradition og gamle livsvaner, og de formaar ikke at leve efter den nye opskrift. Kun enkelte forestillinger, som har haft særlig dybe rødder i slegten, har de ikke formaaet at opgive. Saaledes f. ex. schamanismen, som fremdeles indehaver sin gamle stilling ved siden af russiske ikoner og kors.

Ved Ust Kamuischto aflagde vi Abakantatarerne flere besøg for at lære dem nærmere at kjende. Desværre blev ikke dette studium saa indgaaende, som jeg havde ønsket.

For det første var tiden for knap; dertil var de indfødte selv vanskelige at arbeide med. De havde nok lært den hvide mand at kjende fra en daarlig side. Derpaa tydede den mistro, de fleste lagde for dagen ligeoverfor os. Folk sprang ofte ud af jurterne og gjemte sig, naar vi kom ind. Og de vilde meget nødig lade sig fotografere. Klæder og indbo var som oftest for meget russificeret til at have større videnskabelig interesse, og om egne traditioner eller forestillinger vilde Abakantataren nødig tale. Takket være et heldigt tilfælde fik vi — som vi senere skal høre — anledning til at se deres maade at schamanere paa. Ellers var det ialmindelighed en brydsom sag at faa noget ud af de indfødte der.

Abakantatarerne antages ogsaa at have noget af de gamle tschuders blod i sig; men racen er ellers utvilsomt meget blandet. Man tænker sig, at den er fremkommet ved sammenblanding af tschuder, uigurer, hakas og kanske dertil ogsaa lidt mongolsk blod. De ansees ihvertfald for at have mere af det tyrkiske element i sig end de nordligere samojediske stammer. «Abakan-tatarer» er ellers et samlenavn for noksaa forskjellige stammer. Vi har f. ex. i den mellemste del af Abakansteppen to helt samojediske folk (*beltirerne* og *matorerne*), som han blandet sig med sine naboer omkring og antaget deres tyrkiske sprogart. De fleste Abakantatarer er nutildags fastboende, men der findes ogsaa baade halve og hele nomader blandt dem. Og i tidligere tider har ganske sikkert nomadelivet været mere udbredt, hvilket vistnok har lettet samrøringen mellem de mange forskjelligartede smaastammer.

Folket bærer da ogsaa i høi grad præg af denne mangeartede oprindelse, og typerne er meget forskjellige. Inden en og samme familie kunde nogle — specielt da af kvinderne — minde ikke saa lidet om sojoterne, medens andre gav grund til den mistanke, at de skyldte tilfældige russiske fædre sin tilværelse.

De fleste er middelshøie, kraftigt byggede og mørkladne

med sort, noksaa stridt haar og svag skjægvækst. Kranietypen synes at være mesocephal eller kanske snarere tenderende mod kortskallethed. Kindbenene er lidet fremstaaende, og øinene, som er mørkebrune eller brunsorte, sidder ikke skjævt. Næsen er som oftest kort og lav mellem øinene med en bred, opadrettet spids. Særlig gjælder dette kvinderne. Hos mændene sees undertiden ogsaa høie, buede næser. Kvinderne har idethele ofte et paafaldende fladt og rundt ansigt. De yngste bærer gjerne haaret i mange smaafletter. Klæderne er russiske og de aller fleste, ialfald af de ældre, syntes at forstaa russisk. De bor i seks- eller ottekantede, tømrede huse, som øiensynlig er lavet med den kirgisiske filtjurte som model. De er kun en god del større. Dette, at Abakantatarerne fremdeles bygger huse af samme form som nomaderne, tør kanske tydes derhen, at de først forholdsvis nylig har opgivet nomadelivet. Det indre af disse jurter er enkelt nok. Det er et eneste stort rum med jordgulv og et hul for røgen i taget. Ildstedet er i midten af jurten. Lige ved døren — paa høire haand, idet man kommer ind — ligger gjerne kastet sammen en haug ved, som er samlet ind langs floden. Længere ind findes bredere og smalere bretter, som er fæstet paa væggen og løber rundt mesteparten af jurten. De tjener dels som opbevaringssted for træstamper og kjøkkentøi, dels som sovepladse. Desuden finder man altid nogle laaste trækister langs væggene. De vedføiede billeder vil give et lidet begreb om, hvordan jurtens indre tager sig ud.

Blandt de forskjellige sygdomme, som plager Abakantatarerne, er en overmaade almindelig udbredt øienlidelse, som ofte gjør dem blinde. Vor russiske assistent havde nogen antipati mod at færdes meget i de indfødtes jurter af hensyn til denne sygdom, da den af mange ansaaes for smitsom. Man kunde jo tænke sig, at den kanske skyldtes røgen i jurterne, men det er da unegtelig noksaa underlig, at den ikke optræder lige udbredt hos nomadefolkene, som bor paa samme maade eller kun endnu trangere.

Det er ikke stedet her at give nogen nærmere beskrivelse af Abakantatarerne. Jeg skal kun indskrænke mig til at fortælle lidt om en schamanering, som vi fik anledning til at overvære ved Ust Kamuischto, og som turde have krav paa særlig interesse. Da russerne har forbudt udøvelsen af «den sorte kunst», vil europæiske reisende meget sjelden faa anledning til at se ægte schamaner i arbeide, og jeg havde mindst af alt ventet, at mit ønske om at faa bivaane en saadan scene skulde gaa i opfyldelse allerede paa Abakan-steppen, kun 100 verst fra Minussinsk.

Det gik saaledes for sig:*)

Sammen med vor russiske assistent, *Gutschin,* var jeg gaaet ind til en tatar-uluss paa steppen for at søge at faa kjøbt endel proviant. Som vi staar der og forhandler om kjøbet, kommer der to underligt udseende personer ridende ind til jurten. Den forreste var en fyldig mand med et besynderligt skiftende, aandsfraværende udtryk i sit kobberbrune, svedblanke mongolfjæs. Den anden var næsten helt sort med listige øine, som for granskende rundt til alle kanter og aldrig syntes at staa stille. Han betragtede den første med en vis ærbødighed og modtog sine ordres af ham. Han havde i haanden en sæk, hvori vi kunde skimte omridsene af en schaman-tromme, og hvorfra der undertiden hørtes en raslende lyd som af flere metalstykker, som slog mod hverandre. Dette vakte vor mistænksomhed, og vi spurgte manden i jurten om, hvad slags reisende dette var. Efter lang nølen tilstod han endelig, at det var en schaman med sin assistent, som var paa gjennemreise til en anden uluss. (Schamanering er som sagt efter den russiske lov forbudt, og mandens nølen var derfor let forklarlig).

Schamanen skred med en værdig, indadvendt mine ind i jurten og satte sig paa en af de inderste pladse, hvor han blev siddende i dybe grublerier uden at nogen forstyrrede ham. Assistenten fik vi derimod fat paa, og det lykkedes

*) Schamaneringsscenen er tidligere offentliggjort som reisebrev i «Aftenposten».

os i løbet af et par timer at gjøre os saa tilvens med ham, at han fortalte, at de nok ikke skulde videre, men var tilkaldt for at fordrive onde aander fra en syg kone i den jurte, i hvilken vi befandt os. Paa vor anmodning erklærede han sig villig til at søge udvirket schamanens tilladelse til, at vi kunde overvære forestillingen; men en rubel hver maatte vi mindst betale derfor.

Schamanen var længe i tvivl. Gjennem assistenten — som kunde lidt russisk og gik i lære for selv at blive schaman — forhørte han sig nøie om alt vedrørende os; men da han hørte, at vi var fra et guvernement helt vestenfor Petersburg, og at vi kun reiste som fremmede gjennem Minussinsk-distriktet, gav han endelig efter. Vi blev tilholdt at møde frem, før solen gik ned, og blev betydet, at vi under ingen omstændigheder fik forlade jurten igjen før næste morgen efter solopgang.

Da vi sammen med *Fritz Jensen* mødte frem, holdt husherren paa at slagte et lam. Dette blev flaaet med undtagelse af hovedet, som man lod skindet sidde paa. Saa parteredes lammet midt over i to, og forreste halvpart med hovedet paa blev kogt en liden stund, hvorefter det lagdes op i det raa, blodige skind og placeredes paa det lille, 20 cm. høie bord i jurten. Saa anbragtes en flaske «arraká» (brændevin af kumys) sammesteds, og derefter ogsaa en kniv og en kop. Derpaa tog man atter de samme sager i samme rækkefølge, svingede hver af dem tre gange rundt i luften og placerede dem paa gulvet i nordvestre hjørne af huset. Saa blev de atter sat paa bordet, og schamanen samt hans assistent placerede sig med korslagte ben paa jordgulvet ved siden af og spiste i taushed, medens tatarerne andægtig saa paa. Da schamanen var færdig, spiste mændene i stuen og tilslut kvinderne.

Herunder tog schamanen frem sin tromme, rullede den hen til ilden og varmede den, idet han stadig prøvede, om den havde faaet sin rette klang. Den var bemalet med en

mængde figurer og delt i to afsnit, et øvre og et nedre (se billedet)*). Saa iførte han sig sin dragt. En mere fantastisk klædning kan vanskelig tænkes. Den skinnede i alle regnbuens farver og var rundt om behængt med talrige bjelder og metalstykker samt hundredevis nedhængende, lange tøistrimler. De indfødtes lov siger, at en schaman skal føie en ny strimmel til sin dragt for hver nat, han har været i kamp med aanderne. Efter dragten at dømme maatte vor schaman være meget øvet i kunsten.

Klokken $^1/_2$11 tog besværgelsen sin begyndelse. Schamanen gik hen til ilden, løftede trommen høit op paa sin venstre arm og begyndte sagte at nynne et stadig gjentaget omkvæde, medens han gned trommens nedre kant med trommepinden. *Jensen* og jeg tog plads ved døren og indrettede os for fotografering. Tatarerne sad med korslagte ben langs væggene og fulgte med ængstelige blikke sin troldmand. Deres blege ansigter saa underlig spøgelsesagtige ud i lyset fra den uddøende ild. Gjennem ljoren i taget skinnede stjernerne ned til os.

Pludselig blussede vort første magnesiums-lyn op, og scenen var foreviget. Tatarerne for forskrækket op, men lo i henrykkelse, som børn, da de skjønte, at der ingen fare var forhaanden.

Schamanen standsede lidt, men satte sig saa paa jordgulvet med ryggen mod ilden, slog sterkere paa trommen, rystede den imellem saa bjelder og jernstykker skranglede om hverandre og sang høit paa et nyt omkvæde. Imellem plystrede han skarpt og pibende, og slog hænderne ud i retning af Minussinsk, hvorhen man havde bedt ham sende de onde aander.

Saa reiste han sig op, svingede sig hurtig rundt, saa tøistrimlerne paa hans dragt gik gjennem ilden og flere gange holdt paa at antændes, rystede trommen sterkt og brølede

*) En af vore etnografiske autoriteter har fortalt mig, at lappernes gamle runebomme havde de samme to afsnit. Den havde ogsaa lignende figurer. Den brugtes af de lappiske troldmænd, og det er vel ikke usandsynligt, at den i virkeligheden kan betragtes som schamantromme, omend i meget forminsket maalestok.

Abakan-tatariske piger (s. 77)

Fra det indre af en Abakan-tatars jurte, med Printz og Gutschin i forgrunden (s. 77)

Printz og Gutschin udenfor den jurte, i hvilken schamaneringen foregik (s. 78)

Aanderne anmodes om at fare til Minussinsk, hvor russerne bor (s. 80)

Aandebesværgelsen begynder. (Længst tilhøire sidder den syge kone) (s. 80)

af fuld hals. Tatarerne tog en ildskuffe med gløder og lagde derpaa en del helligt græs (tørret vild timian), som udsendte en eiendommelig lugt, der snart fyldte hele jurten.

En mand betydede mig, at vi maatte flytte fra døren, og straks efter sprang schamanen derhen med aanderne foran sig. Han blev staaende der en stund og rystede sig, saa bjelder og filler skranglede om ham; derpaa slog han døren op, stødte aanderne ud foran sig med knytnæven og spyttede efter dem, hvorpaa han med meget spektakel jog dem foran sig bortover marken. Saa vendte han tilbage, sang en lav sang paa dørtærskelen, slog sagte og diskret paa trommen og kommanderede os alle ud af stuen for at gjøre rent efter de udjagne aander. Vi som sad paa venstre side, maatte gaa langs væggen paa samme side af huset, og omvendt. Ingen havde lov at krydse veien udenfor døren.

Vi fik taget 5 fotografier af disse første scener, men saa forbød man os at brænde af flere magnesiumspatroner, da man frygtede for, at aanderne vilde tiltrækkes af det sterke lys og ikke lade sig drive ud af jurten.

Efterat aanderne var udjagede, trakteredes der med «arraká». Schamanen tog en træskaal og kastede den mod trommeskindet, saa den faldt til jorden. Den blev saa taget op af en tatar, paafyldt og stukket i haanden paa troldmanden, som gav drikken til den, foran hvilken skaalen faldt ned. Hvis skaalen kom til at ligge op ned paa gulvet, blev den ikke paafyldt, men schamaneringen fortsattes en stund, før skaalen kastedes mod trommen paany. Under den langvarige bevertningsscene sang schamanen uophørlig «gielgam — gaam», «gielgam — gaam» og smaaslog paa trommen.

Saa blev der schamaneret foran de fleste i forsamlingen enkeltvis. Schamanen slog og rystede trommen over hovedet paa flere af kvinderne for at nedkalde gode aander og sang samtidig høit og dybt ud fra brystet: «Kotschuss -- Kotschuss, Barr—baas-s».

Saa fortsattes den almindelige schamanering. Vildere

og vildere blev den. Schamanen for rundt alle vægge, brølte sine besværgelsesformularer, plystrede imellem skarpt og hvislende eller hylte som en ulv. Samtidig rystede han sig som en rasende, hamrede løs paa trommen og gjorde et saa utroligt spektakel, at det maatte være meget onde aander, om de ikke rømte ud af jurten. Nogle gange var han ogsaa udenfor døren.

I det hele var han ikke et øieblik i ro hele natten. Tilslut slappedes han af, stemmen brast eller sank ned til en hvisken, formularerne pressedes frem som en jamren, og han stønnede imellem tungt. En tatar rakte ham noget at drikke, men han slog ligesom i vildelse skaalen gjentagne gange til jorden, før han bemerkede den.

Tilslut blev han saa daarlig, at han vaklede og saa ud til at ville falde i afmagt. Assistenten løb da til og holdt rygende hellig timian op under næsen paa ham. Schamanen sugede røgen til sig i dybe drag og hostede. Tatarerne raabte til ham, at han ikke maatte give op kampen med aanderne, men drive paa. Imellem løb en ung tatar frem og kastede tre øser vand op gjennem ljoren i taget for at skylle muligens tilbageblevne aander ud den vei.

Saa begyndte det at lysne af dag, schamanen fik noget at drikke og kviknede til.

Den syge kone anbragtes paa en madras ved døren, og schamanen begyndte at feie ondskaben af hende med hænderne. Saa tog han en skaal vand, læste nogle formularer over den, sendte en vældig spytteklat ned i den og rakte den til konen, som drak den ud. Saa slog han patienten over ryggen med to bjerkeris og kastede dem ud af den aabne dør. Derpaa hug han i luften foran hende med to afbrukne ljaaer, klippede foran hende med en saks, slog omkring hende med en knut og derpaa med en gammel trøie samt pryglede hende tilslut med to brændende tornekviste. Alle disse sager blev efter tur kastet ud af døren.

Saa reiste konen sig op og bøiede sig forover mod schamanen, som med dyb gravstemme raabte: «Barrbaas —

barr-baas-s» nogle gange og derpaa et «hm, brrr-r-r-r». Idet han raabte sidste strofe, kastede han en øse vand midt i ansigtet paa konen. Dette gjentoges tre gange, hvorpaa den syge førtes tilbage til sin første plads i jurten. Saa blev alle andre døbt paa samme maade, først pigerne, saa gutterne og tilsidst husherren selv. Vi bad os fritaget.

Da daabsakten var endt, aabnede schamanen døren og gik syngende ud paa marken. Det første graa morgenlys faldt ind paa de forvaagede, anspændte ansigter i jurten; der strømmede en frisk luftning ind og stanken blev tyndere. Endnu nogen tid udover fortsattes aandebesværgelsen, men med stadig aftagende styrke.

Da solens første straaler blev synlige over horisonten, rullede schamanen sin tromme hen til assistenten, som hængte den paa væggen. Efter nogen tids fortsat besværgelse tog han af sig hætten og tilslut kappen, som begge blev snappet og hængt paa plads af assistenten.

Endnu fortsatte han nogen tid i sin almindelige arbeidsdragt; men hans kræfter syntes nu at være helt udtømte. Han sukkede tungt og jamrende, hikstede og snappede efter veiret. Tilslut blev det helt stille. Solen faldt over jurtens tag, schamanen aabnede døren og gik sveddryppende hen til ildstedet, hvor assistenten slog en skaal vand i ansigtet paa ham.

Vi var fri og kunde gaa, hvilket vi ikke ventede længe med at benytte os af. Det var herligt at komme fra helvedesspektaklet og stanken i jurten ud i den rene sibiriske natur med rødmende morgensol over steppen og de omgivende fjerne fjelde. Straks efter os kom hele tatar-følget ud og gik hjem til ulussen.

En time senere krøb vi ind i soveposerne i vor leir paa øen ved Abakan, men endnu i søvne syntes jeg at høre skrigene fra schamanens kamp med aanderne. Det var en underlig nat, som sent vil glemmes. — — —

Det var travle dage, vi havde ved Ust Kamuischto. Til sine tider smaldt det ustandselig fra vore geværer hele for-

middagen igjennem, og en masse vandfugle maatte lade livet. I leiren gik præpareringen under høitryk, og *Jensen* var optaget fra morgen til aften. Han klarede forøvrigt braserne paa den bedste maade; skindene blev baade hurtig og pent ekspederet. Det tog mig ikke saa liden tid bare at faa etiketteret og bogført dem alle.

Undertiden — naar der var altfor meget — fik han *Anders* og *Gutschin* tilhjælp for at faa sagerne hurtigere fra haanden. Men Gutschin var han ikke helt fornøiet med i denne henseende, han var for tung paa haanden. Og da han engang af uagtsomhed rev hovedet af en vibe, blev han kasseret som præparant. Jensen afslog senere haardnakket alle hans venlige tilbud om assistance.

Ellers var de to udmærkede venner, og det var kosteligt at høre eller rettere sagt se paa, naar de passiarede sammen ved teltet om aftenerne. Gutschin kunde nemlig ikke et ord af fremmede sprog, og Jensen kunde lige lidet russisk, saa det blev mest med tegnsproget. Efterhaanden snappede Gutschin op nogle norske og Jensen nogle russiske ord, og disse blev da taget tilhjælp, hvor de paa nogen vis kunde anbringes. Men til at begynde med var det ikke greit, og situationen var mangen gang helt latterlig.

En aften hørte jeg de to ligge paa sengen og føre en interesseret passiar sammen. Tilslut sagde Gutschin «spakoinui notch» (ɔ: godnat), men Jensen svarede ikke. Jeg raabte da over og spurgte, hvorfor han ikke svarede paa Gutschins «godnat». «Jeg troede han bad om en fyrstikke,» svarede Jensen, «og den fik han!»

Den 27de juni fortsatte vi reisen nedover. Elven var omtrent ligedan som ovenfor beskrevet. Ca. 20 kilometer længere nede slog vi op teltene paany i naturomgivelser, som var noget afvigende fra dem, vi havde arbeidet i længere oppe. Paa vort nye sted var der høi, rank løvskog med tæt underskog og særdeles rig plantevekst. Ogsaa faunaen havde endel nye former at byde paa. Men myggen var paa dette sted meget talrig og nærgaaende. Jeg havde ikke troet, at

den kunde være saa slem dernede i det tørre steppelandskab. Men vi fik føle det. Specielt gik det ud over *Jensen*, som ikke var fortrolig med myggen fra før. Den skal jo like saadanne folk bedst. Det var faktisk ugjørligt at skrive dagbog udenfor teltet. Myggen var snart i øinene, snart i ørene; fingrene vil jeg ikke tale om.

For at naa tilbage til Minussinsk til den fastsatte tid maatte vi — saa nødig vi end vilde det — bryde op fra vor sidste rige arbeidsplads allerede den 29de juni. Tidlig om morgenen den dag tog det imidlertid til at pøsregne og dette vedvarede uden stands helt til klokken 2 em. Det var en af de faa virkelige regnveirsdage vi havde under hele vort maanedlange ophold paa Abakansteppen.

Vi kom derfor først afsted ud paa eftermiddagen, men naaede alligevel — takket være den stride strøm — et godt stykke nedover, før det blev mørkt. Distansen benveien over steppen fra Ust Abakansk til Askys er ca. 100 km., men efter floden er det meget længere, da den gaar i saa mange sving.

Ca. 35 km. ovenfor Ust Abakansk passerede vi tatarernes hellige fjeld *Isuik*, et aldeles nøgent og temmelig høit fjeld, som styrter sig brat ned i floden paa dens østre side. Paa toppen af det skal de indfødte have afholdt offerfester i gamle dage. Nogen særlig karakteristisk form havde ikke dette fjeld fremfor andre fjelde, saa af den grund kan det neppe være helligt. Muligens er det, fordi det er høiere end de fleste andre fjelde paa steppen. Ogsaa ved Jenisei mellem Minussinsk og Krasnojarsk findes der et saadant helligt fjeld, paa hvilket tatarerne i gamle dage holdt store fester til gudernes ære.

Noget nedenfor fjeldet *Isuik* ligger en liden kulgrube, hvor vi var inde og provianterede. Der saa ud til at være ikke saa lidet kul, men driftsmaaden var meget primitiv, og der var kun nogle faa arbeidere.

Et par kilometer længere nede standsede vi op for natten paa en liden ø.

Næste dag ved 10-tiden var vi atter paa farten igjen. Langs den nedre del af Abakan bestod flodbredderne over lange strækninger af høie lodrette jordbanker, som var gravet ud af elven. I disse banker hækkede kolossale masser af jordsvaler. Vi saa dem næsten overalt langs floden; men et stykke nedenfor kulgruben ved den østlige flodbred kom vi til en koloni, som i størrelse langt overgik, hvad jeg har seet noget andet sted. Svalerne havde gravet sine huller i den øverste del af brinken, som bestod af lere. I gruslaget nedenfor var der ingen, og selv paa steder, hvor leren strakte sig langt ned, saa vi forgjæves efter reder. Svalerne vidste nok, hvor de kunde være nogenlunde trygge for oversvømmelse.

Da vi lagde til nedenfor brinken og begyndte at larme med aarerne, kom svalerne frem i tusindvis og sværmede omkring foran jordbakken som alker foran et fuglefjeld. Vi skjød nogle skud paa lykke og fromme ud i luften, og for hver gang faldt der et par svaler ned i floden. Disse saavelsom alle andre fugle, vi skjød paa nedturen, blev taget med til Minussinsk for at præpareres der. Og det var et ganske anseligt antal, vi havde med os ved ankomsten til byen.

Ved middagstid naaede vi til Ust Abakansk. Vi havde faaet respekt for strømmen i Jenisei paa udturen og havde derfor liden lyst paa at arbeide os opover den langs ufremkommelige elvebredder og med tungtlastede baade.

Saa fik vi *Chudjakow* til at kjøre baadene med bagagen tvers over steppen og ned til Jenisei ovenfor det fjeld, hvor vi første gang saa ulvene. Vi havde døbt det os imellem for «ulvefjeldet». Først maatte vi imidlertid føre hestene og vognene paa færge over Abakan, og dette tog tid, saa det allerede var begyndt at skumre, da vi efter ca. 5 kilometers kjøring var fremme ved maalet. Den nat sov vi paa en liden ø ved Jeniseis vestre bred.

Da jeg vaagnede tidlig om morgenen den 1ste juli, slog regnet i teltdugen, og en nattergal sang uafbrudt sine her-

lige strofer fra krattet ved siden af os. Ved 8-tiden klarnede det heldigvis op, saa vi kunde fortsætte reisen. Det var nemlig en ubehagelig sag at bryde leir i stridregn med vort værdifulde materiale, som absolut maatte holdes tørt.

Vi havde en meget haard tørn med at komme over Jenisei. Trods alle anstrengelser drev vi meget af, og det var saavidt, at vi klarede at naa nordspidsen af den store ø, vi havde staget os opom paa udturen. Nu maatte vi atter til at arbeide os opover langs den. Heldigvis viste vestsiden sig renere og lettere at passere end østsiden. Efter en drøi tørn med at ro over de brede flodarme mellem øerne naaede vi ved 12-tiden ind i den stille elvegren, som fører til Minussinsk, og kunde tage en hvil der.

Omgivelserne langs denne flodarm er meget idylliske. Paa nordsiden er terrænet høit og kuperet med et smalt belte af løvskog nærmest floden. Længere oppe er det skovbart. Her og der stikker den devoniske sandsten frem i dagen. Paa sydsiden har man den store — 17 verst lange — Tagarski ø. Den er for størstedelen en flad steppe, men langs elvebredderne staar flere steder lange rækker af gamle ærværdige løvtrær, som giver landet et halvveis kultiveret udseende.

Denne ø er et yndet opholdssted for en mængde *isfugle* (Alcedo ispida sibirica), som her og der sees siddende paa grene, som hænger ud over floden, speidende efter bytte. Ser de en liden fisk, styrter de med et plask ned i vandet, dukker under og kommer op igjen med det sprællende bytte i nebbet. Kommer man dem for nær, svirrer de afsted med hurtige vingeslag for at slaa sig tilro paa en anden kvist længere borte. Med sine prægtige metalglinsende farver stikker denne fugl meget af i sibiriske naturomgivelser. Naar man ser den, kunde man næsten tro sig hensat til troperne.

Klokken 2 em. lagde vi i land i Minussinsk.

VII. Paany i Minussinsk. Ekskursion til Tagarski osero.

Møde med Gunnar Christensen. — Smirnows maralhjorte. — Troikafart til Saltsjøen. — Vi anholdes og føres til retslokalet. — Kasan-tatarer udbeder Allahs velsignelse over os. — Udrustning til reisen over Sajan. — Et hyggeligt aftenselskab, en søvnig portier og en voldsom kelner. — Kjørerne sammensværger sig om at trække os op.

Nu var spørgsmaalet: Var *Christensen* kommet? Jeg gik op til hotellet med engang for at faa rede paa dette og skaffe kjørere til at tage bagagen op. Den første, jeg mødte paa hoteltrappen, var Christensen. Gjensidig glæde over gjensynet! Christensen kastede diskrete blikke paa min dragt, — jeg var jo ikke videre præsentabel efter det maanedlange ophold paa steppen.

Der var i de dage usedvanlig mange tilreisende i Minussinsk, og hotellet var pakfuldt. Christensen hjalp os over vanskelighederne. Han lod sin kontorist indkvartere hos en privatmand og overlod os hans værelse. Der indrettede vi os paa teltmanér og sov paa gulvet. Det var heller ikke saa vanskeligt; vi førte jo sengene med os.

Alt det materiale, som var færdigpakket og skulde befordres hjem af det Sibiriske dampskibsselskab, blev kjørt direkte til selskabets kommissionær, hr. *Snigirew*. Alle vore øvrige eiendele blev samlet i et stort kjælderværelse i hotellet, hvor vi drev paa med ompakning og andre forberedelser til ekspeditionen mod Mongoliet. Baadene blev overladt i *Gutschins* varetægt og kjørt op til hans hjem.

Christensen havde med til os en hel del post fra Norge. Den blev læst med megen interesse. Printz fik forresten til vor misundelse mere end alle os andre tilsammen. Men saa var han jo ogsaa nygift.

Det var ikke alene hyggeligt at træffe Gunnar Christensen igjen dernede i Minussinsk, — det blev ogsaa en betydelig lettelse i vort arbeide. Han fulgte mig overalt i byen, assisterede med indkjøb og gav gode raad. Med sit lokal-

kjendskab til folk og forholde paa stedet blev han os til megen nytte. Jeg bringer ham herved vor hjertelige tak for hans elskværdige og værdifulde assistance.

Dagen efter vor ankomst til byen blev vi inviteret til ritmester *Smirnow* — en ven af Gunnar Christensen — for at se paa hans to maralhjorte. Han skulde netop tage geviret af den ene af dem og vilde vise os den, før den mistede denne prydelse. Da vi indfandt os nogle minutter forsinket, stod man netop ifærd med at begynde denne akt. Nogle mænd gik ind i buret og fangede hjorten ind ved at kaste taug om benene paa den. Det forskrækkede dyr hoppede og sprang rundt og viklede sig derved stadig mere ind i taugene. Tilslut rykkede man benene væk under den, kastede sig samtidig over den og svinebandt den med mange taug saa forsvarlig, at den knapt kunde røre et lem. Hjorten laa med hovedet lavt nede, brystet gik som en blæsebælg, og øinene rullede af rædsel. Det var stygt at se paa.

Saa forsøgte man at sage hornene af den — tæt inde ved hovedet — med en lommekniv-sag; men det gik ikke. Man tog saa en almindelig vedsag, og da maatte geviret af. Det vakre dyr hvinte af smerte, og blodet sprøitede i fine straaler op gjennem den korte stub af hornet, som stod tilbage. Men da baandene blev løsnet og dyret kom paa benene, standsede blødningen snart af sig selv.

Dette skal være den sedvanlige maade at tage maralhornene paa. Man driver en hel industri med dem i Sydsibirien og de tilgrænsende dele af Mongoliet. De sælges for fabelagtige priser til kineserne, som laver medicin af dem. De kinesiske forhandlere skal betale omkring 75 kroner pr. kilo, saa det maa blive en dyr medicin, før den forlader de kinesiske apoteker! Hornene tages altid om forsommeren, medens de endnu er bløde. For at de ikke skal raadne, koger man dem nogle minutter i tynd the tilsat med lidt salt. Dette skal være tilstrækkeligt.

Sammen med *Gunnar Christensen* og *Snigirew* foretog vi

den 3die juli en kjøretur til den ca. 18 verst søndenfor Minussinsk beliggende saltsjø, *Tagarski osero.*

Hr. Christensen havde arrangeret turen og sikret os de bedste heste i Minussinsk for at vi skulde faa prøve en rigtig sibirisk troikafart.

Det blev ogsaa den kvikkeste kjøretur, nogen af os havde haft. Sibirie-ekspeditionen kjørte i to troikaer (trespand), Christensen sammen med Snigirew i tospand. Det gik i flyvende fart over steppen. Hestene laa flade i firsprang og anstrengte sig til det yderste for at komme forbi hverandre. Snart var vi i veien, snart udenfor. Men da vi nu engang var begyndt at kapkjøre, var det som om vore kuske var besat af onde dæmoner. De skraalte til hverandre og piskede uafbrudt paa hestene. For er det noget en sibiriak sætter sin ære i, saa er det at have gode heste og vise, at han kan bruge dem. Tilslut var hestene skumvaade af sved, men det tog man ingen notits af.

Naar det gaar rigtig for sig, skal den midterste hest trave og sidehestene galoppere. Sidehestene vænnes ogsaa til at løbe med hodet dreiet ud til siden, hvilket ser noksaa aparte ud.

Et par steder passerede vi mindre skogstrækninger. Veien var der saa smal, at sidehestene stadig væk slog hovederne mod træerne; men farten minskedes ikke særlig meget for det! Selve vognene var ikke saa uefne. Vi sad med noget hø som underlag i en flettet kurv, som hvilte paa lange elastiske træstænger, der tog ganske godt af for stødene. Dette er den almindelige sibiriske «tarantass». Den simple bondevogn, «telegaen», er derimod et slemt torturinstrument, specielt da paa sibiriske «veie».

Tagarski osero ser ikke ud saadan, som man almindeligvis tænker sig saltsjøer. Den ligger i et vakkert og veldyrket, bølgende steppelandskab, og græsset vokser lige frodigt ved dens bredder som andre steder paa Minussinsksteppen. Kun den del af stranden, som ligger lavt nok til imellem at overstrømmes, er leret og blottet for vegetation. Det lugtede af den som af havstranden hjemme i Norge.

Ved saltsjøen blev vi i flere timer og gjorde vore studier. Der var forresten ikke meget at se ud over det, vi tidligere havde fundet paa Abakansteppen. Sjøen er ogsaa ganske liden, kun ca. $1^1/_2$ kilometer lang og næsten ligesaa bred.

Den er et yndet badested for Minussinsks borgere, og flere rigfolk havde bygget sig smaa badehuse der. Vi tog os ogsaa et bad. Vandet var saa salt, at vi kunde ligge helt stille og flyde uden at røre et lem. Jeg forsøgte ogsaa at dykke, men det viste sig trods gjentagne ihærdige forsøg ganske ugjørligt.

Ud paa dagen tog *Printz* og jeg en streiftur ind i en syd for sjøen beliggende skog, hvor vi haabede at finde et eller andet af interesse for samlingerne. De øvrige roede ud paa sjøen for at skyde ænder, af hvilke der var en hel del.

Da vi kom tilbage til landsbyen, hvor vi havde efterladt vognene, fandt vi vore reisefæller omgivet af en hob bønder og i ivrig diskussion med en gendarm og en skogvogter med en svær kobberplade paa brystet. De var hentet iland af ordenens haandhævere og tiltalt for at have skudt to «turpaner» i fredningstiden. Vore papirer var desværre efterladt i Minussinsk. Vi maatte saa — eskorteret af hele hoben — følge med til retslokalet, hvor vi blev nøie forhørt og vor adfærd ført til protokols. Heldigvis havde man saa meget respekt for os, at man ikke fandt paa at tage fra os geværerne, hvad der efter russisk lov var adgang til.

Det tog lang tid, før vi var færdig med det omstændelige dokument, som saa blev undertegnet saavel af øvrigheden som af synderne. Bønderne stod rundt og betragtede os med usikre blikke. De syntes vistnok, at vi tog sagen for muntert. Da jeg undertegnede protokollen, udbrød en af dem: «Der skrev De under paa 3 aars slaveri.»

Saa slemt var det nu alligevel ikke. Dagen efter besøgte vi forstmesteren i Minussinsk og fremviste vore papirer, og dermed var den sag iorden. For vor ven gendarmen var den dog neppe helt iorden med det, og jeg har mistanke om, at hans tjenestevillighed blev daarlig paaskjønnet. Om

aftenen fik vi nemlig paa hotellet besøg af en adjutant fra byens høieste militære autoritet, som bad os undskylde, at en af hans underordnede havde voldt os ubehageligheder. Gendarmen havde intet med denslags sager at gjøre, blev der sagt, men havde paa egen haand taget sig for at assistere skogvogteren, som ikke kunde skrive. Jeg fik med mig en kopi af akten og opbevarer den hjemme hos mig som souvenir.

Den 4de juli besøgte vi sammen med Christensen et par kasanske tatarer, som boede i Minussinsk. De var brødre og muhamedanere. Da vi kom, holdt de paa med sin andagt. Tjeneren bad os derfor vente lidt paa trappen til de var færdige med bønnen. En stund efter kom de os meget elskværdig imøde og bad os ind, hvorpaa de trakterede med the og en mængde for os ukjendte retter. Men konerne fik vi ikke se. Det er en mægtig forskjel mellem disse kasanske tatarer og de indfødte paa Abakansteppen. Forsaavidt er det galt at bruge samme benævnelse paa disse to folk. Slegtskabet mellem dem er vist meget fjernt.

Kasan-tataren er intelligent og flittig. Specielt har han glimrende evner som kjøbmand. Derfor staar han i økonomisk henseende ofte foran russerne. Vore elskværdige værter fra Minussinsk var øiensynlig meget velstaaende. Deres hus var udstyret saa komfortabelt og smagfuldt, som man sjelden ser det i Sibirien. De drev handel paa Mongoliet og Kina og befattede sig særlig med skindvarer. De viste os omkring paa sit lager. Der var en rig mangfoldighed af kostbare skind: sobel, ulv, ræv, bjørn, gaupe, oter, hermelin, ekorn etc. Disse brødre drev ogsaa som specialitet handel med fugleskind, som de efter sigende skulde faa gode priser for i Kina. Jeg saa bl. a. en mængde rovfugle og skjærer. Men hodet og benene var skaaret af allesammen. I Europa vilde de derfor ikke være meget værd.

Da vi gik, udtalte vore værter ønsket om, at Allah maatte holde sin haand over os under vor forestaaende færd gjennem

Sojotlandet og bringe os i god behold tilbage til Minussinsk. Vi takkede, rørt over saa megen elskværdighed.

Den 6te juli blev *Christensen* færdig med sit store parti hamp, som han skulde sende til Europa via Ishavet denne sommer, og reiste hjem til Krasnojarsk. Vi selv arbeidede under høitryk for at blive færdig til reisen mod Mongoliet. Der var en mængde smaating, som ikke maatte glemmes, og da kun et par af ekspeditionens medlemmer kunde tilstrækkelig russisk til at udrette dette arbeide, tog det sin tid. De, som sad igjen paa hotellet, manglede forøvrigt heller ikke beskjæftigelse. Der var nemlig en hel del materiale, som skulde præpareres, etiketteres og pakkes.

Proviantspørgsmaalet krævede særlig omhu. Vi vidste jo ikke, hvor megen anledning der vilde gives til at komplettere proviantforraadet paa vor ukjendte reiserute, og at stole paa fisk og vildt, som man selv skaffer paa veien, er ikke altid tilraadeligt. Efter erfaringerne fra Abakansteppen foretrak vi ogsaa i størst mulig udstrækning at være selvhjulpne.

Minussinsk har store og veludstyrede butikker, og vi havde som regel ingen vanskelighed med at faa, hvad vi ønskede af madvarer. Selv «Concord Canning Co.s» sardiner fandt vi et sted, men de var fabelagtig dyre. De var kommet til Sibirien med «Correkt». Ogsaa sibirisk hermetik var der adskillig af, men den var dyr og daarlig. Vi tog derfor ikke meget af denslags.

Derimod forsynte vi os godt med spegekjød og skinke, og det var utvilsomt noget af det bedste, vi kunde tage med. Det blev sagt os, at vi burde spise skinken først, og det gjorde vi. Men spegekjødet havde vi med paa næsten hele reisen, og det holdt sig udmerket tiltrods for den sterke varme, det daglig var udsat for. Vi fik med os en hel kasse af denne slags proviant. Saavel skinken som spegekjødet var aldeles udmerket tilberedt og kostede kun halvparten saa meget som i Norge!

Desuden havde vi med os tre store sække med «sukari»,

en kasse «blagorodnie sukari», en sæk friskt brød til at bruge de første dage, risengryn, ertepulver, hermetik, melk, the, sukker, chocolade og meget mere. *Gutschin* havde det travelt i de dage, han traskede hele dagen om fra sted til sted for at faa alt iorden, og var ikke mindre ivrig end vi andre for at komme afsted igjen.

Ogsaa *Barbaas* havde øiensynlig sat megen pris paa friluftslivet sammen med os. Den brød sig nemlig ikke mere om sit gamle hjem, men rømte hver dag tilbage til hotellet og lagde en rørende glæde for dagen, naar den kom ind til os.

Lige efter *Christensens* afreise blev vi inviteret til en kjøbmand ved navn *Ilja Micheitsch Sawinuich,* en ven af Gutschins familie. Han var fra *Kushabar,* den sidste sibiriske landsby, som vi vilde passere paa reisen mod Mongoliet, og vilde nu give os nyttige raad med paa veien og introduktioner til folk paa hans hjemsted. Vi tog med tak mod denne elskværdighed og tilbragte en særdeles hyggelig aften i hr. *Sawinuichs* gjæstfrie hus, hvor vi ogsaa fik flere oplysninger af interesse. Efter aftens roede vi en tur paa Jenisei sammen med kjøbmandens smukke datter og en anden af byens damer, som sang for os stemningsfulde sibiriske folkesange om den hellige Baikalsjø, Jermak o. s. v.

Da vi noksaa sent ud paa natten kom tilbage til hotellet, fandt vi døren stængt, og trods al ringning blev den ikke lukket op. Apparatet var øiensynlig i uorden. Vi bankede og larmede paa dør og vinduer, men alt forgjæves. Da vi var nær ved at opgive det, kom en af hotellets kelnere hjem fra et sildigt gilde. Vi kjendte ham fra før. Det var en meget kuriøs mand, som vi os imellem kaldte for «sushlischken» paa grund af hans lighed med et lidet steppedyr af samme navn. Han kom os til hjælp. Henover døren laa en svær jernstang, en slags fjær, som var fæstet i væggen ved siden af og skulde holde døren igjen. «Sushlischken» satte foden i døren, tog fjæren med begge hænder og trak den saa langt ud fra døren, som han orkede, hvorpaa han atter slap den. Dette gjentog han mange gange itræk. Det

smaldt hver gang som hele geværskud, men alt var forgjæves, hotellet sov.

Men vor kelner lod sig ikke forbløffe. Han ledte frem et redskab og slog med dette døren istykker, saa han fik haanden ind og kunde tage op laasen. Dermed kom vi ind i enslags entre; men indenfor denne var ogsaa en laast dør. Et vældigt spark af vor ledsager fik den imidlertid hurtig op. Hele partiet, som laasen var indfældt i, blev brudt istykker. Vi syntes, dette var en noget haardhændt maade at komme ind paa, men kelneren bukkede triumferende som en, der har gjort sine sager godt, og ønskede os godnat. Næste morgen kom værten med mange undskyldninger, fordi nattevagten var faldt i søvn; men dørene snakkede han ikke om.

To af vore fotografiapparater var aldeles nye. For at lære dem bedre at kjende, fremkaldte vi endel af fotografierne fra steppen i Minussinsk. De fleste viste sig at være gode, men en smule overeksponerede. Lyset dernede paa steppen var adskillig sterkere end i Norge. Paa grundlag af steppe-billederne kunde vi gjøre os en sikrere formening om, hvilken eksponeringstid vi skulde bruge under almindelige lysforholde. Jensen havde længst erfaring paa dette omraade. Vi fulgte hans raad og med meget godt resultat.

Vi havde bestemt os for at lægge veien sydover gjennem *Ust Algiak pass,* den eneste fjeldovergang, som fra Sibirien fører direkte ind i ren-sojoternes land. Først maatte vi imidlertid kjøre ca. 130 kilometer i sydøstlig retning over steppen til landsbyen *Kushabar,* hvor kløvreisen skulde tage sin begyndelse. Vi havde noksaa meget besvær i Minussinsk, før vi fandt nogen passende skyds. Alle skydskarer havde nemlig sammensvoret sig om at trække os op! Der kom flere og tilbød sin tjeneste, men alle forlangte mindst dobbelt saa meget, som vor ven *Sawinuich* havde sagt, vi skulde betale. Han forsøgte at assistere os, men fandt at knegtene holdt for godt sammen, og jagede i ærgrelse alle ud. Tilslut fandt vi da en mand, som var villig til at kjøre for en

nogenlunde antagelig pris; men han skulde kun bruge en hest for hver vogn, istedenfor som vanligt i Sibirien to. Dette troede jeg ikke skulde spille nogen større rolle; men deri forregnede jeg mig.

VIII. Mod de Sajanske fjelde.

Kjøreturen over Minussinsksteppen. — Eiendommelig bebyggelse. — Fællesbrugets mangler. — Sibiriske landsbyer. — Sajanfjeldene i sigte. — Vandet. — I Karatus. — Prutning og snyderi. — „Sushlischk"er. — Naturomgivelserne skifter. — Voldsomt uveir. — Ankomst til Kushabar. — Ved Taigaens rand. — En storjæger.

Den 8de juli om eftermiddagen kom vi endelig afsted fra Minussinsk. Vor kjører mødte frem med 3 heste. To af disse viste sig senere at tilhøre andre vognmænd, som vi tidligere havde afslaaet at forhandle med paa grund af deres ublu forlangender. Nu fik de altsaa alligevel lidt fortjeneste paa os, omend adskillig mindre, end de havde tænkt sig.

Vor mand skulde kjøre os til landsbyen *Karatus,* som laa ca. 80 verst borte. Længere turde han ikke paatage sig at skydse, da han ikke vidste veien. Dette forekom os i begyndelsen underligt, men senere forstod vi, at der kræves ikke saa lidet lokalkjendskab endda for at finde frem. «Veien» viste sig nemlig at være af samme natur som den paa Abakansteppen, og da den stadig deler sig op i lige vel opkjørte spor til de forskjellige landsbyer, og der ingensteds findes skilte, var det mangen gang vanskelig at vide hvilket spor, der var det rette.

Sammen med vor kusk kom en anden ældre mand, som var reiseklædt og aabenbart skulde assistere ham med kjøringen; men da Gutschin tilfældig tog tømmerne, idet vi kjørte ud, fik den gamle pludselig den lyse ide at lade, som om han aldrig havde tænkt at være med, men kun skulde følge os et stykke frem gjennem byen. Muligens haabede

En god lokalitet, men meget myg (s. 84)

Brinken med den store svalekoloni ved Abakanfloden (s. 86)

Aftenstemning ved Abakanfloden

Kjøretur med «troika» til Tagarski Osero (s. 90)

Badning i Saltsjøen (s. 91)

En landsby paa veien til Karatus

Kushabar (104)

han derved at opnaa ekstrabetaling. Vi brød os imidlertid ikke meget om at have ham med og lod ham gaa uden indvendinger.

Det var herligt endelig at være paa vei mod det lokkende fjeldland. Barbaas hoppede i lange sprang ved siden af vognene og gjøede af glæde.

Vi naaede kun 15 verst den dag og standsede i nærheden af en liden sump, — det eneste sted paa lang vei, hvor der var vand at finde. Da vi havde faaet op teltene, kom et par lurvede fanter efter os paa landeveien og vilde overnatte paa samme sted som vi. De fandt det hyggeligere at reise, naar de havde selskab, sagde de. *Gutschin* betydede dem imidlertid, at de maatte søge sig et andet selskab, og dermed tassede de videre.

Tidlig næste morgen var vi paa farten igjen. Vi kjørte gjennem et herligt bølgende terræn med agre og dyrkede marker overalt. Kornet stod saa høit og velvoksent, som man sjelden ser det i Norge, og det tiltrods for den langvarige tørke. Det skal blive interessant at prøve saakorn fra disse egne i Norge. Det kunde kanske vise sig at passe godt paa Østlandet, naar tørken sætter ind. Ihvertfald syntes det for os, som om vort korn ikke kunde have klaret Minussinsksteppens tørke tilnærmelsesvis saa godt som de lokale racer.

Kuriøst var det at kjøre mil efter mil mellem dyrkede marker og ikke se nogen bebyggelse. Landsbyerne er store og ligger saa spredt, at man kun med lange mellemrum ser noget til dem. Enkelte isoleret liggende huse saaes aldrig. Denne skik at klumpe al bebyggelse sammen paa enkelte steder er vel fra først af en sikkerhedsforanstaltning. Sibiriske bønder, som jeg talte med om dette, mente, at det vilde være altfor farligt at bo alene.

Som følge af dette forhold bliver driften noksaa tungvindt. Mange agre ligger over 20 verst borte fra sine eieres bosteder. Naar man skal arbeide paa dem, foretages der hele ekscursioner fra landsbyen. En hob bønder kjører ud med mad for de nærmeste dage og sover under vognene paa

arbeidsstedet, til de er færdige og kan vende hjem igjen. Kvinderne tager del i det tyngste arbeide i mindst lige stor udstrækning som mændene. Som bekjendt eier landsbyens bønder jorden i fællesskab, og de forskjellige familier faar sig bestemte stykker tildelt for hvert aar. Bønderne var ikke helt tilfreds med dette, da uddelingen af jorden efter deres sigende aldrig forløb uden voldsomme trætter med efterfølgende misnøie og uvenskab. Det skulde meget sjelden hænde, at en mand fik samme stykke to aar i træk.

Dette resulterer i, at ingen vil lægge meget arbeide paa sin jord. Derfor er markerne overalt omtrent ligedanne at se til, de er lige godt eller rettere lige daarligt drevne allesammen. For jordbrug skjønner sibiriaken sig daarligt paa. Gjødning bruges ikke, og hvis den sydsibiriske jord ikke var saa fed og humusholdig, som den er, vilde det nok have seet smaat ud. De redskaber, som bruges af den almindelige bonde, er som oftest ogsaa meget primitive. Kvæget vanskjøttes i høi grad og gaar som regel ude om vinteren, trods den strenge kulde. Det er et bevis for naturens umaadelige rigdom, naar folket — trods sin mangel paa indsigt — klarer sig saa godt, som det gjør.

Denne socialistiske driftsmaade har ogsaa sat sit præg paa landsbyerne selv. Alle huse er lige smaa og usle, og alle synes at være lige fattige. Haver med plantninger ser man aldrig. Vi passerede gjennem mange af disse landsbyer, og alle saa de omtrent ligedan ud. De var gjerne gjennemsat af en enkelt eller to—tre brede gader, om hvilke husene grupperede sig i tætte rækker. Alle huse var smaa, firkantede, bygget af brunt tjæret tømmer med slaaer for vinduerne og et lidet, vel afstængt gaardsrum. Mange af dem havde flade planke-tag eller syntes ganske at mangle tag. Gaderne var tumleplads for en mængde forskjelligt kvæg, griser og høns. I regnveir var de aldeles ufremkommelige — en eneste bundløs søle. Paa sine steder saa vi endog midt i gaden store vandansamlinger, i hvilke ænder svømmede omkring! For at gjøre gaderne fremkommelige

for kjøretøier var der mange steder lagt tykke lag af halm paa dem.

Det indre af disse huse var indrettet, som almindelige russiske bondestuer pleier at være. Vi fandt forøvrigt ogsaa flere steder, at det indre af huset slet ikke stod i harmoni med dets ydre. Mange huse, som udvendig saa fattigslige og vanstelte ud, kunde indvendig være meget rene og tækkelige, undertiden endog næsten komfortabelt udstyret. Det sidste gjaldt særlig landhandlernes boliger.

Om formiddagen den 9de juli fik vi de egentlige Sajanfjelde isigte. Det, vi tidligere havde seet fra dampbaaden, var en isoleret nordlig udløber, de saakaldte *Taskyl-fjelde*. «Taskyl» bruges forresten som benævnelse paa en masse fjelde i Sibirien, det betyder egentlig «vildmark».

De var med begeistring vi saa de hvide, vildt formede fjeldtoppe stige op over horisonten. De tog sig straalende ud fra lavlandet nordenfor. Der laa vore ønskers maal, dette mellemasiatiske eventyrland, som har saa mange lokkende opgaver for naturforskeren og etnografen. Det var med en høitidelig følelse vi saa ind i det mægtige fjeldland foran os. Men endnu havde vi to dages kjøring over steppen, før vi naaede i nærheden af fjeldene.

De landskaber, vi kjørte gjennem, var særdeles tiltalende. Til at begynde med var der mange smaa, parklignende skovlapper ladt tilbage mellem de dyrkede marker, og langs veien stod hele alléer af hængebjerk, som gav landskabet et uventet civiliseret udseende. Senerehen blev landet mere aabent med umaadelig drøie sletter omgivet af lave, langstrakte aasrygge. Paa toppen af høidedragene laa agre af imponerende udstrækning. Solen stegte hele tiden fra en blaa himmel, græshopperne surrede og et utal af sommerfugle flagrede omkring. Paa de mere fugtige steder var floraen rent forbausende rig. Ellers var der som regel langt mellem vand.

Vi selv gjorde alle mulige afstikkere langs veien for at faa med alt, som ikke tidligere maatte være repræsenteret

i samlingen. Specielt var der adskilligt for *Printz* at finde. Ogsaa *Jensen* — som med vanlig iver fartede om efter biller — gjorde rig fangt. Men da han engang vilde begynde at rode i en død hest, som laa ved veikanten, maatte vi faa ham til at afstaa fra det. *Gutschin* mente nemlig, at hesten let kunde være død af en smitsom kvægsygdom; jeg tror, han sagde miltbrand.

Vi havde ogsaa god tid til afstikkere, for vor kusk vitse sig at være en tværdriver og hans heste svarede daarlig til den sibiriske hesteraces ry. De var nærmest for øg at regne, og vi kjørte næsten hele tiden i skridt. Muligens var dette en hevn fra vognmændene, fordi de ikke fik trække os op? Ihvertfald spillede det liden rolle for os, da vi alligevel vidste at anvende det forlængede ophold paa steppen.

Ved 6-tiden om eftermiddagen den 9de juli kom vi til en landsby, som hedte *Taskina,* hvor kusken pludselig fik det indfald at ville stoppe op for natten. Det fik han imidlertid ikke lov til. Byen bestod af en eneste stor samling af usle hytter, og vi foretrak i høi grad at sove i vore telte fremfor at føre en haabløs kamp natten igjennem mod væggelus og andet utøi. For denslags er det nok af i de allerfleste sibiriske huse, selv hos forholdsvis velsituerede folk, og man maa anse det som et sjeldent held, om man gaar fri dem. *Taskina* var et godt eksempel paa, hvor russerne ved sin bygningsmaade forstaar at skjæmme vakre naturomgivelser. Landsbyen laa idyllisk til i en vakker skovklædt dalsænkning, og om den havde været bygget paa almindelig vesteuropæisk vis, vilde den have taget sig udmerket ud. Men naar man kjørte henover gadehalmen, saa alt griseri og kjendte stanken af det, tabte idyllen sig.

Vandet tages næsten overalt fra elve og bække, hvor kloakerne munder ud og kvæget vader frit om. I betragtning af dette er det ikke underligt, at tyfus og dyssenteri forekommer saa almindelig, som de gjør. Det er bare underligt, at disse sygdomme ikke er endnu hyppigere.

Man advarede os i Krasnojarsk og Minussinsk mod at

drikke ukogt vand, saalænge vi befandt os paa steppen, da man let skulde kunne faa enteritis og dyssenteri af det. Dette rettede vi os ogsaa efter. Jeg har dog *Jensen* mistænkt for, at han trods advarselen drak ikke saa lidet raat vand, naar tørsten plagede ham som værst. Men syg blev han gudskelov ikke. I Sajanfjeldene drak vi alle raat vand, saa meget vi lystede, men maverne var altid i bedste orden. Enteritis-bakterien er derfor vistnok langt mindre udbredt ude i naturen i Sydsibirien, end den pleier at være i sydligere jordstrøg.

En svag side ved vandet i Sydsibirien og Sajan er forøvrigt den, at det gjennemgaaende er meget haardt. Det skal af den grund mange steder egne sig daarligt som drikkevand for maver, som ikke er vant til det.

Man sagde os ogsaa, at vi risikerede at faa malaria paa de lave, sumpige øer i Jenisei og Abakan. Dette har jeg imidlertid liden tro paa. Vi blev ihvertfald stukket af saa mange myg, at der burde have været nogle malariamyg iblandt, om de idetheletaget havde eksisteret der. Muligens er det en anden febersygdom, som Minussinsk-beboerne forveksler med malaria. Bortseet fra, at det kan være vel varmt indimellem, har Sibirien efter min opfatning saa sundt og behageligt klimat, som man kan ønske sig.

Vor kusk maatte altsaa finde sig i at forlade Taskina. Klokken halv otte om aftenen slog vi leir ved en liden sump. Vi vilde gjerne have kjørt længere, men der var 17 verst til næste sted, hvor der fandtes vand, oplyste vor kjører. I nærheden af os havde ogsaa et andet selskab af reisende slaaet sig til ro for natten. Barbaas knurrede, naar nogen af dem kom for nær vor leir.

Efter en varm kjøretur over umaadelig drøie sletter naaede vi næste dag ved middagstid til *Karatus,* hvor vi tog ind hos en velstaaende bonde, som skulde hjælpe os at finde skyds videre til Kushabar. Karatus er en stor landsby med 6—7 000 indbyggere og med meget penere bygninger og gader end vi var vant til at se i de almindelige lands-

byer. Det var en selo'. En selo' er en landsby, som er udstyret med kirke og som derfor rangerer høiere end den almindelige *djerevnje.*

Vi stablede vor store bagage op i midten af vor værts lukkede gaardsrum og bredte presenninger over, medens vi spiste middag og ventede paa ny skyds. Snart meldte der sig en mand, som vilde tage os videre. Den pris, han forlangte, forekom mig rimelig, og jeg slog derfor til med engang. Det skulde jeg imidlertid ikke have gjort, for straks efter kom manden tilbage og sagde, at han havde regnet feil, han maatte have adskillig mere. Senere lærte jeg fremgangsmaaden. Man maa aldrig i Sibirien undlade at prutte, selv om man finder vedkommendes forlangende rimeligt. Gjør man det, vil vedkommende i de aller fleste tilfælde ærgre sig over, at han ikke har slaaet sterkere paa, og gaa fra sit eget tilbud for at forlange høiere betaling! Den sibiriske bonde venter, at man med sterke ord og gebærder skal beklage sig over den forlangte pris og byde omtrent halvparten. Han forlanger derfor altid en god del mere, end han venter at kunne faa. Siger man saa til ham: «Snak alvor nu med engang, jeg bryder mig ikke om at prutte», saa nævner han en ny pris, mindst 30% lavere end den første.

Mange forlanger undertiden helt latterlige priser for saa at gaa med paa en brøkdel af det. Dette træffer man forøvrigt paa over hele Rusland. En ven af mig betalte i Petrograd 12 rubel pr. døgn for et værelse, som slet ikke var bedre end det, jeg gav $2^1/_2$ rubel for! Og kjøreturen fra hotellet til jernbanestationen betalte han med 6 rubel, medens jeg gav 45 kopek! Den officielle takst for denne strækning er 35 kopek; men droskekuskene betragter det som en forurettelse, naar man tvinger dem til at kjøre efter den.

Fra Karatus af skiftede landskabet karakter. Hidtil havde vi haft udpræget steppenatur. Overalt langs veien saa vi «sushlischk»er (Spermophilus Eversmanni), en liden gulbrun gnaver, som er typisk for steppen. Den sprang

gjerne som ekorn henover sletterne, og naar den naaede sit hul, reiste den sig ufravigelig op paa bagbenene og sad helt opreist, idet den nysgjerrig fulgte os med øinene. Kom vi for nær, forsvandt den med en lynsnar kolbøtte ned i hullet. Dette gjorde den saa hurtig, at den altid gik tabt for os, om vi ikke skjød den stendød paa stedet. Somme steder var dette dyr rent forbausende talrigt. Vi saa dem i tusindvis løbe om paa markerne, omtrent som lemæn i et lemænaar. I et klimat, som var mindre tørt end steppens, vilde de sikkert have vanskeligt for at klare sig, da deres huller vilde blive for fugtige for dem. Og om hullerne fyldtes med vand, vilde de være helt værgeløse, prisgivet alle fiender. Ved Karatus forsvandt «sushlischk»en lidt efter lidt, et tegn paa, at vi nærmede os steppens grænse.

Da vi havde kjørt en stund, kom vi ind i Amyl-flodens dalføre. Landet var deromkring kuperet med høie aaser og bratte, rent overvældende frodige lier. Her og der passerede vi smaapartier med løvskog, bjerk, or etc. Veien var som følge af terrænet meget værre end før. Vi jumpede uafladelig ned i sølehuller saa dybe, at det gik op til vognakslen. Til sine tider maatte vi kjøre omkring sølen for at ikke hestene skulde sætte sig fast der. De sank faktisk flere steder i til helt op paa bugen, og tilslut var de ikke stort penere at se til end vognhjulene. Vi var aabenbart kommen ind paa et omraade med meget mere nedbør end steppen.

I enkelte «kneiker» var veien saa brat, at vore skoløse heste gled og faldt paa den fede, sleipe jord. Underlig var det, at alt gik saa godt, som det gjorde.

Et par mil eller saa fra Karatus passerede vi paa en hestefærge over Amyl, som der flød ganske stille. Den saa ud omtrent som en af de større norske elve, og for omgivelsernes skyld kunde vi godt have tænkt os, at vi var i Norge.

Efterhaanden steg vi til betydelig høide og fik nu se Sajanfjeldene i al sin majestæt paa nært hold. De forbausede os ved sine vilde, forrevne former. Et sted — i nærheden af en svær styrtning — stod noget, som saa ud som et

kolossalt, firkantet taarn. Et blik gjennem kikkerten overbeviste os om, at det var en stensøile, hvad vi til at begynde med havde vanskelig for at tro. Vi saa ikke meget i Sajan, som tydede paa en istid i lighed med den, der har gaaet over Nordeuropa. Og dog ved man nu, at isen maa have dækket ogsaa de høiere liggende dele af Altai og Sajan. Sandsynligvis har den dog været mindre mægtig og mindre merkbar i sine virkninger der end i Europa.

Henimod *Kushabar* skraanede vi atter nedover mod dalbunden. Da vi nærmede os landsbyen, blev vi overfaldt af et uveir, hvis mage jeg sjelden har seet. Der trak sammen sorte skyer over os, saa det blev helt mørkt, og med ét brød det løs. Det tordnede over hovedet paa os, saa der knapt var ørenslyd at faa; lynene lyste uafbrudt op rundt omkring, saa det var rent uhyggelig, og straks efter var det, som om alle himmelens sluser aabnede sig. Tiltrods for regntøi og skvætlær var vi i løbet af faa minutter saa vaade, som det er muligt at blive. Uveiret piskede ret i ansigtet paa os, saa det var umuligt at faa øinene op. Vi maatte lade hestene finde veien selv, og det var ikke netop med nogen betryggende følelse, at vi i begmørket jumpede ned i snart det ene hul, snart det andet.

Vi var derfor glade, da vi ved 11-tiden kom under tag hos bonden *Pjotr Michailowitsch Kobtsow* i Kushabar. Endnu regnede det saa grasat, at vi maatte skynde os alt det vi kunde med bagagen, for at den ikke skulde blive vaad paa veien mellem vognene og stuegangen, hvor vi satte den ind. Heldigvis havde vi mange og gode presenninger.

Bonden overlod os sine to stuer, hvor vi indrettede os saa godt, vi kunde. Selv flyttede han med familien paa loftet.

I Kushabar blev vi næsten to dage, før vi fik leiet kløvheste og arrangeret med skydsen videre.

Kushabar har en herlig beliggenhed i kuperet, halvt skovklædt terræn med udsigt til snefjeldene. Denne landsby regnes for at være en af de gunstigste bopladse i hele Sydsibirien. Den ligger ved grænsen mellem den frugtbare sibi-

Sibirisk landsbygade (s. 98)

Forfatteren veies (og findes for let). (Kushabar) (s. 108)

Stille elv lidt ovenfor Kushabar

Fra udkanten af taiga'en nær Kushabar. Printz og Gutschin

riske «sorte jord» og de sajanske eruptiver. Der begynder den vældige sibiriske urskog, den ubeboede «*taigá*», som strækker sig uden afbrydelse tusinder af verst østover helt til Amur-provinsen. Den begynder pludselig. Som en mur reiser den sig rank og tæt paa grænsen af eruptiverne og den sorte jord. Det lufter forfriskende kjølig fra skogen og regnbyger falder med korte mellemrum tiltrods for, at den udtørrede Abakan-steppe er saa nær. I Sajanfjeldene regner det meget, og overgangen fra det tørre klima i de faa mile vestenfor liggende steppe-egne er meget brat.

Vi havde hørt meget om regnet i Sajanfjeldene. Man sagde, at det regnede hver dag der i lange perioder, og at vi umuligt kunde faa tørret herbarierne der. Da vi kom til Kushabar, spurgte jeg bondekonen, om der ofte pleiede at regne saadan som den aften. Dertil svarede hun, at det var en daglig foreteelse i den sajanske taigá. Saa slemt var det nu heldigvis ikke; men vi havde dog mere regn end vi syntes om, før vi naaede ned til steppeegnene paa sydsiden af Sajanfjeldene.

Naturomgivelserne rundt Kushabar er som sagt herlige, men landsbyen selv er som de andre. Man fortalte os, at Kushabar særlig skulde være kjendt paa grund af sine mange tyve og mordere; men hvorvidt stedet har gjort sig fortjent til dette ry, tør jeg ikke udtale mig om. Efter folkets beretninger at dømme, er denslags saa almindelig over hele Sibirien, at der skal meget til for at vinde noget specielt ry paa det omraade.

Kjøbmand *Sawinuich* i Minussinsk havde givet os med et anbefalingsbrev til en mand ved navn *Pavel Jakowlewitsch Sokolow,* som skulde have bra kjendskab til den reiserute, vi agtede at følge over Sajan, — ialfald den del af denne, som laa indenfor Sibirien. Han havde ogsaa meget nyttigt at fortælle os. Han var i ung alder kommet fra Europa til Kushabar og var blevet saa henrykt over den masse vildt, han fandt, at han besluttede at slaa sig ned der for livstid. For *Sokolow* var jæger pr. exellence. Han tilbragte en stor

del af sin tid inde i den folketomme taigá og elskede eneboerlivet der over alt andet. Hans jagttrofæer var utallige. Blandt andet havde han efter sigende skudt mindst 200 bjørne!

Fik Sokolow lyst paa bjørnejagt, pleiede han at kjøbe en gammel hest for to—tre rubel og slaa den ihjel paa en bekvem plads inde i skogen. Naar saa kadaveret begyndte at stinke, indfandt altid bjørnen sig. Naar Sokolow saa, at den havde været paa stedet, satte han sig i baghold og ventede, til den indfandt sig paany. Denne jagt slog aldrig feil, sagde han, da bjørnen var saa talrig i Amyltaigáen som neppe noget andet sted i verden. Denne opfatning fandt vi senere meget rimelig.

Hr. *Sokolow* interesserede sig ogsaa meget for naturvidenskab, men i sin fjerne afkrog traf han aldrig folk, som delte hans interesser. Han var derfor meget fornøiet over at træffe os og trak os med i byens nærmeste omegn for at vise os forskjellige naturmerkværdigheder der. Bl. a. var vi paa et sted, hvor han aaret i forveien havde fundet en mængde mammuthknogler. Det var i en lerbakke ved en bæk lige under nærmeste skogaas. Efter Sokolows opfatning var mammuth-fund lige saa almindelige under Sajanfjeldene som paa den nordsibiriske tundra. Selv inde i Mongoliet var de ikke sjeldne.

IX. Gjennem Amyl-taiga'en.

Ekspeditionen deles i to partier. — Prutning igjen. — Alt maa veies. — Bra mennesker af tvilsomt udseende. — En familie fra taiga'en. — Opover Amylfloden. — Vi møder atter landpartiet. — Taiga'en. — Sibiriakens maadeholdenhed og nøisomhed. — Natur ved Amyl. — Zoologiske sidebemerkninger. — Regnveir og reise. — Stride stryg. — Ved Semiretschka. — Tre bjørne aflægger os besøk. — Reisen videre til Kalna.

I Kushabar var «veien» slut, og vi havde kun den vilde, folketomme taigá foran os. Det var vor hensigt at fortsætte derfra over de Sajanske fjelde med kløvheste. Vi vilde

trænge frem gjennem urskogen de ca. 200 kilometer til Ust Algiak pass (se kartet), og derfra videre langs det mongolske vasdrag Sisti-kem til ren-sojoternes land ved Bei-kem eller øvre Jenisei.

I Kushabar fik vi imidlertid høre, at taigáen langs Amyl skulde være omtrent ufremkommelig for kløvheste. Nogen brugbar sti var der ikke, og den tætte underskog samt mængden af vindfald skulde gjøre fremkomsten der overordentlig besværlig. Men værst af alt var de talrige og vidstrakte sumpe, hvor man risikerede at faa al bagage og kanske hestene med ødelagt. Med belastede heste kunde vi forøvrigt selv i heldigste tilfælde ikke klare mere end 10 verst eller deromkring pr. dag! Specielt slemt var det de første 5 mil op til *Petropawlowsk,* hvor der boede en enslig skogmand. Man raadede os enstemmig til at tage alt gods i baade 120 verst opover Amyl til et skoghus, som hedte *Kalna.* Der boede en jæger, som disponerede over nogle heste, dog ikke saa mange, som vi vilde behøve for reisen videre sydover. Vor ven Sokolow troede, vi burde tage med os fire heste fra Kushabar, resten kunde vi gjøre regning paa at faa i Kalna. Kushabar-bøndernes raad blev fulgt.

Vi bestemte os til midlertidig at skille ekspeditionen i to partier. Et par af os skulde følge med baadene opover floden for at holde opsyn med bagagen, medens de andre skulde ride de 4 heste uden oppakning frem gjennem urskogen. Vi havde meget bryderi, før vi fik dette arrangeret. Til at begynde med var det vanskeligt at finde folk — man holdt nemlig paa med høaannen — og da vi endelig fik skydskarer, havde vi et svare leven med prutning og allehaande vanskeligheder, før det bar afsted. De forhøiede to gange sine egne tilbud, saa jeg havde mest lyst til at sende hele selskabet paa porten; men andre var desværre ikke at opdrive. Første gang angav de som grund, at det tegnede til godt veir, og at aannetiden var kostbar. Andre gang var grunden den, at Amylfloden var saa strid og risikabel at færdes paa, og at ingen andre i landsbyen var istand til at

bringe sagerne sikkert opover. De maatte paa en prik vide, hvor mange pund gods der blev i hver baad, og derfor maatte al vor bagage saavel som de to, der skulde være med i baadene, veies. Over en vægt af ca. 17 pud i hver baad turde de ikke tage. Veiningen foregik i vor værts gaardsrum under voldsomt spektakel, skraal og gestikulation saavel fra vore skydskarer som fra de fremmødte tilskuere.

Vi likte til at begynde med slet ikke disse folk. Det var vor vært, som havde fundet dem for os; men deres maade at prutte paa, veinings-komedien og andre foreteelser gjorde, at vi betragtede dem med mistillid. De saa ogsaa nærmest ud som en bande røvere. Og da de lige før afreisen kom trækkende med flere geværer og otte 4-liters flasker vodka, fandt jeg det sikrest at spørge Sokolow om, hvad slags folk det var. Han forsikrede, at de var bra og paalidelige.

Til det resultat kom vi ogsaa senerehen, og vi skiltes som de allerbedste venner. Straks vi var kommen i baadene, var det, som om det utækkelige væsen var strøget af dem med engang, og de var meget elskværdige og tjenstvillige.

Foruden mig selv fulgte geologen med baadpartiet, da vi gjorde regning paa at faa se adskilligt blottet fjeld langs elven. Dette slog ogsaa til. Vi skulde have med os 3 baade med 6 mand; men den ene af disse baade var ikke klar til at drage fra Kushabar før dagen efter os. Vi overlod denne baad *Printz's* plantepapir og andet mindre værdifuldt gods, som ingen vilde have interesse af at trække afsted med.

Da vi skulde til at drage afsted, kom en middelaldrende mand med sin kone og tiaarsgamle gut og spurgte om at faa slaa følge med os. De skulde indover til et sted i nærheden af Ust Algiak, hvor de havde boet alene i urskogen ti aar og næret sig af cederrødder, jagt og fiskeri. De havde sin egen baad med fra Karatus. Vi havde intet imod deres følge, og det var interessant underveis at høre disse skovens barn fortælle om sine oplevelser inde i den dystre sibiriske urskog, som de havde lært at holde af og ikke længere kunde undvære.

Printz, Jensen og *Gutschin* skulde altsaa ride landveien. De fik med sig en erfaren ældre fører fra Kushabar. Han skulde følge os over til den mongolske side til et lidet blokhus ved navn Ust Algiak, hvorfra vi tænkte at sende hestene hjem til Sibirien og selv fortsætte videre nedover Sisti-kem paa en tømmerflaade. Vi fik nemlig i Kushabar høre, at dette skulde kunne lade sig gjøre. Landpartiets fører hedte *Stepan Iwanovitsch Selin.*

Printz og de andre fulgte os ned til elven og saa os afsted. De havde endnu sterk mistro til vort reisefølge, og syntes af den grund ikke videre om, at vi skulde dele os i to partier. Men dermed var nu intet at gjøre. Dette var om formiddagen den 12te juli. Et par timer efter vor afreise forlod ogsaa landpartiet Kushabar.

Farten opover floden var herlig. Vore baade var præsis af samme type som hos elvefinnerne i Tana og blev roet og staget paa samme vis. Forskjellen var kun, at de var udhulet af en enkelt stok. Denne baadtype synes at være vidt udbredt i den sydlige del af Jenisei-distriktet og de tilgrænsende dele af Mongoliet. Vi fandt den saavel hos sojoterne som hos Abakantatarerne og russerne. Nogle bønder, jeg snakkede med om dette, mente, at russerne havde lært at bygge saadanne baade af tatarerne.

De mangler kjøl og flyder derfor paa meget grundt vand samt er lette at svinge. Dertil har de den fordel at være helt tætte. Men ranke er de, som tidligere sagt, saa der skal lidet til for at vælte dem. Af den grund maa bagagen placeres saa langt nede i bunden som muligt, og passagererne sidder i selve bunden med et eller andet af godset som rygstød.

Fra Kushabar kom vi direkte ind i taigáen og tabte der efter faa timers forløb ethvert spor af menneskelig virksomhed. Urskogen stod imponerende mægtig og uberørt langs elvebredderne paa begge sider af os. Det var cederen, som fremherskede. Med sine vidt udbredte, buskede kroner ragede den høit op over de omstaaende graner og gav skogen

et underlig fremmedartet og vildt, næsten tavset udseende. Den naaede ofte kolossale dimensioner, og trær med et par meters tykkelse ved roden var ganske almindelig at se. Med sin lysere grønne farve skilte den sig let ud fra de andre bartrær. Granen og ædelgranen klarte ikke at hævde sin stilling mellem cederkjæmperne og maatte nøie sig med en mere beskeden og halvt skjult tilværelse mellem dem. Og vegetationen i skogbunden var langt frodigere, end man nogen gang ser den hjemme i Norge. Ikke mindst imponerende var de vældige aspetrær langs elvebredderne. Her og der hang digre trær ud over elven, og utrolige mængder af drivved laa hobet op langs bredderne og gav landskabet et oprindeligt og vildt præg.

Vi holdt os nær under land, stagerne faldt regelmæssig ned, og vi skjød god fart opover. Vore skydskarer viste sig at være ypperlige stagere. De stod fuldt paa høide med de dygtigste elvefinner i Tana. Nu og da standsede vi og tog en liden hvil.

Ved mørkets indtræden slog vi teltene op paa en fjære lige i nærheden af en fjeldhammer, hvor landpartiet var sat stevne. Ved halv ellevetiden, da det allerede var ganske mørkt, hørte vi hurraraab inde under fjeldet. Det var vore kamerater, som kom ridende ud af skogen og fik se vort leirbaal. Der gik en dyb os ind mellem os og dem, saa de maatte hentes med baade. Hestene blev tjoret under fjeldet, og føreren fra Kushabar blev tilbage for at passe paa dem. Det var let at se, at vore folk havde haft en brydsom ridetur, de var tilsølet langt op paa ryggen. Nu havde de en vældig appetit og lod aftensmaden vederfares retfærdighed, medens de fortalte om sine oplevelser paa veien. De var høilig imponeret over taigáen, som de naturligvis havde faaet stifte nærmere bekjendtskab med end vi, som sad i baadene. En saadan skog havde ingen af dem tidligere seet. De følte sig som i et endeløst hav af grønt, hvor det var vanskeligt at holde retningen, da udsigten stængtes til alle kanter. Mennesker og heste blev saa underligt smaa, som de puslede sig

fremover mellem rødderne paa de kjæmpemæssige cedre. Overalt laa nedfaldne trær, som nødte dem til stadige omveie. Mange af disse stammer var halvt overgroet og saa raadne, at der kun var en tynd skorpe igjen. Naar saa hestene satte foden paa dem, faldt de igjennem, saa det imellem var fare for, at de skulde bryde af sig benene.

Andre steder var underskogen saa tæt, at man næsten maatte presse sig frem mellem stammerne. Med kløv vilde dette have været meget vanskeligere. Hvad sumpene angik, saa havde folkene fra Kushabar slet ikke overdrevet. Ofte faldt hestene ned i bløde myrhuller helt op paa siderne, og under arbeidet for at komme op igjen hoppede og sparkede de saa voldsomt, at det vilde have været vanskeligt at faa en kløv til at sidde paa. Med belastede heste vilde situationen flere steder have været risikabel saavel for dyrene som for godset.

Dertil var vegetationen i skogbunden aldeles enestaaende frodig og høivokset. Baade hest og rytter blev undertiden næsten borte i den høie plantevækst, saa man helt tabte udsigten. De havde idethele haft en meget strabadsiøs ridetur, men var begeistret over, hvad de havde seet, og ønskede slet ikke at bytte pladse med os.

Da vi standsede til aftens, fik jeg se, hvordan skydskarerne brugte sit brændevin, og jeg maa sige, at de steg meget i min agtelse efter dette. Det er nok desværre sjelden at se landsfolk herhjemme omgaaes brændevin paa en saa maadeholden vis som disse halvvilde sibiriaker. De tog sig nemlig altid et glas, naar de sveddryppende standsede op for at tage en længere hvil, men mere end ét glas blev det aldrig. Dette, sagde de, var skik blandt alle sydsibiriske bønder for at forebygge forkjølelse. Disse folk var sammen med os i mange dage og førte som nævnt et stort kvantum brændevin med sig; men de drak aldrig mere end sin reglementerede dram hver gang.

Jeg maatte ogsaa beundre deres saa vel som alle sibiriske bønders nøisomhed. De lever hovedsagelig af sort brød uden

smør og drikker til dette the uden sukker. Rognebær betragtes af mange som delikatesse. Samtidig kan de udføre meget og haardt arbeide. I nogenlunde bra veir lægger de sig ret og slet ned paa marken og sover under aaben himmel, medens det dugger eller rimer omkring dem. Regner det sterkt, sætter de op et lidet let telt af omtrent samme udseende som lappernes «raggas». Det veier kun en ubetydelighed og kan puttes i rygsækken. Og tiltrods for dette slidsomme og nøisomme liv er de som regel muntre og oplagte til spøg. De er ogsaa godslige af gemyt, godhjertede og gjæstfrie. I det hele taget en meget bedre race, end man almindeligvis forestiller sig i Vesteuropa.

Næste dag satte vi landpartiet stevne ved et ensomt liggende skoghus, som har faaet det flotte navn *Petropawlowsk*. De maatte saa alligevel passere dette sted for at sætte over elven der, sagde føreren. Petropawlowsk var det første beboede sted, vi passerede paa reisen opover Amyl. Det ligger ca. 55 verst fra Kushabar. Den næste beboede plads var Kalna, som ligger ca. 70 verst længere oppe ved elven.

Opover mod Petropawlowsk antog Amyl stadig mere karakteren af en fjeldelv, vandet blev klarere og strygene hyppigere. Der blev mindre fjære paa siderne, og bunden blev stadig mere storstenet. Et par gange saa vi raadyr forskrækket titte frem paa os fra skogkanten ved elvebredden og atter forsigtig trække sig tilbage ind i tykningen. Der findes en masse af dem overalt i Amyl-taigáen saa vel som i de søndenfor liggende dele af Sajan og Mongoliet. Vi hørte med korte mellemrum deres skrig, der lyder nærmest som en hosten; men de holdt sig gjerne saavidt paa afstand, at de var vanskelige at faa øie paa i skogen. For at komme lettere frem i den høie plantevækst, træder de op bestemte stier, som de pleier at følge under sine vandringer eller kortere daglige streifture. I disse stier er det ikke vanskeligt at passe dem op.

Den lille *moskushjort* (Moschus moschiferus) skulde og-

Vor første leirplads ved Amyl. (Længst til venstre skogmanden med kone og barn) (s. 110)

Skogpartiet rider over en aaben bregnebevokset flæk i taigaen

Middagsrast ved Amyl

saa være almindelig i taigáen langs Amyl; men vi traf den ikke der. Dyrelivet gjorde sig idetheletaget lidet gjældende, tiltrods for at talrige spor viste, at det maatte være rigt.

Særlig var fugleverdenen noksaa sparsomt repræsenteret, og det var mest de samme arter, vi traf igjen overalt. Først og fremst saa vi mange *nøddekraaker* (Nucifraga caryocatactes), som med sine eiendommelige skurrende skrig flaksede om i cederkronerne. Den er i høi grad karakteristisk for den sibiriske taigá. Undertiden foretager den — af en eller anden ukjendt grund — masseudvandringer vestover og kan da træffes i mængde i Norge for saa nogen tid efter atter at forsvinde fra landet.

Sandsynligvis har vi paa den maade engang i tiden faaet vor skandinaviske nøddekraake, Nucifraga caryocatactes *leptorhyncus,* en underart som er stationær i Skandinavien og har noget svagere neb. I almindelighed har jo saadanne vidt omvandrende flokke vanskelig for at slaa sig tilro paa nye steder, og for nøddekraakens vedkommende er dette noksaa let forklarligt. Den sibiriske art lever nemlig næsten udelukkende af cederfrø, og i Skandinavien findes jo ingen ceder. Den bliver derfor hos os nødt til helt at omlægge diæten. Den skandinaviske form lever mest paa hasselnødder og insekter.

Nu finder man ofte i fugleverdenen, at har der først dannet sig en underart, saa vil de nærmeste slegtninge nødig brede sig ud over dennes omraade. De besøg, de aflægger der, bliver oftest midlertidige.

Et eksempel paa dette har vi f. ex. i *den graa* og *den sorte kraake* (Corvus corone). De trives ikke paa samme territorier, endskjønt de grænser nær op til hverandre.

Corvus corone har forøvrig en udbredelse, som minder meget om nøddekraakens. Den findes over hele Østsibirien til noget vestenfor Jenisei, og en isoleret og noget afvigende stamme har saa udviklet sig i Kaukasus og Vesteuropa.

En tredie velkjendt sibirisk vandre-fugl er den *kirgisiske steppehøne* (Syrrhaptes paradoxus), som et par gange i

uhyre mængde har oversvømmet Skandinavien. Den har ogsaa lagt æg i Vesteuropa, f. ex. paa den jydske hede, men har ikke formaaet at slaa rod der.

Denne tendens hos mange sibiriske fugle til at vandre vestover er meget interessant, ikke mindst for skandinaviske zoologer. I mange tilfælde kan man jo finde en nogenlunde brugbar forklaring paa dette; men de store massevandringer af enkelte arter er endnu en uopklaret gaade.

Nu, dette var nogle betragtninger udenfor reiseruten. Færdens zoologiske resultater vil, som før nævnt, senere blive offentliggjort i specielle arbeider, og jeg skal derfor ikke komme ind paa derhen hørende detaljer her.

Da vi den 13de juli naaede frem til Petropawlowsk, fandt vi landpartiet der i bedste velgaaende*). Vi spiste middag sammen og fortsatte reisen hver vor vei. Det næste sted, hvor vi skulde mødes, var *Semiretschka,* en liden bielv 65 verst længere op, hvor der ligger et forladt skoghus.

Ud paa dagen tog det til at regne, og det vedvarede med korte ophold et par døgn. Natten til 14de juli laa vi paa et nes, hvor græsset var saa høit, at det naaede over hovedet paa os, og den følgende nat kamperede vi paa en fjære omtrent 8 verst nedenfor Semiretschka. Nogle af skydskarerne sov under en hvælvet baad; der havde de det efter sigende bra nok for regnet, men myggen skulde have været meget slem. Vi merkede intet til den i teltet. Det ene af vore telte laante vi skogmanden fra Ust Algiak og hans familie, og han var meget taknemmelig derfor.

Opover mod Semiretschka blev dalen stadig snevrere og elven stridere med lange, hvidskummende stryg iblandt. Lierne langs elven blev høiere og brattere, og indimellem passerede vi steile fjeldsider. Det var mange steder risikabelt at færdes paa den skummende, stenede elv. Men vore folk viste sig situationen helt voksne. Med en beundringsværdig sikkerhed pressede de baadene op gjennem alle

*) *Carruthers*, som havde oppakning paa hestene, brugte 5 dage paa denne strækning.

vanskelige passager, saa skumsprøiten stod om dem. Enkelte steder fulgte vi smaa elvegrene, hvor vi saavidt kunde flyde, for at komme forbi de vilde stryg udenfor. Undertiden antog strygene næsten karakteren af smaa fosse; men op kom vi alligevel.

Den 15de juli kom vi sent ud, da det regnede saa voldsomt, at vi i det længste foretrak at blive i teltene. Det standsede lidt op ved 10-tiden; men vi fik saavidt tid til at lægge godset i baadene og brede presenningerne over, før det atter brød ud. Ved middagstid naaede vi i styrtregn Semiretschka. Landpartiet var kommet noget tidligere og havde gjort op et baal inde i den tomme skoghytte. Da vi var noksaa vaade, og regnet ikke saa ud til at ville holde op, lagde vi os over der den dag for at se tiden an. Landskabet omkring Semiretschka var meget vildt og tiltalende. Paa den anden side af elven lidt nedenfor os gik et 300 meter høit, steilt fjeld lige i elven. Rundt om stod urskogen mørk og dyster, og plantevæksten var saa høi, at der næsten ikke gik an at komme frem tilfods. I dette terræn liker bjørnen sig udmerket, og ved Semiretschka skal den være særdeles talrig.

Vore skydskarer havde forsikret os, at vi skulde faa se bjørn i Amyl-taigáen, og det slog til. Som vi sad og kogte the i skumringen ved Semiretschka, kom hele 3 bjørne spadserende forbi paa den anden side af elven og forsvandt over nærmeste aaskant. Desværre var det for sent at forfølge dem i dette urene terræn.

De var sandsynligvis skræmt op af *Anders* og *Jensen*, som var reist over elven for at se paa bergarterne paa den anden side. De havde fundet bjørnespor og friske levninger efter bjørn overalt, saa den syntes at have holdt til der i lang tid. Ogsaa de, som dagen efter førte resten af vort gods opover forbi Semiretschka, traf bjørn der. Der var to, som svømmede over elven, idet de passerede forbi. Lidt længer op traf de en gaupe.

Vi overnattede i teltene nede i fjæren, medens folkene

sov i hytten, som forøvrig manglede baade vinduer og døre. Næste dag tilbagelagde vi de sidste 20 verst til Kalna. En fjerdingsvei nedenfor Kalna er der et meget brydsomt stryg, *Besinski porog,* hvor vi maatte gaa iland for at lette baadene og for sikkerheds skyld tog det værdifuldeste af bagagen med. Landpartiet ventede paa os der, og senere skiltes vi ikke mere.

Fra Semiretschka opover begynder skogen saa smaat at tyndes, og vi passerede større strækninger med iblandet løvskog eller med snaue fjeldknauser. Fjeldkarakteren kom idethele mere frem. Denne forandring var imidlertid af lokal art, søndenfor Kalna kom vi atter ind i storskogen.

X. Med kløvheste over Ust Àlgiak pass.

Ved Kalna. — Jensen bidt af en giftslange. — Overfald af bjørn. — Afreise og besvær med hestene. — Vakre landskaber. — Bjørnen jager hestene væk for os. — Over Algiak. — Jordekorn. — Skogbrande. — Ust Algiak pass. — Hos guldgraverne. — Hestene gjør spilopper. — Mange vadninger over elve. — Ankomst til Sisti-kem i Mongoliet.

Ved Kalna bor en enslig skogmand med sin familie. Han lever af cedernødder, jagt og fiskeri samt af at assistere de faa reisende, som over Ust Algiak passerer til eller fra Mongoliet. Dagen efter vor ankomst did kom ogsaa den tredie baad med resten af godset, og nogle timer senere tiltraadte baadfolkene tilbagereisen til Kushabar. De havde sandelig haft en haard tørn med at bringe vort gods opover, og efter at jeg havde seet elven, fandt jeg det alligevel ikke saa underligt, at de kviede sig længe, før de vilde drage ud.

Vi selv maatte vente i Kalna et par dage, da manden ikke havde hestene hjemme. Denne tid benyttedes til ekskursioner i omegnen. Vi fandt talrige bjørnespor lige inde ved bopladsen, og man forsikrede os, at det ikke skulde volde meget bryderi at faa snuset op og skudt bjørn, om vi

vilde vente lidt. Men dette fandt vi ikke at kunne tage os tid til. Saa interessant jagten paa storvildt vilde være, maatte vi først og fremst lægge an paa det, som havde den største videnskabelige interesse, og det blev nok ofte de mere uanselige former.

Forøvrig var Kalna en ganske god lokalitet ogsaa for smaafugl. Rundt huset fløi smaaflokke af den vakre *rosenfinke* (Carpodacus erythrinus), som i Skandinavien er en yderst sjelden gjæst. Hannerne med sit ildrøde hode og bryst tog sig straalende ud, naar de sad og solede sig paa gjærdestolperne rundt omkring. I skogen traf vi paa baade tiur, aarfugl og hjerpe, særlig den sidste syntes at være meget almindelig.

Som overalt i Amyltaigáen var plantevæksten ogsaa ved Kalna saa frodig, at det var rent brydsomt at gaa omkring der. Vi fandt ogsaa mængder af vild ribs og solbær, hvoraf en del allerede var modne. Printz behøvede ikke at gaa langt for at fylde sin store blikkasse med nye planter.

Jensen var ivrig optaget med at samle biller. En dag, som han i den hensigt rodede under en sten, blev han bidt i fingeren af en giftslange. Den hug helt ind til benet med en gang, saa blodet sprøitede frem. Slangen laa skjult under stenen, men da Jensen merkede stikket, væltede han stenen tilside, fik saa se utysket og var med engang klar over situationen. Med et spark knuste han slangens hode og sugede saa øieblikkelig saaret ud. Takket være sin aandsnærværelse kom han heldig fra det.

Det var forøvrig et guds under, at han ikke blev bidt flere gange. Hans kjæreste sport var nemlig, naar han saa en slange, at gribe den i halen og svinge den hurtig rundt. Den naaede da ikke til at bide og blev efter kort tids forløb meget daarlig som følge af behandlingen. Denne fornøielse kunde *Jensen* ikke nægte sig trods alle advarsler fra vor side. Nogle Abakantatarer, som saa denne fremgangsmaade, viste senerehen *Jensen* stor respekt. Sandsynligvis ansaa de ham for en troldmand.

Manden paa Kalna skaffede os 7 heste, saaledes at vi ialt fik 11. Det blev saaledes en ganske pen karavane.

Nogle timer før vor afreise traf vi en mand, som kom nedover fra en guldgraverleir nær Ust Algiak. Da han i skumringen nærmede sig Kalna, var han blevet overfaldt af en svær bjørn, som satte ret paa ham. Hesten satte i rædsel afsted gjennem den tætte skog, saa den slog rytteren af. Manden klatrede saa op i et træ og blev der holdt fangen hele 3 timer af bjørnen, som holdt sig paa marken lige ved. Hver gang den nærmede sig træet, blev den anfaldt af mandens hund, som bed den i bagbenene og derved ledede dens raseri ud over sig. Tilslut luskede bjørnen af, og manden kunde fortsætte reisen. Dette var kun et par verst fra Kalna.

Eftermiddagen den 17de juli gik med til at faa kløvene istand. Vi maatte ikke lægge over 5 pud paa hver hest, og det gjaldt at faa kløven akkurat lige tung paa hver side, ellers vilde det være vanskeligt at faa den til at ligge paa i det kuperede terræn, vi havde foran os.

Om morgenen den følgende dag fandt afreisen sted i straalende, stegvarmt solskinsveir. Vi havde allerede faaet kløven paa 4—5 heste, da jeg gik ind i huset i et eller andet erinde. Saa faar jeg høre et mistænkeligt leven ude paa gaarden blandet med nogle kraftige velsignelser fra *Gutschin*, og da jeg kom ud, saa jeg den hest, som man netop var færdig med, gjøre nogle vældige hop med kløven under sig. En af kisterne fik nogle kraftige spark, men modstod dem heldigvis. Efter meget bryderi fik man standset hesten, som var helt vild, — og lykkeligvis var oppakningen endnu i god behold. Manden betroede os, at denne hest var uvant med kløv og desuden af et noksaa uberegneligt gemyt, saa det kanske var bedst, at den ikke fik for svage eller værdifulde sager paa ryggen. Vi lod den da faa teltene og brødsækkene. Efter de sidste fik den navnet «Sukari-gampen». Godt var det, at den ikke havde nogen dyrere last, for den spillede os mange leie spilopper paa veien. «Sukari»erne

var noksaa pulveriseret, da vi naaede frem til Sisti-kem; men det spillede jo ikke saa stor rolle.

Ved 10-tiden forlod vi Kalna. Karavanen vadede over elven og tog ind gjennem skogen paa vestre elvebred. Vi fulgte en tydelig sti, hvor det gik forholdsvis let at komme frem, naar undtages en del myrhuller og vaade lier. Skogen var fremdeles storvoksen, men mindre tæt end nedenfor, og fremkomsten bød derfor ikke paa nogen særlige vanskeligheder af den grund. Men hestene var ofte brydsomme. Foruden vor fører fra Kushabar fulgte ogsaa manden fra Kalna med for at greie med lastdyrene og tage dem tilbage til Sibirien. Desværre naaede de ikke til at passe alle paa engang, og vi selv vilde saavidt gjørligt have hænderne frie for at snappe med, havd vi fandt af interesse paa veien.

Men hestene likte ikke at traske taalmodig i hverandres fodspor i den stegende solvarme og lade sig maltraktere af fluer og myg, som særlig omkring bagtroppen i karavanen samlede sig i stor mængde.

I ubevogtede øieblikke stak de derfor af hver paa sin kant ned gjennem skogen og var mange gange infernalsk nok til at stille sig iro bag tætte trær for ikke at blive bemerket. Vi maatte stadig væk tælle dem for at være sikker paa at have alle med. Saa vilde de ikke gaa i samme takt. De forreste kunde trække hurtig afsted og de bagerste give sig god tid, saa karavanen imellem blev uforholdsmæssig lang og vanskelig at kontrolere. Saa maatte vi springe fremover langs rækkerne og uddele nogle rap til den synder, som havde sagtnet af og derved standset op dem, som var bagenfor. Men dette var mange steder trættende nok i den høie plantevækst, som naaede helt op over hovedet paa os.

Vor gamle fører fra Kushabar vilde helst gaa bagerst. Naar han saa en af pakhestene stikke af veien, brølte han, saa det hørtes lang vei: «Kudá» (ɔ: hvorhen). Dette raab hørte vi ustandselig, saa bagtroppen var nok aldrig helt uklanderlig.

Ellers maatte vi dele vor styrke saaledes, at vi kunde passe hver vor del af karavanen. Sukarigampen viste med engang sine daarlige tendenser og blev sat under særlig opsigt; men prygl nyttede ingenting, — den maatte af veien, straks man slap tøilen.

Det værste ved disse smaa streiftogter ind gjennem skogen var det, at vi saa let risikerede at faa skamferet bagagen mod træerne. Det kostbareste — kikkerter, fotografiapparater etc. — turde vi derfor ikke anbetro hestene, men tog det i rygsækken og bar det selv. Heldigt var det, at jeg lod kløvkasserne gjøre saa sterke og fik jernbeslag paa dem. Derved udstod de den haarde medfart. Printz's sterkt sammenpressede papirpakker var ogsaa sterke sager, vel emballeret som de laa med træfjæler paa siderne og omgivet af tykke impregnerede sække.

Efter nogle timers marsch nærmede vi os atter Amyl. Vi steg nedover en brat aas gjennem et trangt bækkeleie, hvor hestene mere gled end de gik paa den rullende grus. Nu og da slog kløvene imod jordkanterne paa siden. Efter en noksaa brydsom nedstigning kom vi ved middagstid ned paa en frodig grøn og skovklædt slette, vadede over nogle smaabække og tilslut over elven, hvor vi holdt middagsrast og badede paa den østre bred. Hestene var skumsvede af varmen, og vi selv var ikke stort bedre. Det var herligt at kjøle sig i skyggen. Termometeret viste 40° celsius.

Men vi kunde ikke standse længe. Distancen fra Kalna til blokhuset Ust Algiak ved Sisti-kem var angivet til høist 80 verst, og vi maatte søge at komme saa langt den dag, at vi kunde naa frem den følgende. Reisen gjennem disse vidstrakte landskaber krævede jo en masse tid, og vi længtede efter saa snart som muligt at kunne tage fat paa arbeidet igjen for alvor.

Efter en kort rast var vi derfor atter paa farten. Kl. $^{1}/_{2}9$ om aftenen slog vi i halvmørke leir i høit græs paa en liden aaben slette under fjeldet *Algiak,* som danner den egentlige

2 Vegetationen i Amyldalen. Anders (ca. 1.95 meter lang) under en sibirisk skjermplante

Ved Petropawlowsk (s. 114)

Et aabent parti i skogen ved Amyls midtre løb

Fra Amylflodens øvre løb

Fritz Jensen tilhest ved Amyl

Opover Besinski porog (s. 116)

overgang til Mongoliet. Det er forøvrigt ikke egentlig noget fjeld efter norsk sprogbrug, men snarere en høi aas.

Det terræn, vi havde passeret over den dag, var overalt meget kuperet med tæt barskog og en særdeles tiltalende, helt uberørt natur. Henimod Algiak traf vi spor efter guldgravere. Vi steg op og ned ad den ene aas efter den anden, vadede over talrige bække og smaaelve, men saa meget lidet til snaufjeldet. I elvedalene havde naturen gjerne et noget lysere anstrøg med smaapartier af løvskog og aabne flekker iblandt. Jorden var meget fed og vegetationen overvældende tiltrods for, at vi der befandt os paa grund af eruptive bergarter. Den slags grund pleier jo oftest at være noksaa mager i Norge.

Det blev begmørkt, før vi blev færdige med teltene den aften, og jeg husker levende, med hvilken appetit vi tog fat paa den stegte skinke, da vi leirede os rundt baalet, som kun formaaede at lyse op de nærmeste faa meter omkring. En enslig sanger kvidrede i skogkanten nær ved, og stjernerne tindrede alvorlig over det mørke, vilde landskab. Hestene snøftede og viste tegn til uro; men vi lagde ingen bret paa det.

Da vi stod op næste morgen, fik vi vide hvorfor. En bjørn havde nemlig været helt fremme ved teltene og havde spredt hestene flere kilometer væk til forskjellige kanter. Vore sibiriaker havde drevet paa med at samle dem ind igjen siden daggry. Mens vi spiste frokost, kom de trækkende med de sidste.

Vi fik en lang og meget brat opstigning, før vi naaede toppen af Algiak. Det gik uden afbrydelse flere kilometer stadig opover. Efterhvert som vi steg, fik vi snefjeldene i sigte. En vældig fjeldkjæde med snefonner og grønne isbræer hævede sig vestenfor os. Opover Algiak blev skoven efterhaanden tyndere, men selv ovenpaa aasen var der endnu pen barskog. Vi traf paa flere *jordekorn* (Tamias striatus). De sprang altid til at begynde med op i træerne; men naar de havde kikket paa os en stund, var det ligesom de be-

tænkte sig og vilde ned igjen for at gjemme sig i et eller andet hul paa marken. Ligeoverfor os fandt de aabenbart denne fremgangsmaade sikrere. De sprang da nedover stammen og passede altid paa at holde sig paa den side, som vendte fra iagttageren, saa de ikke blev seet. I dette var de saa flinke, at de narrede baade mennesker og hunde.

Saavel i Amyltaigáen som ved Algiak og længere syd traf vi hyppig paa større strækninger med afbrændt skog. Skogen koster jo derborte ingen ting, og man omgaaes meget ligegyldig med ilden. Begynder det at brænde et sted, lader man det rolig fortsætte, til det før eller siden slukner af sig selv. Og hvad skulde man vel kunne gjøre? Taigáen er uendelig stor og menneskene faa og magtesløse. Undertiden begynder det at brænde i strøg, hvor der aldrig kommer mennesker. Man mener, at lynet sætter ild paa. Og dette er noksaa rimeligt i et land som Sydsibirien, hvor det til sine tider kan lyne saa voldsomt. Og tager det fyr i en tid, da skogen staar tør, kan det brænde uophørlig i ugevis, og hundreder af kvadratmile skog gaar tilgrunde. Men det gjør ingenting, den sibiriske taigá er uendelig og uudtømmelig, og i de sydligere strøg vokser den hurtig til igjen.

Under vor reise gjennem Sydsibirien og Mongoliet saa vi flere saadanne skogbrande, og de var uhyggelige at skue. Som et hav væltede røgmasserne sig fremover og skjulte alt i vid omkreds. Og flammerne slikkede efter, de knitrede og fræsede gjennem kvistene og trak saa videre, medens stammerne stod sorte og ribbede tilbage. Og de bliver staaende længe, tørre og graa med tiden. Der gaar mange aar, før der atter begynder at vokse ny skog paa en saadan hærjet strækning.

Jeg ved knapt et tristere syn end en saadan gammel afbrændt skog. Den er at ligne med en kirkegaard. Og der hersker altid en gravens stilhed over disse strækninger. De skyes saavel af firføddede som af vingede dyr. Og mennesket skal ikke fristes til at trænge ind i dem, medmindre det er absolut nødvendigt. De tørre stammer blæser i

tidens løb overende i forskjellige retninger og gjør fremkomsten yderst besværlig.

Toppen af Algiak ligger i en høide af vel 1 400 meter, og der findes fremdeles velvoksen gran, ædelgran og ceder. Den er det høieste parti af det saakaldte Ust Algiak pass. Om nogen fjeldovergang i norsk betydning er der saaledes ikke tale.

Fra høiden af Algiak skraanede vi lidt efter lidt af nedover mod syd. I dalen foran os blinkede den lille elv Algiak, som løber mod Mongoliet. Den høie aas, hvorpaa vi befandt os, dannede altsaa vandskillet. Vi havde forestillet os, at overgangen var værre, da vi hørte den beskrevet i Minussinsk. Men for det første byggede vore meddelere alle paa anden eller tredie haands beretninger, for det andet har sibiriaken i sin almindelighed en sterk tendens til at overdrive, og for det tredie var det kanske alligevel ikke saa underligt, at høiderne ved Ust Algiak for folket fra de endeløse sletter stod som noget stort og afskrækkende. Naar passagen over Ust Algiak endnu er overmaade lidet kjendt og benyttet, saa skyldes det, som man vil forstaa, ikke vanskelighederne ved fjeldovergangen. Det er taigáen, som danner en næsten uovervindelig skranke for samfærdselen.

Midt paa sommeren kan man — omend med vanskelighed og store omkostninger — trænge frem efter elvene Amyl og Sisti-kem og paa den maade indskrænke kløvreisen til fjeldovergangen mellem disse elve. Øvede folk kan komme frem med baad opover Amyl og paa tømmerflaade sydover Sisti-kem; men veien tilbage til Sibirien er værre, da Amyl ikke er farbar for flaader, og det er vanskeligt at faa baade fra Kalna. Dertil kræver en saadan reise — som det vil forstaaes af det ovenfor sagte — uforholdsmæssig meget tid og penge.

I flomtiden vaar og høst er det umuligt at komme frem paa elvene, og da ligger øvre Jeniseis basin — ren-sojoternes land — fuldstændig isoleret fra omverdenen. Forøvrig kan

man sige, at isolationen er saa effektiv, som det kan forlanges, aaret rundt. En og anden behjertet mand vover sig nok frem gjennem disse folketomme vildmarker om vinteren, men det har intet at sige. De indfødte ved Jeniseis kilder lever fremdeles sit liv som de har gjort det fra Arilds tid uden spor af paavirkning fra det nærliggende Sibirien.

Det vil imidlertid ikke volde særlige vanskeligheder at bygge en vei fra Sibirien gjennem Ust Algiak til Bei-kem, og naar den kommer, vil meget forandres. Landet har mange rigdomme, som kun venter paa et folk, der kan udnytte dem.

Vi nærmede os elven. Oppe i aasen paa østsiden af dalen saa vi allerede *Saveljews* guldvaskeri. Saveljew er en af de største kjøbmænd i Krasnojarsk. Han skal være millionær. Da vi var naaet ret vest for anlægget, fik vi øie paa et russisk flag ved siden af stien, vi fulgte. Mellem træerne ved siden af flaget havde der samlet sig en del mennesker.

En mand kom os imøde med hilsen fra *Saveljew* jr., minens bestyrer, om vi ikke vilde standse op lidt og nyde nogle forfriskninger hos ham. Vi tog med tak mod indbydelsen og blev ført bort til det sted, hvor flaget var plantet.

Der havde man dækket et rigt bord i græsset. Der var mange slags vine og alskens herligheder. Dette var sandelig en uventet forandring fra vildmandsliv til civilisation!

En sympatisk yngre mand kom os imøde og bød os hjertelig velkommen. Det var den unge *Saveljew*. Rygtet var gaaet forud for os. En mand fra Kalna havde løbet sydover og berettet om den fremmede ekspedition, som var i anmarsch. Dette var en sjelden afveksling for guldgraverne, som i maanedsvis ikke havde seet et fremmed menneske. Man var saa i samlet følge draget ned i dalen og havde allerede ventet paa os nogle timer ved stien, som fører sydover mod Mongoliet. En mand var udsat som vagtpost for at sige fra, naar vi viste os paa den aabne sydside af Algiak.

Vi blev presenteret for værtens frue, en nydelig ung

dame fra Moskwa. Hun gik i buksedragt og bad os undskylde kostumet. Jeg svarede, at denslags dragter var ikke noget fremmed for os, — vi var vant til dem fra vort hjemland. Men dette havde hun vanskelig for at tro og syntes nærmest at opfatte det som en spøg. Foruden værtskabet var der en bergingeniør, en ældre herre, samt et par tjenere tilstede. Det var let at se, at eneboerne satte pris paa den afveksling, vi førte med os. Værten og hans frue havde i studieøiemed opholdt sig i Tyskland og talte — til *Printz's* store glæde — flydende tysk. Samtalen gik ivrigt om alle mulige ting. Vi maatte fortælle, hvad vi vidste af nyheder fra Sibirien og den store verden udenfor. Det blev nu ikke saa stort. Til gjengjæld pumpede vi vore elskværdige værter om, hvad de kjendte til angaaende vor reiserute.

Der blev drukket flere skaaler — for Rusland, Norge, videnskaben o. s. v. — og trakteret med sager, som vi ikke havde drømt om at se i de nærmeste maaneder.

Vor vært var vel fornøiet med sit foretagende. Guldminen blev kun drevet i sommermaanederne, men gav alligevel pent overskud. Om vinteren flyttede alle tilbage til Sibirien. De betragtede arbeidet ved minen nærmest som et behageligt landophold. Adspredelserne paa stedet bestod, som rimeligt kunde være, næsten udelukkende af jagt og fiskeri. Dette kunde man drive paa med, saa meget man ønskede. Bjørn og andet storvildt spadserede omkring i minens nærmeste omgivelser.

Driftsmaaden var her som ved de fleste andre sydsibiriske miner saa enkel som vel muligt. Man benytter kun korte, fladbundede render af træ. Gruset kastes med haandspader op i renderne, og man faar tilbage de groveste guldstykker, som synker ned og bliver liggende igjen. Gruset sammen med det finere guld skylles væk. Kviksølv bruges ikke. Paa denne maade gaar naturligvis størstedelen af guldet tabt. Alt det guld, man viste os, bestod kun af grovere stykker — almindeligvis af størrelse fra risengryn til en ert eller vel saa det. Hr. *Saveljew* fortalte os, at han

gjennemsnitlig havde et udbytte af 125 gram guld pr. ton grus.

Efter et par timers hyggeligt samvær maatte vi bryde op for at kunne naa Sisti-kem til aftens. Vore værter ønskede os alt godt paa veien og viftede efter os med lommetørklæder, saa længe vi var synlige. Det var næsten haardt at skilles saa snart fra disse prægtige mennesker derinde i ødemarken. De var repræsentanter for en menneketype, som man ofte træffer i Rusland. Folk, for hvem gjæstfrihed og hjælpsomhed er en pligt. Det var forøvrigt hverken første eller sidste gang, at vi blev mødt paa den maade af fremmede mennesker under vor lange reise.

Og det er sikkert, at støder man i Rusland paa mangt og meget, som for vesteuropæeren synes underligt og forkasteligt, saa har ogsaa russerne sine mange tiltalende sider. Disse har man ofte saa let for at overse, naar man skal skrive om Rusland og russerne.

Nede i dalen noget nordenfor Saveljews guldfelt laa en nedlagt mine. Der stod flere tomme, halvt ødelagte huse og endog en bitteliden kirke i samme forfatning. Kirken kan russerne vanskelig undvære, den maatte de have med sig selv oppe i denne udørken, indenfor Mongoliets grænse. Dette var den sidste russiske kirke, vi saa. Det var et stykke Rusland, som havde strukket sig over Mongoliets grænse — ind paa fremmed grund — og atter trukket sig tilbage. Men det kommer nok igjen.

Lige bortenfor den forladte guldgraverleir fór en djævel i «sukarigampen». Den travede afsted ind gjennem skogen tilvenstre, saa kløven hoppede paa ryggen af den. Vor fører fra Kushabar og *Gutschin* red efter for at fange den ind igjen. Uheldigvis smittedes de andre heste i dette ugunstige øieblik af eksemplet, tre af dem satte af nedover mod elven med manden fra Kalna i hælene paa sig, tre luskede af saa fort, de formaaede, fremover stien, og resten gav sig til at græsse paa stedet.

Situationen var ubekvem. *Jensen* var gaaet langt i for-

veien for at samle biller paa veien. *Printz* og *Anders* var ogsaa langt foran. Jeg hujede efter dem, det jeg kunde, og de saa sig tilbage, men opfattede ikke situationen, spadserede videre og forsvandt snart ind i skogen. Det var vel heller ikke saa let at opfatte, at hujingen denne gang gjaldt mere end ellers, for vi maatte jo huje hele dagen igjennem for at faa hestene til at holde sammen.

Denne gang var de mere ondskabsfulde end vanlig. Efter en stunds forløb strøg ogsaa de gjenværende heste afsted hver i sin retning, og det tog os halvanden time, før vi atter havde karavanen samlet.

Saa bar det videre sydover. Elven Algiak svingede sig stille og i utallige slyng nedover gjennem dalen, og vi maatte utrolig mange gange vade over den. At følge aaserne paa siden af dalen lod sig ikke gjøre af hensyn til vindfaldet og den høie plantevekst, som hindrede os fra at se, hvor det gik an at komme frem. Til at begynde med tog vi af os paa benene ved vadestederne, men snart gik det op for os, at dette var haabløst, og vi traskede saa ret over med støvlerne paa. Jeg vil ikke netop sige, at de lange skaftestøvler var lette at gaa i, naar vi fik dem fulde af vand, men frem kom vi da.

Ud paa eftermiddagen tog det til at stridregne, saa vi fik væden mere jevnt fordelt over kroppen. Henimod Sistikem kom vi ind i tæt smaaskog, saa tæt, at det ikke gik an at komme med hestene udenfor den trange sti, vi fulgte. Og stien selv gik lange strækninger gjennem suppe af opblødt lere, hvor vi sank dybt i. Det var et utækkeligt terræn at færdes gjennem, ialfald i regnveir.

Ud paa aftenen vadede vi over Sisti-kem, som der var ganske liden. Vandet rak os kun lidt over knæerne. Kort efter standsede vi ved «Simowjé Savelje Gavrilowitsche Kudinowa» eller, som vi med et kortere navn kan kalde det, *Ust Algiak* skoghytte.

XI. Ved Ust Algiak skoghytte.

Mennesker. — Huse. — Natur. — Afsked med vore sibiriaker. — Mange raadyr og giftslanger. — De første sojoter. — En mislykket kurtise. — En fattig lokalitet.

Hovedbygningen var kun en skrøbelig hytte uden ordentligt tag. Ved siden af den stod et par mindre udhusbygninger. Husets eier var med sin kone indflyttet fra Karatus, om jeg erindrer ret. Han nærede sig nu af jagt og fiskeri samt tuskhandel med de faa sojoter, som om sommeren søger opover langs Sisti-kem til henimod den sibiriske grænse. Desuden kunde han leilighedsvis fragte gods, som kom over Ust Algiak til de faa kolonister, som har slaaet sig ned længere syd. Han havde flere hjemmeboende barn, af hvilke en søn, *Likandra,* var voksen og gift.

Man tog nysgjerrigt mod os og tilbød os at bo i stuen, som forøvrig manglede vinduer, — bare karmene var tilbage. I betragtning af, at det stridregnede, og at vi var gjennemvaade, tog vi med tak mod tilbudet. Der var en svær bagerovn («petsch»), og naar man fyrede i den, blev det stegvarmt i stuen tiltrods for, at vinduerne var ude. Paa ovnen anbragte vi vore vaade klæder, og de tørrede der i en fart. Selv lavede vi os senge paa gulvet. Vi bredte presenninger under og rullede saa soveposerne ud ovenpaa disse. Da poserne var betrukket med tæt impregneret tøi og desuden kun havde aabning ved den øvre ende, ansaa vi os noksaa trygge for væggedyr, og vi slap dengang ogsaa merkværdig let fra dem tiltrods for, at de ingenlunde manglede i hytten.

Russerne sover jo gjerne ovenpaa sin brede, firkantede murovn og liker at have det stegvarmt om natten. Konen mente derfor at gjøre os en tjeneste ved at fyre kraftig i ovnen om aftenen. Resultatet var, at varmen i soveposerne blev uudholdelig. Og da vi af den grund maatte slaa klafferne ud til siden, holdt vi paa at blive opspist af myg. Om morgenen ved 6-tiden hørte jeg et forskrækket udraab ved

Afreise fra Kalna (s. 119)

Vadning over Amyl ovenfor Kalna (s. 120)

Kløven lægges paa

Vor karavane gaar over Ust Algiak pass

I selskab hos guldgraverne ved Ust Algiak (s. 124)

Langs elven Algiak mod Mongoliet (s. 127)

Ankomst til Ust Algiak skoghytte (s. 128)

Vor gamle forer fra Kushabar (s. 130)

Sojoter tilhest ved Ust Algiak skoghytte (s. 131)

Fra «Altaian»

døren. Det var værtinden, som vilde gjøre sig et erinde ind; men i det samme hun aabnede døren, viste Barbaas tænder og knurrede vildt mod hende. Han havde lagt sig paa dørtærskelen og slap absolut ingen ind, før vi var vaagne.

Naturen omkring Ust Algiak skoghytte var meget vakker. Man kunde nærmest tro, at man befandt sig etsteds i sæterregionen i Norge. Der var smaavoksen granskog med store klatter af løvskog iblandt. Gjennem den flade dalbund faldt elven i stille slyng nedover. Smaagutterne stod ved elvebredden og fiskede. De havde allerede et betydeligt antal *harr* og enkelte *ørreter*. De sidste adskilte sig lidt fra vor elveørret. De havde længere og fladere næser. Landet saa ud til at passe godt for smaafugl. Dette viste sig forøvrig senere hen ikke at slaa til.

Ret nord for os, oppe ved Sisti-kems kilder, hævede der sig et vældigt snaufjeld med skarpe rygge, steile styrtninger og snebræer. Det saa ud til kun at være ca. 20 kilometer borte. Efter senere at have prøvet afstanden anslog vi den til nærmere 50 km.

Dette fjeld lokkede os. Vi var nysgjerrige efter at se, hvad det bar i sit skjød. Hvormange alpine plante- og dyreformer vi vilde finde der? Om der var relicte tundra-former og hvilke? Hvordan Sajanrenens egentlige hjem tog sig ud? Vi maatte op der!

Man fortalte, at der i en fjelddal vest for os, ved elven *Tschernoretschka* var en liden sojotleir med rener. Ogsaa den maatte vi se. Vi bestemte os derfor til at standse ved Ust Algiak en 14 dages tid og foretage to ekscursioner derfra, den første til fjeldet *Altaian* — som man kaldte det — den anden til sojotleiren.

Likandra skulde følge os med to kløvheste. Vi skulde kun tage med det nødvendigste, og resten af godset blev ladt tilbage i værtens varetægt.

Medens vi var borte, skulde Likandras fader sørge for at faa istand en tømmerflaade, som vi agtede at bruge videre nedover Sisti-kem til dens udløb i Bei-kem. Han lovede at

begynde paa den straks; men dette viste sig senere lidet at stole paa.

Om morgenen den 20de juli tog vi afsked med vore skydskarer, som førte hestene tilbage til Sibirien. Vor gamle originale fører fra Kushabar blev i den anledning fotograferet. Det sidste vi hørte af ham, da han forsvandt med hestene paa den anden side af Sisti-kem, var det traditionelle «kudá», som ljomede i aaserne vidt omkring.

Efter karavanens afreise saa vi os om i de nærmeste omgivelser. Knapt 200 meter fra husene skræmte jeg op et *raadyr*, men min beretning om dette blev af husets folk modtaget med stor ligegyldighed.

Raadyret var der saa talrigt, sagde de, at det græssede i hele buskaper langs elvebredden om aftenerne. Paa den anden side af elven var en myr, hvor de altid pleiede at komme frem i skumringen. Der mundede flere raadyrstier ud paa denne myr, og den var etslags mødested for de dyr, som holdt til i skogen nærmest omkring.

Vi fik ogsaa indtryk af, at de ikke overdrev. Skogen var nemlig aldeles optraakket af raadyr, der var spor allevegne, og vi hørte deres hostende skrig nærsagt overalt, hvor vi gik. *Anders* gjorde sig engang en tur ud til den nævnte myr og traf ganske rigtig raadyr; men det var allerede saa mørkt, at han skjød bom. Ellers var myren noksaa brydsom at komme til paa grund af det sumpige, tuede og græsbevoksede terræn foran den.

I det hele pleier raadyrene at søge frem paa aabent terræn om aftenen, og de er ikke vanskelige at passe op der. Man behøver kun at sætte sig ned og vente paa et saadant sted. Saa hører man skrigene og kan af disse slutte sig til, naar dyrene nærmer sig.

Men det var ikke alene de vakre raadyr, som var talrige ved Ust Algiak. Der var ogsaa en forbausende mængde *giftslanger*. Noget søndenfor husene gik der en brat brink op fra elven, og der formelig vrimlede det af dem. En for-

middag, da *Anders* passerede dette sted, slog han ihjel ikke mindre end ti stykker! Der var rent uhyggeligt at være, berettede han. Neppe havde han slaaet en slange, før den næste reiste sig fræsende af græsset lige ved siden af ham. Tilslut fandt han det fornuftigst at fortrække. Det var en betryggelse, at vi havde saa høie skafter paa støvlerne.

Den 21de juli saa vi de første sojoter. Vi sad ved middagsbordet, da vor værtinde kom ind og meldte, at 7 indfødte nærmede sig huset. Straks efter galopperede de ind paa gaardspladsen. Vi maatte tænke paa enslige amerikanske blokhuse og indianere. Dette var noget lignende. Det var vidunderligt at se, med hvilken færdighed disse vilde folk manøvrerede sine heste. De sad som støbt til dem.

Det var med spænding vi gik ud for at se paa disse fremmede, som vi havde reist saa lang vei for at træffe sammen med. Og det første indtryk var lovende. Det var smaa, krogede folk, som baade af ansigt og typus forøvrigt mindede ikke lidet om lapperne. Men de var noget mere mongolske af udseende. De var — tiltrods for det varme sommerveir — klædt i skindpæske, som var syet med haaret vendende ind. De lignede af snit lappernes pæske, men var aabne fortil. Paa benene havde de bellinger, som saa ud præsis som lappernes. Paa hovedet spidse, kegleformede skindhuer med haaret ud. I beltet hang der kniv og fyrtøi, og over skulderen havde de grove flintelaasbøsser, hvis stok fortil var forsynet med en lang trægaffel, som skulde tjene til støtning under skydningen. De satte sky øine paa os og pludrede ivrigt sig imellem paa en underlig snøvlende maade, som slet ikke mindede om lappisk. Saadanne rare mennesker som os havde de nok aldrig tidligere seet, — det fremgik tydelig af den maade, de betragtede os paa.

De førte med sig tre skudte raadyr, som de vilde bytte bort mod pladethe og tobak. Vor værtinde mente, at hun havde kjød nok før, men gik tilsidst med paa at give et lidet stykke the og nogle tobaksblade for de tre dyr! Tobakken var af den simple slags, som de sibiriske bønder bruger.

Det blev ikke meget pr. kilo for kjødet udregnet i mynt. Men sojoterne saa alligevel tilfredse ud; de var aabenbart ikke vant til at faa mere. Efterpaa kom de med ærbødige miner ind i hyttens skidne kjøkken og satte sig i en kreds paa gulvet.

Vi vilde fotografere dem, men det vilde de slet ikke gaa med paa. De var ræd apparatet. Men da vi senere havde traktert dem med the og sukari, fik vi alligevel lov at tage nogle billeder. Traktementet tog de mod uden at takke; men det aabnede øiensynlig veien til bedre forstaaelse. Og da vi senere forærede hver af dem et lidet spraglet baand og to synaale, blev vi gode venner. Desværre frembød konversationen mange vanskeligheder.

Jensen opdagede en dame i følget og indledede straks kurtise; men da han senere fik greie paa, at vedkommende var en mand, blev han lang i ansigtet. Efter europæiske begreber saa forøvrig denne person saa kvindelig ud, at vi nær havde ladet os narre allesammen.

Efter flere timers passiar, gjensidig beskuen og smaahandel mellem os og sojoterne drog de afsted i retning af sin leir, som laa 5—6 norske mil borte ved Sisti-kems kilder. En halv time efter vendte de imidlertid tilbage og bad os om the. Vi havde desværre ikke mere af den vare, end vi trængte selv, og the, som passede for sojoterne, havde vi slet ikke. Dette angrede vi siden paa, da pladethe var et meget efterspurgt byttemiddel. Sojoterne kunde ikke skjønne, at saa fornemme folk som vi ikke havde the i overflod, og gjentog flere gange med ord og gebærder sin begjæring. Heldigvis kunde vor russiske værtinde forstrække os med et stykke, og med dette vel forvaret hos sig galopperede saa vore venner, fornøiet og skravlende sig imellem, hjemover til den enslige arne.

Veiret var ved Ust Algiak meget variabelt. Snart regnede det mange timer itræk, og snart skinnede solen atter fra klar himmel. Den første nat var utaalelig varm, den næste — 21de juli — rimede det, saa markerne var hvide! Vi saa

allerede ved den tid tydelige tegn til høst. Løvskogen begyndte saa smaat at gulne, og planter for herbariet maatte vælges med omhu, da mange allerede var visne. *Printz* var slet ikke tilfreds med dette, — det var ham en streg i regningen. Floraen var ogsaa ved Ust Algiak noksaa fattig paa arter, saa han efter kort tids forløb maatte se sig ganske vel omkring for at finde noget, som ikke tidligere var repræsenteret i samlingen.

Fuglelivet var ogsaa forbausende fattigt, meget fattigere, end man efter landets udseende skulde tro. Ved elven fløi nogle *strandsniper* (Actitis hypoleucus); men bortseet fra disse saaes næsten ingen vandfugle. En og anden *fiskand* (Mergus serrator) eller *bekkasin* var alt. Ogsaa i skogen var der lidet. Nogle *nøddekraaker* eller *lavskriger* (Garrulus infaustus), et par sibiriske *troste* og *løvsangere*, nogle *meiser* og *spurvearter* samt nu og da en *ørn*, svævende om paa jagt efter bytte, — stort mere saa jeg ikke.

Vi vilde derfor ikke spendere lang tid paa denne fattige lokalitet, men bestemte os for straks at gaa igang med de planlagte ekscursioner, som lovede bedre udbytte.

XII. Ekskursion til høifjeldet. Bjørnejagt.

Brydsomt terræn. — „Sojotveie". — En dygtig slangejæger. — En kuriøs gaasejagt. — Sojothundenes griskhed. — Gjennem tæt underskog. — En kløvhest ruller udfor skrænten. — I snaufjeldet. — Sajanfjeldenes bygning. — Skille mellem sibirisk og mongolsk natur. — Klimaet. — Skog og skoggrænse. — Cederens muligheter i Norge. — Lidt om flora og fauna. — Tundra-arter i Sajan. — En slidsom bjørnejagt. — Plagsomme fluer. — Tilbage til dalen. — Et ubehagelig tab. — Ilmarsch til hoveddepotet.

Ved 10-tiden om formiddagen den 22de juli startede vi mod «Altaian» med to kløvheste og *Likandra* som fører. Førerskabet var det forøvrigt smaat bevendt med, for allerede efter et par timers marsch var vi udenfor det omraade, som Likandra havde befaret og kjendt noget til.

Vi fulgte en «sojotvei» opover langs Sisti-kem. En sojotvei vil egentlig sige en renvei. Paa grund af den vanskelige fremkomst gaar renerne under flytningerne gjerne i hverandres spor. Derved fremkommer en sti, som senere følges af tilfældig forbipasserende sojoter eller af omvandrende raadyr.

Vor sti var knapt synlig og var slet ikke let at befare, da den stadig væk endte ude i elven og maatte opsøges paany paa den anden side. Elven gik i mange sving gjennem den flade dalbund, medens stien gik ret nordover midt i dalen. For sojoterne, som altid rider, spiller jo de talrige elveovergange en mindre rolle, men for os var de brydsomme. Til at begynde med trak vi støvlerne af og vadede over, men snart skjønte vi, at dette gik ikke an, om vi ikke skulde tabe altfor megen tid paa det. Det var ofte kun faa hundrede meter mellem hvert sted, vi maatte over elven. Landet paa siderne af stien var oftest tuet og vaadlændt med høit græs, som gjorde det meget besværligt at gaa der. Ellers kunde vi have undgaaet flere vadesteder ved at gaa omkring, saafremt vi havde vidst af dem paa forhaand. Istedenfor dette foretrak vi nu at vade over i fuldt hyre og traske videre med støvlerne fulde af vand. Særlig behagelige at gaa i var de jo ikke netop, og da vi en mil oppe i dalen saa, at der vilde blive længere mellem overfarterne, tog vi middagshvil og tørrede fodtøiet.

Mellem Ust Algiak og fjeldet Altaian laa en høi, kegleformet aas med lidt snaufjeld øverst paa toppen. Den saa ud til kun at være ca. 7 km. borte, men det tog flere timer, før vi naaede op paa siden af den. I det hele har man let for at undervurdere afstandene i den rene sibiriske luft.

Vi passerede forbi paa østsiden af denne aas og kom op i høiereliggende, tørrere terræn med gammel afbrændt og tør skog. Heldigvis var den saa glissen, at fremkomsten var forholdsvis let. Jordbunden var ogsaa noksaa ren. Et raadyr stod nede ved elven og skreg efter os, men da hundene satte nedover efter det, blev det stille.

Denne gang havde vi nemlig ikke bare Barbaas med os. Paa Ust Algiak var der tre herreløse sojothunde, som i nogen tid havde holdt til ved husene. Formodentlig fandt de mere at spise der end hjemme. Da vi drog ud, slog de følge med os. En af dem fik vi jaget hjem igjen, men de andre var ikke til at fordrive. De snusede af skogen rundt om os, jagede op al fugl og var mere til besvær end til nytte.

Oppe i det afbrændte terræn var en mængde slanger, som en af sojothundene var svært ivrig efter. Den lagde herunder megen dygtighed og begavelse for dagen. Øiensynlig kjendte den vel sine pappenheimere. Som vi rykkede fremover med kløvhestene, fandt hunden engang en svær giftslange lige ved stien. Utysket søgte at komme sig væk ved at krybe ind under en rod; men hver gang den var i færd med at forsvinde, var hunden efter den og grov den frem igjen. Rasende vendte slangen sig om og vilde hugge til, men hver gang trak hunden labben lynsnart tilbage. Tilslut var øieblikket inde. Med et glæfs — hurtigere end vi kunde følge med — var slangen delt i to. I samme øieblik kastede hunden hovedet raskt tilbage, saa reptilets forreste del fløi flere meter op i luften og blev hængende i en kvist. Bagerste halvdel forsvandt i hundens mave. Godt ekspederet!

Længere op svingede vi atter ned i dalbunden. Den var der tørrere og aabnere, men med saa høit græs, at stien mangen gang blev næsten borte for os. Vi maatte da lede længere op, til vi fandt den igjen. Dette var undertiden brydsomt nok paa grund af de talrige raadyrveie, som gik i alle retninger.

Langt om længe kom vi ind i et skogbelte med høie, vakre graner og cedre. Stien gik der langs elven og var ikke saa vanskelig at holde. Vi maatte passere elven nogle gange til. Ved et af disse vadesteder stødte vi paa et par store gjæs. De var i fjærfældningen og kunde ikke flyve. Den ene forstak sig straks, medens den anden fik en hagelladning i sig og søgte til land paa den modsatte elvebred, hvor den blev liggende stille nogle meter oppe i bakken. Jeg troede, at

den var død, og vadede over i bare skjorten for at tage den. Geværet lod jeg ligge igjen, da der var dybt og stenene sleipe, saa jeg ikke vilde risikere at faa vand paa det. Men da jeg kun var et par meter fra gaasen, satte den lyslevende ud i elven og nedover.

Jensen efter saa fort, som støvlerne kunde følge med. Jeg saa dem forsvinde i en sving et par hundrede meter længere nede og ansaa gaasen for tabt. En af sojothundene deltog ogsaa i jagten og svømmede efter fuglen midt ude i elven. Da jeg havde faaet paa klæderne, kom imidlertid *Jensen* triumferende tilbage med gaasen i hænderne. Det var godt leveret! Han havde sprunget forbi gaasen, snappet en stok paa veien og stillet sig op i et stryg nedenfor, hvor vandet naaede ham til midjen. Der ventede han paa fuglen, som blev drevet nedover af hunden, og var heldig nok til at sikre sig den i sidste øieblik. Efterpaa havde han en hel kamp at bestaa med hunden, som partout vilde have sin del. Den fik istedenfor nogle saa kraftige stokkeslag, at den forsvandt og ikke viste sig senere paa turen. *Jensen* var nok ikke saa tryg paa, om han ikke havde slaaet den fordærvet; men ved hjemkomsten traf vi den igjen i bedste velgaaende.

Disse hundes griskhed og uopdragenhed var forøvrigt enestaaende. Vi skjød et par røier og flere andre fugle paa veien, men mange blev revet istykker af hundene, før vi fik tag i dem. Forøvrigt er sojothundene opvakte og intelligente. De mindede mest om norske elghunde. De bruges af sojoterne mest til jagt, men i mindre udstrækning ogsaa til at passe renhjorden. Det er egentlig hunden, som fører an under jagten. Den gjennemsøger skogen og jager fuglevildtet op i træerne, hvor den bliver staaende og gjø, til dens herre kommer. Det siges, at den gjør forskjellig for forskjellige dyr, saa sojoten deraf kan høre, hvad han har for sig. Gode jagthunde skattes overmaade høit og skal koste saa meget som 2—3 koner!

Den dræbte gaas viste sig at være en art, som staar vor graagaas nær, og som det var interessant at træffe saa langt

syd og i disse omgivelser. Ellers var det stille langs elven. Vi traf nogle *fiskænder* (Mergus serrator) og et par *hvinænder* (Clangula glaucion) samt en enkelt *krikand*. Mere var der ikke af svømmefugle.

Skogen var paa disse kanter lettere at færdes gjennem end paa de fleste steder i Sajan, da bunden i stor udstrækning var mosegrod, saa man lettere kunde se for sig. Vi sov denne nat paa et tykt og blødt mosteppe ved bredden af Sisti-kem.

Næste dag fulgte vi endnu elven et godt stykke opover. Vi havde anslaaet distancen til fjeldet til 20 km., men det var nok en meget daarlig beregning. Vi traskede paa time efter time, og fjeldet syntes næsten ikke at komme nærmere. Et sted sinkedes vi lidt ved jagt paa gjæs, som ikke kunde flyve og satte afsted mod elven med skrig og spektakel, da vi traf paa dem inde i skogen.

Paa to—tre andre steder maatte vi over elven igjen. Terrænet blev atter aabnere og fugtigere med samme høie græs. Tilslut bestemte vi os for at forlade Sisti-kem og tage ret op gjennem aasen tilvenstre mod en fremstikkende fjeldpynt, som saa ud til ikke at være saa langt borte. Men det blev en brydsom tur, før vi naaede frem. Vi var der atter kommet ind i et stykke af den ægte taigá med den frodige vegetation. Imellem traf vi ogsaa paa smaa myrer eller sumpe, som var vanskelige at passere. Længere op i aasen blev der meget smaaskog, og den var saa tæt, at det var næsten uraad at faa hestene frem. Kløven slog stadig mod træerne paa begge sider og blev revet løs eller fik forskjellige skrammer. Selv jernbaandene paa kanten af kløvkisterne blev noksaa ilde medfaret. De kostbareste ting bar vi som vanligt selv.

Det gik ikke fort fremover. Vi maatte se os vel om for at finde aabninger store nok til, at hestene kunde komme frem. Det gik i utallige krogveie frem mellem træerne. Et par af os maatte alligevel stadig gaa foran med økser for at lette fremkomsten, og det var ikke faa unge trær, som blev

fældt i den anledning. Stegende varmt var det ogsaa, og tætte myggesværme. Efter haardt stræv naaede vi endelig toppen af aasen, og vi var noksaa udasede, da vi tog middagsrast ved et idyllisk lidet tjern med gamle, krogede trær hængende udover paa alle kanter. Men gaasesteg og chokolade bragte snart energien tilbage.

Derfra fulgte vi aasryggen videre fremover mod fjeldet. Noget senere kom vi frem paa kanten af en bækkedal, som gik opover mod fjeldet omtrent i den retning vi skulde. Det var et tilløb til Sisti-kem. Nede i dalen var skogen tyndere og delvis afbrudt af aabne flekker, saa der maatte være lettere at komme frem. Vi tog derfor didned. Der fandt vi en raadyr-vei, som vi fulgte opover. Senere holdt vi os i dalen helt til vi kom op under fjeldet. Paa enkelte steder maatte vi dog stige lidt op i lierne, da der langs bækken (det var forresten nærmere en aa) var bratte skjæringer, som ikke lod sig passere. Et sted traf vi en høi og brat skraaning af glat lere med smaagrus iblandt. Jeg sagde til *Likandra,* at han burde tage hestene op gjennem skogen nedenfor, da det var risikabelt at føre dem over denne skraaning.

«Nitschevo» mente Likandra; — det var ikke farligt, han skulde altid risikere hestene. Jeg lod ham da stelle sig selv og gik lidt i forveien med *Printz. Gutschin* førte den ene hest ved tøilen, Likandra den anden. Idetsamme Gutschin viser sig over bakkekanten, hører jeg nogle saftige russiske eder nede i bakken. Jeg kikkede udfor og fik se Likandras hest trille gang paa gang rundt nedover skraaningen mod elven. Kløven var saa godt fastgjort, at den ikke faldt af. Snart saaes den øverst, snart sprellede atter de fire hesteben i veiret! Saaledes gik det mindst 15 gange rundt nedover, før hesten endelig blev liggende stille nede ved aaen i et hul der. Likandra stod igjen oppe i bakken og maabede. Det syntes, som om situationen kun lidt efter lidt gik op for ham. Tilslut kom han sig ad omveie ned til hesten. Straks efter raabte han fornøiet op til os, at alt

var i bedste stand. Kløven bestod heldigvis af teltet, soveposerne og andre myge ting, som havde taalt den haardhændte behandling, og hesten var ved et mirakel forblevet uskadt. Vi behøvede bare at surre kløven fastere paa og kunde saa fortsætte med en gang.

De sidste kilometer var bratte og besværlige. Vi kom atter ind i den tætte underskog, og grunden var saa storstenet, at hestene let kunde brække benene af sig i de mange huller. Vi maatte derfor se os vel for, hvilket paa grund af den rige vegetation ikke alle steder var saa let. Vaadlændt var det ogsaa flere steder paa grund af nedrindende snevand.

Ved mørkets indtræden var vi naaet op paa fri mark og slog teltet op ved nogle spredte cedre, som stod for sig selv noget ovenfor den egentlige skoggrænse. Der var her (saavelsom paa de fleste steder i skoggrænsen) en mængde tørved, og vi lavede os et mægtigt baal, hvor det gik snart at tørre de gjennemsvedede klæder. Denne tørre ceder var fed og brandt som tyristikker, saa bedre ved kunde man ikke ønske sig. Den slog aldrig feil selv efter langt regnveir.

Tidlig næste morgen begyndte vi at rekognoscere terrænet. Det var et nydeligt sted, vi var standset paa. Grønne græsbevoksede skraaninger, over disse snebræer og alleroverst skarpe fjeldkamme med steile styrtninger paa siderne. I det hele et usedvanlig vildt og forrevet landskab. Og under os i syd udbredte sig et bølgende skoglandskab — bjørnens og raadyrets hjem. Lige ovenfor teltet gik en snau fjeldryg nordover, og fra denne havde vi glimrende udsigt over terrænet. Vestenfor os laa Ust Algiakdalen, som vi var kommet gjennem næsten uden at se snaufjeld. Nu saa den nærmest ud som en vid revne i fjeldet. Vi selv befandt os paa et isoleret fjeldparti af mindre udstrækning og med laverelliggende skogland rundt om paa alle kanter. Men i øst hævede der sig paany en uendelighed af sammenhængende høifjeld med hvide toppe, den ene bag den anden, saa langt øiet rak. Hundredevis af mil østover ligger dette alvorlige fjeldland aldeles øde og ubebygget, kun en sjelden gang

betraadt af en omstreifende vild nomade. Ind i det sneklædte høifjeld skjærer sig en og anden skogklædt dal, hvor vildtet fører en tilværelse saa uforstyrret som faa steder i verden.

Mod syd var fjeldene mere afrundede og landet lavere. I den rene luft kunde vi følge Sisti-kems brede skogdal langt ind i Mongoliet. Langt ude i horisonten saaes en vældig røgsøile slaa tilveirs. Det var en skogbrand, som uforstyrret bredte sig. Hvem brød sig vel om den?

Og vestover fortsatte Sajanfjeldenes kjæmperygge med grønlige isbræer længst oppe mod den blaa himmel.

Det var med spænding vi afsøgte snaufjeldet rundt leirpladsen i saa vid radius, som vi kunde række. Hvad havde de at opvise, disse interessante fjelde, som skiller ørkenen Gobi fra det mægtige sibiriske lavland, som danner grænsen mellem saa forskjellige naturforhold? Det var ikke nogen rig natur, vi fandt, og ikke mange arter; men de, som saaes, var meget illustrerende.

Sajanfjeldene danner ikke nogen hel, fortløbende fjeldkjæde, men er flere steder afbrudt eller opstukket af smaadale, som løber i alle mulige retninger. Hvad naturen angaar, har de ikke lidet tilfælles med Alperne. Det er de samme vilde, forrevne former med spidse søiler, skarpe fjeldkamme og dybe svælg. De er idethele meget irregulært bygget, og elvene løber gjerne i kroger. Denne uregelmæssige bygning har gjort dem saa meget vanskeligere at komme over, og da de i vest støder sammen med Altai- og i øst med Baikalfjeldene og saaledes danner et sammenhørende fjeldkompleks, har de saagodtsom fuldstændig kunnet isolere de søndenfor liggende dele af Mongoliet fra Sibirien.

Store høider finder man egentlig ikke i Sajanfjeldene. Den høieste top er *Munku Sardyk* i den østligste del af fjeldkomplekset. Den er omkring 3 460 meter over havet. Ellers findes der flere grupper af høiereliggende partier, f. ex. *Aradansk*-fjeldene i vest ved Jenisei, *Usinsk*-fjeldene o. fl. De naar almindeligvis en høide af omkring 2 500 meter over

havet eller vel det. Kun paa et par steder kan man passere over fra Jeniseidistriktet i Sibirien til Mongoliet. Den ene rute er over Ust Algiak. Den fører ind i ren-sojoternes land, men er meget lidet benyttet. Den anden rute er lettere og mere kjendt. Det er kløvveien fra Gregoriewka over Usinsk til Urjanchai, en rute, som vi senere skal komme tilbage til.

Sajanfjeldene bestaar af forskjellige eruptive bergarter — granit, syenit, porfyr, diabas, diorit etc. — som antagelig er trængt op midt i devonomraadet og har taget devonskiferen med sig eller for en stor del dækket den. I udkanterne af eruptivomraadet findes skifrene igjen. Først træffer man i grænseomraaderne gneise og krystallinske skifere, længere ud findes saa den typiske rødbrune devonskifer, som ligger igjen som større eller mindre rester nedover fjeldsiderne. Paa sine steder træffes ogsaa afleiringer fra silur- og kulperioden i udkanterne af eruptiverne.

Sajanfjeldene danner et skille mellem sibirisk og mongolsk natur. Men med undtagelse af de sydvestligste skraaninger har de selv et afgjort sibirisk eller palæarktisk præg. Naturen minder meget om den nordeuropæiske. Det som virker mest fremmedartet, er igrunden cederen og ædelgranen. Den første stikker af ved sin lysegrønne farve, sin kjæmpestørrelse og de vidt udbredte kroner, den sidste ved sin glatte bark og ved den kuriøse lav, som vokser paa stammer og grene.

Klimatet i Sajanfjeldene minder meget om vort eget. Trods den kontinentale beliggenhed og de omliggende tørre landskaber er der ingen mangel paa regn. Den gjennemsnitlige aarlige nedbør dreier sig om 5—600 mm., medens gjennemsnittet for hele Østsibirien kun er lidt over 300 mm. Mesteparten falder om sommeren og høsten, — den fugtigste maaned siges at være juli. Men nedbøren er meget ulige fordelt. Den er meget rigelig paa nord- og vestsiden af fjeldene saavelsom i de store centrale høider, men aftager hurtig mod syd og sydøst og er ved Bei-kem neppe mere

end omkring 300 mm. Deraf falder kun en ubetydelighed om vinteren. Som følge deraf er snemængden i centrum og de sydlige dele af Urjanchailandet meget liden, almindeligvis efter de indfødtes beretning kun omkring 15 cm. Kvæget kan derfor gaa ude og føde sig selv hele vinteren igjennem.

Ganske anderledes stiller sagen sig i centrum af Sajan og paa den sibiriske side. Der ligger sneen ofte 3 meter dyb. Man fortalte mig, at det hovedsagelig var de indfødte i den nordligste del af landet, som pleiede at gaa paa ski. Længere syd havde man sjelden nok sne til dette.

Klimatet er meget variabelt. Om sommeren kan der naarsomhelst efter solskinsdage med indtil 40° varme følge frostnætter, og indimellem skyller regnet ned uafbrudt flere dage itræk. Voldsomme tordenbyger og lyn indleder ofte regnveiret. Sommeren er frodig og vakker, men kort. I mai blomstrer alt op med engang som ved et trylleslag, men allerede i slutningen af juli begynder planterne at visne, og en maaned senere indfinder høsten sig med nysne paa fjeldene. Vinteren er streng, undertiden med 40—50 graders kulde i høifjeldet. Samtidig skal der ofte være en sno, som gjør det næsten farligt at færdes der. Paa den tid søger derfor alt levende — vildrenen iberegnet — ned i de lunere skoge, og fjeldet ligger øde og forladt. Under de hyppige storme taarner sneen sig op i vældige skavler, som blir liggende længe udover vaaren, før de smelter væk, — om de da i det hele taget gjør det. Vindene er for det meste nordlige eller nordvestlige.

Om vaaren gaar ogsaa alt i en ruf. Fra vinterligt veir kan det i løbet af kort tid slaa om til sterk varme, og elvene stiger med en hurtighed og i en udstrækning, som vi ikke ser mage til hjemme hos os, og river med alt, hvad de finder paa sin vei. Masser af falden skog føres afsted af de brusende, skidne strømme og taarnes i utrolig mængde op langs elvebredderne. Paa sine steder var tømmerstokke med affeiede kviste hobet ovenpaa hverandre i saadan mængde, at det saa ud som høie dæmninger, som forsætlig var an-

bragt der. Denne masse drivtømmer gav elvene i Sajan et eget vildt præg, — ukjendt for norske elve. Paa grund af de hurtige temperaturvekslinger og pludselige tunge regnskyl var forøvrig vandstanden meget variabel hele sommeren igjennem, og elvereiser var af den grund ofte brydsomme at iværksætte. Baadene maatte ihvertfald altid bindes godt, selv om man havde trukket dem langt op paa land. Thi i løbet af natten kunde meget forandre sig.

I det lavere land staar barskogen — som tidligere nævnt — tæt og ugjennemtrængelig overalt. Det er især ceder, gran og ædelgran, man finder. Dette er den saakaldte *sorte* eller *fugtige taigá.* Og fugtig er den, det skal være vist. Selv der, hvor den grænser umiddelbart op til tørre steppeegne, mangler det ikke paa regn. Taigáen har en udpræget evne til at trække regnet til sig. Og det vand, som falder, holder den længe paa. De sparsomme solstreif, som naar ned til skogbunden, formaar ikke saa meget. Midt paa dagen staar der en varm damp op af jorden, men saa snart solen sænker sig lidt og skyggerne bliver længere, raader atter det fugtige halvmørke mellem kjæmpetræernes rødder. Og efter en regnskur holder den mandshøie plantevækst utrolig længe paa vandet. Det fik vi ofte merke under vore marscher i urskogen.

Langs elvene findes gjerne store aspetræer, hæg og ribs, popler og i mindre mængde ogsaa rogn. Ædelgranen gaar forholdsvis høit tilveirs, — den fandtes endnu talrig ved Ust Algiak. Paa de høiereliggende aaser danner den gjerne en underskog saa tæt, at det er meget brydsomt at komme frem gjennem den. Eftersom man nærmer sig skoggrænsen, faar dog granen mere plads paa dens bekostning.

Cederen findes over hele distriktet, saavel i lavlandet som helt oppe ved skoggrænsen. Den er af alle det træ, som gaar høiest tilfjelds og synes at taale mest kulde. Ikke alene i lavlandet, men ogsaa i høitliggende fjelddale optraadte den i rent kjæmpemæssige former, men oppe ved selve skoggrænsen havde naturligvis klimatforholdene sat sit mærke

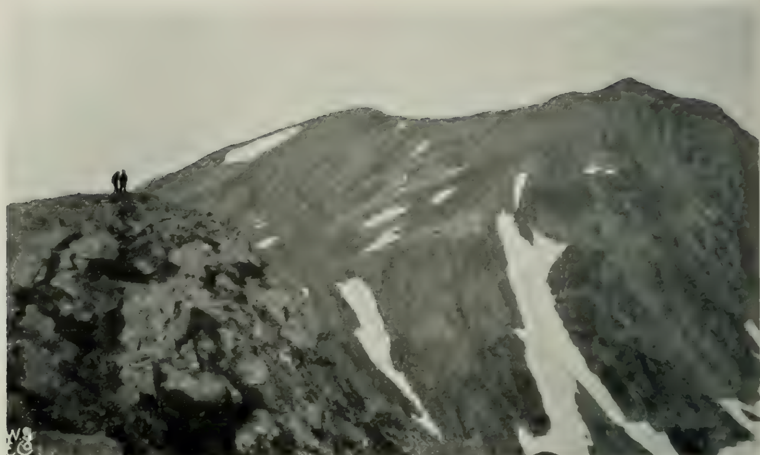
paa den. De øverste cedre var gjerne tykke, korte og forvredne med et stort antal tørre eksemplarer iblandt. Men saa stod de ogsaa paa en udsat post. Der findes nemlig i Sajan ingen overgangszone med bjerkeskog og vidjekrat, som vi er vant til fra Skandinavien, men cederskogen grænser lige op mod snaufjeldet. De vakreste cedre, vi saa under hele reisen, laa inde paa det sajanske eruptivomraade, hvor jordbunden mange steder slet ikke er særlig rig, men har meget tilfælles med den almindelige norske. Temperaturen svinger altsaa mellem 40° varme og indtil 50° kulde. Samtidig er de daglige temperaturforandringer meget store. Nedbørsmængden er som over store strøg af Norge. Det forekommer mig derfor sandsynligt, at den sibiriske ceder maatte kunne vokse og trives godt hjemme hos os. Den danner jo i Sibirien mægtige skoge endnu oppe i Turuchansk-distriktet, hvor det Sibiriske dampskibsselskab tager det tømmer, som det udfører. Senerehen agter vi at supplere vore iagttagelser fra Sajan med studier der nord. Resultatet af dette arbeide tænkes fremlagt i en speciel afhandling af konservator *Printz*. *Frø* af ceder er det let at faa fat paa, saa vore forsøg med plantning herhjemme behøver ikke at forsinkes af den grund. Russerne spiser jo som bekjendt med forkjærlighed dette frø, og cederkongler samles derfor i masse i Sibirien og føres til torvs i byerne der. Undertiden er konglerne stegte; men man kan ogsaa faa dem raa og friske, saa meget man lyster. De betales ganske høit. Nu, da vi har det Sibiriske dampskibsselskab med norsk konsulat i Krasnojarsk, vil det ikke være vanskeligt at skaffe godt frø til omfattende plantningsforsøg i forskjellige landsdele herhjemme. Det kan kjøbes op i byerne langs Jenisei og sendes hjem over Karahavet.

En gren af de Sajanske fjelde skjærer Bei-kem mellem elvene *Sebi* og *Uiuk* og fortsætter videre i sydøstlig retning. Den følges af den sedvanlige Sajan-vegetation og den «sorte taigá». Men i de sydøstlige skraaninger af Sajan — ovenfor Sisti-kem — og ligesaa paa den mod Sojotsteppen vendende

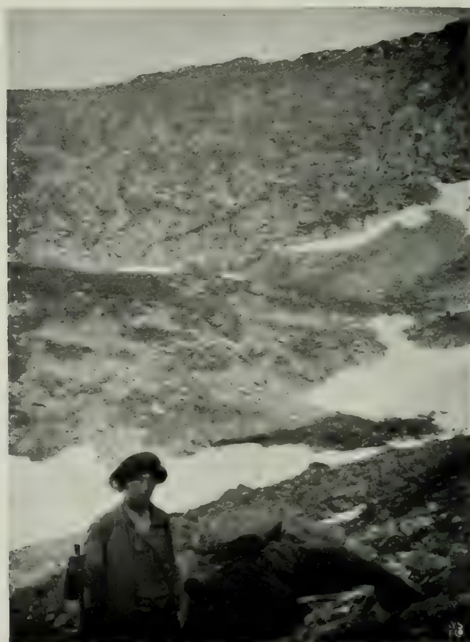

Vildrenens hjem

Cederstammer fra udkanten af taigaen nær Kushabar

Stup med snebræer nær vor leirplads

Anders ved siden af den skudte bjørn (s. 150)

side bliver klimatet tørrere, og vi finder en overgang til steppenaturen med flere sydligere former, som vi senere skal komme tilbage til.

Af *bjerk* findes i Sajan-egnene saavel vor almindelige fjeldbjerk (Betula alba) som lavlandsbjerken (Betula verrucosa). Den sidste fandtes gjerne voksende i spredte eksemplarer mellem lerketræerne i dalbunden langs Bei-kem. Ogsaa langs Abakanfloden trivedes den udmerket.

Skoggrænsen ligger i Sajan 1 600—2 000 meter over havet, — høiest paa sydsiden af fjeldkjæden. Over denne høide er der snaufjeld med mos, lichener, rhododendron etc.

Floraen er overordentlig frodig med mange karakteristiske planter, som i de høiestliggende fjeldlier først blomstrer i juni og juli. Som ventelig kan være, er den bedst repræsenteret paa de mere beskyttede steder, medens selve det aabne fjeld er fattigere. I skraaningerne oppe ved skoggrænsen er rigdommen mangen gang rent overvældende. Men der synes ikke at være saa svært mange arter, det er nogle bestemte, som gaar igjen.

Af typiske Sajan-planter kan f. ex. nævnes følgende: *Anemona umbrosa, A. fischeriana, A. pulsatilla, Ranunculus altaicus, R. pulchelus, R. natans, Viola altaica, V. macrocarpa, V. acuminata, Aquilegia sibirica, A. glandulosa, Aconitum anthora, Delphinium elatum, Campanula sibirica, Orobus luteus, Hypericum-* og *Heracleum-arter,* sjeldne nelliker *(Dianthacae* og *Alsineae),* talrige astralager, blaa og gule hyazinther og løgvækster. Disse hører blandt de almindeligere. Foruden dem findes naturligvis en mænde andre, som det vil føre for langt at nævne her. En velkjendt plante er f. ex. *Saxifraga crassifolia,* hvis store blade af nogle sibiriske indfødte bruges som surrogat for the.

Bønderne i Kushabar fortalte os, at der skulde findes *multer* under Sajanfjeldene ikke særlig langt fra landsbyen. De sagde, at det var virkelige «moroschki» og beskrev dem saa nøie for os, at der ikke kan foreligge nogen misfor-

staaelse. Dette er et meget interessant forhold, da jo Kushabar ligger noksaa langt syd, paa vel 53°, d. v. s. omtrent paa samme bredde som Nord-Tyskland.

Da vi senerehen fandt *dvergbjerk* oppe i Sajanfjeldene, blev bøndernes opgifter om multerne end mere trolig. Multer findes der dog — som det synes — kun paa begrænsede omraader, medens dvergbjerken er udbrudt over hele Sajan. Den findes saavel oppe i snaufjeldet over trægrænsen som paa myrer længere nede.

Ogsaa faunaen havde nogle nordlige former at opvise. Den maa ellers idethele siges at være meget fattig, man kan gaa timevis indover fjeldene næsten uden at se liv. Men det, som findes, er meget interessant.

Først og fremst maa vi da nævne *vildrenen*. Den forekommer i mængde overalt i Sajanfjeldene fra trakterne ved Kossogol helt vest til Jenisei og mod nord til Taskyl-fjeldene ved sydkanten af Minussinsksteppen, kun ca. 120 km. fra Minussinsk. At der findes vildren saa langt syd som i Sajan-fjeldene, er i og for sig et interessant faktum, som merkelig nok helt til den sidste tid har været meget lidet kjendt, selv inden forskernes kreds. De indfødte siger, at vildren-stammen i tidligere tid var meget større, og at den gaar tilbage.

Vildrenen i Sajan er en stor og sterk race, og det er merkelig, hvor godt den taaler det varme klimat om sommeren, med temperaturer op til 40° celsius. Den foretager vaar og høst lange vandringer og følger herunder bestemte, optraakkede veie, i hvilke den fanges eller dræbes af de indfødte. Om sommeren er den paa høifjeldene, hvor der er svalere og mindre insekter, men om vinteren trækker den ned i skogegnene i de sydøstlige dele af Sajan, hvor den i stor udstrækning skal leve af ædelgranens lav.

Ved siden af renen findes ogsaa i Sajanfjeldene en saa nordlig art som *fjeldrypen*, som skal være spredt i noksaa stort antal over hele komplekset. Den er noget afvigende fra vor form. Lirypen synes sjeldnere at optræde i

Sajan, men den kan nu og da under koldt veir om vinteren vise sig i flokke saa langt syd som paa steppen ved Minussinsk. Det er fugle, som, naar kulden bliver for sterk, trækker sydover fra tundra-egnene. Men om vaaren drager de nordpaa igjen.

Desuden finder vi endel *storlom* (Colymbus arcticus), ogsaa en udpræget nordlig art.

Denne optræden af visse nordlige former i Sajanfjeldene har sin specielle interesse. Den tør kanske — i lighed med, hvad man kjender fra Alperne — tydes som en relict tundra-natur. Det er muligens former, der tidligere har været mere udbredt der syd, men som har trukket sig stadig længere tilfjelds, da temperaturen efter istiden steg, og det blev for varmt i lavlandet. For en istid maa der efter de gjældende teorier have eksisteret ogsaa i Sajan, om den end har været mindre udbredt og mindre mærkbar i sine virkninger end i Alperne. Det sibiriske lavland synes imidlertid at have været frit for is dengang, da hele Nordeuropa laa dækket.

Ved siden af disse nordlige arter findes ogsaa i Sajan en række sydlige, som har fundet indpas fra Mongoliet eller Turkestan. Men hovedmængden er, som man kan vente det, europæisk-sibiriske skogformer.

Blandt andet vildt var der en paafaldende mængde *bjørn*. Under vort ophold i høifjeldet ved Ust Algiak blev der skudt en af dem. Det gik saaledes for sig:

Den 24de juli var *Printz, Jensen* og min bror gaaet ud før mig, da jeg havde et eller andet arbeide fore i teltet. Et par timer efter drog jeg ogsaa afsted, medens *Gutschin* sammen med *Likandra* blev tilbage i leiren. Jeg gik nordover langs en skarp fjeldryg, som mod øst faldt af i steile styrtninger mod en liden, isoleret dal. Efter nogen tids forløb fik jeg gjennem kikkerten øie paa Printz og Jensen ved bredden af et halvt isdækket vand i bunden af denne dal. De laa paa hovedet oppe i en stenrøs og syntes ivrig at lede efter et eller andet, sandsynligvis var det vel insekter

det gjaldt. Længere nord gik en smal fjeldkam østover fra det fjeldparti, jeg befandt mig paa. Den dannede afslutningen paa den dal, som Printz og Jensen arbeidede i. Øverst paa denne fjeldkam opdagede jeg *Anders*, tilsyneladende ifærd med at slaa sten.

Efter en del klatring frem gjennem en stor ur naaede jeg hen til ham, og vi bestemte os til at fortsætte nordover langs fjeldryggen for at se efter vildren.

Nordenfor den østadgaaende fjeldkam og til venstre for os laa atter en dal, som var meget dybere og mere utilgjængelig end den første. Den syntes for os — fra den store høide af — at være ganske flad og græsbevokset i bunden, og begrænsedes mod nord af et nyt vildt og halvt isdækket fjeldparti.

Som vi gaar og kikker udover styrtningen ned i dalen under os, faar jeg pludselig se ryggen paa en bjørn, som gaar og græsser paa fladen dernede.

Dette var altfor fristende, og vi bestemte os med engang til at lade vildrenen fare og prøve at faa fat paa bjørnen. Den eneste maade at slippe ned i dalen paa, var at følge den fjeldkam, som gik østover, og tage ned fra denne. Der var rigtignok meget brat, men dog ikke værre, end at det gik an at komme frem. Hvis det lykkedes os at komme ubemærket ned i dalen østenfor bjørnen, vilde den ikke saa let undslippe os, da fjeldsiderne ovenfor var saa bratte, at den vanskelig kunde komme op der. I hvert fald ikke hurtig nok til, at vi ikke fik tid til at skyde paa den.

Desværre tillod tiden os ikke at gaa saa langt østover, som vi havde ønsket, og vi maatte derfor begynde nedstigningen nedover en fjeldside, som laa helt aaben for bjørnens blikke.

Det var vanskelige vilkaar at arbeide under. Naar bjørnen forsvandt bag en busk, sprang vi saa hurtig og stille som mulig nogle meter nedover, og naar den atter kom frem, laa vi dørgende stille. Det gik sent, og fjeldsiden viste sig uendelig meget drøiere, end den havde seet ud til ovenfra.

Lidt efter lidt nærmede vi os dog saa meget, at vi nøiere kunde følge dens bevægelser. Naar den snudde ryggen til os og ruskede i sig græs, avancerede vi fremover, og naar den saa op eller gik i retning af os, laa vi atter stille.

Bjørnen havde hele tiden ruslet sagte frem og tilbage paa omtrent samme sted; men da vi var kommet den paa 6—800 meters hold, luskede den pludselig hurtig af ned i en — som det syntes for os ganske liden — bækkedal paa nordsiden af dalbunden. Den havde øiensynlig opdaget os, og vi havde ingen tid at spilde, om ikke alt vort stræv skulde blive forgjæves. Vi satte derfor afsted saa hurtig som mulig nedover den resterende del af fjeldet. Det viste sig at være meget høiere og brattere end tænkt, og vi maatte mange steder klatre møisommelig nedover eller slippe os afsted fra busk til busk.

Tilslut var vi nede paa den flade, hvor vi først saa bjørnen. Jeg satte afsted ret nedover i dens spor, og Anders tog lidt længere tilhøire for at møde den, om den skulde have taget veien nedover dalen.

Da jeg kom frem paa kanten af bækkedalen, viste det sig til min overraskelse, at den var henved 300 meter dyb, og at den flade, som vi havde taget for dalbunden, egentlig kun var et plateau oppe i fjeldsiden. Samtidig saa jeg bjørnen trække hurtig opover paa den anden side af dalen. Jeg efter i lange sprang. Lidt nedenfor kom jeg ud paa en stor snebræ, som fortsatte nedover helt til dalbunden. Den var haard og glat. Jeg gled i farten og agede saa med voldsom fart paa bagen nedover helt til nærheden af bækken, hvor jeg blev siddende med et kraftigt klask i endel vaad lere, som sprutede mig om ørene. Men der var ingen tid til reflektioner. Op for jeg igjen, passerede bækken med en to—tre lange hop og satte opover paa nordsiden.

I det samme smaldt det fra Anders. Han har længere ben end jeg og havde nok passeret sneskavlen paa samme maade. Jeg opdagede ham et stykke foran mig og fortsatte videre op mod ham.

Saa smaldt det paany. Bjørnen jumpede ned fra en brat afsats i fjeldet, som den var begyndt at klatre op over, og kastede sig saa i raseri nedover uren mod skytteren. Et par gange reiste den sig op paa to og fægtede i blindt raseri foran sig med forlabberne, men fortsatte saa i hurtigt tempo mod os. Da den kun var faa meter borte, fik den en tredie kugle og faldt død om. Det var en pen rusk, men temmelig tyndhaaret.

Da vi havde sikret os skindet, hovedet og et laar og skulde tænke paa tilbageturen, begyndte det allerede at mørkne. Først da merkede vi, at vi var sultne og slappe. Vi havde ikke smagt mad siden tidlig om morgenen og havde intet taget med, da vi kun havde gjort regning paa en kortere udflugt. Dagens anstrengelser havde derfor taget adskillig paa os.

Nede ved bækken fandt vi saa meget kvist, at vi fik op et baal stort nok til at stege os et par drabelige stykker bjørnebif, men da vi ikke havde salt eller noget andet til, smagte det bare saa middels.

Den fjeldryg, vi kom nedover, saa ud, som om den faldt af og blev lavere mod øst. Vi tænkte derfor, at vi ved at holde opover den paa skraa østover vilde finde en lavere overgang. Dette holdt imidlertid ikke stik. Vi traskede trolig paa, men fjeldet blev ikke lavere.

Det var en utrolig drøi overgang. Jeg selv bar bjørnelaaret, medens min bror tog skindet og hovedet. Jeg tænker, vi havde mindst 25 kilo hver at bære paa. Dertil var lien overmaade uren og lei at færdes i. Vidjekrat og høit græs med talrige huller, som vi i halvmørket faldt ned i uden at se dem. Det tog i længden paa, og vi blev slappe, saa slappe, som vi sjelden har været. For hver 10—15 meter opover maatte vi sætte os ned og hvile, medens sveden strømmede af os.

Jeg skjønte, at vi maatte opgive at komme hjem den aften. Men frem til skoggrænsen eller til et sted, hvor der var ved, maatte vi. At ligge ude i den kolde sibiriske nat

uden ild, drivvaade af sved, som vi var, gik ikke an. Vi maatte derfor dra paa.

Endelig naaede vi toppen. Den var skarp som en egg, og paa sydsiden gik det endnu brattere ned end paa den side, vi kom fra. Nu var det ogsaa helt mørkt. Forsigtig famlede vi os udfor, stykke for stykke. Det tog paa knæerne ogsaa der, men noget bedre end at stige opover var det jo. Efter utroligt besvær naaede vi endelig ned i dalbunden og stødte paa en stilleflydende, dyb bæk, som vi fulgte nedover. Nu var mørket saa tæt, at vi kun langsomt kunde føle os fremover. Her og der kom vi ud i bløde myrhuller, som vi sank i. Saa maatte vi tilbage og prøve at finde vei udenom.

Langt om længe naaede vi til et lidet vand. Vi saa kun den nærmeste del af den sorte, blanke flade, men havde ikke anelse om, hvordan omgivelserne forøvrigt saa ud. Lige i nærheden af vandet var et par svære klippeblokke tørnet sammen mod hverandre saaledes, at man kunde finde et noksaa lunt skjul mellem dem. Og hvad det var det bedste af alt, ovenfor den ene blok saa vi kvistene af en liden udtørret ceder tegne sig mod himmelen. Gudskelov, der var altsaa ved!

Paa dette sted indrettede vi os saa for natten og fandt efter længere famlen sammen saa meget ved, at vi kunde holde ilden oppe hele natten og faa tørket os.

Sibiriakerne siger, at enkelte bjørne er giftige, og hvis saa er, maa sikkert vor bjørn have været en af dem. Vi blev nemlig ordentlig syge begge to og kastede op. Om dette skyldtes det ferske bjørnekjød eller udmattelsen eller begge dele tør jeg ikke sige.

Vi blev paa stedet, til det atter var lyst. Saa begav vi os hjemover og naaede ud paa formiddagen tilbage til teltene, akkurat tidsnok til at holde tilbage vore kamerater, som netop forlod leiren for at lede efter os.

De havde — som rimeligt kunde være — været noksaa urolige over vort fravær. Man lægger sig jo ikke for moro skyld ude en nat i Sajanfjeldene, saafremt man har telt og

sovepose at ty til, saa de skjønte, at et eller andet ekstraordinært maatte være paafærde. De havde allerede været ude en tur efter os. Ved den anledning saa de en vildrensimle med sin kalv, som gik over isen paa et frosset fjeldvand i en af dalene; men de gav sig ikke tid til at gaa efter dem. De skræmte ogsaa op nogle fjeldryper ved en sneskavl ikke langt fra teltene. En bjørn havde de ogsaa seet græsse borte i en li.

Der var ét forhold, som forbausede os adskilligt. Vi havde ventet at slippe lettere fra insekterne, eftersom vi kom tilfjelds, men dette slog ikke til. I skogen var myggen aldeles utaalelig, omend bedre, end den undertiden kan være i Finmarken. Den aftog ogsaa opover mod fjeldet, men saa fik vi i steden for den en liden flue, som var meget værre. Den var 3--4 mm. lang. Russerne kaldte den for «*morschka*». Denne morschka var enestaaende plagsom. Den forekom lige over skoggrænsen i utallige hærskarer, krøb ind i næse, øine, øren og lod sig næsten ikke fordrive. Sløret pressede den sig igjennem, saasandt der bare var en mulighed for det. Først høit oppe over skoggrænsen blev ogsaa den mere faatallig, og dér traf vi de fleste renspor.

Ved vor tilbagekomst fra bjørnejagten sang provianten paa sidste vers, og vi besluttede derfor allerede samme aften at tiltræde tilbagereisen til hoveddepotet ved Sisti-kem. Vi fulgte til at begynde med samme vei, som vi havde traakket op paa opturen, og slog sent om aftenen leir paa et vakkert mosgroet sted inde i skogen ikke langt fra det sted, hvor hesten rullede udfor.

Næste dag fortsatte vi nedover langs den lille fjeldelv mod Sisti-kem, idet vi haabede paa at finde lettere vei der. Stort bedre blev den nu ikke. Vi kom nemlig ind i smaaskog saa tæt, at det voldte os meget bryderi at komme igjennem. Her og der kom vi ud paa frodige græsbevoksede nes langs elven, og der gik det lettere. Paa disse nes vrimlede det formelig af bjørnespor allevegne, saa der maatte være utrolig mange af dem. Vi fandt ekskrementer, som

endnu var varme. Langt borte var den altsaa ikke, hvilket forøvrig var let nok at se paa hestene. De spilede næseborene ud og snøftede urolig.

Saa kom vi ned i et fladere og aabnere landskab, store myrer med vaade huller mellem høie, smale tuer, — et plagsomt terræn at færdes i. Vi fik flere gange smøre os med taalmodighed, før vi naaede ned til vor gamle vei ved Sistikem. Der satte *Likandra* og *Gutschin* med hestene over elven, medens vi andre foretrak at gaa nedover paa vestsiden for at se os bedre om og slippe med færre vadninger. Vi aftalte at mødes paa det sted, hvor *Jensen* tog gaasen.

Vi, som gik paa vestsiden, kom did først. Da vi havde drevet paa at tørre klæderne ved et baal en times tid, kom de andre efter med hestene. *Gutschin* var da meget lang i ansigtet. Grunden til dette var, at *Likandra* havde mistet en liden kiste af jernblik tilhørende *Printz*. Den indeholdt forskjelligt botanisk præparationsmateriale foruden en guldfyldepen, som Printz stadig havde brug for til at føre dagbog med. Dette var slemt, og vi blev noksaa lange i ansigtet vi ogsaa, da vi fik høre det. Likandra havde opdaget tabet lige efter vi skiltes, og han troede, at kisten maatte være faldt af engang tidlig paa morgenen i det ulænde, vi da reiste gjennem. Da han fik høre, hvad kisten indeholdt, saa han ligesom noget underlig ud i det samme, men jeg troede, det kom af skyldbevidsthed, fordi han ikke havde passet bedre paa, og lagde ikke videre bret paa det. Senere fik jeg imidlertid en anden opfatning. Vi maatte paa grund af madmangel fortsætte reisen nedover, men opgav ikke dermed haabet om at faa kisten tilbage.

Da vi gjerne vilde naa frem den dag, satte vi svær fart paa og traskede afgaarde, alt det vi var istand til. *Jensen* tog sig af Likandras hest, som var noget sendrægtig af sig, og han satte forbausende gode ben under den. Likandra selv sprang efter og saa forundret ud. Det var saa vidt, han kunde holde følge. Vi skræmte op flere raadyr paa veien, men gav os ikke tid til at se efter dem. Vadningerne blev

allesammen taget i fuld hyre, og det var endnu ikke helt mørkt, da vi rykkede ind paa den aabne plads foran Ust Algiak skoghus og blev mødt af et kobbel hunde, blandt hvilke vi ogsaa saa den, som Jensen havde givet en saa kraftig afstraffelse. Den var altsaa heldigvis endnu i live.

XIII. Møde med von Kostin og mongolen.

En ny ven og et paalideligt løfte. — En adelsmands underlige skjæbne. — En bereist mongol. — Mislykkede rideforsøg paa ren. — Næste ekskursion.

Jeg skal her gaa lidt tilbage i tiden. Under vort sidste ophold i Minussinsk saa vi en dag i hotellets spisesal en sorthaaret, slank ung mand med et dannet og sympatisk ydre sidde ved et af bordene og interesseret kikke bort paa os nu og da. Senere kom han bort til os paa gaden — som skik og brug var i Minussinsk — og præsenterede sig som forstmester *von Kostin.* Han var søn af en russisk general, havde studeret i Tyskland og boede nu i landsbyen *Jermakowskoe,* ikke langt fra Kushabar. Hans distrikt var Amyltaigáen og urskogene indover Sajan saa langt, som hverken han eller andre civiliserede mennesker nogengang havde sat sin fod. Han havde fra studieaarene af faaet sympathi for udlændinger, interesserede sig for botanik og kjedede sig i Jermakowskoe, hvor han forøvrigt havde en stor og vellønnet stilling. Nu havde han hørt om os og vilde gjerne stifte vort bekjendtskab, kanske han ogsaa kunde være os til nytte paa en eller anden maade. Vi inviterede ham ind til os paa hotellet, talte længe sammen og blev gode venner. Til at begynde med talte han et meget daarligt tysk, som blev blandet op med en mængde russiske ord; men efterhaanden var det, som om halvglemt viden dukkede op i hans hjerne, og sproget forbedredes hurtig. Han fik høre om vor reiserute etc. og var meget interesseret.

«Har De noget imod, at jeg kommer efter og slaar følge med Dem en stund?» spurgte han.

«Nei, selvfølgelig ikke, det vil vi bare sætte pris paa.»

«Sagen er den,» fortsatte han, «at jeg endnu ikke har haft anledning at se mit distrikt; men nu var det fristende at arrangere en længere reise opover Amyl, naar jeg kan faa saa godt følge. Kommer De til at standse for længere tid noget sted?»

«Ja, sandsynligvis ved øvre Sisti-kem, nogle mil over paa den mongolske side af Ust Algiak.»

«Det passer udmerket, saa faar jeg ogsaa anledning til at se lidt paa denne skog, som nu er mongolsk, men som snart vil blive russisk og tillægges mit distrikt,» svarede han spøgefuldt.

Da vi skiltes, ønskede han os vel mødt igjen og sagde, at han vilde opsøge os et eller andet sted ved øvre Sisti-kem, saa kunde vi gaa paa jagt sammen. Vi troede sandt at sige ikke noget paa dette møde, da veien fra Sibirien til Sisti-kem hverken er kort eller indbydende. Vi glemte derfor snart hele historien og tænkte ikke mere paa den.

Da vi den aften vaade og pjuskede kom hjem fra fjeldturen, kom værtinden mod os og fortalte, at en ven var kommet efter os og nu ventede inde i stuen. Da vi traadte ind, kom *von Kostin* os fornøiet imøde. «Har jeg truffet en aftale, saa kan man stole paa den,» sagde han.

Han havde ligesom vi brugt baade opover Amyl. Forøvrig havde han med sig tre skogbetjente og mange heste. Skogbetjentene gjorde alle tjeneste som oppassere. Den store klasseforskjel falder i øinene, hvor man færdes i Rusland. En gentleman kan derborte vanskelig undvære sin tjener, selv om det er paa jagt.

En af *von Kostins* folk tiltrak sig straks min opmærksomhed. Det var en middelaldrende mand med et fint og tankefuldt udtryk i ansigtet, ganske ulig den almindelige sibiriske bondetype. Jeg forhørte mig om ham og fik vide hans historie. Han hedte *Georgi Presdetsky* og var fra Kus-

habar. Hans forældre var rige adelsfolk i Polen, men blev paa grund af politiske forseelser forvist til Sibirien paa livstid og tabte alt, hvad de eiede. Han selv fristede nu en sibirisk bondes haarde lod og havde opgivet at tænke paa det, han var født til og tabte.

Men forvisningen til det fjerne og bortgjemte Kushabar var ikke nok. Endnu længer, helt op til Mongoliets grænse, blev gutten *Georgi* ført af den lunefulde skjæbne. Der inde i vildmarken, mellem sojoterne, voksede han op. Han lærte lidt af deres sprog og blev fortrolig med deres daglige liv som faa. For mig var det et rent slumpeheld at faa fat paa denne mand, som fulgte med os paa vort første længere besøg hos sojoterne og var os til stor nytte. Hans skjæbne havde gjort ham stille og indadvendt, derfor havde han under opvæksten foretrukket at leve alene med sig selv i vildmarken eller sammen med de vilde, fjernt fra den verden som havde skuffet ham saa dybt. Senere fik han fred i sindet og vendte tilbage til sine landsmænd. Vi kunde ikke — det var alle enige om — have fundet en bedre hjælper end ham. Ialfald ikke paa de kanter. Længere ind i Sojotlandet skulde der nok findes et par kolonister, som kanske kjendte endnu mere til sojoterne. Dem opsøgte vi senere.

Dagen efter vor hjemkomst fra fjeldet medgik til præparation af forskjelligt materiale og til smaaturer rundt hytten. Det var usædvanlig varmt den dag, — ved middagstid viste thermometret henved 40° celsius. Da vi sad ved middagsbordet, skulde jeg slaa op et vindu for at skaffe mere luft. Til von Kostins og de andres fornøielse faldt saa hele rammen ud, hvorved de sidste hele ruder knustes. Nu, lidt mere eller mindre luft kom det jo ikke saa nøie an paa, og vi lod vinduet seile sin egen sjø. Det var forøvrigt ganske almindeligt i Sibirien at se beboede stuer uden vinduer. I de aabne karme stod der gjerne blomster og viftede. Om natten slog man slaaerne for, saa ingen kom ind den vei.

Dagen efter vor tilbagekomst til Ust Algiak kom der en

anden fremmed tilgaards. Det var en underlig fremtoning, en rundrygget *mongol,* ridende paa en ren. Han kom fra sojotleiren ved Sisti-kems kilder, 50—60 verst længere oppe, hvor han boede. Han var for tolv aar siden indvandret til sojoterne og levede nu som ren-nomade. Vore værtsfolk sagde forøvrigt, at han var en kjæltring, som havde haft god grund til at udvandre og gjemme sig blandt sojoterne. Men bereist og klog var han ihvertfald. Han havde været helt til *Nishne-Udinsk* i Sibirien, havde seet den store jernbane og talte et noksaa forstaaeligt russisk. Han lod sig interviewe og fotografere af mig og svarede beredvillig paa alle spørgsmaal. Sojoterne var dumme, mente han, og ikke stort bedre end skogens vilde dyr. Han troede ikke, at schamanerne var saa farlige, som de indfødte deroppe mente. Det kunde han gjerne betro mig, om han ikke netop brød sig om at sige det til sojoterne.

Hans ren var et vakkert, veldresseret dyr, men den havde slaaet af hornet paa den ene side og saa derfor noget irregulær ud. En skjelm blandt russerne opfordrede os til at prøve en ridetur paa den, og mongolen havde intet at indvende derimod. Men det ridt skulde vi ikke have indladt os paa, for vi kom daarlig fra det. Renen svaiede som en kamel fra side til side, og vi havnede alle efter kort tid i bakken til mongolens usigelige fornøielse. Værst gik det *Jensen,* da han var saa uforsigtig at sætte benene fast i stigbøilerne. Han blev hængende efter en fod, men slog overkroppen saa voldsomt i marken, at han blev syg efterpaa. Renen var heldigvis skikkelig nok til at standse med engang. Efter dette opgav vi forsøgene.

«Har De nogen bestemt plan for de nærmeste dage?» spurgte *von Kostin,* da vi kom ind igjen efter ridtet.

«Ja, vi tænker imorgen tidlig at reise til en sojotleir, som skal findes bag aaserne der vest, ved elven *Tschernorétschka,* vel 25 verst herfra.»

«Det er godt, jeg glæder mig til at faa se dette underlige skogfolk, som jeg flere gange har hørt tale om, — og kan

jeg være Dem til nytte paa nogen vis, skal det være mig en fornøielse. Jeg tager *Georgi Presdetsky* med!»

Von Kostin holdt ogsaa denne gang ord. Han blev os en ligesaa nyttig som hyggelig ledsager.

XIV. Til sojoterne ved Tschernorétschka.

Jensen syg. — Afreise i regnveir. — Sibiriaker og cedernødder. — Ankomst til sojotleiren. — Udveksling af gaver. — En „stor høvding". — Primitivt udstyr. — Interessant rendrift. — Tuskhandel med de indfødte. — Høvdingens handelstalent. — „Guden skjænder". — En dum fører. — Kostbare piger og billige koner. — En fornærmet ægtemand. — De indfødte udspørges. — Underlige skikke. — Tidlig høst. — Vor kløvren. — Tilbage til hoveddepotet og videre reiseforberedelser. — Billigt kjød. — Printz's jernkiste gjenfundet. — Afsked med von Kostin og hans folk.

Det stridregnede, da vi tiltraadte ekskursionen. *Von Kostin* havde to af sine folk og et par heste med; vi havde *Likandra* og to heste som før. *Jensen* blev tilbage ved hoveddepotet for at skyde og præparere smaafugl der. Han havde faaet en ubehagelig, enteritis-lignende mavehistorie, og enten dette skyldtes faldet eller andre aarsager, fandt vi det sikrest ikke at udsætte ham for videre strabadser foreløbig. Heldigvis var han i god vigør igjen, da vi vendte tilbage.

Vi gik til at begynde med en mils vei opover langs Algiak-elven. For at undgaa de mange vadninger førte Likandra hestene opover langs ryggen af en aas paa østsiden af dalen. Der var meget afbrændt skog og brydsomt nok at komme frem. Dertil afveg hans rute ikke lidet fra den retning, vi skulde. Tilslut tabte *von Kostins* russere taalmodigheden, kaldte vor fører en tosk (hvad han forøvrig ogsaa var) og tog hestene ret nedover lien ned i dalen igjen. Der var saa brat, at dyrene mangen gang agede mere paa bagen end de gik ned gjennem det høie, sleipe græs.

Saa bar det opover paa den anden side. Vegetationen

var saa rig og skogen saa tæt, at vi havde den største møie med at komme frem. Men saa fandt vi en liden sojot-sti, og da gik det bedre. Det var en høi og brat aas. Heldigvis klarnede det op, saa vandet lidt efter lidt sivede af os. Paa toppen af aasen spiste vi middag og tørrede fodtøiet ved et baal. Saa atter videre. Pludselig fik vi høre et vældigt spektakel blandt russerne. De raabte i munden paa hverandre, gestikulerede ivrig og pegte op i et træ. Jeg troede mindst, at de havde seet en sobel, men saa gik det op for mig, at det bare var cedernødder, det gjaldt. De er i det hele svære karer til at gjøre stort skraal af smaa ting, disse sibiriaker. Cederen maatte ned, det var ikke bøn for andet, og sækkene blev fyldte med kongler, som senere stegtes paa gløder og tømtes for frøet, som var i dem. Dette gjentog sig stadig væk under vore reiser i Sajan. Nogle kongler i toppen var nok til, at man hug ned hele træet. Godt er det, at der er langt mellem folk, ellers havde nok ikke taigáen i Sajan haft det udseende, som den har idag.

Efter middagsrasten bar det nedover en sagte skraanende aasside. Ud paa eftermiddagen passerede vi den lille elv Tschernoretschka og fik saa øie paa sojotleiren ved kanten af en liden blomsterfyldt slette. Længere bort hævede sig et par snaue fjeldkoller, men rundt jurterne stod barskogen rank og vakker med endel gamle afbrændte træer iblandt.

En mængde hunde fór rasende gjøende mod os, men vi opdagede snart, at de ikke var saa farlige, som de saa ud til. De havde det nok mest i kjæften. Da kan finnehundene være slemmere.

Vi standsede og slog op teltene 50—60 meter fra de nærmeste jurter. Da vi var færdige med det, kom en skindklædt indfødt ned til Sibirie-ekspeditionens telt, hvor de fleste af os for øieblikket var forsamlet.

Han standsede op foran døren og iagttog os med en sky og forundret mine. Vi talte til ham, men fik ikke svar; han rystede bare paa hovedet.

Saa gik han hen og følte paa teltdugen.

«I'kkedra» (ɔ: det er godt), sagde han.

Derpaa lod han haanden glide opover teltstangen saa høit, han kunde naa.

«Ludra,» sagde han igjen og saa paa os. Sandsynligvis skulde dette betyde, at teltet var høit. Vi fik ikke greie paa det.

Saa hentede vi frem et par spraglede tøibaand af vor medbragte «butik» og gav ham. Han tog mod det uden at takke, puttede det i barmen og gik hjem til sin jurte. Straks efter kom han tilbage, denne gang ledsaget af nogle kvinder og barn. De fik en stoppenaal og et par synaale hver, og de ældste af dem endnu lidt til. Dette gjorde dem aabenbart mere tillidsfulde, de begyndte paa en underlig snøvlende maade at tale sig imellem, kom nu og da med forbausede, syngende udraab gjennem næsen og pegte interesseret paa et eller andet vedrørende os selv eller vor bagage. Saadanne mennesker havde de aabenbart aldrig seet før. Nogle af dem løb hjem og kom tilbage med renmelk i næverspand, som de overrakte os. Karrene var fede og klissede og belagt udvendig og indvendig med et tykt lag af skidt med indklistrede renhaar etc. De havde øiensynlig aldrig været vasket. Vi kogte for sikkerheds skyld melken, og den smagte os bra. Efter længere ophold i taigáen bliver man ikke overdrevent nøie paa det, appetiten er ikke saa let at fordrive.

Efter aftensmaden aflagde vi besøg hos den mand, som først havde været nede ved teltene. Det viste sig, at han var en slags høvding eller styrer for hele leiren. Han kaldte sig *Odshja Todshja* og havde et paafaldende kinesisk udseende, som jeg ikke saa hos nogen af de andre. Han gik ogsaa med den forreste del af hovedet glatraget og med pisk i nakken, en frisure som jeg ikke saa hos andre sojoter der. D. v. s. pisk havde nok enkelte, men de var aldrig raget. Jeg tror, at *Odshja Todshja* maa være en kineser, som har vandret ind til sojoterne og har giftet sig der. Han drev med ren som de andre.

Dvergbjerk (i nærheden af sojoternes tempel) (s. 146)

Vor leirplads ved Tschernoretschka (s. 159)

Den bereiste mongol (s. 157)

Jurter ved Tschernoretschka (s. 161)

Fra sojotleiren ved Tschernoretschka (s. 161)

Odshja Todshja (s. 160)

Mellem renerne (s. 162)

Vi blev trakteret med the. Den var kogt af melk, vand, pladethe og salt og blev serveret i runde trækopper, som var grovt udskaaret med kniv og ikke appetitligere end næverkarrene. Men vi maatte drikke for ikke at fornærme herskabet. Det viste sig, at Odshja Todshja kunde idetmindste fire russiske ord, som han stadig benyttede, enten de passede eller ikke. Men han udtalte dem saa daarligt, at jeg forstod dem lettere end Gutschin, sandsynligvis fordi jeg havde større praksis i at radbrække det russiske sprog. De første to var «bolshoi natschálnik», hvilket betyder en stor høvding. Han præsenterede sig selv som en saadan. Det tredie var «rugátsa». Kom vi bort i en hellig gjenstand under vor næsvise inspektion af jurten og dens inventar, sagde han og de andre efter ham i kor: «Burghán rugatsa!» Burghán er det sojotiske navn for *gud* og udraabet betød, at «guden skjænder», «guden bliver vred!» Det fjerde ord var «karáasjai», som rigtignok er meget forvansket fra originalsproget. Det skulde betyde, at «det er godt», «det er gode sager», og blev udtalt om alt det, vi havde med os.

Der var ialt 7 jurter eller balaganer — som de ogsaa heder — ved Tschernoretschka. De var som støbt i samme form allesammen baade med hensyn til det ydre og indboet, og præsis de samme huse og det samme udstyr fandt vi ogsaa hos alle andre sojoter, som vi senere besøgte ved Jeniseis kilder. De lignede i saa høi grad samojedernes kaater, at man praktisk talt kan sige, at det er akkurat de samme. Ogsaa lappernes kaater afviger lidet fra denne type. Skelettet bestaar af en hel del træstænger, som er reist op mod hverandre i en kegle. Over dem er saa lagt store flag af sammensyet næver, og udenpaa dette er der saa igjen reist nogle stænger for at holde næveren fast. Naar sojoten flytter, tager han ligesom lapperne teltdækket med sig, men lader stængerne staa tilbage til næste besøg paa stedet. Døren besaar af et gammelt renskind af samme udseende som dem, lapperne bruger. Gulv har man ikke brug for,

men sætter sig med korslagte ben paa bare jorden; gjæsterne faar dog et skind under sig.

Bohavet var hos Odshja Todshja som hos de andre særdeles enkelt. Der fandtes omtrent ikke andre sager end dem, man havde forfærdiget selv af skind, ben, træ eller næver. Langs væggen stod nogle kløvsække fyldt med garvede skind, som senere skulde anvendes til klæder. Ovenpaa dem laa nogle andre skind, og paa væggen var nogle kar af træ eller næver, et fiskegarn af hestetagl og en flintebøsse med trægaffel. Stort mere var der ikke. Alt vedrørende sojoternes indbo er nøiere beskrevet i «et primitivt folk», og jeg skal ikke gjentage det her.

Klæderne var ens for mænd og kvinder og mindede ikke lidet om lappernes. Skindbellingerne saa fuldstændig lappiske ud.

Rundt omkring mellem jurterne græssede smaaflokke af *ren.* Det var en stor, sterk race med svære, noget fladtrykte horn. Eiendommelig var det at se rener og rennomader saa langt syd som i Mongoliet, og det er forbausende, at denne lille nomade-stamme helt til det sidste saa fuldstændig har kunnet undgaa al verdens opmerksomhed. Vi lagde an paa at samle et saa fuldstændigt materiale som mulig om denne sydlige renkultur, og havde godt udbytte af arbeidet. Alt dette er nærmere beskrevet i bogen om sojoterne.

Der er sider ved sojoternes rendrift, som gjør den særlig interessant og som tyder paa, at den maa være meget gammel og selvstændig, — ja, det tør endog hænde, at vi i Sajanfjeldene har et af rennomadismens oprindeligste centrer! Sojoterne pleier nemlig at fange ind og tæmme vild ren, og de har den opfatning, at krydsning mellem vild og tam ren giver en saa meget sterkere race, hvorfor de systematisk fanger ind vildren til avlsbukke. De siger, at renen i tidligere tid var langt mere udbredt over Sajan end nu, hvilket ogsaa synes at bekræftes af gamle helleristninger, som vi senere skal komme tilbage til.

Renen spiller forøvrigt ikke saa stor rolle for sojotens

eksistens, som den gjør for flere af tundra-folkene. Sojoterne lever ikke *alene* af rendriften, men har den at falde tilbage paa, naar jagten slaar feil. Under normale forholde slagter de nødig ren, og deres hjorder er heller ikke store, saa de taaler ikke større beskatning. Renen bruges ved siden af hesten som ridedyr og til kløvning, naar sojoten flytter. Specielt foretrækkes den i sneføre eller blødt terræn, hvor hestene lettere falder igjennem. Sojoterne har vænnet sig til at ride i saa stor udstrækning, at deres ben paa grund af forlidet brug er blevet krogede og svage. De forbausede sig meget over, at vi kunde foretage marscher paa flere mil.

Det var merkeligt at se, hvor godt sojoternes ren taalte varmen, som dernede om sommeren ikke sjelden gaar op i 40° celsius. I den varmeste middagstid klumpede de sig rigtignok sammen og søgte skygge under tætte træer, men ellers syntes ikke heden at afficere dem synderlig, og straks solen sænkede sig lidt, drog de atter ud paa beite.

Denne sojot-clan ved Tschernoretschka pleiede om vinteren ligesom de fleste rennomader at holde til paa steppelandet ved Bei-kem, men om sommeren var de altid paa det dem tildelte omraade oppe i Sajan. Nu tænkte de om ikke længe at søge længere mod sydøst ind i fjeldene, da der skulde være seet meget ekorn og endog sobel derinde. Flytningerne maatte de indrette efter vildtets optræden, men ellers likte de godt den leirplads, de nu befandt sig paa, og der pleiede de gjerne at standse op for længere tid, om der var noget at finde.

De første par dage efter vor ankomst blev flittig benyttet til handel med de indfødte, til at studere deres eiendom og forskjellige indretninger og til at spørge dem ud om alt muligt. Herunder benyttede jeg *Presdetsky* som tolk og havde særdeles megen nytte af ham. Men vi handlede ogsaa i stor udstrækning paa egen haand og klarede os langt tiltrods for, at vi ikke forstod et ord af hverandres sprog. Det gik herunder meget kuriøst for sig.

Vi bredte ud alle vore fristende varer paa en presenning foran teltet, og de indfødte stimlede sammen foran os og tog under høie forbausede udraab varerne i øiesyn. Herunder snøvlede de stadig væk gjennem næsen over til hverandre med alle tegn paa den største forundring. *Von Kostin* var en meget interesseret handelsbetjent og flink til at prutte. Naar vi saa et eller andet af det, de bar paa sig, som vi vilde have, tog vi en passende ting af butikken, gik hen og holdt det op foran dem, nappede i den gjenstand, vi ønskede, og sagde: «*Adcherbass!*» (ɔ: det er godt, det er bra paa denne maade). Var saa vedkommende enig, svarede han «adcherbass», rakte os gjenstanden og fik vor vare i bytte. I modsat fald svarede han «*tschokk*» (ɔ: nei), og vi maatte da føie til et par naale, knapper, baand eller lignende, til han svarede «adcherbass». Paa den maade gik handelen ganske godt. Kaptein *Adrian Jacobsen* havde tidligere i et brev fortalt mig, at de sibiriske indfødte var sært vanskelig at faa etnografisk materiale fra, da de af overtro ikke vilde afgive sine sager til fremmede. Det samme var blevet bekræftet af mine russiske venner i Krasnojarsk og Minussinsk.

Jeg opdagede her straks til min glæde, at dette ikke gjaldt sojoterne. Tvertimod, de var ganske villige til at bytte og syntes ikke at have nogensomhelst betænkelighed derved, undtagen naar det gjaldt hellige gjenstande. Men da var de ogsaa urokkelige.

Handelen ved teltet gik aldeles udmerket. Vi trak af vore ofre snart det ene, snart det andet plag. En schaman maatte af med bellingerne og vandrede barbenet om, til han fik andre isteden. Selv den «store høvding» *Odshja Todshja* maatte af med skindpæsken og løb meget ribbet hjemover for at faa paa sig en blaa klædning af mongolsk tøi. Men da *Gutschin* var fræk nok til at ville trække bukserne af hans datter, blev hun forskrækket, løb bort og viste sig ikke paa et par timer.

Odshja Todshja var forresten en skjælm at handle med. Han vidste, hvad han vilde have for sine varer, og han

havde i modsætning til de andre en vis forstand paa penge. Han vidste nok, hvad han kunde faa for dem i den russiske skoghytte ved Ust Algiak. Men han havde aabenbart et noksaa taaget begreb om deres værdi og syntes ikke at kunne forlange mindre end 10 rubel for nogenting. Naar vi vilde have det ene eller det andet, rakte han alle ti fingre i veiret og sagde «ónlang!» Dermed mente han ifølge vor tolk 10 rubel. Saa let gik det nu ikke, men han gjorde dog adskillige forretninger med os og fik nogle sedler, som han gjemte mellem skindene ved jurtens væg. Bedre gjemmesteder havde han ikke, og kister eller stængte rum fandtes der ikke hos nogen af de rennomader, vi saa.

Da handelen begyndte at gaa trægt ved teltet, og vi havde erholdt en passende samling af beklædningsgjenstande, smykker og andre ting, som de indfødte bar paa sig, maatte vi henlægge virksomheden til jurterne. Vi pakkede lommerne fulde af forskjellige sager fra vor butik og drev handel, hvor der bød sig gunstig anledning til det. Inde i jurterne gjennemrodede vi paa den næsviseste maade alle deres eiendele, aabnede kløvsækkene og saa efter, hvad der var i dem, og tiltuskede os alt det, vi ikke havde nok af før. Og sojoterne saa taalmodigt til med godmodige miner. Dette var jo ogsaa den eneste maade, vi kunde faa alt paa uden at kunne sproget.

Men hvergang vi rørte ved hellige baand — skjænket af en schaman eller ved «tchasthøsch», raabte de i kor: «Burghán rugatsa!» Høvdingens kone sagde til mig, at dersom hun afgav til os saadanne sager, vilde schamanen slaa hende selv og alle hendes børn ihjel, naar han kom tilbage!

Ikke destomindre lykkedes det os paa andre steder at faa to eksemplarer af «tchasthøsch». Dette er en hellig gjenstand, som bruges til at kaste brændevin og the med under schamaneringen, og som samtidig ansees som en slags husgud. Jeg har *von Kostin* at takke for, at vi fik dem. Han slog paa sine blanke knapper og lod publikum forstaa, at han var en mægtig høvding og gudernes ven, og da turde

de ikke længere sætte sig imod vort ønske. Men de havde aabenbart daarlig samvittighed for disse ting.

Vore tynde lærredsduge og tørklæder fra Sibirien faldt særlig i smagen. De maatte helst være sterkt farvet, røde, blaa eller gule, — og ensfarvede. De spraglede var ikke saa gjilde. Desuden var naale og blanke uniformsknapper meget eftertragtede. Dertil ringe med glasperler i, som ansaaes for at være meget kostbare. Særlig yndet var ogsaa nogle smaa fortinnede medaljoner af jern. De var stemplet med den russiske keiserørn og forsynet med paaskriften «for kvinder og børn.» Vi havde en masse af dem i to forskjellige størrelser, og de var mere eftertragtet end sølvmynter. Der var løkke i dem til at hænge dem op efter, og de blev som regel med en gang af den lykkelige eier anbragt i ørerne eller i haaret. Vi brugte dem som foræringer til kvinderne, naar vi kom til nye steder. Noget maatte man nemlig altid give, det fordrede egnens skik. De kostede os omkring en halv kopek stykket, men vi lod selvfølgelig, som om de havde adskillig værdi. Det vakte derfor jubel inden vort følge, da vi fik høre, at *Likandra* gik rundt mellem sojoterne ved Tschernoretschka og kjøbte dem ind igjen for 15 kopek stykket! Han var aabenbart ikke meget klogere end sojoterne. Specielt skulde han have gjort gode forretninger med høvdingen. Sandsynligvis vilde han vel drive handel med disse fine sager, som de stenrige og ufornuftige udlændinger saa raaflot spredte om sig. Dette fik han senere ofte høre igjen, ikke mindst af *von Kostin.*

Kvinderne var lettest at handle med. De kunde aabenbart vanskelig staa sig for de mange fristende ting, vi lagde frem for dem. En ganske vakker ung pige paa 17 aar byttede sin gode skindpels bort mod et stykke tøi og nogle andre sager, og hun saa meget lykkelig ud, da hun red hjem paa sin ren med alle sine nyerhvervede herligheder.

For at skaffe et fuldstændigere materiale tilveie til bedømmelsen af spørgsmaalet om sojoternes mulige slegtskab med lapperne, vilde vi gjerne have forskjellige maal af dem,

— af mænd og kvinder, gamle og unge. Dette arbeide mente *von Kostin,* at han og *Printz* passede bedst til, da de i modsætning til os andre var gifte og derfor forstod sig bedre paa at omgaaes kvinder. Vi havde intet at indvende derimod, og det viste sig senere, at *von Kostin* virkelig besad udmerkede evner til at faa dette ingenlunde lette opdrag gjennemført.

Sojoterne var i begyndelsen forskrækkede og skjønte ikke, hvad maalingen skulde tjene til, muligens frygtede de for trolddom. Men *von Kostin* gik listig frem. Til at begynde med tog han ogsaa maal af os og lod, som om han vilde sammenligne, hvem af os var længst, tykkest o.s.v. Vi lod, som om vi var meget interesseret i dette og morede os svært ved det, og sojoterne gik med paa spøgen; de fandt sikkert, at vi var nogle naragtige og underlige mennesker. Saa fortsatte han med at tage flere og flere maal, og naar ofrene blev utaalmodige, kvikkede han dem op med en liden present. Da paa denne maade en to—tre af stammens mænd — deriblandt høvdingen — var blevet maalt, gik det lettere med de andre. Presenterne spillede en stor rolle, man syntes nok, det var let tjente sager. Von Kostin begyndte gjerne med hænderne og hovedet og lurede sig saa lidt efter lidt længere ind med sine maal. Printz noterede efterhvert.

Værst var det med kvinderne. De maatte altid have ekstragaver, eftersom maalene kom længere ind og gik deres blufærdighed for nær. Og de skattede sin blufærdighed, eftersom de ansaa sig pene til. En almindelig pige gik for et tørklæde og nogle smaating, medens meget pene piger maatte have to tørklæder og endnu adskilligt til. Gamle koner var derimod billige. De lod sig maale for nogle knapper.

Gifte yngre koner fik de til at begynde med ikke maale. Mændene forbød det. Men saa passede *von Kostin* paa, medens mændene var ude paa jagt og konerne alene hjemme. Da gik det uden større vanskelighed. Men engang kom manden hjem, medens maalingen var i fuld gang, og fandt

sin kone i negligé mellem de fremmede. Da blev han sint. Men nogle foræringer gjorde os snart til venner igjen.

Denne maaling var forøvrigt et alt andet end appetitligt arbeide. Stanken skulde have været rent fæl, særlig af kvinderne. Dette kommer af, at de hele livet igjennem ikke maa vaske sig! Kvinden er nemlig ligesom hos ostjaker og samojeder uren, og vandet er rent. Det vilde derfor være en vanhelligelse af vandet, om kvinden skulde vaske sig. Hun maa af samme grund heller ikke vade ud i nogen elv længere end til knæs, ellers risikerer man, at hele Jenisei-vasdraget bliver forurenset!

Den tidligere nævnte 17-aars skjønhed, som solgte os pæsken, var efter sigende den værste af alle. Hun lugtede som en purke, og smudset laa i faste skorper paa hendes krop. Hvor en saadan skorpe var gnikket væk, var huden rødlig og næsten betændt at se til.

Pigerne vilde helst bare have *en* mand med sig under maalingen, dette syntes ikke at genere deres blufærdighed saa meget. Til nød gik de dog med paa, at *Printz* var tilstede og noterede. Men kom der flere, blev arbeidet i høi grad vanskeliggjort. Nu var *Likandra* særlig interesseret; han havde luret sig efter ind i jurterne og vilde trods *von Kostins* opfordringer ikke fjerne sig. Jeg kjendte intet til dette, før jeg saa ham komme meget slukøret ned til teltene. Forstmesteren havde givet ham en velfortjent og drabelig ørefig, og det syntes at hjælpe bra for eftertiden.

Medens *von Kostin* og *Printz* maalte, besøgte jeg sammen med *Presdetsky* forskjellige sojoter og gjorde en mængde spørgsmaal m. h. t. rendriften, deres daglige liv, navnene paa forskjellige ting og meget mere. Udbyttet af dagene ved Tschernoretschka var idethele taget aldeles udmerket, meget bedre end vi havde turdet haabe paa.

Høvdingen nægtede os i begyndelsen at fotografere, men da vi havde overtalt og bestukket ham selv til at gaa med paa spøgen, fik vi efterpaa uden større vanskelighed og mod passende gaver fotografere omtrent hele «clanen». De for-

Gammel sojotkone udenfor sin jurte

Byttehandel med sojoterne (s. 164)

Sojotfamilie ved Tschernoretschka. (Længst til høire sidder Printz)

Von Kostin maaler (s. 167)

Den fornærmede ægtemand og hans familie (s. 168)

En liden sojotgut. (Rennomade)

Odshja Todshja bliver maalt (s. 167)

Middagssol over jurten

stod forøvrig neppe betydningen af dette. Det var om at gjøre at faa gaverne, og da høvdingen selv havde siddet for os, kunde der vel neppe være grund til at frygte for trolddom. Men deres sky sideblikke til apparatet tydede paa, at de endnu ikke var helt trygge for det. Vi var meget fornøiet over, at dette gik saa let. Da var Abakan-tatarerne meget vanskeligere at faa billeder af.

Høvdingen forklarede mig, hvorfor han vilde have «ónlang» og ikke tøivarer. For pengene vilde russerne give ham pladethe og tobak, som var gode sager for sojoten. Men hvis han kom med russiske beklædningssager til templet, da vilde han blive udskjældt af fyrsten (noionen), som ikke likte, at nogen sojot afveg fra fædrenes vaner.

Og disse vaner holdt de øiensynlig godt paa. Der var intetsomhelst hos disse rennomader, som tydede paa indvirkning fra civilisationen. De var i aller høieste grad selvhjulpne og oprindelige i sin levevis. Man skal i vore dage lede længe for at finde et folk paa saa primitivt stadium.

Mange af deres skikke er meget kuriøse. De har for eksempel for vane undertiden at klæde sig splitter nøgne om natten, selv om det er ganske kjøligt. En af *von Kostins* ledsagere, som overnattede i en gammel, rynket kones jurte, vaagnede midt paa natten og saa hende sidde nøgen ved ilden, vuggende kroppen fra den ene side til den anden og syngende en eiendommelig sang.

Idetheletaget likte de at synge, særlig de unge piger; men sangen kom ligesom dybt nede fra brystet og klang derfor underlig vildt og fremmedartet. De havde ogsaa et slags musikinstrument, en primitiv balalaika, som Odshja Todshja pleiede at spille paa udenfor sin jurte om aftenerne. Dens klang var lav, men eiendommelig og vakker.

Vi kjøbte hos Odshja Todshja en vakker 5 aars gammel renbuk for 18 rubel og hos en anden sojot — ved høvdingens formidling — en simle for 10 rubel. De var til zoologisk museum paa Tøien. Vi akkorderede nok endel, men det faldt os ikke saa særlig vanskeligt at faa renhandelen arran-

geret deroppe. Længer syd skal det være meget vanskeligere at faa kjøbt ren, og prisen skal være betydelig høiere.

Dette var den 31te juli. Vi bestemte os for at vende tilbage til hoveddepotet ved Ust Algiak dagen efter og tjorede renerne udenfor teltene. Det var allerede høstligt ved Tschernoretschka. Løvskogen var gulflækket og sletten udenfor os havde mange brune og visne planter at opvise. Myggen var allerede næsten forsvundet. Natten var saa kold, at det rimede, og *Gutschin* — som ikke havde sovepose — havde nok bare sovet saa som saa. Sojot-renerne skulde nu ikke hjælpe paa søvnen. De havde opdaget et eller andet salt — sandsynligvis urin — udenfor teltvæggen, og sparkede og grov halve natten igjennem for at spise i sig den salte jord. Imellem jagede de hverandre rundt teltet og traadte herunder paa de stramme snore, saa jeg troede, de skulde rive altsammen ned. Men væk vilde de ikke. Vi var ude gjentagne gange og jagede dem bort, men kort tid efter indfandt de sig paany.

Efter den kolde nat — de var forøvrigt noksaa kolde alle nætter ved Tschernoretschka — fulgte en glohed dag. Tidlig om morgenen kom en af russerne og meldte, at renbukken havde slidt sig og var borte. Saa maatte vi sende sojoterne ud for at lede efter den, og efter 2—3 timers forløb havde de synderen tilbage. Den fik saa en kløv af etnografiske sager paa ryggen, og hestene blev lastet med samme materiale. Ud paa formiddagen bar det saa nedover igjen. Sojoterne stod opstillet i en klump og saa os afgaarde. Saadanne dage havde de nok aldrig tidligere oplevet, og det varer sikkert længe, før de kommer igjen. Tschernoretschka-folkene faar meget rart at vise frem, naar de til vinteren møder sine stammefrænder ved Bei-kem.

Vi selv var ogsaa særdeles tilfreds med ekskursionen. Vi havde faaet en næsten komplet samling af de sager, som findes i den almindelige rensojots jurte. Tilbage stod kun schaman-udstyret, og det haabede vi at kunne faa senerehen i nærheden af templet, hvor schamanerne skulde være tal-

rigere. Dette haab gik ogsaa i opfyldelse. Foruden den etnografiske samling førte vi ogsaa med en mængde værdifulde fotografier og notater fra sojoterne. Vort materiale af etnografiske sager fra Tschernoretschka var saa udførligt, at vi senere ikke fandt mange nye ting at føie til. Ialfald ikke af saadanne sager, som er specifike for rensojoterne.

Vor kløvren var et herligt dyr, som vi alle efter kort bekjendtskab kom til at holde af. Den gik let og villigt efter og passede altid paa at holde samme afstand mellem sig og føreren, saa vi aldrig behøvede at stramme baandet for at faa den til at gaa pent. Den gjorde ikke en eneste gang forsøg paa at spille os saadanne puds som de, vi stadig var udsat for med hestene. Hvor hestene faldt igjennem i bløde myrhuller, bar renen ovenpaa, og hvor hestene maatte gaa omkring for nedfaldent tømmer, hoppede renen let og sirlig over. Selv de store horn forstod den paa en beundringsværdig maade at manøvrere frem gjennem den tætte underskog, saa de ikke slog an mod træerne. Den vidste præsis, hvor hornspidserne vilde komme, og ofte var de ikke mere end en tomme eller saa fra træstammerne paa begge sider. Var der altfor trangt, stoppede renen gjerne nølende op og saa sig om efter en aabnere passage paa siderne. Den var idethele et ideelt kløvdyr, og det var med oprigtig bedrøvelse, at vi maatte tage livet af den ved Ust Algiak. Det er et spørgsmaal, om ikke kløvren vilde egne sig vel saa godt som heste under lange sommerreiser f. ex. i Finmarken, hvor terrænet over store strækninger er saa blødt? Jeg har selv været med paa i det indre af Karasjok-distriktet at maatte lede time efter time, før det lod sig gjøre at finde en leirplads, hvor der var mad nok for hestene. Renlav var der derimod overalt. Renen vilde i disse egne være langt letvindtere og dertil billigere som transportdyr.

Det var rent uhyggelig varmt, da vi drog nedover mod dalen igjen, men renerne klarede sig udmerket. Det var blikstille, og solen oste i hovedet paa os. Da vi nærmede

os Sisti-kem, steg sorte skymasser op over horisonten og voksede raskt, og vi var neppe kommet under skoghyttens tag, før et vældigt regnveir brød løs. Det var, som om alle himmelens sluser aabnede sig, det lynte og tordnede i et væk. Renerne blev bundne i et gjærde udenfor huset og fik sig en ordentlig afkjøling, hvad de syntes at sætte pris paa. *Jensen* mødte os paa elvebakken med den gode efterretning, at han var helt frisk igjen og havde faaet sammen en del fugleskind. Han havde ogsaa under vort fravær haft besøg af sojoter og havde tusket til sig en del smaating.

Da regnet udpaa aftenen stilnede af et par timers tid, slog vi teltene op udenfor hytten. Det samme gjorde *von Kostin.* Det var tiltrods for regnveiret meget bedre at ligge i teltene end at slaas med myggen og væggelusen — som nu havde begyndt at melde sig — inde i den altfor varme stue. De gjenværende dage ved Ust Algiak hytte boede vi i teltene eller sov rettere sagt i dem.

Uveiret vedvarede de to—tre følgende dage. Lynet satte ild paa skogen nede ved Sisti-kem kun nogle faa kilometer fra os, men ilden blev atter slukket af regnet og fik ikke nogen større udbredelse. Disse dage gik med til præparering af de to rener, til etikettering og nedpakning af indsamlet materiale samt til en og anden smaatur i nærmeste omegn, naar regnveiret tillod det. Vi lod lindrøge en god del af renkjødet, saa meget som vi troede, at vi og Barbaas kunde klare, før det blev for gammelt. *Von Kostin* fik et laar, og resten blev solgt til værten for 1 rubel pr. pud, altsaa knapt 2 kroner for $16^1/_2$ kilo! $1^1/_2$ rubel pr. pud skulde være den almindelige pris i de egne. Tænk, om vi kunde faa kjødet saa billig i Kristiania.

Renhornene prøvede vi at konservere paa samme vis, som man pleier at gjøre med maral-horn, nemlig ved at koge dem i tynd, salt the. Men kronen af bukken var desværre saa stor, at vi ikke kunde faa gjort dette, som det burde gjøres, i den gryde, som stod til raadighed, og skindet raadnede derfor senere af. Selve hornsubstansen holdt sig

derimod, selv i de yderste spidser. Og simlehornene blev fortræffelig konserveret.

Efter hjemkomsten fra Tschernoretschka sendte jeg *Likandra* ud for at lede efter den jernkiste, som han kastede bort paa turen til fjeldet. Han skulde faa 5 rubel i belønning, hvis han fandt den, men i modsat fald kun 1.5 rubel. Han var borte en dag og kom saa tilbage med kisten i bedste stand. Den var endog helt tør og viste ikke spor af rustflækker, hvad vi havde grund til at vente, om den havde ligget udsat for regn. Likandra havde endog ved siden af søgningen haft tid til at skyde en ørn og et par andre større fugle. *Von Kostins* følgesvende var ikke i tvil om, at kisten var forsvundet med beregning og havde ligget under en eller anden sten i mellemtiden. Folkene paa Ust Algiak havde nemlig daarligt ord paa sig, og det skulde ikke være for intet, at de havde søgt over grænsen og slaaet sig ned blandt vilddyrene i taigáen. Man fortalte os, at det var almindeligt i Sibirien at føre penge i saadanne smaa jernkister, og mente, at vor fører maatte være blevet meget skuffet, da han saa, hvor let vi tog tabet, og fik høre, hvad der var i kisten. Det kan godt være, at disse bra folk havde ret; men vi var nu ihvertfald fornøiet over at faa kisten igjen for 5 rubel.

At folkene paa Ust Algiak ikke var førsteklasses, havde vi nok allerede bemerket. De havde sørget for at faa en masse brændevin fra Sibirien — sandsynligvis for at narre sojoterne saa meget lettere — og husfaderen sad omtrent hver dag fuld og lallede paa staburstrappen. Han havde lovet at faa istand vor tømmerflaade for længe siden, men det gik flere dage efter hjemkomsten fra Tschernoretschka, før han — efter stadige og kraftige paatryk fra os — indfriede sit løfte.

Likandra var den personificerede dumhed. Han havde en ganske kjæk ung kone fra Karatus, som han fornøiede sig med at slænge over til den ene eller den anden af os med den bemerkning, at han ikke var saa nøie paa «kjær-

ring-skramlet». Vi kunde ligesaa gjerne tage hende med os. Samtidig roste han sig i hendes paahør af, hvor mange sojotpiger han havde haft nærmere forbindelse med; det var efter hans sigende ikke saa faa snes! Konen var da aabenbart heller ikke videre begeistret for ham og betroede os, at hendes mand var en stor tosk.

Vi havde i disse dage paany flere gange besøg af sojoter fra Sisti-kems kilder og byttede til os et og andet af interesse. Blandt andet fik vi fat paa et prægtig fiskegarn af hestetagl. Hvilket vældigt arbeide maa det ikke koste at faa istand et sligt garn? Alle tykkere snore flettes ogsaa omhyggelig sammen af det samme materiale. Naar undtages skindremmene saa jeg aldrig andet taugverk hos sojoterne, og de kjender heller ikke noget andet. Remmer, reb, grimer etc. — alt laves af hestetagl.

Von Kostin var ivrig jæger, og han likte ikke, at regnveiret holdt ham saa meget inde. Lidt fik han dog — takket være egnens vildtrigdom — skudt alligevel. En dag skjød han f. ex. fra husvæggen af et raadyr, som svømmede over elven. Han var ligesom alle russere særdeles begeistret over vor Krag-Jørgensens karabin, som han absolut vilde kjøbe. Han vilde faa guvernørens tilladelse til dette, naar vi kom tilbage til Sibirien. Men krigen satte en stopper for denne plan, — vi traf ikke vor elskværdige reisefælle igjen under den hurtige hjemreise gjennem Minussinsk-distriktet.

Russernes respekt for riflede magasingeværer er let forstaaelig. De er nemlig — bortseet fra den høie pris — kun tilgjængelige for de høieste embedsmænd og andre faa udvalgte. Den almindelige mand har ikke lov at eie et saadant gevær. De samme regler gjælder ogsaa for Browningpistoler. Derfor vakte vore vaaben en let synlig respekt overalt, og vi har sandsynligvis dem at takke for, at vi fik reise saa uantastet, som tilfældet blev, gjennem mange langtfra sikre strøg.

Von Kostin vilde have os med paa en flere dages jagtudflugt til elven *Si-kem,* som falder ud i Sisti-kem ca. 25

:m. nedenfor Ust Algiak skoghytte. Der skulde efter de ndfødtes opgifter være en mængde vildt, specielt ænder.)enne tur maatte vi imidlertid renonsere paa, da den sandynligvis væsentlig vilde give udbytte for den zoologiske amling og mindre for alle de andre formaal, vi maatte ølge. Da veiret heller ikke saa ud til at ville bedre sig, estemte forstmesteren sig for at vende tilbage til Sibirien.)en 4de august tog vi afsked fra ham og hans folk, takkede or behageligt samvær og saa dem forsvinde i regndisen mod ıord. Selv gjorde vi os klare til at fortsætte den modsatte 'ei, mod eventyrlandet ved Jeniseis kilder.

XV. Paa tømmerflaade nedover Sisti-kem.

'orsøg paa optrækkeri. — Paa egen haand nedover elven. — Vor flaade. – Barbaas's gjenvordigheder. — Interessant reisemaade. — En ufrivillig ıykkert. — En vakker aften. — Skobjeew forudsiger verdenskrigen. — Paa devon-omraade igjen. — Rigere dyreliv. — Sort jord, solbær og ribs. — Mange elveløb og andre besværligheder. — Ankomst til Ust Sisti-kem.

De sidste dages regn gjorde godt! Elven var før regn'eiret saa liden, at det ansaaes for næsten ugjørligt at ɩomme frem med en saavidt stor flaade, som vi vilde beıøve. Vi var jo 5 mand med mindst 50 pud bagage. Men 'egnet bragte den til at stige ca. 30 cm., hvilket havde neget at sige.

Om aftenen den 4de august var flaaden endelig efter nange purringer færdig, og tidlig næste morgen skulde vi iltræde reisen videre sydover. Vi glædede os til endelig at ɩunne fortsætte mod ny natur og nye arbeidsfelter. Folkene ɔaa Ust Algiak havde talt meget om vanskelighederne ved 'laadefarten nedover Sisti-kem. Naar vi havde elvelods med, ikulde vi kunne naa Ust Sisti-kem — hvor Sisti-kem falder ɪd i Bei-kem — paa 3 dage. Men uden lods vilde vi slet kke kunne komme frem. Vi vilde sidde paa grund tyve ;ange for hver verst. Mange steder delte elven sig op i flere

løb, som var meget vanskelige at manøvrere gjennem. Da vi var ukjendt, maatte vi før eller siden tage ned i et galt løb og blive siddende fast der. At trække flaaden op mod strømmen igjen for at finde det rette løb, vilde være ganske ugjørligt. Dette hørtes jo slemt ud, og vi tænkte derfor fra først af at faa en saadan lods. Men saa viste det sig, at folkene paa gaarden var blevet enige om at forlange en aldeles uforskammet pris for dette. Likandra vilde ikke gaa for det dobbelte af sin tidligere dagsbetaling og faderen forlangte endda mere. Jeg fik da mine tvil om, hvorvidt veien virkelig var saa slem, hvorvidt de ikke havde overdrevet for sikrere at kunne trække os op, og bestemte mig for at tage den risiko at seile paa egen haand. Russerne saa meget forbausende og skuffede ud, da de fik høre denne bestemmelse. Det havde de aabenbart ikke ventet.

Klokken 9 om morgenen kastede vi landtaugene løs og drev afsted, fornøiet over at blive kvit naboskabet ved Ust Algiak og atter at kunne være helt ud vore egne herrer, uafhængige af leiet skyds.

Det var en straalende vakker solskinsdag. Det glitrede i trær og buske af den masse regn, som var faldt i de sidste dage, og en fin aromatisk duft bredte sig over det nyvaskede landskab.

Den første kilometer forløb, uden at vi sad fast paa en eneste sten, og længere ned gik det ogsaa meget bedre, end vi efter Ust Algiak-folkenes udsagn havde grund til at frygte for. Vi streifede nok en og anden sten, men det var ikke saa farligt. Flaaden var bygget efter samme model som tidligere beskrevet fra Abakanfloden, og vi havde med de to aarer ganske god kontrol over den. Værst var det i svingene, hvor man ikke kunde se langt nok foran sig. For det tog nogen tid at manøvrere den tunge farkost fra den ene side af elven til den anden.

Bagagen laa paa en platform i midten af flaaden, ca. 30 cm. over den øvrige del. Nederst stod de tætte kister og andre sager, som det var mindre farligt med, om der skulde

Fritz Jensen med vor simle ved Ust Algiak skoghytte (s. 172)
(Dyret er to aar gammelt)

De indfødte rider frem gjennem skogen

Flaadefarten netop begyndt (s. 176)

Smaaskog af ceder, gran og bjerk (s. 176)

For grundt alle steder (s. 178)

Iland for at supplere fuglesamlingen (s. 183)
(Forrest staar Anders med en dræbt trane i haanden)

Vi fraadser i ribsbær (s. 185)

komme en skvæt paa dem; ovenpaa laa saa brødsække, skind, renhorn med meget mere og over alt presenninger med yderplag, som vi i varmen kastede af for at kunne manøvrere friere.

Anders og jeg, som ansaa os for mest vant til elvefart, tog aarerne. Anders fik den forreste og jeg den bagerste. De andre reiste paa 1ste plads, d. v. s. de sad i række paa en tværbjelke bagerst paa flaaden og hang med barbenene ned i vandet.

For barbenet maatte vi være de dage, denne seillads stod paa. Flaaden viste sig nemlig allerede i begyndelsen at være vel liden; der skyllede vand over stokkene nu og da, og den maatte være ganske vel afbalanceret for ikke at synke ned paa den ene side. Vi maatte derfor holde vore bestemte pladse. Blev der en mand for meget paa en side, begyndte flaaden straks at sænke sig, saa vi risikerede at faa vand op paa platformen. Dertil kom, at den var lavet af tørre stokke, hvoraf flere nok var delvis raadne eller hule i midten. Disse stokke trak vand meget hurtigere end vi havde tænkt os, saa flaaden stadig sank lavere ned. Første dag gik det endda saa nogenlunde an, men senerehen blev det saa slemt, at vi maatte iland og føie nye stokke til for at holde os oven vande til Bei-kem.

Dette gik aller værst ud over Barbaas. Til at begynde med tog vi ham paa flaaden, hvor han forøvrigt syntes at finde det mindre tiltalende, som han vassede om i vandet og nu og da traadte benene ned mellem stokkene. Han forsøgte imellem at indtage sin yndlingsstilling — at strække sig dovent paa siden — men reiste sig altid straks igjen med et misfornøiet blik.

Men snart blev det værre. Vi saa os nødt til at lempe ham overbord og lade ham finde veien efter os langs bredden. Dette var i og for sig ikke alle steder saa let, og Barbaas, som var en meget tro, men ikke netop begavet vogter, gjorde det meget besværligere, end det behøvede at være. Straks strømmen førte os over til den anden bred

eller endog kun længere ud fra land, jumpede Barbaas ud og svømmede over elven. Saadan holdt han det gaaende hele veien med stadige krydsninger frem og tilbage over elven. Undertiden var han saa misfornøiet over dette, at han skreg høit. Især var dette tilfældet, naar han var kommet ud paa en ø og fra dens nedre spids saa flaaden drage videre. Imellem svømmede han ud til os og vilde op, men vi maatte desværre afvise ham. Heldigvis fik han hvile sig ud imellem, naar vi standsede op, eller elven løb stille uden forgreninger.

Vi forsøgte efter sibirisk skik at lave os et ildsted og koge middagsmad bagpaa flaaden, men maatte snart opgive denne tanke. Hver gang *Gutschin* havde faaet det til at brænde, kom vi ud i et eller andet stryg med bølger saavidt store, at de slog ind over flaaden og slukkede ilden.

Under den lange elvereise kom vi naturligvis mangfoldige gange paa grund, men grunden var næsten overalt dækket af enslags alger, som gjorde den saa sleip, at vi med vor fart og tyngde som oftest bare hug i og gled over paa dybere vand. Et gode var det ogsaa, at vi sjelden sad fast med hele flaaden paa en gang. Det var som regel bagenden — der stak dybest — som først tog i. Men til sine tider blev vi siddende godt fast. Da maatte vi ud i elven og stage eller trække flaaden af igjen. Dette gik saavidt ofte paa, at vi neppe havde fundet det lønnende at trække støvlerne paa mellem hver gang, selv om der havde været tørt paa flaaden. Enkelte steder havde vi noksaa meget besvær.

Jeg husker f. ex. et sted, hvor elven var meget bred og grund, og hvor vi sad fast i halvanden time, før det lykkedes os at faa flaaden af igjen og finde en brugbar passage videre.

Et andet sted delte elven sig i to arme, en bredere og en ganske smal arm tilhøire. Det var kun en ganske liden ø, som skilte disse grene fra hverandre, og strømmen var sterk paa dette sted. Vi drev langs øen ned i den bredere arm, men blev saa siddende fast og merkede, at der var for grundt. Saa halede vi flaaden med stor anstrengelse 30—

40 meter tilbage op til øvre pynt af øen for at faa den ned i det andet løb. Men deroppe var strømmen saa sterk, at den tog magten fra os. Vi fik nok flaaden den vei, vi vilde; men den blev svinget rundt og revet afsted af strømmen saa hurtig, at bare *Anders* og *Gutschin* fik tid til at hoppe op. Saa drev den med voldsom fart et halvhundrede meter nedover til en dyb kulp, hvor den tørnede saa haardt mod jordbakken, at bagerste aare borede sig en hel meter ind og blev siddende fast, saa fast, at den senere maatte kuttes af for at frigjøres. Idetsamme blev *Gutschin* slaaet overbord. Jeg saa ham gjøre en saltemortale bagover og forsvinde i kulpen. «Kan han svømme?» raabte *Anders* forskrækket. Heldigvis kunde han det. Straks efter kom et par stive, forskrækkede øine tilsyne over vandfladen. Vi fiskede ham op og kunde ikke lade være at le, saa bedrøvelig saa han ud. *Gutschin* afleverede nogle af de kraftsatser, som det russiske sprog er saa rigt paa; men da han havde faaet rystet sig lidt, tog ogsaa han det fra den humoristiske side. En kilometer længere nede gjorde vi op baal og tørkede ham, og dermed var alt all right igjen. Det værste ved episoden var, at vi mistede en af vore to økser; den ligger nu paa Sisti-kems bund.

Værst var de første 25 kilometer, før vi naaede *Si-kem*. Nedenfor dette tilløb blev elven næsten dobbelt saa stor og fremkomsten lettere, skjønt vi ogsaa nedenfor havde meget besvær paa steder, hvor elven delte sig op i mange løb.

Fuglelivet var ved den øvre del af Sisti-kem ligesom oppe i høifjeldet fattigt. Vi saa kun faa arter langs denne del af elven, og det var for det meste vandfugle. *Hvinanden* (Clangula glaucion) var overraskende talrig, og vi skjød mange eksemplarer af den. Dernæst saa vi mange *fiskænder* (Mergus serrator). De havde ved denne tid noksaa store unger, som sprang nedover elven foran os for ved første gunstige sted at lade flaaden passere forbi. Saa var der en hvid kinesisk and, nogle strandsniper og enkelte sjeldnere forekommende arter.

Den første dag naaede vi et stykke nedenfor Si-kem, hvor vi standsede op for natten ved bredden af en stille evje. Flaaden blev halet ind til bredden og fortøiet med to taug, et foran og et bag. Da vi var færdig med theen, steg maanen op og kastede sit blege skjær over det vilde landskab. Jeg vil længe erindre denne aften som en af de vakreste paa turen. Taigáen stod mørk og imponerende rundt os. Det suste hemmelighedsfuldt i de høie trækroner. Et raadyr hostede nede ved elven og fik et par ugleskrig til svar. I maaneskinnet saa Sisti-kem ud som et sølvbaand, som snoede sig sydover gjennem den ukjendte og urørte urskog med udoverhængende tafsede cederkroner paa begge sider. Fra træerne paa bredden kastedes lange skygger udover den klare elv. Aftenen havde noget af eventyrets stemning over sig. Der sad vi i hjertet af taigáen, ved den mongolske elv, som skulde bære os paa sin usikre og lunefulde ryg mod vore ønskers maal, til det indre af sojoternes hemmelighedsfulde land, hvor lokkende opgaver ventede os. Hvordan vilde elven og seilladsen arte sig længere nede? Og hvordan skulde vor videre færd arte sig blandt de fremmede indfødte og tilbage nedover floden til Sibirien? Det var altsammen i det usikre. Men netop dette gjorde reisen saa meget mere interessant.

Den næste dag ved middagstid kom vi til det første beboede sted nedenfor Ust Algiak. Det var *Tschebertash*, som ligger 50 verst længere nede ved elven. I et lidet hus der boede en mand ved navn *Ilja Selievjortewitsch Skobjeew*, som man havde anbefalet os at opsøge, da han var en af de kolonister, som kunde fortælle mest om sojoterne. Han havde tidligere drevet handel med de indfødte ved Bei-kem, men var uheldig i sine spekulationer og havde saa slaaet sig ned i urskogen ved Sisti-kem med sin familie.

Vi havde et lidet nappetag at klare, lige før vi kom frem til hans hus. Elven delte sig i to arme, den ene meget bred og for grund for os, den anden meget smal og skummende

strid. Vi tog ned i det smale løb og gled med kvik fart nedigjennem med berghammere og stene mangen gang saa nær, at de næsten streifede i flaaden; men vi gik klar dem alle og naaede uden forsinkninger det sted, hvor elvegrenene atter mødtes. Den gang var vi næsten forbauset over vor egen manøvrering.

Det var et underligt følge, som den dag troppede op ved *Skobjeews* hus. Skidne, barbenede og fæle var vi, ikke stort bedre end egnens indfødte vildmænd. Men vi blev alligevel modtaget med udsøgt elskværdighed. Vi fandt i *Skobjeew* en dannet og sympatisk mand, freidig og ligefrem som man bliver efter mange aars ophold i taigáen med den stadige strid for tilværelsen. Han var aabenbart fornøiet over den sjeldne afveksling i ensomheden og bød os paa the, hvilket imidlertid blev til et helt selskab med flere retter, kognac, rognebærbrændevin etc. Vi var heller ikke oplagt til at spare paa retterne efter den lange tørn med flaaden i det varme sommerveir. *Gutschin* slog som vanlig rekorden, — denne gang med 8 glas the! Vi andre var forøvrig ikke saa langt efter.

Hr. *Skobjeew* kunde fortælle os mange interessante ting baade med hensyn til sojoterne og til vor reiserute. Men han trodde, det vilde falde os særdeles vanskelig at faa nogen schamandragt. Han havde selv tidligere haft i opdrag at skaffe en for Petersburgmuseet, og det tog 5 aar, før han endelig fik fat paa den. Det gik til paa den maade, at han tog den fra en død schaman. De døde faar nemlig sine klæder og nogle andre nødvendighedsgjenstande med sig, naar de lægges ud i skogen.

Vi kom ogsaa ind paa politiken, og vor vært lagde her et meget skarpt blik for dagen. Han var panslavist. «Enhver uret mod de slaviske balkanstater,» sagde han, «brænder det russiske folk i hjertet, skjønt det ikke mærkes saa meget paa overfladen. Der maa komme et opgjør mellem Østerrige og Rusland af den grund, og jeg spaar, at det vil

komme snarere end man tror, om ikke Østerrige-Ungarn ændrer sin politik.» Nogle dage senere kom meddelelsen om krigen!

Vi havde meget at spørge om, og det blev langt ud paa eftermiddagen, før vi endelig tog afsked fra vore elskværdige værtsfolk. Ved mørkets frembrud slog vi leir paa et aabent, fladt elvenes ikke saa mange kilometer nedenfor.

Ved *Tschebertash* forandrede naturen sig i ganske stor udstrækning. Den «sorte taigá» traadte mere tilbage, elvebredderne blev fladere og aabnere, og der viste sig langs elven høie lysegrønne lerketrær, som stadig tiltog i antal sydover. Paa de aabne nes stod de spredt og naaede forbausende dimensioner. Mange af dem var en meter tykke ved roden og saa høie, at det som oftest blev bom, naar vi skulde skyde ned fugl fra toppen af dem. Jordbunden var fed og vegetationen frodig med flere nye, sydligere arter. Vi passerede ud af det sajanske eruptivomraade og kom atter ind paa den rødbrune devonskifer. Sandsynligvis spillede ogsaa det en rolle for egnens frodighed.

Vi mærkede ogsaa, at faunaen blev meget rigere, eftersom vi nærmede os Bei-kems dal. Raadyr havde vi seet hele veien; men særlig *fuglelivet* blev nedenfor Tschebertash paatagelig rigere. Det var specielt en forbausende mængde *rovfugl,* delvis af sjeldne og for os meget ønskværdige arter. Jeg har aldrig før seet saa meget rovfugl, som vi traf der. De holdt sig særlig paa de aabne nes, hvor de fløi om mellem de store lerketrær. I toppen af dem følte de sig trygge, selv om vi kom helt under træet. Vi standsede op paa flere særlig gode lokaliteter og gjorde en pen fangst paa veien.

Et sted kom et helt kuld af den sibiriske *hubro* flyvende fra de nærmeste trær ud over flaaden. En af dem maatte i elven, før de fik tid at forsvinde. Saa var der en masse *traner* og *sort stork.* De sad gjerne parvis eller i smaaflokke i fjæren langs elven og lettede som regel, før vi naaede paa hold. Traneskrigene hørte vi allevegne, og de bidrog ikke

lidet til at give landet et vildt præg. Et sted hørte vi uafbrudte, skingrende traneskrig inde paa bredden lige i nærheden af os, men kunde intet se, da elvebakken var saa høi. Saa lagde vi flaaden stille ind, og Anders krøb op til bakkekanten med geværet færdigt. I det samme lettede to vældige traner fra en aaben plads kun 50—60 meter borte. Det smaldt, og den ene jumpede i bakken. Det var et rent pragteksmplar. Ogsaa smaafuglene blev meget talrigere langs elvens nedre løb, vi hørte dem kvidre og synge overalt i krattet ved bredden, medens det længere oppe var taust.

Naturens rigdom var flere steder rent overvældende. Vi fandt vældige masser af hæg, ribs og solbær langs elven, og mange steder saa landet ud som en eneste have ind gjennem skogen, saa langt vi kunde se. Der var to slags solbær, en sort og en rød; men begge syntes de ligesom ribsen at befinde sig overmaade vel i omgivelserne, for de stod m. h. t. kvalitet efter vor opfatning ikke tilbage for, hvad vi finder i dyrkede haver herhjemme. De samme bær var ogsaa overordentlig udbredt langs Bei-kem. Det er umaadelige masser af dem, som staar der og raadner væk fra aar til aar. Den, som vilde lave bærvin eller syltetøi, vilde ihvertfald der faa et billigt raamateriale. Nogen indflydelse paa bærmængden har det vel ogsaa, at der i disse egne er saa lidet af trost og andre bærspisende fugle. Skoghønsene spiser rigtignok bær, men det forslaar intet i den mængde, som der findes. Vi tog en aarhanekylling, som var proppet af ribsbær og intet andet.

Terrænet fra Si-kem til nogle kilometer nedenfor Tschebertash var brydsomt ved de mange løb, som elven stadig væk delte sig op i. Vi maatte der se os vel for efter de bedste passager, og endda var det mangen gang kun saavidt, at vi slap igjennem. Hovedsagen var naturligvis at finde mest mulig vand, saa vi ikke blev siddende fast. Men i de trange løb maatte vi ogsaa passe os for træerne, som paa sine steder laa saa langt udover, at de næsten stængte hele passagen. Det gjaldt da at manøvrere forbi toppene paa en

saadan maade, at de ikke feiede bagagen ned af platformen for os. Vi oplevede herunder mange spændende situationer.

Paa reisens tredie dag forandrede elvens karakter sig lidt. Forgreningerne blev færre, og strømmen mange steder ganske stille. Vi kunde sidde flere hundrede meter ganske i ro for saa atter at tage en travlere tørn ned gjennem et friskt stryg, hvor farten steg til det mangedobbelte. Vi satte mest pris paa strygene. Det var velkomne afvekslinger, som bragte os hurtigere frem mod maalet.

Sisti-kem-dalen var i hele sin længde et kuperet skogland med høie aaser paa begge sider, men uden synligt snaufjeld. I dens øvre del var som sagt skog af ceder, ædelgran og gran, medens lærken længere ned blev overveiende. Lærkeskogen var gjennemgaaende tyndere og renere end taigáen længere op. Da vi et par mil ovenfor Ust Sisti-kem kom ind paa devon-omraadet, blev den næsten eneraadende og var over store strøg ganske ublandet.

Vi traf enkelte sojoter paa veien. Nogle af dem kom ridende i samlet følge opover langs elven, men da de saa os, vendte de om og galopperede tilbage, — tilsyneladende meget forskrækkede.

Den 3die dag — 7de august — naaede vi til Ust Sisti-kem. De sidste 8 kilometer var næsten de brydsomste paa hele turen, ihvertfald var det de mest risikable. Elven blev der flere steder indsnevret af bratte skrænter og løb i stadige stryg med saa knappe sving, at det paa sine steder var vanskeligt nok paa forhaand at vide, hvordan vi skulde styre. Vi kom flere steder op i hvirvler, som slog vand indover flaaden. Paa grund af den daarlige bæreevne havde den ogsaa let for at kante paa sig, hvilket ikke gjorde situationen sikrere. Barbaas satte efter os ud i dette uføre med den følge, at den holdt paa at blive borte for os. Vi selv skurede ofte bort i den udoverhængende skog paa bredderne.

Et sted blev vi siddende fast under noksaa brydsomme

Trær over Elveløbet (s. 183)

Paa grund i en slem sving (s. 185)

Lerkeskog ved Ust Sisti-kem (s. 188)

Fra kjoreturen med Lobanow (s. 196)

Møde hos «pisaren» for at drøfte verdenskrigen (s. 192)
***De tre siddende er fra venstre «Uradniken»**, Goltschinski og Skobjeew*

Efter mødet. Rolig stemning (s. 192)

Udsigt over Bei-kem ved Petrows boplads

Stepan Semenowitsch Petrow med sin kone (s. 198)

omstændigheder. Det var i en skarp sving, hvor vi ikke kunde se os for. Strømmen var sterk, og vi drev med stor fart op mod en stamme, som havde rodet sig fast i en grusbanke midt i elven. Der blev vi staaende fast. Grunden var ujevn. Den første af os, som jumpede ud af flaaden, kom ned i et hul med vandet helt op paa livet. Efter et ihærdigt arbeide fik vi tilslut bakset os af igjen. *Jensen* tog ubemærket et fotografi, som blev meget naturtro.

Skobjeew havde sagt os, at der et par kilometer ovenfor Ust Sisti-kem skulde være et brydsomt stryg, hvor elven delte sig i to arme, og hvor vi hele tiden maatte holde længst mulig tilhøire, ind mod et fremskydende fjeld. Det var ogsaa et slemt sted. Elven var skummende strid, og der laa trær her og der paa banker midt i strømmen. Men vi slap pent fra altsammen uden andet uheld, end at vi løb paa grund en gang. Det spillede jo ikke stor rolle. Vi var vaade før, og en gang mere eller mindre ud i elven kom det jo ikke saa nøie an paa.

Det var allerede ganske mørkt, da vi lagde tilland i en stille elveos ved Ust Sisti-kem og slog op teltene paa bakken. Det smagte godt at komme tilro efter den temmelig strabadsiøse dag; ikke mindst satte Barbaas pris paa det, — han hoppede op over os i vild henrykkelse over endelig at have os paa landjorden igjen og slippe at springe videre. Vi havde brugt tre dage underveis — iberegnet de mange ophold — og var meget tilfreds med præstationen. Det var jo kortere tid, end man ved Ust Algiak havde sagt, vi vilde trænge, naar vi tog elvelods med. Dette gode udfald bidrog ikke lidet til, at vi senere bestemte os for at prøve selve Jenisei paa egen haand.

XVI. I Ust Sisti-kem. Budskab om verdenskrigen.

Russiske kolonister. — Væggelusen jager folket ud. — Underlige forhold. — Røverhistorier om os. — Lerkeskog. — Uveir og regn. — Deputationer fra fyrsten og schamanen. — Budskabet om krigen. — Møde hos „pisaren". — Graad, brændevin og krigssange.

Ved Ust Sisti-kem bor der tre russiske kolonister. Længere oppe i Bei-kems dalføre findes der i alt fem af dem. En bor ved elven Kamsara, to ved Tara-kem og to ved Bei-kem, omtrent 7 km. ovenfor det lamaitiske tempel, som sojoterne har anlagt der. Men de har hidtil ikke formaaet at øve den mindste indflydelse paa sine vilde naboer. Dette er ikke underligt, naar man betænker, at alene ren-sojoternes territorium er mindst saa stort som Schweitz. Længere nede ved Bei-kem, paa vestgrænsen af ren-nomadernes land, bor ogsaa 3—4 russiske pionerer i primitive hytter. Tre andre kolonister skal være jaget ud igjen af de indfødte.

Vi standsede hos en mand ved navn *Kolinin,* som boede i en liden hytte nærmest Sisti-kem, ca. en kilometer ovenfor elvens udløb i Bei-kem. Bagagen blev baaret ind i hans «ambar», men selv vedblev vi at bo i teltene. Dette havde sine gode grunde. Hytten var nemlig saa fuld af væggelus, at familien selv maatte sove i staburet. Jeg har aldrig før seet noget lignende. Det var formelig, som om hele væggen var levende og bevægede sig, saa tæt sad utyskerne.

Kolinins hus laa ved en aaben slette. Længere inde paa sletten boede hans to naboer, en mand ved navn *Goltschin* og en tredie hvidskjægget herre, hvis navn jeg har glemt. Langs skogen i kanten af sletten saaes flere sojot-jurter.

Det var et underligt lidet samfund, vi kom til. Russerne styrede sig selv, omtrent som de var vant til fra Sibirien, ogsaa her i udlændigheden. De havde valgt sin «uradnik» (politimand) og sin «pisár» eller skriver. Den sidste var *Goltschin;* formodentlig var han den eneste af stedets beboere, som kunde skrive. Vi blev ikke lidet forbausede, da

hr. Goltschin straks efter vor ankomst sendte bud og bad om at faa se vore pass. Det havde vi ikke ventet i disse omgivelser, og da budet ikke tiltalte os, saadan som vi fandt passende, undlod vi at efterkomme anmodningen. Senere traf vi sammen med hr. Goltschin, som viste sig at være et prægtigt menneske. Han havde mistanke om, at budet ikke havde udført sit erinde rigtig bra, og bad os undskylde det. Nu fik han se vore pass og rekommendationspapirer, og vi blev gode venner. Han erkjendte, at han ikke havde nogen ret til at fordre vore papirer og forklarede grunden til, at han havde ønsket at se dem. Der havde nemlig spredt sig det rygte fra Ust Algiak, at et selskab af amerikanere var kommet over grænsen fra Sibirien, og at de mangle pasport. Forstmesteren over Amyltaigaen havde saa sammen med flere mand sat efter dem, men kunde intet udrette mod de fremmede, som var vel rustede og allerede havde passeret grænsen. Han maatte derfor vende tilbage til Sibirien.

Den samme rygtesmed havde ogsaa fortalt, at amerikanerne havde været ved Tschernoretschka, terroriseret de indfødte der, jaget pigerne tilskogs og taget med sig de gjenstande, de havde brug for! Nu forstod vi grunden til den skræk, endel sojoter havde lagt for dagen ved synet af os. Heldigvis kom der straks efter vor ankomst en indfødt fra øvre Sisti-kem og berettede, at vi var gode mennesker, som havde betalt godt for alt det, vi havde faaet, og at alt det andre var opspind. Dermed var den historie over.

Det var kuriøse forhold, som raadede oppe ved Bei-kem. Samtidig som russerne styrede sig selv og afkrævede os pass, laa de i underhandling med de indfødte om tilladelse til at fiske i elven. Dette havde nemlig ikke alle af dem lov til. Og de fortalte os, at de maatte holde sig godt tilvens med de indfødte, da de ellers risikerede at blive jaget ud igjen. De fulgte russiske love i den udstrækning, som de fandt det fordelagtigt, men ikke længere. Saaledes vilde de ikke respektere den nylig for hele det russiske rige gjen-

nemførte fredning af sobelen. Vi blev idethele aldrig klar over, hvem der egentlig var herrer i landet. Men det var let nok at skjønne, hvem der med tiden vil blive det.

Vi standsede op ved Ust Sisti-kem en uges tid og drev paa med forskjellige studier og indsamlinger i omegnen. Det var en i flere henseender meget interessant lokalitet. Særlig var der en forbausende mængde rovfugl, hvoriblandt flere sjeldne arter. Vi fik en meget vakker samling derfra.

Printz drev ved siden af botaniseringen paa med at studere *lerkeskogen*. Den var deromkring storvokset og meget ren. Opover langs Bei-kem blev den ganske eneraadende, her og der afbrudt af partier med aabne, steppelignende landskaber. Klimatet var nede ved Bei-kem meget tørrere end længere nord. Det saa vi med engang paa de mange græshopper og steppeplanter, som vi mødte der. Og lerken vil aabenbart have det tørrere end de andre skogdannende sibiriske bartræer. Den trives ogsaa godt i strøg med sterk sommervarme, men dette kan ikke være nogen absolut betingelse, da den skal blive stor og pen helt nord i Jakutsk-distriktet, hvor sommervarmen — omend ganske betragtelig — dog er meget lavere end ved Bei-kem. Den skal ved Lena gaa betydelig længere mod nord end de andre bartræer.

Jeg besøgte flere gange sojoterne ved Ust Sisti-kem og studerede meget nøie igjennem deres sager, men fandt meget lidet nyt udover det, vi havde fra Tschernoretschka. Den eneste nævneværdige forskjel var den, at jurtens dække var af granbark istedenfor af næver. Ellers saa baade jurten og indboet fuldstændig ud som blandt ren-nomaderne ved øvre Sisti-kem. Det var rent forbausende, hvor lidet de havde fra sine nære naboer russerne; men saa havde jo ognaa noionen forbudt enhver udskeielse fra fædrenes vaner. Disse sojoter havde ikke rener, men drev med kjør, gjeder og sauer, hvad der er almindeligt blandt de indfødte ved Bei-kem. Gjederne var af en fremmedartet type.

Paa sydsiden af Bei-kem, ca. 3 kilometer borte, boede

egnens schaman. Vi sendte bud til ham, fortalte at *Gutscin* var blevet syg og bad om hans hjælp. Paa dette svarede troldmanden, at vi maatte indfinde os nogle dage senere i hans jurte, da folkets love forbød ham at trække schamantrommen tværs over den hellige flod (Bei-kem). Baade denne og senere schamaner tvilede aabenbart ikke et øieblik paa, at vi var i god tro, naar vi henvendte os til dem. De faa indflyttede russere er jo i og for sig ikke saa lidet overtroiske selv, — et par af dem udtalte for mig tvil om, hvorvidt ikke schamanerne havde ret, hvorvidt de ikke besad overnaturlig magt, — og om de tviler, beholder de nok helst dette for sig selv for ikke at støde de indfødte. Disse synes derfor at gaa ud fra, at alle mennesker tror paa schamanerne.

Dagen efter vor ankomst til Ust Sisti-kem brød der løs et forfærdeligt regnveir med øredøvende torden og lyn saa tæt, at det var rent uhyggeligt at se paa. Vi var ude paa en ekskursion og kom gjennemvaade hjem igjen. Dette regnveir vedvarede med korte mellemrum hele tre dage, hvilket er en sjeldenhed paa de kanter. Vi nyttede opholdene til kortere turer for at supplere samlingen saa godt det lod sig gjøre. *Gutschin* fik tiden fri til jagt og var meget ivrig i tjenesten. En aften skjød han en and, som han hentede i land ved at svømme langt ud i Bei-kem. Lidt senere fyrede han paa en ulv med rypehagl og var utrøstelig, da udyret bare loppede sig og svømmede over til en ø i floden. Men senere fik han opreisning ved at skyde en sort stork i flugten paa næsten 100 meters hold. Det var et meget godt skud, og jeg vilde ikke mistrøste ham ved at sige, at det var bare slump. Dette var nemlig en berettiget tro efter de mange bommer, han ellers pleiede at præstere. De fleste større fugle skaffede nok ellers *Anders* tilveie. Jeg selv maatte jo ofre megen tid paa etnografiske spørgsmaal, dagbøger, etikettering m. m.

Regnveiret vedvarede altsaa i tre dage. Den tredie dag fik vi et uventet besøg. Det var en deputation paa tre

ryttere, som kom fra fyrsten med befaling om, at vi øieblikkelig maatte slutte at tage planter op af jorden, da dette var aarsagen til regnet. At stikke en kniv i jorden var i og for sig synd, men nu havde tilmed en sojot et par dage i forveien seet *Printz* tage op et par hellige planter, og det var derfor ikke vanskeligt at forstaa grunden til gudernes vrede. (*Printz* var ganske rigtig blevet iagttaget af en sojot, som havde fjernet sig fra stedet med alle tegn paa skræk i sit ansigt). Nu maatte vi holde op med dette i det mindste 8 dage, saa sojoterne fik ind sit hø, senere skulde det afgjøres, om vi fik fortsætte. Fyrsten befalede derhos, at vi skulde indfinde os hos ham med vort herbarium, saa han fik se, hvor vidt vi var gaaet i vore gudsforgaaelser.

Vi kunde ikke lade være at smile; men det blev meget unaadig optaget. De tre udsendinger sendte os strenge, bebreidende blikke, gjentog at dette var noionens ugjenkaldelige befaling, vendte hestene og galopperede tilbage den vei, de var kommen.

Et par timer senere kom der endnu en deputation, denne gang fra stedets anseede schaman, som meldte, at hvis vi ikke straks lod solen skinne igjen, saa vilde han ikke hjælpe Gutschin af med den onde aand, som havde taget bolig i ham, men tvertimod slippe alle onde aander løs paa os! Dette var jo en frygtelig trudsel; men heldigvis saa vi os istand til allerede næste dag at lade solen skinne paany fra blaa himmel, hvilket i høi grad forbedrede vort forhold til sojoterne.

Selvfølgelig kunde vi ikke efterkomme fyrstens befaling; men vi passede paa ikke at tage planter, naar nogen af de indfødte saa paa. Desuden fik vi istand en liden samling af tørt græs, som vi førte med opover til templet for at vise fyrsten, om det skulde blive nødvendigt. Men det blev det ikke.

Om formiddagen den 12te august kom en kolonist ind til os og fortalte, at hele Europa var i krig! Der var oprør i Finland og Polen, revolution i St. Petersburg og flere andre

steder i riget, og nu mobiliserede tsaren alle mand indtil 43 aars alder! Alene i Kushabar var der taget 99 mand. Vi trak paa smilebaandet. Af alle de underlige historier, vi havde faaet serveret os i Sibirien, var denne den utroligste. Vi talte os imellem om, hvor underligt det var, at sibiriakerne, som er saa flinke til at lyve selv, skulde være saa snare til at lade sig binde alt muligt tøv paa ærmet.

Men manden blev ved sit, og det var tydelig nok, at han selv fuldt ud troede paa historien. Ellers kunde han ikke have seet saa forskrækket ud. Der var kommet et par mand fra Sibirien med bud om dette, sagde han. *Skobjeew* fra Tschebertash var givet diktatorisk myndighed over de russiske kolonister i rensojoternes land, og han var netop ankommet for at træffe sine dispositioner og mobilisere de vaabenføre russere deroppe. Hr. *Skobjeew* opholdt sig nu hos «pisaren», hos *Goltschin.*

Vi fandt da at maatte sende *Gutschin* derbort for at forhøre sig nærmere om dette. Han kom tilbage, bleg og ophidset. Det var sandt hvert evige ord! Han havde selv seet den trykte mobiliseringsordre. Alle kolonister, som kunde, skulde øieblikkelig begive sig til Sibirien. Det hellige Rusland var indviklet i en krig saa kjæmpemæssig som aldrig før. At stillingen var alvorlig maatte forstaaes deraf, at man tog mangfoldige flere under fanerne end under japaner-krigen. Paa den ene side kjæmpede Rusland, England, Frankrige og Serbien, paa den anden Tyskland, Østerrige-Ungarn, Italien og Tyrkiet! Østerrige havde gjort indfald i Serbien, Rusland havde advaret dem, Tyskland havde saa erklæret Rusland krig, og saa var alle de andre kommet til. Efterretningerne om Finland, Polen og revolutionen i Rusland var ikke blevet gjendrevet. Ingen vidste noget med sikkerhed derom, men rygterne gik i den retning, som det var blevet fortalt.

Vi var som himmelfaldne. Dette havde vi mindst af alt ventet. Det kom paa os som lyn fra klar himmel. Vi klarede ikke at samle tankerne til noget arbeide den dag, og

resten af dagen gik med til at drøfte situationen, og hvad vi havde at gjøre i den anledning. Dette var saa over alle grænser grufuldt. Vi havde rigtignok intet hørt om de skandinaviske lande, men man antog, at ogsaa de maatte vel være med, — det var bare ikke nævnt i den korte meddelelse.

Vi bestemte os for at gaa til «pisaren» for personlig at se mobiliseringsordren og høre, hvad man havde at fortælle. Der fandt vi hr. *Skobjeew* og de fleste af koloniens voksne mænd forsamlet, ialt syv. Det var eiendommeligt at træffe Skobjeew igjen under disse forhold, — han, som kun faa dage i forveien havde forudsagt krigen uden at have nogen anelse om, hvad der gik for sig i verden udenfor netop da. Man modtog os meget venligt, og vi drøftede længe situationen med vore russiske venner. Vi følte os igrunden som én stor familie i den stund. Man kan ved en saadan leilighed ikke undgaa at paavirkes af den almindelige stemning. Alle vidste jo ogsaa, at vi ikke var tyskere, men tvertom stod paa god fod med de russiske myndigheder, og de behandlede os derefter. Det var forøvrigt merkeligt at se, hvor let disse russere kunde gaa over fra det foreliggende alvorlige thema til at tale om sojoterne og andre hverdagslige ting, le og spøge. Afstanden til krigsskuepladsen bidrog aabenbart ikke lidet til at svække indtrykket af krigen. Kanske ogsaa at denne ofte udviste ligegladhed skyldtes manglende oversigt over, hvad der egentlig gik for sig. Man syntes gjennemgaaende at undervurdere fienden i en forbausende grad og tro, at det hele skulde være afsluttet i en haandvending. Vi tog et par fotografier fra dette mindeværdige møde, før vi skiltes.

Men hvad skulde nu vi selv gjøre? Den første virkning af krigen blev sandsynligvis, at vi ved tilbagekomsten til Minussinsk ikke kunde faa penge paa vort kreditivbrev. Var der virkelig revolution i riget, kunde vi endvidere risikere at maatte overvintre i Sibirien, hvilket ikke var særlig tiltalende, især deleshed ikke uden penge. Efter alt at dømme maatte veien hjem over Finland og Østersjøen være stængt.

Vi maatte da prøve at naa tilbage til Sibirien saavidt tidligt, at det eventuelt lod sig gjøre at komme hjem over Archangel, før trafiken blev indstillet paa Hvidehavet. Det værste af alt var jo, om Norge skulde blive trukket ind i krigen paa Ruslands fienders side; men det havde vi ikke saa megen tro paa. Det maatte nu ihvertfald staa sin prøve; mod den eventualitet kunde vi ikke tage nogen forholdsregler.

Vi havde heldigvis taget med en rundelig sum i guld for at have nok for alle tilfælde til etnografiske indkjøb. Vor reiserute var jo ogsaa saa ukjendt og udgifterne vanskelige at beregne. Denne guldbeholdning blev vor frelse; uden den vilde vi have haft store vanskeligheder med at komme hjem igjen, som det senere viste sig. Nu bestemte vi os for at spare saa meget som mulig paa kontanterne og tiltræde tilbagereisen, saa snart det lod sig gjøre. Men op til sojoternes tempel maatte vi først. Vi maatte studere et og andet vedrørende lamaismen og sikre os en schamandragt med tilbehør samt nogle guder, før vi kunde forlade sojoterne. Naar vi havde faaet disse ting, kunde vi med god samvittighed vende tilbage. Vor samling fra ren-sojoterne vilde da være saa komplet, som det kunde ønskes. Vi bestemte os for at fortsætte reisen op til sojoternes helligdom allerede næste morgen.

Det blev en underlig aften, vi oplevede denne dag. Der blev sendt ilbud til de andre russiske familier i egnen, og udpaa dagen indfandt de værnepligtige sig ved Ust Sistikem, færdige til at drage til Sibirien næste morgen. De blev taget uden varsel fra arbeidet og var en times tid efter paa veien til krigsskuepladsen. Det vilde være synd at sige, at ikke mobiliseringen gik hurtig for sig. Men begeistring saa vi ikke meget til. Kvinderne var ophovnede i ansigtet af graad, og det var nok ikke frit for, at ogsaa mændene fældte taarer. Specielt husker jeg en 40-aars mand, som stridgraat. Han var meget fattig og havde fem smaa barn og en syg, sengeliggende kone. Der var ingen igjen til at tage sig af dem, og han frygtede for, at de alle vilde sulte ihjel under hans fravær.

En anden var misfornøiet over atter at skulle ud igjen. Han havde været med i to krige før og viste os et par igjengroede skudsaar fra japaner-krigen. En tredie, en ganske ung rekrut, kom bort og spurgte, om vi vidste, hvem han egentlig skulde slaas mod. Han havde ikke idé om det, men naar den store tsar og det hellige Rusland kaldte, var det alles pligt at lystre ordre. Jeg fik respekt for denne unge mand.

Stemningen var saaledes slet ikke oprømt til at begynde med, og saadan var det vel i de fleste landsbyer; men da vi senere saa tropperne igjen paa den sibiriske jernbane, var der begeistring og hurraraab. Antagelig var det vel massesuggestionen, som bevirkede dette.

I *Kolinins* hus var der graad og tænders gnidsel. To eller tre af hans brødre maatte ud. Om aftenen druknede soldaterne sin sorg i brændevin, og vi laa længe vaagne i soveposerne den maaneklare nat og lyttede til deres halvvilde, monotone krigssange og brøl, som rullede over sletten omkring.

XVII. Til hjertet af ren-sojoternes land.

Til templet. — Natur langs Bei-kem. — Hos Lobanow. — En eiendommelig kjøretur. — Kurganer. — Petrow. — Lidt om sojoterne. — Besøg i templet. — Underlig præstemoral. — Hurtige bønner. — Byttehandel med fyrstens søn. — Underlige prisforlangender. — Vi stjæler guder. — Ubeleilig eskorte. — Den hvide khans pasport. — Udjagelsen af templet. — Schamanen finder en djævel i Gutschins bryst. — Sojoternes „gan“. — Vi kjøber schamandragt. — Drukkenskab og syfilis. — Merkelig moral og merkelig gjæstfrihed.

Vi bestemte os altsaa for at gjøre en snartur op til templet for at komplettere vor etnografiske samling og dagbøgerne med det, som endnu manglede fra ren-sojoterne. En schamandragt og nogle guder maatte vi have, selv om vi var nødt til at spare paa skillingen. Det var egentlig bare dette som manglede af ægte sojotiske sager, og uden disse ting kunde vi ikke med god samvitighed tiltræde tilbage-

reisen. De sager, som findes blandt lamaerne af indførte mongolske gjenstande, regnede vi ikke saa nøie paa. De forekommer kun ved templet og hører ikke egentlig sojotfolket til.

Vi lagde mesteparten af vor bagage igjen i Ust Sisti-kem og tog kun med det nødvendigste. *Kolinin* skulde med to—tre kløvheste følge os ca. 35 verst opover til den nærmeste kolonist, en mand ved navn *Lobanow*, som boede ved Kamsara, ca. 5 verst ovenfor denne elvs udløb i Bei-kem.

Det var en stegende varm dag, og vi havde adskilligt bryderi med *Kolinins* heste, som stadig væk holdt paa at vælte kløven af sig. Vi fulgte en liden sti over en drøi aas og fjernede os derunder noksaa langt fra Bei-kem, men længere op svingede vi ned mod floden igjen og holdt os saa til de flade sletter paa den nordlige bred for resten af veien. Lærkeskogen var der næsten ren, med en og anden lavlandsbjerk iblandt. Et stykke nedenfor Kamsara mærkede vi, at naturen forandredes. Der blev flere og flere aabne, steppeagtige sletter med stadig talrigere optrædende steppeplanter, og græsset stod for det meste tørt, brunt og afsviet. Der havde aabenbart været langvarig tørke. Hæggen langs elven saa halvvissen ud og bærene var tørre og smaa. Men græshopper og steppefugle blev der stadig flere af, og de saa ud til at befinde sig svært godt.

Der skulde være ca. 35 verst op til Lobanow, men de forekom os at være svært drøie. Lige ved Kamsarás udløb i Bei-kem laa et høit skiferberg, som fra den nedre kant af slettelandet saa ud til at ligge ganske nært, men det tog forbausende lang tid, før vi naaede didop. Nu var jo ogsaa vore russiske skaftestøvler svært tunge. Vand fandtes der heller ikke paa den sidste del af veien, hvor vi færdedes noksaa langt ud fra floden, saa det var slidsomt at gaa.

Da vi ud paa aftenen naaede frem til Lobanow, stod der dækket bord. *Skobjeews* budstikker havde nok gaaet foran os. Vi fandt i Lobanow en lys, blaaøiet kjæmpe, rigtig en bjørn, som modtog os med godslig nyfigenhed. Vi talte

længe med ham udover aftenen og fik høre adskilligt af interesse. «Jorden er billig her,» sagde han, «man giver kun sojoterne nogle smaa foræringer og faar saa tage saa meget land, som man lyster. Men man maa holde sig paa god fod med dem og ikke gjøre sig lystig over deres indretninger, ellers risikerer man let at blive jaget ud igjen.»

Udenfor Lobanows vinduer flød elven Kamsará strid og grumset forbi. Den havde ført med sig en mængde store rullestene, vakre eruptivbergarter af forskjellig slags, fra det øvre løb, hvor hvide mænd aldrig færdes. Den synes at føre mere vand end Bei-kem og burde kanske derfor rettere regnes for hovedfloden.

Langt oppe ved Kamsará, ca. 300 km. fra dens udløb i Bei-kem, bor nogle *Karagasser,* som driver med renavl. De skal være meget mere velstaaende end sojoterne og siges at leve paa en maade, som minder ikke saa lidet om Abakantatarerne. De antages ligesom sojoterne at tilhøre den ugrosamojediske folkestamme. Hovedmængden af dette folk bor i Sibirien.

Lobanow skulde ledsage os videre til de to kolonister ved Tarakem. Vi behøvede ikke længer kløvheste, mente han. Ovenfor Kamsará var der steppe og noksaa fremkommeligt landskab, han kunde kjøre os. Og det var sikkert, at han kunde! Vi fik respekt for manden efter kjøreturen, for mage til skyds havde vi neppe nogengang tidligere haft.

Han havde sine to vogne staaende paa sydsiden af elven, men hestene maatte svømmes over. Vi havde 5 heste med, to til hver vogn og en unghest, som skulde rides. Den sidste fik *Gutschin* efter eget ønske.

Vi saa, at mosen var sparket op her og der bortigjennem skogen. Det var veien. Den gik i alle mulige kroger for at finde plads mellem træstammerne. Men Lobanow var meget tilfreds med den. Han brummede til hestene og afsted bar det i galop ind gjennem skogen, saa kvistene føg om ørene. Det gik bakke op og bakke ned, over sten og trærødder, saa vi maatte holde os godt fast for ikke at slynges

ud. Og aldrig — selv ikke opover bakke — var der tale om at minske farten. Her og der laa der trær over «veien»; men da tog vi bare ny vei udenom uden egentlig at minske større paa farten.

Gutschin havde faaet en sadel lavet efter sojotisk mønster. Den var saa liden, at han ikke fik plads paa den. Da han et par mil havde hoppet op og ned paa den høie sadelknap, saa han noksaa begrædelig ud. *Anders* mente, at rytteren ikke havde det rette lag paa sadlen og foreslog at bytte plads. Det fik han nok angre paa, men han bed tænderne sammen og lod som intet.

Vi kjørte først over en høi aas og tog saa nedover mod Bei-kem. Oppe paa Aasen saa det allerede meget høstligt ud. De første frostnætter havde gjort det af med plantevæksten. Der var brunt og gult om hverandre. Længere op var der store, flade terrasser langs elven. Snart passerede vi større eller mindre steppelignende sletter, snart gik det atter gjennem lerkeskog som før. Vi holdt gjennemsnitlig en fart af en mil i timen tiltrods for, at vi flere steder stoppede op og slog af en liden passiar med sojoter, hvis jurter vi passerede. En mil nedenfor Tarakem passerede vi elven *Ii,* hvor vi saa flere smaa kurganer, der lignede de tschudiske fra Sibirien. De laa paa en slette i nærheden af elven. Enkelte skal ogsaa findes lidt længere op, men ingen af dem er endnu aabnet. Desværre fandt vi heller ikke paa grund af omstændighederne tid til at give os ikast med dem, saa lokkende det end kunde være. Helt ind i disse utilgjængelige egne havde altsaa den gamle befolkning fundet veien.

Ud paa eftermiddagen kom vi frem til Tara-kem. Dette er en ganske liden elv, som 3 mil længere øst gjennemstrømmer den hellige sjø Todsji-kul. I denne sjø maa ingen russer ro eller fiske og landet østenfor den er helligt, forbudt territorium. Det betrædes kun af ren-nomader.

I nærheden af de to kolonisters huse boede en mængde sojoter. Vi aflagde besøg rundt om i jurterne og fandt, at de indfødte ogsaa her var ganske upaavirket af sine euro-

pæiske naboer. Jurterne saa ud omtrent som de ved Tschernoretschka, der var kun endel lamaitiske sager, som ikke saaes hos ren-nomaderne.

Disse sojoter rundt templet holder ikke ren, men driver med kvægavl, kjør, sauer og gjeder. Og beiterne rundt om er saa rige, at de ikke behøver at flytte. De fleste af embedsmændene og lamaerne bor deromkring.

Templet eller «kurei» ligger paa vestsiden af Bei-kem omtrent 7 km. ovenfor Tara-kem. Paa en slette 7—8 km. ovenfor templet igjen bor de sidste russiske kolonister, *Petrow* og *Mosgalewski*. Ovenfor dem igjen ligger sojoternes hellige fjeld *Uluch-tach*, som danner den nedre grænse for et udstrakt helligt og forbudt territorium ved Bei-kems kilder. Indenfor dette territorium maa ingen fremmede slaa sig ned.

Allerede ved Ust Algiak var *Stepan Semenowitsch Petrow* blevet anbefalet os som den mand, der bedst af alle kunde give oplysninger om sojoterne og skaffe os nærmere forbindelse med dem. Han havde levet en hel generation igjennem blandt dem, var — saavidt man vidste — den eneste russer, som beherskede deres sprog og besad i en sjelden grad de indfødtes agtelse og tillid.

Efter et kortere ophold ved Tara-kem fortsatte vi derfor opover til ham. Vi fandt i *Petrow* en intelligent, ædel og retsindig personlighed, rigtig en perle af et menneske, som vi alle vil erindre med dyb sympathi. Dette svarede ogsaa til den beskrivelse, de andre kolonister havde givet af ham. De omtalte ham alle med høiagtelse.

Hr. *Petrow* modtog os meget gjestfrit og forekommende og ydede os store tjenester under vort ophold deroppe. Han fulgte os rundt blandt de indfødte og stod os bi paa alle maader. Og vi havde hos ham et udmerket arbeidsfelt. Hans hus stod nede ved Bei-kem paa en stor, skogomkranset slette. Rundt om i kanten af denne laa spredt en mængde sojot-jurter, hvoraf mange tilhørte stammens ledende mænd. Vi besøgte de fleste af dem efter tur og søgte saa godt som

muligt at supplere vore dagbøger og den etnografiske samling. Mesteparten af tiden deroppe blev viet til etnografisk arbeide; men *Anders* fandt dog anledning til at berige den zoologiske samling med mange værdifulde rovfuglskind fra de rige jagtmarker omkring Petrows bosted. For *Printz* var der derimod lidet at finde udover det, han havde før.

Der findes ialt 7 stammer eller håsjuner af sojoter spredt langs de mongolske dele af Jenisei. De taler noksaa forskjellige dialekter og afviger ogsaa paa andre omraader ikke saa lidet fra hverandre. De vestlige stammer, som bor i et aabent steppeland, har i tidernes løb været adskillig paavirket fra Mongoliet og har derfor mistet en del af det gamle præg.

Todsjin-stammen eller ren-nomadernes stamme har derimod paa grund af sit isolerede opholdssted i skogegnene ved Jeniseis kilder holdt sig mærkværdig uberørt helt til det sidste. Den har derfor den største interesse, og det var specielt der, vi arbeidede. Over hver stamme staar en folkevalgt fyrste eller «noion» og over alle fyrster «ambunnoionen», som hvert aar bringer sojoternes skatter i form af skindvarer til Uliassutai i Mongoliet. Reisen did siges at kræve 23 dage, naar man rider 60 verst hver dag.

De sojotiske embedsmænd er nogle skidne, fordrukne personer, som intet andet har at bestille end at kræve ind skatter eller løn i form af skind og madvarer. (Penge kjendes ikke, den egentlige myntenhed er ekornskind). Men de holder ifølge orientalsk skik meget paa sin værdighed, og det er saavidt, de gider at besvare sine undersaatters over al maade ærbødige hilsener. Tegnet paa deres værdighed er egentlig snusdaasen. Jo finere snusdaase, desto høiere rang har dens bærer. Men saa er dette ogsaa et redskab, som spiller stor rolle i det daglige liv. Man hilser nemlig paa hverandre ved at «bytte snus» eller i mangel af dette pibe. Denne skik var slem for vore uvante næser, dette saa meget mere, som sojoternes snus var tifold sterkere end den almindelige europæiske. Særlig slemt var det, naar vi kom

ind i jurter, hvor mange mennesker var forsamlet og skulde snuse af alles bokser. Sojoterne selv havde vistnok tabt enhver finere fornemmelse i lugteorganet. Deres næser var som skorstene.

Baade fra Tara-kem og fra Petrow aflagde vi besøg ved templet og fik se os om der, omend under streng opsigt af lamaerne. Der er et saadant tempel i hver sojot-stamme. De er bygget i lighed med de burætiske datsaner og minder indvendig meget om de templer, Sven Hedin beskriver fra Tibet. De staar ogsaa alle under overopsyn af Dalai-lama i Lhassa. Mange af de musikinstrumenter, lamaerne benytter, er de samme som dem, Sven Hedin beskriver. De har de samme sneglehus til at blaase i, de samme to og en halv meter lange kobberbasuner, de samme fløiter af menneskelige laarben og den samme tromme. Den sidste er forresten hos sojoterne lidt afvigende fra Sven Hedins; men den findes allevegne og er et uundværligt attribut til lamagudstjenesten.

Der er ogsaa andre tilknytningspunkter til Tibet, f. ex. de hellige sjøer, som europæere ikke maa sætte baad i, skikken at sætte op smaa flag og tøistrimler paa offerstederne, at hugge haanden af uforbederlige tyve o. s. v. Ifølge *Sven Hedin* mener tibetanerne, at *hubroen* ved sit skrig værner mod tyve og røvere. Hos sojoterne indtager ogsaa denne fugl en særstilling, og dens fjær anvendes almindelig som pynt paa schamanernes huer. Selv oppe hos lapperne i det høie norden kan hubroen glæde sig ved en særlig anseelse fremfor andre fugle. Hvorfra dens berømmelse fra først af har spredt sig, er vanskeligere at sige.

Andre lighedspunkter er alterbægrene af messing og de spidse læderkomager, som mange lamaer brugte og som skulde være indført fra Mongoliet. De lignede i høi grad dem, jeg har seet afbildet fra Tibet.

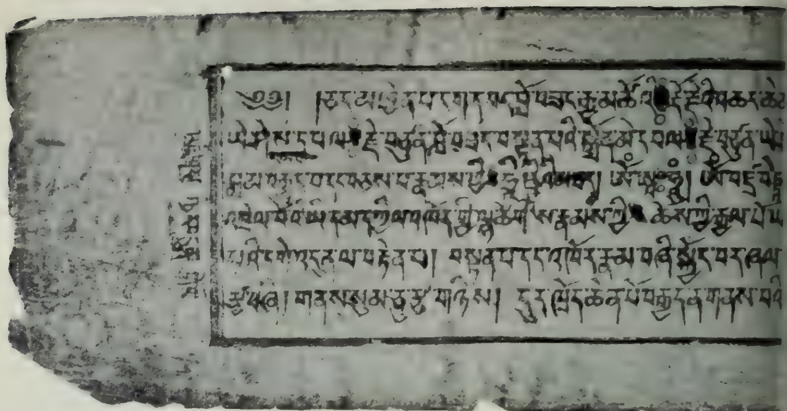
Sven Hedin siger, at lamaerne for en stor del lever af frivillige gaver fra nomaderne. Det passer ogsaa godt paa de sojotiske lamaer. De faar en understøttelse af skind og

Sibiric-ekspeditionen, russere og sojoter i Petrows gaard
Ved siden af Petrow staar Chaldjan Sordje, som er noionens svigerfar og en høi lama

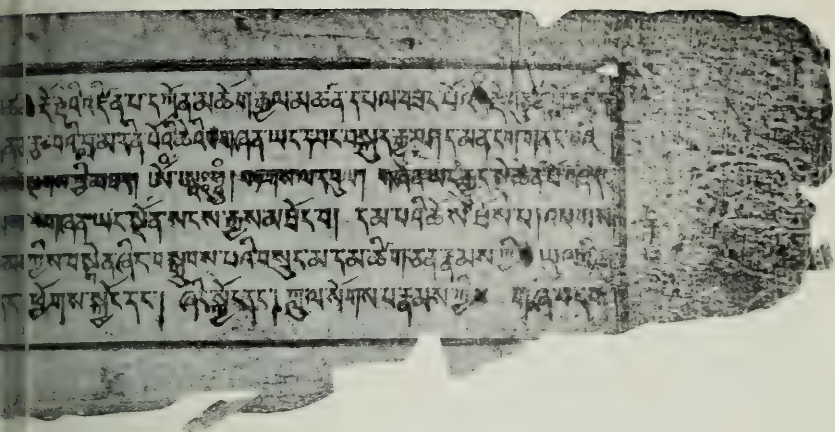
Selskab hos en sojotisk embedsmand ovenfor templet

Blad af en bønnebog, som brugtes af lamaerne ved ren-sojoternes tempel

Lamaer blæsende i lur udenfor templet (s. 200)

Todsjin-sojoternes tempel («Kurei») (s. 200)

Landskab med jurter nær templet

Forfatteren tilbyder gaver for at slippe ind i templet igjen
Printz længst tilhøire ser paa. Manden med den bare arm er erkebiskoppen, tilhøire for ham, nærmest væggen er fyrstens søn (s. 205)

madvarer fra den «summa» eller afdeling indenfor stammen, inden hvilken de er født. Men sojoternes lamaer har i modsætning til tibetanernes som regel lov til at gifte sig, og gjør de dette, bortfalder understøttelsen fra «summa»en, idet de da ansees forsørget ved sin kones arbeide! Det er kun nogle af de allerhøieste geistlige embedsmænd, som ikke maa gifte sig, men de har til gjengjæld adgang til at leve i fri forbindelse med de af egnens gifte og ugifte kvinder, som de synes om, — og det siges, at de benytter sig af dette i stor udstrækning.

Ved siden af understøttelsen fra «summa»en faar lamaerne ogsaa gaver fra afdøde folks slegtninge for at bede for de hedengangnes sjæle. I tidens løb bliver der paa denne maade mange bønner, og de maa derfor benytte sig af bønnehjul for at række igjennem repertoiret. En del bønner — muligens de nyeste — afleveres dog mundtlig.

Sven Hedin beretter, at lamaerne messer halvsyngende og med svimlende fart. Men jeg er sikker paa, at hurtigere end sojoternes lamaer kunde de ikke gaa frem, for tempoet i deres bønner var simpelthen fænomenalt. Ordene formelig trillede af dem i timevis uden stans, og melodien var heller ikke daarlig.

Forøvrig er der ogsaa flere let merkbare forskjelligheder mellem tibetanernes og sojoternes lamaisme, men jeg skal ikke komme nærmere ind paa dette her, da det vil fremgaa af det, som tidligere er skrevet i «et primitivt folk». Læren er vel blevet noget forfusket, før den naaede hen til den fjerne udkant af Mongoliet, som sojoterne bebor. Den maa forøvrig først i en sen tid have faaet indpas hos sojoterne, da den endnu ikke har magtet at fortrænge den gamle schamanisme, som fremdeles har hele folket med sig, medens lamaismen og dens mange guder staar mere fjernt. Forøvrig ser man hos sojoterne det meget sjeldne fænomen, at to vidt forskjellige religioner lever side om side i bedste forstaaelse. Man træffer lamaer, som samtidig er schamaner! Muligens har lamaismens første forkjæmpere forstaaet, at

en kamp mod schamanerne vilde have daarlig udsigt til at lykkes. Saa har de ligesaa godt allieret sig med dem.

Ved Todsjin-sojoternes tempel findes ialt omkring 120 lamaer, og de fører til dagligdags et liv, som er næsten ligesaa fordringsløst som den menige sojots. De verdslige embedsmænd bor ogsaa i templets nærmeste omgivelser. Noionen har sin jurte nede ved en liden elv lidt øst for templet. Den ser ud som de andres jurter, men er meget større og rigere udstyret. Vi havde et par gange til hensigt at aflægge ham besøg, men fik begge gange ved fremkomsten til templet høre, at han var fuld, og at det derfor var bedst at udsætte visitten. Senere blev det ikke noget af det. Derimod traf vi hans broder, en mand med et — for en sojot at være — sjelden intelligent udtryk. Vi stiftede ogsaa bekjendtskab med fyrstens søn, af hvem vi tiltuskede os endel sager fra templet. Blandt andet fik vi en gud for en elektrisk lommelygt. Ellers var guder vanskelige at faa fat paa, men lygten kunde den unge mand ikke staa sig for, — sandsynligvis troede han, at der var en sterkere gud i den.

Ellers var sojoterne ved templet svære at prutte. Dette er nok en egenskab, som de fleste asiatiske folk kan, selv om de staar aldrig saa lavt. Værst var et par lamaer, som fandt paa at forlange penge for sine varer. Deres forlangender viste, at de ikke havde det fjerneste begreb om penges værdi. En mand vilde saaledes have fem gange «ónlang» for en bue af træ med fem pile! Det vil sige 50 rubel eller henved 100 kroner i norsk mynt. Men hverken han eller de andre fik en kopek af os den gang. Vi foretrak at give dem de fortinnede medaljer, det faldt meget billigere for os, og de gjorde samme nytte for sojoterne, som syntes at anvende alle sølvmynter, de havde faaet fat paa, til øresmykker. En anden mand vilde bytte i sin kinesiske kniv og et dobbeltløbet haglgevær. Browning-pistolerne vilde alle høiere embedsmænd have, men de var ikke tilsalgs, selv ikke for de høieste priser.

Paa forskjellige hellige steder i templets omegn laa der

saakaldte «*aava*»*er,* smaa primitive bygverker af sammenreiste træer, som skulde danne tilflugtssted for aanderne i regnveir.. Specielt skulde de være beregnet paa de aander, som interesserer sig for hjorden og dens trivsel. Ved disse «aava»er holdes en gang hvert aar en slags gudstjeneste, og ved denne anledning sætter man ind paa stenalteret i «aava»ens midte nogle smaa gudefigurer, afbildninger af forskjellige hellige dyr, som bliver staaende der til næste aars fest. De er gjerne forfærdiget af træ eller ler*). Ved siden af disse figurer findes ogsaa ofte tøistykker eller papirer med tegninger af budhistiske guder. Da vi skjønte, at det vilde blive vanskeligt at erholde guder paa anden vis, lurede vi os ubemerket op til et par af «aava»erne og kneb med os nogle eksemplarer. De er meget enkle at se til, men derfor ikke mindre interessante i etnografisk henseende. At tage noget væk fra «aava»erne betragtes som en stor gudsforgaaelse, og jeg tænker, at de indfødte blev ikke videre blide paa os, naar de kom op og fik se, hvad der var gjort. Men da var sandsynligvis vi allerede langt borte. Det kan vel forøvrig ogsaa tænkes, at de ikke giver os skylden, men forklarer det derhen, at guderne er fløiet til himmels af sig selv; det vilde stemme godt med deres tænkesæt.

Ved en af disse anledninger maatte vi gaa noksaa listig tilverks. Paa en af vore turer til templet havde vi bestemt os for underveis at besøge en aava, som laa i den nederste skraaning af et lidet helligt fjeld paa vestsiden af floden. Ved overfartsstedet over Bei-kem havde der leiret sig en hel del sojoter, som havde en af de høiere embedsmænd i sin midte. Han sendte noksaa brysk bud efter os med den motivering, at han ønskede at se, hvordan vi saa ud. Da vi kom derbort, var han fuld og uforskammet. Han befingrede vore geværer, vore klæder og andre af de sager, vi havde paa os. Tilslut greb han en patron med kobberhylse og sagde, at han vilde have den til at hænge i baand rundt

*) Som tidligere nævnt, findes undertiden lignende figurer i de gamle tschudegrave.

halsen som smykke. Det fik han imidlertid ikke, da jeg ærgrede mig over hans arrogante opførsel. Vi ignorerede ham tvertimod fuldstændig, roede over elven og fortsatte reisen.

Men saa kom der en mand efter tilhest og gav sig til at følge med os. Det var en utiltalende ældre mand med syfilisnæse og et bistert, mistænksomt opsyn. Paa vor forsigtige forespørgsel fik vi ud af ham, at han var en høiere embedsmand, sendt af fyrsten for at følge os til templet. Dette var ubeleiligt. Men saa kom vi paa den ide at sende *Gutschin* i forveien til templet, medens vi selv stoppede op og gav os til at skyde smaafugl. Vor oppasser slog da følge med *Gutschin.* Da de var kommet ud af syne, drog vi videre. Aavaen laa aabent til ved kanten af en skogteig, og vi risikerede let, at en eller anden sojot kunde se os. Vi fyrede da et skud i retning af skogen, og en af vort følge red afsted ligesom for at tage den dræbte fugl op. Han fik en død kraake med under trøien for at bære den i hænderne ved tilbagekomsten. At afstanden til skogen var urimelig stor, spillede ingen rolle, for sojoterne havde de underligste forestillinger om vore geværers rækkevidde, — en opfatning, som vi ikke saa nogen fordel ved at svække. Vor list lykkedes godt, og resultatet af ekskursionen blev tilfredsstillende.

Da vi kom frem til templet, indfandt fyrstens broder sig sammen med et par høie embedsmænd og vilde se vore pass! Jeg trak op et af de norske ministerpass, pegte paa løven med kronen over og sagde med en værdig mine, at dette var givet os med af vor ven og beskytter, den store hvide khan. Sojoterne mumlede imponeret i munden paa hverandre og erklærede derpaa, at de ikke behøvede at se mere paa passet; dette var dem nok!

Vi havde en smule daarlig samvittighed over vore besøg i «aava»erne, men vi trøstede os med, at hvor det gjælder guder, har saa mangen ekspedition før os maattet følge en moral, de ellers ikke benytter. Der var jo heller ikke her tale om egentligt tab for nogen. De hellige figurer tilhørte stammen i fællesskab og havde ingen værdi udover den

religiøse. Naar de forsvandt, vilde de sikkerlig snart erstattes af nye uden at det gik ud over nogen enkelt person. Men for os var de værdifulde.

Vi fik forøvrig ogsaa kjøbt et par smaa gudebilleder af en lama, som paa grund af udskeielser var udstødt af sin stand. Det ene var en husgud, tilhørende hans netop afdøde mor. Denne lama tilbød sig ogsaa mod godtgjørelse at gjøre en pilgrimsfærd til templet og skaffe os guder derfra. Han tænkte sandsynligvis at stjæle dem. Senere fik han imidlertid skrupler og opgav planen.

Jeg har tidligere nævnt, at sojoterne gav os skylden for regnveiret. Da det straks efter blev solskin, blev vi gode venner paany, og vi fik lov at se os om i templet. Men da saa regnveiret efter nogle dage tog til igjen, blev vi jaget ud af helligdommen, og der sattes en svær laas for. Jeg tilbød dem forskjellige gaver for at slippe os ind, men alt var forgjæves. Nogle af de høieste lamaer stillede sig op i række foran os og holdt en streng tale, hvis indhold antagelig gik ud paa, at vi skulde forlade landet. Vi nyttede anledningen til at tage et fotografi af dem, før vi gik. (Det findes i «et primitivt folk».)

Omkring templet skulde de fleste *schamaner* holde til, sagde sojoterne til os allerede ved Ust Algiak. Dette viste sig at holde stik. Vi traf sammen med to gamle og dygtige troldmænd og fik gjentagne gange anledning til at overvære og studere deres kamp mod aanderne.

Første gang var ved Tara-kem, samme aften som vi kom frem. Vi klagede over, at *Gutschin* var syg, besøgte i den anledning schamanen i hans jurte og bad ham hjælpe os mod god betaling. Dette var han ogsaa efter nogen vaklen villig til. Han arbeidede under overvær af os alle med aanderne fra kl. 10 em. til lidt over 12 og fandt ganske rigtig en liden djævel, som havde taget ophold i *Gutschins* bryst og syntes at føle sig vel hjemme der, — ialfald strittede den imod og vilde ikke lade sig uddrive. Men schamanen fik da ialfald døivet den lidt, saa at den skulde holde sig

mere i ro i de nærmeste dage; han skulde have sin opmerksomhed henvendt paa den for eftertiden, om den atter skulde slaa sig vrang.

Senere overvar vi en schamanering hos en af de høieste embedsmænd paa sletten oppe hos Petrow. Den blev holdt paa stammens vegne for at forudsige dens fremtid i den kommende uge. Saadanne obligatoriske schamaneringer maa afholdes paa bestemte dage. Schamanen gik ved denne leilighed frem paa omtrent akkurat samme maade, som vi tidligere havde seet ved Tara-kem. Fremgangsmaaden var idethele i mange henseender noksaa lig den, som tidligere er beskrevet fra Abakan-steppen. Men sojoterne arbeider meget kortere tid og gaar enklere tilverks. De bruger som regel fra $1^1/_2$—3 timer, 4 timer er maksimum. Schamandragten har flere fællestræk med Abakantatarernes (og forskjellige nordsibiriske folks) dragter, men afviger i andre henseender. Trommen er saaledes glat, uden tegninger.

Takket være *Petrow* fik vi oversat indholdet af troldmandens tale ved den obligatoriske schamanering. Den blev nedskrevet af hr. Petrow paa stedet. Han havde ved siden af sig en gammel sojotisk kone, som oversatte de udraab, som Petrow i farten ikke opfattede selv. Denne tale var meget interessant, ikke mindst ved den maade, hvorpaa den minder om gamle lappiske forestillinger. Schmanen tænker sig f. ex., at han flyver gjennem luften for at inspicere sit land og folk. Paa veien møder han tre af lappernes hellige dyr, bjørnen, gjøgen og hubroen, og bliver meget forskrækket over dette møde. Ikke mindst bemerkelsesværdig forekommer det mig, at sojoternes schamaner tænker sig istand til at sende ud onde aander i form af fluer eller fugle, og at disse aander kan flyve lange veie og gjøre ondt mod folk og fæ, ja endog dræbe dem. Den sterkeste schaman kan sende den sterkeste aand, og disse kan undertiden have faaet i opdrag at modarbeide hverandre. Dette er jo de gamle lappers berygtede «*gan*» op af dage!

Vi var ogsaa saa heldige at faa en serie fotografier af

schamanen ved Tara-kem i arbeide, og at erhverve hans dragt med fuldt tilbehør for universitetets etnografiske museum. Dette sidste var ikke nogen ligetil affære. Først maatte vi indhente en lamas tilladelse dertil. Da dette var gjort, maatte schamanen kjæmpe mod sin egen samvittighed og sin nærmeste familie, som frygtede for følgerne af en saadan gudløshed. Troldmanden vaklede derfor længe, og handelen havde neppe kommet istand, om ikke kolonisten *Safianow* var kommet os tilhjælp. Schamanen var fattig, og han stod i stor gjæld til Safianow uden udsigt til at kunne skaffe tilveie de skind, han skyldte. Safianow truede da med, at hvis han ikke overgav sin dragt til den hvide khans folk, saa vilde han aldrig faa noget mere paa kredit, men tvertimod udsættes for økonomiske vanskeligheder som følge af sin gjæld. Var han derimod imødekommende, skulde det blive godt paaskjønnet. Han skulde for dragten faa to kjør samt endel andre skatter, som han aldrig havde drømt om. Dette var mere end den gamle troldmand kunde staa for; men det tog øiensynlig haardt paa ham, og da jeg hentede dragten i hans jurte, perlede angstens sved i ansigtet baade paa ham selv og hans tilstedeværende familie. Da jeg senere traf ham, saa han saa nedslagen ud, at jeg syntes rent synd paa ham. Men videnskabens interesser fik gaa foran. Forhaabentlig varede det ikke for længe, før schamanen fik fred for sin egen samvittighed og de fornærmede aander.

Sojoterne hylder endnu den primitiveste form for religion, naturtilbedelsen. Solen, maanen, stjernerne og ilden er hellig. Rundt om i naturen — i skog, elv, fosser og fjeld etc. — findes der aander, og specielt da onde aander, som pønser paa at gjøre menneskene fortræd. Dette gjør de da særlig paa de steder, hvor de har let adgang til det, f. ex. ved elveovergange, vanskelige fjeldovergange o. s. v. Før man passerer saadanne steder, bør man derfor formilde aanderne ved et offer. Disse ofre er som oftest tøistrimler — saakaldte «hellige baand», som hænges op i træer eller paa andre gjenstande.

Jeg nævnte, at noionen var fuld begge gange, vi skulde besøge ham. Drukkenskab er desværre i Sojotlandet en meget udbredt last, og værst af alle er embedsmændene og presterne, som har bedst raad. De træffes meget ofte fulde og er da kranglevorne, overmodige og ubehagelige at have med at gjøre. Det var rent latterligt at se, med hvilke bedende blikke og indsmigrende lader en lama en dag tiggede en af vore russiske venner efter brændevin. Vi fik undertiden lignende bønner, men kunde ikke imødekomme dem, da vi ikke førte nogen beholdning med os. Nytten ved spirituosa paa en saadan færd staar efter min mening ikke i forhold til varens vægt og bryderiet ved at fragte saadanne sager med sig. Men vi havde utvilsomt lettere gjort forretninger med de indfødte, om vi havde benyttet os af brændevin.

Sojoterne behøvede forøvrigt ikke at tigge af os. Med undtagelse af de fattigste var de noksaa selvhjulpne paa dette omraade. De lavede nemlig sit brændevin (aracha) selv af hoppe- eller renmelk. De havde ogsaa kumys, — sandsynligvis har de vel engang i tiden lært skikken af kirgiserne. Deres brændevin var ikke netop velsmagende. Vi blev nødt til at prøve baade dette og kumysen hos et par af stammens fornemste personer, som vi ikke kunde fornærme ved at sige nei tak. Jeg antager, at brændevinet holdt omkring 30% alkohol foruden en god del fusel.

Ellers afslog vi traktement, hvor vi turde gjøre dette uden at støde altfor meget an. Dette havde sine gode grunde. Jeg ser aldeles bort fra den seige klisne skidt, som dækkede alle madkar i tykke lag. Den fik det ikke være saa nøie med. Men værre var risikoen for syfilis-smitte. Jeg har før nævnt, at vi fulgtes til templet af en mand med syfilisnæse. Saadanne næser var desværre altfor almindelige blandt sojoterne, og der var nok dem, som helt manglede næser ogsaa. Det saa ud, som om næsten hele folket var befængt med denne sygdom. Sandsynligvis maa den vel engang i tiden være bragt ind fra Kina, — der skal jo være nok af den.

Og blandt sojoterne har den fundet sjeldent gode betingelser for at slaa rod og brede sig videre. Dette hænger sammen med deres fuldstændige mangel paa moral i vor forstand. Kvinden indtager, som det vil forstaaes af det tidligere nævnte, en meget lav stilling. Man kjøber sin kone, og er man ikke tilfreds med hende, kan hun prygles op og jages hjem til faderen igjen, som saa sælger hende paany. Den eneste ubehageligehd ved dette er, at man mister den «kalym», man tidligere har betalt for konen. Men denne er som regel ikke saa høi, at det virker afskrækkende, ialfald ikke for sojoterne, som har mange heste. En almindelig pige regnes nemlig for lige meget værdt som en middelsgod hest, hvilket omregnet i penge vil svare til 20—30 rubel. En pen snusdaase har samme værdi som to piger og en god jagthund som tre.

Ægteskabet er egentlig kun en forretning. Man trænger arbeidshjælp i hjemmet og kjøber sin kone, som man kjøber ethvert andet arbeidsdyr. Bortseet fra dette spiller ægteskabet ingensomhelst rolle. Allerede fra 12—13 aars alderen af omgaaes kjønnene hverandre paa den friest tænkelige maade, og forældrene siges kun at glæde sig, naar deres ugifte døtre faar barn. Dette skal slet ikke medføre nogen værdiforringelse, snarere tvertimod. De opnaar præsis den samme eller kanske endog større «kalym» for piger, som paa forhaand har godtgjort sin evne til at føde barn. Dette hænger sandsynligvis sammen med, at barn er saa sjeldne og eftertragtet hos sojoterne. De stjæler dem tilmed fra hverandre. Under saadanne forhold er det let forstaaeligt, at uegte barn ikke er nogen sjeldenhed. Fyrstens datter skal f. ex. have to. Der skal til og med blandt sojoterne findes piger, som lever i fri forbindelse med indtil tyve mænd samtidig! Dette minder om de polyandriske forhold i Tibet, og det tør muligens være, at de har lært det derfra.

Sojoterne holder fremdeles paa den gammel-sibiriske form for gjæstfrihed, at de overlader sine kvinder til den gjæst, de vil hædre. Specielt er det døtrene, som kommer

i betragtning. De byder ikke sjelden sig selv frem i forældrenes nærvær og med deres samtykke. Vi mærkede dette flere gange, om det end oftest blev gjort paa en noksaa diskret maade. Men en gang var fremgangsmaaden ialfald ikke diskret. Det var hos en af stammens aller første mænd. Vi sad forsamlet og pratede i hans jurte sent en aften, da en af de unge døtre — hun var forresten slet ikke daarlig at se til — gik hen og satte sig ved siden af *Gutschin* og ved alle mulige gebærder søgte at indsmigre sig hos ham. Sproget forstod han jo saa lidet af. Tilslut inviterede hun ham ud med sig og søgte at trække ham med. Da *Gutschin* — uvant som han var med denne form for gjæstfrihed — forvirret afslog det smigrende tilbud, gjentog pigens fader opfordringen. Da heller ikke dette hjalp, tog en tilstedeværende høitstaaende præst til orde og sagde, at dette var urigtig gjort. Pigen var velskabt og havde altid opført sig bra, saa hun fortjente ikke den tort at blive forsmaaet.

Som følge af kjønssygdommene og den utøilede levevis er stammen som nævnt meget ufrugtbar, og den dør derfor raskt ud. Der er for tiden 2 000 eller 2 500 Todsjin-sojoter tilbage, men mange aar vil det neppe vare, før den sidste af dem er forsvundet fra jordens overflade. Vi var derfor tilfreds over, at det lykkedes os at medbringe hjem et saavidt udførligt materiale af etnografiske sager, dagbogsoptegnelser og fotografier, som tilfældet blev. Naar dette i flere henseender saa interessante folk er væk, vil det materiale, man har tilbage fra dem, blive saa meget mere værdifuldt.

Jeg skal her indskrænke mig til disse kortfattede smaatræk fra sojoternes liv og forøvrig henvise enhver, som ønsker at høre mere om dem, til *«Et primitivt folk»*, hvor alt er nærmere beskrevet og afbildet.

I det følgende kapitel vil jeg til slutning faa sige nogle ord om sojoternes og deres lands forhistorie, da dette thema ikke er berørt i ovennævnte arbeide.

XVIII. Lidt af sojoternes og Sojotlandets forhistorie.

Oldtidslevninger paa Sojotsteppen. — Kinesiske og tschudiske fund. — Tschudiske kanaler. — Djengiskhans vei. — Sojoternes udspring og tidligste historie. — Sandsynligheden for slegtskab med samojederne.

Som nævnt i kapitlet om tschuderne findes der ogsaa omkring de mongolske dele af Jenisei talrige kurganer og andre ældgamle mindesmerker, som viser, at disse nu saa ødslige egne engang i tiden ligesom Minussinsk-steppen har huset en stor og forholdsvis høitstaaende befolkning.

Mange af disse mongolske grave viser en saa stor overensstemmelse med dem, man finder paa Abakansteppen, at de efter al sandsynlighed maa skrive sig fra det samme eller et meget nærbeslegtet folk. Andre derimod er mere afvigende og har aabenbart en anden afstamning. Dette kan jo heller ikke forbause, naar man ved, i hvilken udstrækning Mongoliet gjennem tiderne har været et folkevandringernes land.

Desværre er de mongolske eller urjanchaiske «tschude»-grave endnu meget lidet undersøgt, da mongolerne af religiøs pietet har forbudt enhver at røre dem. Og sojoterne, som anser det for synd at grave i jorden, har passet nøie paa, at forbudet ikke er blevet overskredet.

De fleste af disse oldtidslevninger findes omkring Kemtschik, som synes at have været et centrum for den gamle befolknings udbredelse. Derfra paatræffes de i aftagende antal østover hele Sojot-steppen, saa langt det aabne land rækker. I almindelighed synes denne mystiske urbefolkning at have holdt sig til steppegnene, men vi fandt merker efter den ikke alene paa steppen, men ogsaa inde i skoglandet ved Jeniseis kilder, i centrum af ren-sojoternes land. Saa langt op har den altsaa været. Vi saa — som tidligere nævnt — mange kurganer ved elven Ii et par mil nedenfor Todsjinsojoternes tempel. De var alle ganske smaa og hævede sig

ikke op over jorden omkring. Men stenene var stillet paa omtrent samme maade som vanlig paa Abakansteppen.

Oldtidslevningerne paa Sojotsteppen er som nævnt af forskjellig oprindelse. Nogle er kinesiske. De har ogsaa sin interesse, da de viser, at kinesere allerede i længst hensvundne tider har besøgt landet og sandsynligvis i adskillig grad har gjort sin indflydelse gjældende. Derpaa tyder jo ogsaa de mange kinesiske mynter, som findes blandt tschudiske efterladenskaber helt nede paa Abakansteppen. Der fortælles, at *Djengis-khan* skal have kommanderet flere kinesere til at flytte ind i Sojot-landet, men at de efterpaa forsvandt igjen.

Af kinesiske mindesmerker har man f. ex. en stor grav paa vestre bred af elven *Barlyk,* ca. 30 kilometer fra Jenisei og ikke langt fra Chakul. Paa gravstenene er indridset kinesiske figurer og inskriptioner. Sagnet beretter, at der ligger en kinesisk krigsherre, som er falden for overmaade lang tid siden.

Ikke langt derfra er der i et fjeld paa vestre bred af Jenisei udhugget et billede af budha efter nøiagtig den samme type, som man finder blandt kineserne og mongolerne.

Langt større interesse for os har dog de «tschudiske» grave og mindesmærker. Ligesom paa Minussinsk-steppen er der ogsaa her to slags af dem. Nogle er forsynet med gravstene uden inskriptioner og ligner de ældste sibiriske tschudegrave. Af saadanne er der særlig mange ved Kemtschiks øvre løb. I Isch-kems dal er f. ex. en grav med to stene, begge af et par meters høide. Den ene sten er af grøn skifer, den anden af sandsten af en anden farve. Under dem skal ligge en helt, siger de indfødte.

Andre grave er forsynet med inskriptioner. Lignende inskriptioner og tegninger findes ogsaa her og der paa bratte klippevægge. Sproget skal fortrinsvis — men ikke altid — være gammelkirgisisk. Sandsynligvis stammer vel disse sidstnævnte grave og mindesmærker — de med tyr-

kiske paaskrifter — fra hakas eller fra uigurerne*). Andre og ældre inskriptioner turde kanske tilskrives de samme gamle «tschuder» eller jeniseier, som tidligere er omtalt fra den sibiriske steppe.

Særlig interessante er de paa forskjellige steder forekommende rids af dyrefigurer. De anbringes ofte i steile fjeldvægge og minder paafaldende om lignende mindesmærker fra den arktiske stenalder i Norge. Ved Turan staar en af sojoterne tilbedt sten, der er tilhugget som en kvinde. Den er dækket med en masse rids af *ren*. De er ridset dybt ind i stenen paa lignende vis, som de sibiriske «jeniseiere» pleiede at gjøre. Renen har altsaa aabenbart ogsaa der været kjendt i overmaade lang tid.

Jeg har tidligere nævnt de tschudiske kanaler paa Abakansteppen. Ogsaa i Urjanchailandet findes lignende kanaler, som tyder paa, at den gamle befolkning ogsaa der har været fastboende. Ved elvene Ili-kem og Temir-suk f. ex. har man saadanne kanaler. De er meget godt udførte og ligger i tre forskjellige høider over disse elves nuværende løb. Sandsynligvis har vel elvene i tidens løb gravet sig ned. Disse kanaler er somme steder hugget ind i selve fjeldet, andre steder bygget op med stengulv eller endog undertiden — som det synes — med træplanker, der har hvilet paa stolper af sten.

Ved Uiuk og nær Turan findes ogsaa rester af smaa dæmninger af sten.

Høist interessante er ogsaa de storartede gamle veie, som efter levningerne at dømme har eksisteret i den vestlige del af Sojotsteppen. Mellem Chakul og Kemtschik gaar f. ex. en omkring 100 km. lang vei, som antages bygget af *Djengiskhan* ved overgangen mellem 12te og 13de aarhundrede. Man mener, at han boede ved Kemtschik og anlagde veien for at komme i lettere forbindelse med Jenisei. Denne vei fører gjennem Kemtschik-fjeldene og den østenfor lig-

*) En af sojoternes nærmeste nabostammer ved Kossogol kalder sig fremdeles for «uigur».

gende steppe. Den er i stor udstrækning bygget op af sten og er paa grund af det tørre steppeklimat og den dermed følgende haarde jordbund saa vel bevaret, at den mange steder kan benyttes den dag idag.

Under vor reise nedover Jenisei saa vi ogsaa rester af en gammel vei langs floden mellem Chakul og Kemtschikelvens udløb. Den kunde vel være ca. 20 kilometer lang og var muret op i de steile fjeldsider paa vestre flodbred. Paa de fleste steder, hvor bække kom ned af fjeldet, var den feiet væk, men enkelte stumper af den var meget godt bevaret. Den gik i sving op og ned langs fjeldsiden og mindede en god del om en gammel vestlandsk bygdevei. Fjeldet skraanede næsten over hele denne strækning brat ned i Jenisei, og der var muret op en masse stenheller paa nedsiden af veien for at faa den horisontal. Den mand, som har anlagt denne vei, har nok haft bedre kræfter til sin raadighed end dem, nutidens sojothøvdinger forføier over. Disse gamle veie og andre oldtidslevninger vidner om, at Sojotsteppen ikke altid har ligget saa isoleret og forglemt som nu til dags. Den maa tvertimod engang have været centrum for en forholdsvis høit udviklet kultur, og der har været stor færdsel, muligens gjennemgangstrafik over Kemtschik og de nordenfor liggende fjeldstepper til Sibirien.

Ved hjælp af de gamle mindesmærker og inskriptioner samt de mongolsk-kinesiske skribenter, kan man skimte aarhundreder tilbage ind i Urjanchai-landets historie.

Efter den under tschuderne nævnte hypothese skulde de finsk-ugriske og ugro-samojediske folk være afspaltet fra de gamle jeniseiere og uigurerne. Sojoter og samojeder skulde altsaa være nærbeslegtede folk, udsprunget af samme stamme.

De, som flygtede nordover, undrog sig derved yderligere paavirkning af uigurerne og de senere indtrængende hakas. De beholdt derfor sit sprog. Sojoterne derimod mistede under indflydelse af de gammel-kirgisiske folk — som oldtidsminderne viser har haft tilhold ved øvre Jenisei — sit oprindelige sprog og gik over til en sprogart, som synes at

have meget tilfælles med tyrkisk. De taler nu et sprog, som minder om Abakan-tatarernes, og jeg har af de sidstnævnte hørt, at det ikke skal falde dem saa vanskeligt at lære sojoternes sprog. Forskjellen mellem disse to sprog turde efter Abakan-tatarernes udtalelser at dømme kanske være omtrent som mellem norsk og tysk.

Der skal ogsaa blandt sojoterne gaa sagn om, at deres forfædre talte et sprog, som ingen nu længere forstaar.

Sprogene er jo i det hele usikre holdepunkter, naar man skal eftersøge et folks afstamning. Vi har i historien mange eksempler paa, at hele folk har antaget fremmede sprog og glemt sit eget. Sojoternes sprogart er derfor ikke saa meget at lægge bret paa. Saavel folketypen som alt andet tyder jo i retning af, at de er samojeder. Specielt træder dette tydelig i dagen hos Todsjin-sojoterne, som har bevaret sine gamle skikke bedst. Deres huse, klæder, livsvaner og religiøse opfatning minder jo i meget høi grad om den nordlige tundras samojeder, tiltrods for den store afstand mellem dem, og tiltrods for deres lands isolerede beliggenhed. Dette kan vanskelig tænkes at være en tilfældighed, og det er ihvertfald meget sandsynligere, at et samojedisk folk har optaget tyrkisk sprog, end at et tyrkisk folk i Mongoliet skulde have lagt sig efter samojedisk udseende, livsførsel og tænkesæt. At sojoterne er et samojedisk folk, forekommer mig derfor hævet over al tvil.

Sojoterne kalder sig selv «*Tuba*», og deres traditioner beretter, at de kom fra steppen i nord. Men bortseet fra dette har de faa overleveringer, som kunde bidrage til at løfte det slør, som hviler over deres forhistorie.

Det skal ogsaa være godtgjort, at ialfald en del af dem i tidligere tider fandtes paa nordsiden af Sajanfjeldene helt ned til floden Tuba; men nutildags kommer de kun tilfældig paa sine jagtfærder indover Sibiriens grænser.

De første beretninger, vi kjender om sojoterne, stammer fra kinesiske historieskrivere. Ifølge *O. Joakinf Bitschurin* fortæller et kinesisk skrift fra 650 efter Christus om et folk *Dubo* (Tuba), som levede paa høisletterne i Altai vestenfor

Kossogol. De kjendte ikke aarstiderne, levede i jurter af græs og drev hverken kvægavl eller agerbrug. Derimod var de dygtige bueskyttere og levede af jagt og fiskeri. De var ogsaa passionerede tyve og røvere og gik gjerne paa ski. De brugte ogsaa meget «Sarana» (Lilium martagon). De samlede sammen rødderne af denne plante og lavede grød af dem. Der var tre stammer, hver med sin høvding.

Naar undtages jurterne af græs og kvægavlen passer altsammen udmerket paa sojoterne, som de er den dag idag. Forøvrig kan man vel neppe tage denne ene gamle udtalelse som bevis for, at sojoterne paa den tid slet ikke kjendte kvægavl*). Det er — naar man tager den gamle befolknings inskriptioner i betragtning — ikke sandsynligt. Den gamle kinesiske beretning er vel i saa maade neppe saa meget solidere at bygge paa end de første europæiske beskrivelser af lapperne. Rimeligere er det vistnok, at sojoterne — skjønt de kjendte kvægavlen — under sit omvankende liv og truet, som de var, af mægtigere naboer paa alle kanter, som regel foretrak at leve af jagt, hvad de naturligvis havde let anledning til.

William af Rubruck nævner i 1255 «Orengai» som en af de stammer, der lever i Nord-Mongoliet.

Omkring aar 1300 skriver den persiske historieskriver *Rashid-eddin* om folket «Dubo», som boede i «Mongoliets skoge». Der var «skogbeboere» og «andre urjanchaier»; men alle var schamanister. De dræbte vilde dyr, men *tæmmede ogsaa vildt kvæg!* De pleiede at kløve paa okser og lavede sig jurter og vindskjærme af næver eller af bark af andre træer. De drak gjerne bjerkesaft, men kjendte ogsaa brændevin og sterk kumys. Han nævner i forbindelse med dem saadanne navne som *Oinar* og *Ondar,* som begge er meget almindelige sojot-navne. Dette var ved *Jenghiskhans* tid. Ved den tid begyndte antagelig de vestligste sojotstammer at blande sig med mongolerne, men sandsynligvis kun i liden udstrækning.

*) De fleste ren-sojoter driver jo fremdeles ingen kvægavl, skjønt de meget vel kjender den fra sine fastboende landsmænd ved Bei-kem.

Fra denne periode skulde altsaa de gamle veie og kinesiske mindesmærker stamme. Men alt dette synes at have gjort lidet indtryk paa sojoterne og forfaldt atter efter de fremmedes forsvinden.

I 1616 skal der være sendt en russisk gesandt fra Sibirien til *Altyn-khan* og hans søn, som boede ved Kemtschik. Ved gaver fik de ham til at give sig under Rusland og sværge til den hvide tsar. Denne nye provins af det russiske rige blev imidlertid efterhaanden atter glemt. I 1618 — fortæller sagnet — flygtede en sojotisk fyrste med sin stamme fra floden *Tuba* paa Minussinsksteppen over Sajanfjeldene til Urjanchai-landet, hvor han slog sig ned. Dette gjorde han for at slippe at give sig under russerne, som trængte ind.

Fra denne tid af — berettes det — begyndte sojoterne at udbrede sig i videre omkreds og blev krigerske og urolige. I 1717 satte den mongolske fyrste *Bubei* særlige foranstaltninger igang for at faa dem til at holde sig i ro, og han havde held med sig. Der berettes, at han kjøbte kvæg for 18 000 lan og uddelte blandt sojoterne for at vænne dem til at leve paa fredelig vis. Da den Kurinske traktat i 1727 blev sluttet mellem Rusland og Kina, var ogsaa sojoterne paa tale. Resultatet blev, at ingen brød sig større om dem. Russerne trak sin grænse langs vandskillet i de Sajanske fjelde, og Kineserne trak sin langs Tannu-Ola-fjeldene. Sojoterne blev altsaa boende midt imellem de to store keiserriger.

Men saa — siges der — begyndte de atter at farte omkring og plage mongolerne, og følgen af dette var, at der i 1755 fra Uliassutai udsendtes en speciel ekspedition af mongoler og kinesere, som slog hele Urjanchai-landet under sig. Hovedstyret for sojoternes territorium blev henlagt til Uliassutai, hvor ogsaa skatterne skulde betales, og landet blev delt i forskjellige stammer eller håsjuner, hver med sin fyrste, og fik den administration, som det fremdeles har. Men ogsaa efter dette vedblev sojoterne at sende et sobelskind hver som skat til Sibirien, til Krasnojarsk og Nischne-Udinsk.

Faa Aar efter Urjanchai-landets erobring, i 1759, skrev guvernøren i Uliassutai følgende indberetning til Peking om sojoterne: De paa ny undertrykte urjanchaier ligner vilddyrene paa fjeldene og fiskene i elvene; man kan kun overlade dem at skjøtte sig selv efter sin fri vilje, at regjere dem med love nytter ikke. Hvis man lader dem beholde den frihed, som deres natur kræver, saa vil det ikke være nødvendigt at bemøie sig med forsigtighedsregler ligeoverfor dem, og man vil derved spare paa krigsudgifterne.

Som følge af dette opgav man videre forsøg med sojoterne og overlod dem til sig selv. De var for vilde til at passe kineserne. Man anbragte krigsvagter langs Tannu-Ola-fjeldene og forbød sojoterne at gaa over disse ind i Mongoliet. Endnu staar den lange række af mongolske vagthuse der, med passende afstand mellem hvert. Fra da af ophørte omgangen mellem sojoter og mongoler næsten fuldstændig. Ingen sojot fik komme sydover, og de faa mongoler og kinesere, som kom ind i Sojotlandet, formaaede ikke at sætte synderlige spor efter sig. De holdt sig ogsaa helst væk fra de indfødte og søgte kun anledning til at berige sig for atter at forsvinde.

Ifølge sojoternes egne frasagn blev deres land folketomt efter *Altyn-khans* regjeringstid. Derefter vandrede der paany sojoter ind. De kom nordfra, fra Tuba, samt sydfra etsteds i Tannu-Ola. De levede atter som før, i huler og simple jurter. Ved den tid vandt den mongolske skik at holde kvæghjorder indpas hos dem, og i begyndelsen af det 19de aarh. begyndte de ogsaa at bruge runde mongolske filtjurter af lignende form som kirgisernes. Samtidig kom lamaismen, som forøvrig endnu har vundet lidet magt hos dem.

Da i 1860-aarene de første russiske reisende trængte ind i landet, fandt de sojoterne omtrent som de er idag. Helt vilde i de østlige skogegne, kvæg-nomader i de centrale dele af landet, og delvis som begyndende jordbrugere ved Kemtschik. Sojot-landets historie efter den tid skal vi komme tilbage til i et senere kapitel.

Hvad der gjør sojoterne særlig interessante for os, er deres rendrift og deres sandsynlige slegtskab med samojoderne og ostjakerne, muligens ogsaa med lapperne. Jeg vil forøvrig i forbigaaende bemerke, at de har flere paafaldende fællestræk ogsaa med tunguserne.

Hypothesen om, at de finsk-ugriske og de ugro-samojediske folk skulde have sit oprindelige centrum i Sajanegnene og fra først af skulde være udgaaet fra de gamle «jeniseiere» eller tschuder, blev i sin tid støttet af de fremragende Sibirie-forskere *Middendorf* og *Castrén.* Det vilde være dristigt af mig paa grundlag af mine korte studier i Sibirien at hævde nogen formening om disse interessante etnografiske spørgsmaal, som endnu er saa lidet belyst. Det vil jeg heller ikke gjøre. Jeg skal kun pege paa enkelte forhold, som efter min opfatning gjør hypothesen sandsynlig.

For det første er det tilstedeværelsen af de samojediske folk i Sajanfjeldene og syd for dem. Folket Dubo eller sojoterne tæller endnu tilsammen idetmindste omkring 20 000 sjæle, og hvad ren-sojoterne angaar, saa har de efter al sandsynlighed ikke forandret sin levevis det mindste i løbet af mange hundrede aar. De staar sandsynligvis den dag idag ikke saa langt fra det stadium, som «Dubo» befandt sig paa, da de blev beskrevet af de kinesiske historieskrivere i 650! Det er idetheletaget karakteristisk, hvor konservative de fleste naturfolk er i at holde paa, hvad de har lært af forfædrene. Naar ligheden mellem sojoternes og samojedernes indretninger er saa stor, som den ér tiltrods for den vældige afstand mellem dem, saa kan vel dette vanskelig forklares anderledes end derved, at de begge har arvet skikkene fra fælles forfædre.

Ved siden af sojoterne findes ogsaa andre isolerede sydlige stammer af samojediske folk. Vi har f. ex. i Sydsibirien *koibalerne* og *matorerne,* af hvilke de sidste — i et antal af ca. 2 000 — vandrer om som nomader ved Abakanfloden. Desuden ca. 3 000 *beltirer,* som er fastboende ved den mellemste del af Abakanfloden, og *karagasserne,* hvoraf 400

lever i Minussinsk-kredsen, medens en del, som tidligere nævnt, driver renavl i Urjanchai-landet, ved Kamsaráflodens øvre løb. Endelig har vi ca. 400 *kamassinzer* ved Kan-floden, i Kansk-kredsen.

Disse spredte samojediske folks tilstedeværelse i Sydsibirien og Mongoliet — saa uhyre langt fjernet fra tundraens samojeder — viser jo ogsaa med bestemthed hen paa, at samojederne tidligere i større antal maa have boet der syd.

Nu kunde man kanske tænke sig, at et folk, som blev slaaet paa flugt nordover fra et saa sydligt strøg som Sajanegnene, maatte ikke alene forkrøbles, men bukke helt under for de barske klimatiske forhold, som de mødte i de nordsibiriske skoge og paa tundraen. En saadan indvending vil imidlertid af flere grunde have liden vægt.

For det første maa man erindre, at klimatet i Sajan ikke er særlig meget mildere end i de nordsibiriske skoge. Den aarlige gjennemsnitstemperatur er i Minussinsk +0.7° og i Krasnojarsk — ca. 500 km. længere nord — +1.0°, altsaa lidt *høiere.* Først i Jeniseisk er den naaet ned til ÷2.4°. Minussinsk har altsaa kun en aarlig gjennemsnitstemperatur af 0.7°, tiltrods for, at denne by ligger i et særlig varmt og begunstiget strøg. I den sajanske taigá er klimatet meget barskere, og den aarlige gjennemsnitstemperatur sikkert et godt stykke nede paa minus-siden*). Det er saaledes i ren-sojoternes land — helt paa sydsiden af Sajan — meget vanskelig at faa korn til at vokse. Derimod trives det udmerket endnu idetmindste 500 km. nordenfor Jeniseisk! Jeg har tidligere nævnt Sajan-fjeldenes nordlige karakter med former som dvergbjerk, multer, vildren, fjeldrype og storlom. Overgangen har saaledes neppe været saa særlig stor for de gamle finsk-ugriske folk, som flyttede nordover. Desuden har sandsynligvis flytningen foregaaet sukcessivt. De har neppe taget veien helt op til tundraen

*) Helt nede i Uliassutai, mellem 47° og 48° s. br., er den aarlige middeltemperatur endnu ÷ 0.19° c.

med en gang. De fleste samojeder færdes jo desuden fremdeles kun paa tundraen om sommeren, medens de tyr ned i de søndenfor liggende skoge under den lange vinter. Kun enkelte stammer har lidt efter lidt lært sig til at friste livet hele aaret rundt i de skogbare ishavsegne.

Da samojedernes forfædre flyttede nordover, var desuden klimatet i Sajan-egnene sikkert ikke lidet forskjellig fra, hvad det er i nutiden. Vi behøver kun at minde om de mange tschudegrave og merker efter gammelt agerbrug i distrikter, som nutildags er solstegte og ubeboelige halvørkener. Dette viser, at klimatet før maa have været fugtigere. De tschudiske helleristninger af *ren* tyder paa, at det ogsaa har været kjøligere. Sandsynligvis maa vel renfigurerne være af meget ældre dato end «kanalerne» fra agerbrugets blomstringstid. Sikkert er i alle fald, at klimatforholdene siden den tid har forandret sig saa meget, at det maa tages med i beregningen, naar man skal studere samojedernes udvandringshistorie.

Jeg har tidligere omtalt folket «Dubos» eller sojoternes rendrift og deres levevis, som i saa høi grad minder om samojedernes. De staar i det hele taget neppe synderlig tilbage for samojederne i haardførhed, og om man flyttede en clan af ren-sojoter direkte op til de nordsibiriske skoge søndenfor tundraen, saa vilde det neppe faa nævneværdige følger for dem. De vilde sandsynligvis fortsætte at leve, som de er vant til hjemmefra, og klare sig godt. Det vilde utvilsomt heller ikke tage lang tid, førend de lærte at flytte ud paa tundraen om sommeren for at undgaa insektsplagen. De vilde kanske i levevis komme til at ligne mest paa tunguserne, som jo ogsaa ved siden af samojederne bebor disse nordlige strøg.

Nu er der imidlertid ingen, som har tænkt sig, at samojederne skulde være udgaaet fra kinesernes «Dubo» eller fra sojoterne. De maa derimod begge ansees som grene af samme gamle stamme. Den oprindeligste del af sojoterne driver som sagt fremdeles paa med *renavl*. Ifølge deres

udsagn skal stammen altid have gjort dette. I den retning taler ogsaa de talrige helleristninger fra de gamle tschuder. De viser, at sojoternes og samojedernes fælles forfædre har kjendt renen, holdt den tam i store hjorder og benyttet den til ridning. De har altsaa efter al sandsynlighed taget skikken med sig, da de af mægtigere folk blev jaget væk fra sin gamle hjemstavn.

At hele folkestammer ufrivillig har maattet søge sig nye opholdssteder, har jo ogsaa historien mange eksempler paa. Og det viser sig stadig, at mennesket har en meget stor evne til at indrette sig efter omstændighederne og klare sig, selv under de vanskeligste naturforhold. Vi har et nærliggende eksempel i det tyrkiske folk *jakuterne,* som i en forholdsvis sen tid er trængt nordover til de barskeste strøg af jordkloden, og som klarer sig udmerket der, — meget bedre end de ældre indfødte stammer.

Jeg er selv ikke etnograf, og disse linjer maa derfor kun betragtes som nogle korte lægmands-betragtninger. Det skulde glæde mig, om norske fagfolk vilde give sig i kast med de interessante spørgsmaal, som staar i forbindelse med de gamle sibiriske «tschuder» og deres forsvinden.

XIX. Med baad gjennem ukjendte stryg.

Problemer ved tilbagereisen. — Daarlig baadhandel. — Vi advares mod vor vært, en rovmorder. — Til Ust Sisti-kem. — Samlingerne efterlades. Optrækkeri. — Gjennem „Sorok Jenisei" og videre. — Langvarigt skylregn. Fattige kolonister. — Farlig elv. — En slem situation. — Daarligt nattelogi. — Skummende stryg og malstrømme. — En uopklaret gaade. — Utryg fart mellem steile klipper. — Utinski porog. — Nye stryg, nyt stræv. — Til steppen. — Geologiske indtryk. — Stille elv.

Da vi havde faaet udrettet mesteparten af det, vi vilde, hos sojoterne, maatte vi tænke paa tilbageturen. Vi havde nok helst givet os bedre tid, men turde ikke af hensyn til pengene og muligheden for ikke at naa hjem det aar. Hr.

Skobjeew tilbød os at overvintre i et tomt hus, han havde staaende ved Tara-kem; men vi kunde ikke reflektere paa det. For det første paa grund af den usikkerhed, som krigen medførte for alle vore beregninger, for det andet fordi vi havde liggende hjemme arbeide, som ventede paa os og ikke kunde forsømmes.

Det saa imidlertid til at begynde med slemt nok ud for os. Ren-sojoternes land har nemlig det tilfælles med en musefælde, at det er meget lettere at komme ind end ud igjen. At bringe en stor bagage med sig ind i landet over Ust Algiak er, som det vil forstaaes af det tidligere sagte, brydsomt nok; men at bringe den tilbage samme vei er værre. Vi maatte isaafald for det første trække kløvheste med os den lange vei opover gjennem ulændet langs Sisti-kem, derpaa passere selve fjeldovergangen og saa tilslut den slemme sumpstrækning langs Amyl, som efter vore tidligere erfaringer havde vist sig ganske utilraadelig at reise gjennem med belastede heste. Den vei kunde vi altsaa ikke tænke paa.

Tilbage stod da kun den lange og risikable vei nedover floden, — først vel 50 norske mil vestover til den lille landsby Cha-kul i den vestlige del af Sojot-steppen, og derpaa over 50 mil i nordlig retning til Minussinsk, altsaa tilsammen en distance paa over 1 000 kilometer.

Halvparten af denne strækning løber floden indeklemt mellem de Sajanske fjelde og er paa grund af de talrige store stryg farlig at passere. Det øvre løb af Bei-kem — fra templet til bielven Sebi — er, om ikke netop stille, saa ihvertfald forholdsvis ufarligt at befare. Men ved Sebi kommer man ind i et frygteligt vildland, som varer 60—70 km. nedover til bielven Uiuk eller omtrent did, hvor steppen atter begynder. Saa har man forholdsvis stille og pen elv nedover Sojot-steppen til Cha-kul, hvor floden svinger nordover og atter kommer ind i de Sajanske fjelde. Den falder saa i trange kløfter hele 400 km. gjennem Sajan til den ved Mainski porog atter kommer ud paa Minussinsk-

steppen. Det mest berygtede stryg er Utinski porog 20—30 km. nedenfor Sebi. Der har flere mennesker ladt sit liv i tidens løb. Paa strækningen nedenfor Cha-kul findes endnu større poroger, men de er renere for sten og ansees derfor for mindre farlige end Utinski.

Man sagde os, at det gik an at komme frem nedover floden paa store og sterke tømmerflaader, som blev ført af lokalkjendte folk. Men det var et temmelig risikabelt foretagende, og mange af disse flaader gik tabt paa veien. Der fandtes desuden inden ren-sojoternes land kun tre mand, som kunde paatage sig det hverv at føre flaader nedover, og disse tre befandt sig dengang alle i Sibirien. Og det vilde sandsynligvis vare længe, før nogen af dem kunde række tilbage igjen. Dette turde vi ikke vente paa, da vi ellers risikerede ikke at naa hjem det aar.

Spørgsmaalet var, hvordan vi skulde komme gjennem den første farlige strækning, partiet mellem Sebi og Uiuk. Klarede vi først dette, kunde vi fortsætte nedover Sojotsteppen helt til Cha-kul, hvorfra der oftere gik flaader til Sibirien, og hvor chansen til at kunne komme videre var saa meget større. Fra Todsjin-sojoternes land gik der almindeligvis kun 5 à 6 flaader hver sommer, og de fleste af disse gik om forsommeren.

Vor ven *Petrow* foreslog os at tage alle sager paa kløv over fjeldene til elven Tapsa, som munder ud i Beikem nedenfor den farlige strækning. Han vilde paatage sig at føre os frem did paa 4 dage og være os behjælpelig med at skaffe skyds videre frem til Cha-kul. Han havde selv engang fulgt med en flaade nedover Jenisei til Sibirien, men det vilde han aldrig gjøre om igjen eller tilraade os at gjøre. Han ansaa det for altfor livsfarligt. Efter hans mening var den øverste fjeldstrækning absolut værst at passere, og det farligste der var kanske ikke saa meget Utinski porog som de saakaldte «sjeverá», — steder, hvor floden gik mellem steile klipper og paa grund af farten satte svære bølger, som vaskede frem og tilbage over flaaderne.

Landskab fra Bei-kems øvre løb

Nedover øvre Bei-kem

Ved fiskerhytten nedenfor Utt (s. 236)

Uren elv. Kanoen slippes ned langs land

Med baade pleiede man aldrig at reise den vei, og alle advarede os mod at forsøge paa det. En enkelt gamling mente dog, at det vistnok maatte lade sig gjennemføre, hvis man var meget øvet i elvefart, lokalkjendt og gik forsigtig frem. Dette hørtes jo ikke videre lovende ud. Petrows forslag kunde vi ikke saa godt gaa med paa, da hele vor bagage laa upakket igjen i Ust Sisti-kem og vi ihvertfald først maatte gjøre en tur did for at hente alt opover, hvilket vilde kræve lang tid og meget besvær. Desuden maatte der mange heste til for at føre vor store oppakning frem over fjeldene, og vi risikerede altfor let at faa et og andet ødelagt gjennem det ulænde, som der var. Dette havde vi derfor ikke særlig lyst paa at prøve.

Nu havde vi tidligere flere gange gjort den erfaring, at sibiriakerne er slemme til at overdrive. Vi slap jo meget lettere fra farten nedover Sisti-kem, end man havde spaaet os. Denne gang sagde alle, som vi talte med om reiseruten: «Dere vil naa saa langt ned som til Sebi, men ikke længer; derom er vi overbevist.» Vi haabede paa, at ogsaa de overdrev. Paa Petrows ord stolede vi rigtignok helt ud; han sagde os utvilsomt, hvad han mente. Men vi tænkte os, at han kanske ikke var saa vant med elvefart og derfor saa lidt for ængstelig paa sagen. Afsted maatte vi jo, og da vi ikke havde nogen anden rimelig udvei, bestemte vi os for at anskaffe et par baade og lade det staa til udover med dem. Men vi maatte være vore egne lodser, da der ikke fandtes nogen, som kjendte videre til elven eller havde lyst paa at følge med.

Vi kjøbte et par klinkede baade af kolonisten *Safianow*. De var helt nye og tjærebredde og laa hvælvet paa land i nærheden af hans hus ved Tara-kem. Han garanterede dem at være feilfrie og gode i enhver henseende.

Da handelen var sluttet og vi nogle dage senere skulde sætte baadene paa vandet, viste det sig, at de var ganske vanskabte, saa de vilde gaa rundt ved den mindste bevægelse. Den største af dem var heldigvis brugbar, naar

den blev passende lastet, men den mindste var helt umulig. Vi fik saa af en anden høre, at hr. *Safianow* havde ladet disse baade bygge for et par aar siden, men at de senere var blevet liggende ubrugte hele tiden, da ingen efter den første prøve havde lyst paa at gaa i dem. Nu fandt han formodentlig, at det var en god anledning at slippe af med dem; men det var jo ikke netop samvittighedsfuldt handlet mod os at overlade os disse farkoster til den lange reise gjennem strygene.

Da vi opdagede dette, var hr. Safianow reist hjemmefra. Vi havde paa elven nedover fra Petrow benyttet en kano, som hr. Safianow havde liggende deroppe. Nu gik vi til Safianows kone, forklarede hende, at vi umulig kunde bruge den ene af de to kjøbte baade og anmodede om at faa tage kanoen istedet. Hun kunde da vanskelig andet gjøre end at gaa med paa dette.

Vi havde ved Tara-kem taget ind hos den anden kolonist, hr. Safianows nabo. Vi traf sammen med ham ved Kamsara og han tilbød os at bo i en stue, som han havde staaende tom. Det var en vældig, grovlemmet kjæmpe med gridske, stikkende øine, — idethele en noksaa aparte fremtoning; men jeg fæstede mig ikke større ved det. Indenfor sin port havde han staaende bundet en vagthund, som var i den grad bidsk, at den holdt paa at kvæle sig i raseri, hvergang nogen af os gik forbi. Jeg havde en ubestemt følelse af uhygge i denne mands hus, — kanske var det for hundens skyld, jeg ved det ikke.

Da vi havde boet der et par dage, kom en af russerne til mig og bad om en samtale under fire øine. Grunden var, at han vilde bede mig være paa post mod vor husvært. *Jensen* fik omtrent samtidig en lignende advarsel af en anden mand. Vor vært var i sin tid forvist fra Østersjøprovinserne til Kushabar for rovmord, blev der sagt. I Kushabar skulde han saa have begaaet samme forbrydelse, hvorefter han havde søgt tilflugt i denne fjerne afkrog af verden, mellem sojoterne. Han havde fremdeles et meget

slet rygte, og vore meddelere mente med sikkerhed at vide, at han havde begaaet flere nye rovmord i de sidste aar. Naar man tolererede ham og ikke havde sørget for at skaffe ham afveien, saa var det, fordi man syntes synd paa hans kone og mange uforsørgede barn. Men man fandt det uforsvarligt ikke at advare os i tide. —

Det siger sig selv, at vi efter dette følte os mindre vel tilmode paa dette sted og satte pris paa at komme snarest muligt afgaarde.

Det var den 21de august, at vi tog farvel oppe hos vor prægtige ven *Petrow* og tiltraadte den lange tilbagereise. Kl. 10 om morgenen dagen efter forlod vi Tara-kem. Anders og jeg, som ansaa os mest elvevant, overtog styringen af baadene. Anders og Jensen fik den lille baad, medens vi tre andre og Barbaas besatte den store. Denne ordning beholdt vi under hele reisen. Vor baad havde ligget saa længe og tørket paa land, at den til at begynde med lækkede noget ganske forskrækkeligt, — senere blev det bedre. Printz fik fast bestilling som pumpe og indehavde denne værdighed saa længe, baadreisen varede.

Landskabet var meget afvekslende og vakkert langs denne del af Bei-kem, og det blev denne dag flatteret paa bedste vis af deiligt solskinsveir. Paa venstre haand havde vi hele tiden høie, langstrakte og skogklædte aaser, den ene bag den anden. Til at begynde med gik de lige i elven, men længere ned rykkede de mere tilbage og gav plads for flade, løvrige nes. Der var en masse hægbær, og vi var et sted i land og forsynte os. Paa høire haand var der mere ensdannede, delvis aabne, men oftest skogklædte terrasselandskaber, indtil vi nærmede os fjeldene ved udløbet af Kamsara. Lidt ovenfor denne elv trænges Bei-kem sammen, og fjeldet gaar paa østsiden ret ned i elven. Der er paa dette sted et lidet stryg, stort nok til at det skummer hvidt af det, men ikke farligt. Det er det eneste stryg paa veien mellem templet og Ust Sisti-kem. Ellers flyder elven for det meste rolig og blank, men ikke desto mindre ganske

kvikt afsted. Her og der træffer man partier, hvor farten er ganske lystig, og som staar paa overgangen til at fortjene navn af stryg. Nedenfor udløbet af Kamsara — som falder sterkere end Bei-kem — bliver farten betydelig større end ovenfor. Her og der gjør elven en skarp sving, som kan være lidt brydsom for den ukjendte, specielt hvis der er sten eller udoverhængende skog paa den side, hvor strømmen sætter ind. Men farligt er det ikke at færdes paa dette parti af elven, hvis man da ikke er rent uforsigtig.

Vi spiste middag paa en ø noget ovenfor Kamsara og fortsatte straks videre for at prøve at naa Sisti-kem til aftens, hvilket ogsaa lykkedes.

Nedenfor Kamsara udvides dalen, og elven deler sig op i flere løb, hvor man undertiden kan være i tvil om, hvilket der er det rette. Om elven regnes for farbar, kan man jo ikke derfor være sikker paa, at alle løb er det. Hvor elven gjør en sving, kan strømmen i mindre løb, som tager benveien, være mange gange voldsommere end i hovedløbet. Og træffer der saa til at være meget drivved eller sten, kan situationen mangen gang være slem.

Ved udløbet af Sisti-kem er et høit, karakteristisk formet fjeld, som vi havde bidt os merke i for at være sikker paa at finde stedet igjen. Bei-kem gaar udenfor dér i to—tre løb, og vi holdt os hele tiden saa nær som muligt under den høire bred for at kunne orientere os og ikke blive ført for langt ned af strømmen. Vi skulde ikke ned til selve udløbet af Sisti-kem, som ligger 1 kilometer nedenfor husene, men maatte prøve at komme ind i den lille elveos, som fra Sisti-kem strækker sig forbi de tre bopladse til henimod Bei-kem. For at naa denne maatte vi først tage ned gjennem en ganske liden elvegren og derpaa trække baadene 30—40 meter over land. Udenfor Sisti-kem begynder Bei-kem at falde sterkere af, og strømmen er rivende tiltrods for, at den ikke sætter skum eller bølger. Det var allerede ganske mørkt, da vi nærmede os den lille elvegren, og vi drev med større fart, end vi egentlig likte, ned langs bredden forbi

udoverhængende grene, som strømmen hvislede gjennem. Tiltrods for, at vi holdt lige under land, var det lidet som manglede paa, at vi ikke blev feiet forbi vort bestemmelsessted; men vi kom da heldigvis ved en kraftanstrængelse over i det lille løb og var paa den sikre side. Det var allerede bælgmørkt, da vi lagde til ved vor gamle leirplads ved Ust Sisti-kem; men vi var vel tilfredse med dagsværket, vi havde 10 mil bag os.

De følgende par dage gik til etikettering og nedpakning af vor store bagage. Vi kunde ikke tænke paa at faa mere end det værdifuldeste med os i baadene; resten — iberegnet den etnografiske samling — maatte lades tilbage. Vi overgav det hele til hr. *Goltschinski,* som kvitterede for modtagelsen og lovede os ved første anledning at sende alt under paalidelig opsigt paa flaade til Minussinsk. Vi var jo ikke meget fornøiede over at maatte lægge hele samlingen igjen. Om Goltschinski var en paalidelig mand — hvad vi følte os overbevist om — saa var det jo ikke dermed sagt, at flaaden naaede Minussinsk i god behold. Men risikoen for forlis i porogerne vilde jo altid være forhaanden, og den vilde ihvertfald ikke være større for flaaden end for os, som reiste i baade. Dermed slog vi os tiltaals, og det viste sig senere, at alt gik udmerket. Nogen tid efter vor hjemkomst fik jeg brev fra *Gutschin* om, at alt var kommet i god behold til *Snigirew,* det Sibiriske dampskibsselskabs kommissionær i Minussinsk, og laa forvaret der. Saa var den bekymring over*).

Vi havde en liden skuffelse ved vor ankomst til Ust Sisti-kem. De to renskind fra Tschernoretschka var hængt op til tørk i et skur hos kolonisten *Kolinin.* Under vort fravær havde en af hans forsultne hunde, som vistnok aldrig fik mad af herskabet, faaet fat paa skindet af den lille ko og havde spist hovedet og benene væk, saa det maatte kasseres. Vi fik kun craniet med hornene med os hjem.

*) I oktober 1915 — medens denne bog var under trykning — kom samlingen i bedste stand til Norge via Karahavet med direktør *Lieds* skib «Eden». Den opbevares nu paa universitetet.

Hvordan hunden havde klart dette, var mig forresten en gaade. Skindet var nemlig netop paa disse dele stenhaardt og tørt samt belagt med èn masse alun. Det kan ikke netop have været nogen godbid.

Vi havde ogsaa en anden liden overraskelse. Den kom nu forøvrig ikke saa helt uventet efter vore tidligere erfaringer i Sibirien. Da vi skulde reise, forlangte Kolinins kone en vældig betaling for «logiet». Hvilket logi, spurgte jeg, — vi havde jo af hensyn til væggedyrene maattet ligge i vore egne telte? Ja, det var rigtignok sandt; men vi havde haft bagagen opbevaret i hendes «ambar», og desuden havde de kogt thevand og vasket kopper for os. Jeg gjorde hende da opmerksom paa, at den pris, hun forlangte pr. «samowar», var omtrent tre gange saa høi som i Petersburgs dyreste hoteller, og bad hende specifisere hver enkelt post paa regningen. Det gjorde hun da paa stedet med den følge, at beløbet blev ca. 25% lavere. Jeg betalte hende da dette, skjønt det fremdeles var det rene optrækkeri. Denslags historier havde vi forøvrigt ikke saa faa af i Sibirien. Værst er det paa landsbygden. Hotellerne er meget bedre og fortjener efter min formening ikke altid den daarlige karakteristik, som europæiske gjennemreisende pleier at give dem. Priserne er der faste og ikke svært dyre. En anden sag er det, om en og anden af betjeningen forsøger at snyde sig til noget ekstra, men det træffer man jo ofte ogsaa i europæisk Rusland, ikke mindst i St. Petersburg. Men prisen paa thevand pleier over hele det russiske rige at være saa fast, at jeg ansaa muligheden for optrækkeri for udelukket i Ust Sisti-kem. Det viste sig, at jeg havde regnet feil den gang.

Ved 4-tiden om eftermiddagen den 25de august lagde vi ud fra Ust Sisti-kem og tiltraadte reisen nedover den ukjendte elv. Lidt ovenfor udløbet i Bei-kem passerede vi en svær ørn, som sad i fjæren og saa paa os. Vi sendte den et skud paa langt hold, men den lettede bare, fløi over elven og forsvandt ind i skogen. Blodet dryppede af den og lavede smaa ringe bortover den stille vandflade, saa den var nok

alvorlig rammet. Men et forsøg paa at lede den op igjen mislykkedes.

Bei-kem feier kvikt nedover forbi mundingen af Sisti-kem, og det bar lystig afgaarde, da vi først var kommet ud i strømmen. Vandet og de ophvirvlede sandkorn putrede under baadene omtrent som paa Abakan-floden. Omgivelserne skiftede hurtig, og det varede ikke længe, før fjeldet ved Ust Sisti-kem kun saaes som en uskyldig liden nut langt oppe.

Et stykke nedenfor Sisti-kem er der en ca. 15 km. lang strækning af floden, som kolonisterne kalder for «Sorok Jenisei» eller «de 40 Jeniseier». Dalbunden er der ganske flad, og floden deler sig op i en utallighed af smaagrene, som ikke alle er farbare. Man havde gjort os opmerksom paa dette vanskelige strøg og sagt, at vi altid maatte holde det største løb. Det var forøvrig slet ikke altid saa ligetil at se, hvor dette laa henne. Vi holdt os derfor gjerne midt i elven og blev da som regel af strømmen ført did, hvor det meste vand gik. Det var ellers et ugreit og ganske brydsomt farvand. Mange steder gjorde vort elveløb saa skarpe sving, at vi ikke kunde se mere end et lidet stykke foran os, og pludselig kunde der saa aabenbare sig smaa banker med opdrevne trær midt i løbet. Strømmen var saa sterk, at det ofte skummede hvidt om trærødderne, som havde rodet sig fast nede i bunden og laa fast forankret. Det gjaldt da i en fart at bestemme sig, hvilken kurs man skulde tage. Det var en spændende maade at reise paa.

Vi holdt paa noksaa længe den aften, og da mørket indfandt sig, kom det saa pludselig, at vi blev nødt til at lægge iland og tage nattekvarter paa et sted, som ikke var videre egnet for det. Vi tog ind i en liden os med 4—5 meter høie, tæt skogklædte bredder, hvor det voldte endel bryderi at faa bagagen op. Den blev stablet op i en haug med presenninger over, og det var saa vidt, at vi i den tætte skog fandt plads for det ene af teltene — det største — hvor vi sov allesammen den nat. Baadene blev liggende i vandet og bare bundet fast.

Ved 1-tiden om natten tog det til at regne, og dette varede uden ophør helt til 8-tiden, da vi stod op. Saa kom der gudskelov et lidet ophold, saa vi fik gjort fra os frokosten, baaret bagagen ned i baadene og bredt presenninger over, og dermed begyndte det paany. Men nu lod vi os ikke anfegte af regnet. Vi havde været saa forsynlige at anskaffe lange oljefrakker i Minussinsk, og det viste sig senere, at vi vanskelig kunde have undværet dem. De var forsynet med spidse hætter, som var syet sammen med frakken i nakken. Naar vi slog dem op, saa vi ud som kapucinermunke. Men da skulde der ogsaa meget regn til, før det bed paa os. Jeg bortser da fra benene. For de var saa alligevel bestandig vaade. Det var ikke til at undgaa med de daarlige russiske støvler og den haarde prøve, vi satte dem paa. Men det var vi forlænge siden vant til og tog ingen notis af. Det sunde vildmandsliv i taigáen gjør en lidet disponeret for sygdomme.

Denne gang fik regnfrakkerne en haard prøve at bestaa. Og de klarede det godt til ud paa eftermiddagen, men da sivede det gjennem dem. For det plaskregnede uafbrudt, fra vi tog ud til sent paa aftenen. Men vi gjorde alligevel en pen dagsreise, saa forsaavidt blev det daarlige veir godt benyttet. Iland var det nok blevet en «skoftedag», det vilde vanskelig have kunnet undgaaes.

Ikke langt nedenfor leirpladsen passerede vi tre—fire bittesmaa, usle og tagløse hytter. Det var bopladsen *Karagash,* hvor der lever et par fattige kolonister. Ca. 20 km. længere ned passerede vi forbi et høit fjeld, som gik stupbrat i elven, og kom saa til *Sebi,* det vestligste sted i rensojoternes land, hvor russere har slaaet sig ned. Der var — om jeg erindrer ret — fem hytter af samme kaliber som de ved Karagash. Oprindelig skal der nok have boet en kolonist i hver, men nu var tre af dem reist tilbage til Sibirien og havde givet nyrydningsforsøget op. Der saa sørgelig fattigsligt ud. Det var vist bare saavidt, beboerne opholdt livet. Vi lagde iland og gik ind i en af hytterne — som det røg af — for at høre, om de kunde give os

nogen oplysninger om elven nedover, beliggenheden af Utinski porog o. s. v.

Vi blev venlig modtaget og trakteret med det, huset formaaede, d. v. s. tørt brød, agurker, ny poteter og pladethe uden sukker. Melet er en kostbar vare ved Sebi. Man sagde os, at det skulde komme paa 2 rubel og 50 kopek pr. pud. Det vil efter sibiriske priser sige overmaade meget. Men saa maa det ogsaa hentes paa vinterføre den umaadelig lange vei fra Sibirien. Det skulde være omtrent lige besværlig, enten man indførte det over Amyltaigáen eller over Usinsk. Man havde prøvet at sætte korn, men det vilde ikke lykkes. Det frøs bort. Kolonisterne troede, at det var, fordi taigáen stod saa tæt rundt omkring. Hvis den var fjernet, vilde klimatet ikke være saa barskt. Men elven kunde man ikke give os nogen større besked om. Hvis vi var saa heldig at træffe paa en gammel mand, som med sin baad var reist nedover for at fiske nogle kilometer længere nede, saa kunde antagelig han fortælle lidt mere.

Dermed bar det videre. Fra Sebi faldt elven sterkere af, og vi drev med stor fart ned gjennem et stadig vildere landskab. Helt fra Sisti-kem af kunde vi se vilde snaufjelde strække sig østover paa sydsiden af Bei-kem. Eftersom vi nærmede os Sebi, kom disse fjelde stadig nærmere, og nu gik vi gjennem et trangt skar ret ind i dem. Terrænet saa ikke lovende ud, og det var let nok at forstaa, at der i et saadant landskab kunde findes farlige passager.

Et par kilometer nedenfor Sebi traf vi den gamle mand, som da var paa hjemtur. Om elven nedenfor Utinski porog kunde han intet sige, men saa langt som til porogen søgte han at skitsere den for os. «Vær endelig forsigtig,» sagde han, «strømmen er rivende, og der er nok af skummende stryg, stene og hvirvler.» Dette var meget sandt, men den øvrige beskrivelse af veien slog ikke til. Porogen laa mindst 18 km. længere nede, end vi fik indtrykket af efter mandens forklaring. Men et godt raad gav han os: «Hold nedover midt i floden til bielven *Utt,* det første tilløb paa høire side. Derfra sætter dere ret over floden og følger siden saa nær

som mulig under den venstre bred helt til porogen. En verst eller saa nedenfor Utt har jeg en liden fiskehytte. Fra den af videre nedover maa I gaa frem med den største forsigtighed og se jer vel for, at I ikke uforvarende falder ud i porogen.»

Vi gjorde, som manden sagde, og det viste sig, at elven ialfald paa ét sted var absolut livsfarlig, naar undtages en liden stribe nær land paa venstre bred. Straks efterat vi havde sagt farvel til den gamle, kom vi ud i et sterkt stryg, som førte ret ned paa et brat fjeld. Under fjeldvæggen kogte og sydet det, og vandet løb i store cirkler med huller i midten. Vi kom ind i en af disse cirkler og drev nogle gange rundt, før vi magtede at slide os ud igjen og komme videre. Det var et utækkeligt sted.

Saa bar det med sterk fart videre nedover, forbi stok og sten. Snart havde vi storstenet fjære paa siderne, snart lodrette fjeldvægge, som gik ret i elven. Et sted kom vi ud i et aldeles voldsomt stryg med høie, skumtoppede bølger, som var saa store, at de stadig væk skyllede ind i baadene. Værst var det naturligvis for den lille baad, kanoen. Den var udhulet af én stamme og derfor saa tæt, at Anders og Jensen kunde sidde tørre helt nede i bunden af den. Men denne gang blev de ordentlig vaade begge to. Heldigvis havde vi de vandtætte kister underst, ellers vilde det have seet slemt ud for bagagen. Ogsaa den store baad fik en og anden kraftig skvæt. Barbaas blev saa forskrækket, at han gjentagne gange holdt paa at ville hoppe ud. Vi holdt nedover saa nær vi turde langs den høire bred for ialfald at have lidt chancer for at komme iland, om det skulde gaa galt. Men at lægge tilland i stryget kunde der ikke være tale om; vi vilde isaafald straks være slaaet rundt mod en af de mange store stene langs stranden, som vandet kogte henover.

Saaledes gik det et langt stykke. Den lille baad holdt lige bag os. Jeg saa Anders raabe over til os, men kunde intet høre paa grund af vandets brusen. Men af arm-

bevægelserne forstod jeg, at han frygtede for at faa mere vand ind, end baaden i længden vilde taale. Saa fik jeg se en liden stille vig paa høire side. Den laa i læ af en odde og var omgivet af en hel vold af drivved. Der stod en stribe af hvidt skum der, hvor strømmen brødes mod det stille vand. Vi holdt ned paa denne linje og kjørte med voldsom fart ind i evjen, idetsamme vi passerede odden. Vi var foreløbig paa den sikre side og kunde puste ud.

Vi lagde iland og stelte til middag. Takket være den store mængde af drivved lykkedes det os at faa op et brugbart baal tiltrods for regnet. Medens vi spiste, drøftede vi situationen nærmere. Et var vi enige om, at vi maatte prøve for fremtiden ikke uforudseet at falde op i saa risikable situationer som den, vi netop var kommet ud af. Da var det bedre at lægge iland og se sig om paa forhaand, hvor elven saa mistænkelig ud, specielt da paa steder, hvor den svingede saaledes, at vi bare kunde kontrolere et lidet stykke foran os. For lettere at kunne gjøre dette, skulde vi helst holde os nær land, hvor strømmen som oftest er mindre voldsom.

Fra vor rastplads videre nedover løb elven langs en høi fjeldvæg og stilnede lidt efter lidt af. Vi lagde derfor trøstig ud igjen. Men vi havde ikke reist langt, før den atter faldt af i et hvidtoppet stryg, som syntes at være meget langt. Vi fandt det da sikrest at lægge iland og rekognoscere, før vi drog videre. Fjeldet var der rykket mere tilbage, og der strakte sig en flad og for det meste græsbevokset mo nedover langs elven. Jeg gik et par kilometer eller saa nedover denne mo og fik saa øie paa bielven *Utt*, som skummende faldt ud i Bei-kem. Den havde revet med sig en mængde stor sten og grundet op partiet i Bei-kem udenfor. Man gjorde derfor tryggest i at holde et godt stykke ud fra land. Stryget var omtrent jevnt hele veien og ikke værre, end at baadene taalte det. Saa bar det tilbage til baadene og videre udover.

Lige nedenfor *Utt* laa der en ø. Vi holdt der i god

betids over til det venstre løb og helt ind under venstre bred af dette. Strømmen var hele veien voldsom, og vi fandt det mange steder sikrest at drive af med forstavnen opover, saa vi lettere kunde minske paa farten og holde igjen, hvor det trængtes. En to—tre kilometer nedenfor Utt fandt vi den gamle mands fiskerhytte. Den var meget beskeden at se til; men der var da saa meget plads, at vi kunde faa liggerum.

Vi var gjennemvaade, saa det randt af os, og bestemte os for at tage ophold i hytten natten over. Der kunde vi da ialfald faa tørket klæderne, hvad der ikke var tale om i teltene. Og vor vanlige tilflugt — det aabne baal — var udelukket, da regnet fremdeles formelig øste ned. Tørkningen i hytten var nu forøvrig ikke saa letvindt den heller. Da vi fik op ild, røg det nemlig saa forskrækkelig, at vi flere gange maatte flygte ud af huset. Da vi havde faaet reguleret baalet paa bedste vis, lod det sig endelig til nød gjøre at standse op derinde; men vi maatte altid indtage horisontalen saa nær jorden som muligt. Om natten lod vi ilden gaa ud, og takket være det friske liv sov vi godt tiltrods for, at der var saa trangt, at vi ikke naaede til at snu os uden at risikere at rulle ud fra de lave briske ned i ildstedet.

Efter den gamle mands forklaring havde vi faaet indtryk af, at Utinski porog skulde begynde omtrent 3 km nedenfor hytten. Vi hørte nedenfor os brusen som af en stor fos, og om morgenen den 27de gik derfor et par af os nedover for at rekognoscere, før vi fortsatte reisen. Vi fandt et vildt skummende stryg, som vistnok var livsfarligt at komme ned i med baade, men som vi ikke fandt vildt nok til at passe paa den beskrivelse, vi havde faaet af porogen. Fra fjeldet, vi stod paa, kunde vi se elven atter stilne af nedenfor stryget og fortsætte noksaa stille en halv mils vei nedover, til den forsvandt i en sving af dalen. Kunde det virkelig være muligt, at dette var den saa frygtede Utinski porog? Beliggenheden passede efter den gamle mands beskrivelse, men vi havde alligevel vanskelig for at tro det

Resultatet blev, at vi bestemte os for at gaa frem lige forsigtigt som før og se, om vi ikke fandt en større porog nedenfor. Men ihvertfald maatte vi forbi, og stedet var slet ikke saa ligetil at passere. Paa vestsiden var der absolut ufremkommeligt, og paa østsiden var der steile fjelde, som gjorde det umuligt at operere fra landsiden. En kilometer eller saa nedenfor hytten kastede strømmen sig skummende ind under en brat bergvæg, fulgte saa denne nogle hundrede meter nedover og tog derfra veien over til fjeldet paa vestsiden af elven, hvor der allerede et kort stykke nedenfor var absolut livsfarligt at komme. Det var en fremstikkende fjeldpynt paa østsiden, som kastede strømmen saa voldsomt over til den anden bred. Bag denne pynt var en liden evje, hvor vandet kogte rundt i dybe cirkler. Den eneste maade at komme frem paa, var at holde saa nær som mulig ind til denne pynt og komme ind i evjen, ellers risikerede man altfor let at kastes med strømmen saa langt ud, at det gik galt. Fra evjen af videre nedover var der ikke værre, end at man kunde komme frem, naar man holdt tæt ind under den østre bred.

Vi maatte vove forsøget, og det gik heldigvis bra. Vi slap med spændingen og et par tønder vand i baadene. Det parti, som fra fjeldet havde seet forholdsvis stille ud, var nu ikke saa svært stille endda, og det varede ikke længe, før vi atter var ude i nye stryg, og strævet begyndte paany. Efter nogle kilometers reise fik vi se en baad, som laa ved land i en stille vig. En baad her! Det var det, vi mindst af alt havde ventet. Hvad kunde det betyde? Vi roede ind og hujede. Intet svar. Vi hujede mange gange paany, alt det vi orkede. Fremdeles intet svar. Saa lagde vi ind til baaden. Den laa og flød paa elven med bagstavnen fuld af vand og forstavnen boret dybt ned i sandet. Noget fæste iland var der ikke, og det var kun underligt, at den ikke var drevet af. I baaden laa en sæk «sukari», en trøie, en hue og en stoppet pibe. Alt var gjennemblødt af regnet. Der havde øiensynlig ikke været mennesker paa lang tid.

Mysteriet med denne baad fik vi ikke opklaret. Kanske var det en af Sibiriens mange ulykkelige flygtninge, som havde endt sit liv her i denne fjerne afkrog af verden? Baaden var ikke trukket op, og det kan tænkes, at den under høi vandstand var drevet ind til fjæren og saa var blevet liggende der, da vandet atter faldt. Da vi passerede, var vandstanden atter meget høi som følge af langvarigt regn, og det manglede da lidet paa, at ikke baaden gled ud igjen og drev videre. Det var en kano af de sedvanlige, udhulet af en enkelt træstamme. Vi trak den længere op og fortsatte reisen.

Straks nedenfor dette sted begyndte atter et vildt stryg, og terrænet saa lidet lovende ud, saa langt vi kunde se nedover. Vi maatte atter standse for at rekognoscere. Elven gjorde en sving rundt en noksaa høi, skogbevokset pynt. Jeg fulgte elvebredden nedover og vilde for at spare tid tage benveien over skograbben tilbage. Men det blev en daarlig besparelse. Taigáen var der ganske sjelden ufremkommelig. Der laa et virvar af nedfaldne kjæmpetrær paa kryds og tvers og mellem dem stod en skog af bringebærbuske saa høi, at den naaede mig over hovedet. Der hang modne bær i utrolige masser, men jeg havde ikke tid at ofre dem opmerksomhed. Saa langt jeg kunde se nedover paa sydsiden af høien, gik elven atter i hvide stryg med lodrette klipper paa begge sider. Der var altsaa enhver videre rekognoscering udelukket, og vi havde kun at lade det staa til. Vi trøstede os med, hvad Sebi-folkene havde fortalt, at der lige ovenfor Utinski porog skulde findes et kort stykke stillere elv, saa vi havde tid at redde os iland, før det blev for sent. Og vi vedblev trolig at holde os under venstre bred, hvad der ogsaa viste sig at være bedst. Det var en nervepirrende og ikke udelt behagelig færd, vi havde nedover. Det gjaldt at være snartænkt og have øinene med sig. Vi maatte ofte anspænde os meget for i tide at komme undaf de talrige sten, som vi med rasende fart drev ned paa. Et par steder saa det saa slemt ud, at vi maatte klatre

opover fjeldsiderne for at faa bedre oversigt; men mange steder var der umuligt at komme iland, og da maatte vi jo løbe risikoen ved at sætte udover useede stryg.

Paa grund af de mange turer iland gik det senere end det vilde have gjort paa flaade, og det begyndte allerede halvveis at skumre, da fjeldene endelig traadte saa meget tilbage paa den venstre bred, at vi kunde begynde at se os om efter en brugbar plads for teltene. Nogen saadan var der ikke at finde paa lange strækninger ovenfor. Saa kom vi ud paa et bredere og stillere parti af elven, hørte foran os en tung, dump brusen og fik snart se hvide skumsøiler staa tilveirs over den jevne vandflade. Der havde vi altsaa endelig den frygtede porog. Vi lagde tillands nogle hundrede meter ovenfor, og medens leiren blev gjort istand og theen kogt, gik et par af os nedover for at tage lokaliteterne i øiesyn.

Vi var adskillig spændt paa, hvad vi skulde faa se. Her skulde vor skjæbne afgjøres, om vi skulde naa gjennem fjeldbarrieren ned til Sojot-steppen eller blive siddende fast. De fleste havde nemlig sagt os, at vi ikke kunde komme frem med baadene langs land, da fjeldene gik stupbrat i elven, og at sætte ud i selve porogen vilde være det rene selvmord. Et par mænd, som havde seilet forbi paa flaade, og hvis udsagn vi satte adskillig tiltro til, mente dog, at det under almindelige omstændigheder maatte kunne gaa an at trække baadene forbi over land. Men nu, frygtede de for, var vandstanden saa høi, at elven gik lige i fjeldet; dog kunde det kanske lade sig gjøre at vade forbi og hale baadene med sig paa en eller anden maade. Vi fandt med engang til vor glæde, at intet af dette var korrekt, at fjeldet paa østsiden ikke gik lodret i elven, og at der var god plads til at praktisere baadene forbi.

Efter dette tog vi i den bedste stemning fat paa aftensmaden og desserten. Desserten var solbær af den samme udmerkede kvalitet som tidligere beskrevet fra Sisti-kem. De fandtes i kolossale masser overalt i fjeldskraaningerne

langs Bei-kem. Og ved Utinski porog var der let tilgang paa dem. Buskene stod bugnende fulde af bær overalt op gjennem skogen. Vi behøvede ikke at gaa mange meter fra teltene for at hente dem. Vi sovnede ind i fosseduren den aften med den behagelige bevidsthed, at vi var rykket vort maal meget nærmere.

Der gik adskillige timer hen den følgende dag, før vi var færdige med porogen. Men alt ialt gik det alligevel meget lettere, end vi efter russernes udsagn havde vovet at haabe. Størst besvær havde vi med bagagen, som maatte bæres over land mellem de store, sleipe stene. Men baadene slap vi simpelthen i taug nedover, og det gik altsammen godt. Vi fulgte en metode, som jeg har lært i Finmarken. Den gaar ud paa at styre baaden i strømmen ved hjælp af to lange taug, hvoraf det ene fæstes i baadens forstavn, det andet længere bag. Paa den maade kan man med stor sikkerhed holde den klar af stenene. Utinski porog falder egentlig i to dele og mellem disse ligger der paa østsiden af floden en stor evje. Vi bar først bagagen did, roede den saa over evjen og transporterede den derpaa atter over land, til vi var nedenfor det værste. Evjen var forresten noksaa slem, da der var saa høie bølger, at vi holdt paa at faa baadene skvættet fulde.

Utinski porog var forøvrigt ikke værre, end at det nok kanske kunde lade sig gjøre at sætte udover i gode baade langs østre bred, naar man vilde tage den risiko, som fulgte med. Det værste var de talrige stene, som man maatte være vel øvet for at undgaa. Længere ude og henimod den vestre bred artede porogen sig nærmest som en fos med et lodret fald paa ca. 2 meter. Man fortalte mig, at naar flaaderne gaar ned der, dukker de forenden dybt under, falder saa med et jump efter med agterenden og flyder atter op nedenfor, medens bølgerne uafladelig vasker over dem. Godset opbevares paa en platform et par meter over vandet. Der er kun ét sted, hvor flaaderne kan passere, nemlig mellem to store stene, som ligger øverst oppe

Brydsom reisemaade (s. 241)

Fra Bei-kem mellem Utinski porog og Uiuk (s. 241)

i stryget ikke saa langt fra den vestre bred. Straks man er kommen forbi disse og faldt udfor det første stup, maa man søge at svinge flaaden saaledes, at den glider forbi en stor sten straks nedenfor. Lykkes ikke dette, er som oftest alt tabt, man kommer vanskelig fra det med livet. Jeg traf en kolonist, som havde siddet fast en halv dag paa denne sten med fossen tordnende omkring sig. Han forsikrede mig, at det var de frygteligste timer, han havde oplevet. Han frelste sig derfra ved at hugge en større del løs fra flaaden og flyde videre paa denne.

Nedenfor Utinski porog blev vi dristigere og var ikke saa ofte iland for at se os om. Vi vidste da, at vi ialfald ikke vilde risikere at falde ud i rene fosser, hvor selv den bedste manøvrering intet nyttede. Men elven var styg ogsaa videre nedover. Det var stryg i stryg med steile klipper og det vildeste ulænde paa siderne. Vandet slog ofte ind i baadene til os. Værst var det i de mange sving, hvor vi ikke kunde kontrollere elven foran os. Der satte strømmen ofte med voldsom fart tværs over til fjeldet paa den anden side. Vi var som regel saa forsigtige at holde os til den side, hvortil elven svingede. Derved fik strømmen mindre magt over os. Paa sine steder var det saa slemt, at vi fandt det tryggest at slippe baadene forbi i taug. Men der, hvor fjeldene gik lodret i elven paa begge sider, lod dette sig naturligvis ikke gjøre, og der maatte vi lade det staa til. Det kunde da gaa mange kilometer i træk med omtrent samme fart som et norsk hurtigruteskib og med saa høie bølger, som baadene kunde taale.

Den dag, vi passerede Utinski, kom vi paa grund af de mange forsinkelser bare ca. 20 km. nedover. Vi overnattede paa en vakker slette, hvor elven til en forandring fløød ganske rolig forbi.

Næste dag havde vi den samme strid igjen. Lange, vilde stryg! Overalt var der masser af solbær; paa sine steder stod buskene som i en sammenhængende have op gjennem

skogen, saa langt vi kunde se. Ikke langt ovenfor Uiuk passerede vi et særlig slemt stryg. Vi holdt os under høire bred, hvor der var nogenlunde fremkommeligt; men overalt ellers gik elven hvid som en fos. I bunden laa talrige, store, hvide stene, som var let synlige paa langt hold. Det var næsten uhyggeligt at se, hvor hurtig vi drev over dem. Nedenfor dette stryg blev elven roligere, og vi havde gjort det værste fra os.

Vi mærkede en paafaldende forandring i landskabet. Fjeldene blev lavere og antog mere afrundede, mildere former, og elven løb i rettere linjer og blev mere oversigtlig. Taigáen traadte tilbage eller antog et lysere præg, idet den efterhaanden opblandedes med lærketrær, som tilslut blev næsten eneraadende. Længere nede forsvandt skogen mere og mere fra sydskraaningerne og erstattedes af krat eller stivt steppegræs. En tørrere og varmere luft slog os imøde. Snart hørte vi de første græshopper. Vi nærmede os aabenbart steppen.

Nedenfor Uiuk begyndte det aabne land. Fjeldene sænkede sig og traadte tilbage, dalen videde sig ud, og elven blev med ét saa bred og voksen, at den var næsten ikke til at kjende igjen. Snart seilede vi forbi de sidste fjeldpynter ud paa det aabne steppeland, bort fra den farlige fjeldzone, som vi havde slidt saa haardt for at komme helskindet igjennem. Overgangen var igrunden meget brat. For et par timer siden var vi i taigáen, og nu befandt vi os allerede paa den ægte, uforfalskede steppe, i ganske andre naturomgivelser.

Vi fik desværre ikke saa god anledning, som vi havde ønsket, til at studere den geologiske bygning af de strøg, vi reiste igjennem. For det første maatte vi skynde os hjemover paa grund af krigen, for det andet var det paa grund af farten og stenene flere steder altfor risikabelt at lægge til land ved de berghammere, vi havde lyst at se nærmere paa. Men endel prøver fik vi dog med.

Fra templet nedover til henimod Sebi var grunden i store træk noksaa ensartet med rødbrune devoniske skifere og konglomerater af samme slags som paa Minussinsk-steppen. Henimod den egn, hvor floden gik ind i fjeldene, blev lagene stadig mere forkastet med vakre foldede profiler langs elven. Flere steder var de brudt helt op eller reist paa kant. Nedenfor Sebi kom vi ind i en eruptivzone, som varede helt til Uiuk. Ved mundingen af Utt saaes karakteristiske, mægtige grønne porfyriter, som strakte sig nedover mod Utinski porog. Saa fulgte nedenfor gneiser, graniter, diabaser og melafyrer, derpaa atter igjen porfyriter. Henimod Uiuk optraadte smaapartier af devonisk sandsten indsprængt i eruptiverne, og fra Uiuk af videre nedover Sojot-steppen raadede atter den devoniske sandsten grunden saagodtsom alene. Vi traf nok baade lag tilhørende andre formationer og eruptiver, men de indtog i forhold til devonen en meget liden plads.

Fra Uiuk af blev elven let at færdes paa, og vi kunde lade det staa til nedover med al den fart, vi selv og strømmen formaaede at sætte paa baadene. Og det vilde sige ikke saa lidet. Elven var paa de fleste steder nedover steppen bred og oversigtlig. Den var ogsaa ganske rolig. Vi passerede nok imellem stryg med smaa bølger, men det var ikke noget at tale om. Men tiltrods for det rolige udseende trækker den saa hurtig afsted, at man uden vanskelighed med baad kan tilbagelægge 12—14 mil nedover paa en dag. Vi naaede denne dag helt til elven *Tapsa* og slog leir for natten i en tæt lund af pil nede ved elven ikke langt fra den paa Sojot-steppen velkjendte stormand *Georgi Pawlowitsch Safianows* hus.

XX. Paa Sojot-steppen.

Sojotsteppen. — Tannu-Ola. — Hos pioneren Safianow. — Guldgravning, et nyt Klondyke. — Naturherligheder og fremtidsmuligheder. — Sojotsteppens historie efter 1860. — Chailub. — Kinesernes korte regimente. — Russernes indvandring og stigende indflydelse. — Vordende kommunikationer. — „Den hvide tsars by." — Vi kniber med os ofre fra et sojotisk alter. — Reise i maaneskin, kameler og ren. — En underlig reisemaade. — Vi praier en flaade. — Indtryk fra steppen. — Gjæs og traner. — Vi stjæler en gud. — Uryddig elv. — Kappestrid mellem Printz og Jensen. — Roernes gjenvordigheder. — Besøg hos steppesojoter. — Chakul, væggelus. — En skræk i livet. — Vi træffer aftale om videre reise. — En nødlidende ekspedition. — Syfilis eller hungersdøden. Griske handelsmænd.

Sojot-steppen er ikke egentlig saadan, som man almindelig tænker sig en steppe. Den er snarere, hvad vi kunde kalde en «fjeldsteppe». Det er et lavt, bølgende landskab med høiere, snaue fjelde iblandt. Kun langs floden findes der større flader. I en afstand af 10—15 km. paa begge sider af den træffes næsten hele veien snaue smaafjelde, som ligger spredt om hverandre uden noget system i det hele. Paa sine steder naar de helt frem til floden. Ellers er landskabet noksaa forskjelligt. Hvor der er nok vand — specielt langs floden og paa øerne i denne — findes smaapartier af løvskog. Det er mest sølvpoppel (Populus svaveolens) og asp, man ser. Andre steder kan landet være afsvidd og halvveis ørkenlignende. Atter andre steder er jordbunden saltholdig, hvilket giver naturen sit specielle præg. Jorden synes gjennemgaaende at være god, delvis endog udmerket. Paa steppen fra Cha-kem videre vestover findes meget af den russiske «sorte jord», som er ganske særlig frugtbar. Hvor der er vand nok, er det frodigt og vakkert. Men mange steder er det noget for tørt, for lidet regn. Størstedelen af aaret skinner solen fra blaa himmel.

Da vi saa Sojot-steppen, præsenterede den sig i sin daarligste skikkelse. Den var da tør og afsviet. Men om vaaren, naar alt blomstrer, skal det være vidunderlig vakkert deroppe. Det indtræffer paa den vestligste del af steppen

allerede i april, men længere øst først i begyndelsen af mai. Til sammenligning kan nævnes, at blomstringstiden i rensojoternes høiereliggende fjelddale først indtræffer i juni og juli. Der er saaledes stor forskjel i klimatisk henseende mellem Sojot-steppen og skovegnene ved øvre Jenisei. Ulukem f. ex. er isfri fra midten af april og fryser ikke til før i slutten af oktober. Om vinteren har man ned til 30—35 graders kulde (celsius)*), men somrene er varme med indtil 40° c. Der er ogsaa gjennemgaaende noksaa stille. Mest fremtrædende er de nordlige og nordvestlige vinde, men de har her — paa sydsiden af Sajan — tabt det meste af sin skarphed. Kornet trives udmerket; men det kan ikke høstes før i slutningen af august eller begyndelsen af september. Ved denne tid lægger ogsaa den første nysne sig paa fjeldene. Alt i alt tør man kanske regne, at omkring en trediedel af sojoternes territorium er skikket for kultur. Foruden korn trives ogsaa boghvede udmerket.

Mod syd begrænses Sojot-steppen af Tannu-Ola-fjeldene, som har en fra Sajan meget afvigende karakter. Det er egentlig en eneste stor ryg, som løber i øst-vestlig retning fra Kemtschik-egnen helt henimod Todsjin-sojoternes land. Paa denne ryg findes forskjellige toppe, som alle er afrundede og har en jevn høide af omkring 2 650 meter o. h. Passene mellem dem er almindeligvis omkring 200 meter lavere og er som regel let at passere, saa meget mere, som der i Tannu-Ola-fjeldene som oftest er skogbart. Flere steder — f. ex. fra Tapsa — kan man kjøre med vogn over Tannu-Ola helt ind i Mongoliet uden nogensomhelst vei, saa jevn er marken.

Tannu-Ola-fjeldene er forskjellige fra Sajan ikke alene i form og klimat, men delvis ogsaa m. h. t. fauna og flora. Det er steppenaturen, som der gjør sig mere gjældende. Det er forøvrig muligt, at Tannu-Ola i lige stor udstrækning som Sajan danner grænsen mellem sibirisk og mongolsk flora. Paa

*) Undtagelsesvis kan det vel ogsaa blive koldere; man har nemlig helt nede i Uliassutai noteret ned til ÷ 47,5° celsius.

Sojot-steppen træffes der saavel sibiriske som mongolske former.

Landet østenfor Tapsa er et udpræget fjeldland, og dette i forbindelse med flodens ufarbarhed ovenfor har gjort, at *Todsjin*-sojoterne har faaet leve en saa ubemerket og uforstyrret tilværelse fremfor de øvrige sojot-stammer. De har derfor holdt bedst paa de gamle traditioner og adskiller sig betydelig fra de sojoter, vi traf paa steppen.

Allerede de første indfødte, vi traf nedenfor Uiuk, havde skind- eller filtjurter af den runde mongolske eller kirgisiske type. Den samme husform fandt vi overalt nedenfor paa steppen. Den er karakteristisk for lande med tørre klimater og forekommer — saavidt jeg ved — kun i saadanne. Men udhusene var undertiden af Todsjin-sojoternes type, hvilket tyder paa, at dette var den oprindelige ogsaa paa steppen. Dette bekræfter ogsaa de indfødte selv. De siger, at de har lært at bygge de lave jurter af mongolerne. Der er ogsaa andre ting hos dem, som tyder paa mongolsk indflydelse. Ikke mindst folketypen, som er afgjort mere mongolsk end hos Todsjin-sojoterne. De lever af kvægavl, og ved Kemtschik findes der ogsaa dem, som forsøger sig paa en smule agerbrug. Dette er jo et betydelig sprang fremover fra ren-sojoternes jagtliv; men forøvrigt staar ogsaa steppe-sojoterne paa et meget primitivt trin. De er saaledes endnu alle uden undtagelse schamanister og har mange af ren-sojoternes kuriøse skikke. Fælles med tunguserne har de f. ex. den skik, at et nyfødt barn skal kaldes op efter den første skabning, barnets moder møder efter fødselen. Paa den maade faar de mange eiendommelige navne.

Søndag morgen den 30te august aflagde vi besøg hos hr. *Safianow* efter først at have pudset paa vort toilette, saa vidt det lod sig gjøre. Vi blev modtaget med ægte russisk gjestfrihed og tilbragte flere timer i hans hyggelige hus, hvor vi samlede mange interessante oplysninger om Sojot-steppen og dens beboere. Hans elskværdige frue — som talte flydende tysk og var dr. philos. fra et tysk universitet

— trakterede med solsikkefrø, tomater, agurker, meloner og vandmeloner fra sin vakre have og forærede os en hel del af de samme sager med paa reisen. Det var dengang længe siden vi havde smagt saadan kost, og den smagte fortrinlig.

Hr. *Safianow* var en af de første russiske kolonister paa Sojot-steppen, og han har kanske i høiere grad end nogen anden bidraget til at fremme den russiske sag i Urjanchai-landet. Han er nu en meget formuende mand og sidder som en pave mellem de indfødte, som ser op til ham og ærer ham som en halvgud. Foruden at handle med de indfødte driver han kvægavl, hvad der i disse egne er særlig letvindt, da der falder saa lidet sne, at kvægflokkene kan gaa ude og føde sig selv hele vinteren. Alene Safianows hestehjord siges at tælle ca. 3 000 dyr! Som skik og brug er i Sojot-landet, streifer hesteflokkene halvvilde omkring, og man tæmmer ikke flere, end man til enhver tid har brug for. I den første tid mistede hr. Safianow en mængde kvæg paa grund af tyverier, men saa fandt han paa at sende sine hjorder til sojoternes høieste embedsmand, Ambun-noionen, og stille dem under hans beskyttelse. Saa fik de være i fred for tyvene.

Hvad der imidlertid først og fremst har skabt hr. Safianows velstand, er ikke hans handel med de indfødte eller kvægavlen, men *guldgravning*. Han eier et betydeligt guldfelt nogle mil længere oppe ved Tapsa og har for tiden ikke saa faa mænd i arbeide der. De tilreisende guldsøgere slaar sig sammen i arbeidslag paa 5—10 mand, som uden nogen afgift faar sig overdraget et bestemt stykke at arbeide paa mod, at de forpligter sig til at sælge alt det fundne guld til eierens agent for 3 rubel og 22 kopek pr. solotnik*). Guldets virkelige pris er 4.50—4.80 rubel pr. solotnik, og prisforskjellen bliver da eierens profit. Naar han har betalt alle udgifter til veibygning, administration etc., skal hans gjennemsnitlige indtægt beløbe sig til omtrent 30 kopek pr. solotnik eller omkring 6% af totaludbyttet. Men der stjæles

*) En solotnik = 4.265 gram.

en masse, og neppe halvparten af det fundne guld kommer i mineeierens hænder.

Guldet forekommer her alluvialt, og felterne skal være meget rige. Stykker af størrelse som hasselnødder er meget almindelige, og den 2den juli ifjor fandt man endog et enkelt stykke, som veiede 1 pfund og 12 solotnik! Alt finere guld gaar tabt paa grund af den grove arbeidsmetode. Vaskningen foregaar nemlig ogsaa her kun i grove, flade trærender, og vandet løber almindeligvis saa kvikt gjennem disse, at kun de større guldstykker synker tilbunds og bliver liggende igjen. Kviksølv eller andre mere effektive metoder bruges ikke. Gravningen drives kun med haandkraft. En mand skal gjennemsnitlig klare omkring 20 kubik-arshin grus pr. dag.

Det er kun russere, som tager del i guldgravningen, da sojoterne skyr fast arbeide som pesten. Den almindelige dagløn kolonisterne imellem er 1 rubel og 50 kopek pr. dag; men regner man sammen alle de med arbeidet forbundne udgifter — administration, heste, skatter, lønninger til kokke, butikmænd, vagtmænd samt forskjellige andre poster — tør kanske hver arbeider komme paa henved 100 rubel pr. maaned. Udbyttet af minerne skal være udmerket.

Guld findes der forøvrig ikke alene her, men i større eller mindre mængde over saagodtsom hele Urjanchailandet. Jeg har selv seet meget guld fra helt andre egne af landet. Efter alt at dømme tør guldindustrien i Urjanchailandet have en stor fremtid for sig. Muligens faar man der et nyt Klondyke.

Medens ren-sojoternes land endnu ligger helt vildt og ukjendt og ikke huser stort flere kolonister, end man kan tælle paa fingrene, har der til Sojot-steppen i de sidste aar fundet sted en noksaa stor invasion af russere. *Safianow* var en af de første, og de øvrige er fulgt efter i den aller seneste tid. Det er ogsaa let forstaaeligt, at indvandrerne har foretrukket disse vestlige egne af sojoternes territorium.

Smaaskog langs Ulu-kem i den centrale del af Sojot-steppen

Vi kniber en gud i aavaen (s. 263)

Landskab fra den centrale del af Sojot-steppen

Landskab fra den østlige del af Sojot-steppen (s. 244)

Steppe-sojoter (s. 265)

I selskab hos Georgi Pawlowitsch Safianow, Tapsa (s 247)
Den tredie fra venstre er hr. Safianow

«Den hvide tsars by» under opforelse (s. 258)

For det første er Sojot-steppen langt lettere tilgjængelig fra Sibirien end skogegnene ved øvre Bei-kem. Dernæst byder den som nævnt ganske andre betingelser for jordbruget end den kjølige taigá længere øst, saa har man guldfelterne ved Tapsa, og tilslut maa man vel ogsaa regne med den omstændighed, at russerne er vant til at leve i fladt land og finder sig bedst tilrette der.

Ved siden af guldet er der ogsaa mange andre rigdomme, som venter paa at udnyttes i Urjanchai-landet. Der er kobber, jern, magnesium, marmor, asbest, muscovit, stensalt og kul, som alt ligger ganske urørt. Jeg talte med en mand, som ved en af elvene i den østlige del af landet havde fundet et brud af vakker, ren muscovit. Pladerne var efter hans sigende mindst 25 à 30 cm. mellem hver kant. Bruddet laa saadan til, at varen kunde føres nedover paa flaade fra næsten det samme sted, hvor den blev brudt løs. Ingen uden finderen kjendte endnu til stedet. Han spurgte mig tilraads om, hvorvidt der kunde gjøres noget med det. Det kunde jeg ikke svare paa; men naar man tager i betragtning den høie pris, som opnaaes for denslags glimmerplader, skulde man tro, at det maatte kunne bære den lange fragt og endnu give overskud.

Stensaltet skal forekomme i masser, specielt i steppeegnene omkring Tannu-Ola. Kul saa vi selv meget af under reisen nedover Sojot-steppen. I de vakre profiler langs floden saaes det som tykke, sorte striber mellem sandstenslagene. Specielt omkring Tapsa traadte det i større masse frem i dagen. Forøvrigt var det mange steder synligt langs Jenisei pa den ca. 100 km. lange strækning mellem bielvene *Begreda* og *Elegesa*. Det har hidtil ligget aldeles urørt, og saavidt jeg ved, er der endnu ingen, som hævder nogen ret over disse felter.

Naar der tales om Urjanchai-landets fremtidsmuligheder, kan man ikke undlade at nævne de gode betingelser, som dette land vil byde ogsaa for handelsfolk. Tilgangen paa pelsvarer er endnu god, men rigtignok aftagende fra aar til

aar. Skind af bjørn, ulv, ræv, gaupe, sneleopard, maar, sobel, hermelin, ekorn, oter og leilighedsvis ogsaa af bæver kan kjøbes til priser, som ligger betydelig under det sedvanlige i Sibirien. Særlig gjælder dette bjørne- og ulveskind, som er meget billige. Dette skyldes vistnok, at disse skind ikke modtages som *skat* af mongolerne. Muligens spiller det ogsaa en rolle, at de er saa meget tyngere at fragte de lange veie, veier saa meget mere.

Kjødet koster fra 1 rubel til 1 rubel og 50 kopek pr. pud, og prisen paa huder staar i forhold dertil. Og markedet er paa den slags varer forbausende rigt i forhold til befolkningens faatallighed. De indfødte holder efter mongolsk skik langt større hjorder — specielt af heste — end de egentlig har brug for. I den allersidste tid har ogsaa kolonisterne begyndt at lægge sig efter kvæg, og det er indlysende, hvor let denne bedrift har for at antage store dimensioner i et land, hvor hø-aannen er overflødig, og kvæget kan gaa ude dag og nat hele vinteren igjennem. Naar Urjanchai-landet kommer i nærmere forbindelse med Sibirien, vil man ogsaa derfra kunne operere paa det mongolske marked, som — hvad huder angaar — er meget rigt. Hidtil har trafiken fra denne kant af Mongoliet væsentlig gaaet over Saisan-sjøen og Irtysh-dalen, og det er væsentlig kinesisk the, man har ført paa kameler denne lange vei. Men om den planlagte dampskibsforbindelse mellem Europa og Jenisei kommer iorden, og forbindelsen bliver bedre mellem Urjanchai-landet og Minussinsk-steppen, vil trafiken fra en stor del af Mongoliet blive lettere denne vei. Og der er nu al udsigt til, at en saadan forbindelse skal komme istand.

Det vil her have sin interesse at kaste et blik tilbage paa landets historie i den senere tid. I 1860-aarene kom de første russiske reisende til Sojot-steppen. Der fortælles, at de indfødte paa steppen endnu ved den tid var saa uberørt af enhver paavirkning udenfra, at man kunde kjøbe en sau for en liden pakke tobak til ti øres værdi, og en ko for to

saadanne pakker. Fra den tid af indtil nu har flere dannede reisende besøgt Urjanchai-landet og de nærmeste tilgrænsende egne af Mongoliet. Jeg kan nævne navne som *Matussovski, Potanin, Adrianow, Klements, Kryloff, Ostrowsky, Paikoff, Kon, M. Paul Chalon* og *Rodewitsch*. Men de har alle væsentlig holdt sig til de vestlige landsdele og har derfor ofret Todsjin-sojoterne liden opmerksomhed. De fleste af dem har ogsaa interesseret sig mindre for de indfødte end for landet selv og dets muligheder for russisk foretagsomhed. Som oftest skrev disse reisende intet om sine iagttagelser, og de, som skrev, gjorde dette paa grundlag af tynde dagbøger. Man kjendte idethele lidet til Urjanchailandet og isærdeleshed til de østlige egne af dette, før den engelske geograf *Douglas Carruthers* udgav sin interessante bog ifjor. Han besøgte baade Todsjin-sojoternes land og Sojot-steppen paa gjennemreise til Mongoliet. Det er et meget godt arbeide denne mand har leveret, isærdeleshed naar man betænker, at han ikke kunde russisk og saaledes var forhindret fra at konferere direkte med kolonisterne. Alt, hvad han skulde have greie paa, maatte jo passere gjennem hans tolk, hvilket naturligvis besværliggjorde arbeidet i høi grad.

Men tilbage til Sojot-landets seneste historie. Efter de første reisende — fra 1870-aarene af — fulgte kolonister, som vilde prøve at slaa sig ned i landet. Men dette gik ikke til at begynde med. Sojoterne, som frygtede for, at fremmede skulde faa hævd paa landet, forbød dem at bygge huse eller dyrke jord. Derimod skulde de faa lov til at bo i telt og drive handel. Paa denne maade gik det i lang tid. Først efter 1890 begyndte russerne at dyrke jord paa enkelte steder deroppe.

De mongolske vogterhuse, som blev opført i en lang række paa sydsiden af Tannu-Ola i 1727, har siden den tid haft til opgave at forhindre, at ingen sojoter slap over grænsen ind i Mongoliet og ingen kinesere ind til sojoterne. Dette har de ogsaa paa en meget effektiv maade gjennem-

ført indtil ganske nylig. Mongoler har derimod altid sluppet ind i Sojot-landet, men nogen større trafik synes der aldrig at have været over Tannu-Ola i de sidste aarhundreder. Først efter aar 1900 fik kineserne adgang til Sojot-landet. Den, som foraarsagede dette, var *Chailub,* noionen over Kemtschik-stammen.

Chailub skildres som en i mange henseender forstandig hersker, som interesserede sig for sit folks ve og vel og søgte at forsvare dets interesser, saalangt hans evner rak. Han forbød saaledes russiske tilreisende at erhverve fast jordeiendom eller tage guld og asbest inden sit distrikt. Det var saa tætbefolket før — mente han — at de hvide mænds indtrængen vanskelig kunde undgaa at skade den gamle befolknings interesser. Omreisende handelsmænd fik derimod indpas.

Men Chailub havde en feil, som mange herskere før ham har haft, — han var meget ærgjærrig. Ved at sende store gaver til Uliassutai opnaaede han at faa titel af fyrste og blive uafhængig af ambun-noionen. For at skaffe disse gaver tilveie, flaaede han sit folk paa det blodigste og tog laan hos kinesiske kjøbmænd. En følge af disse laan var, at han maatte give kineserne indpas til Kemtschik, hvorfra de snart fandt veien til de mellemste dele af Sojot-steppen. Den første kineser kom til Kemtschik i 1901, og efter ham kom der flere i hurtig rækkefølge. De skulde betale 1 000 lan om aaret for retten til at opholde sig der og drive handel i Sojot-landet.

Men disse penge tog de igjen med blodige renter. Inden kort tid flaaede de baade Chailub og hans folk saa grundig, at Kemtschik-stammen nu maa betale dem afdrag, som udregnet i mynt vil svare til omkring 200 000 rubel pr. aar, foruden utrolige procenter. Der er noget usigelig trist og haabløst ved dette lille naturfolks skjæbne, prisgivet, som det er, til sine blodsugere, smittet af de civiliserede folks veneriske sygdomme og gaaende undergangen imøde. Snart er det den ene, snart den anden høvdings

forfængelighed, som de maa svide for. Og de har ingen anden udvei end at lade sig flaa til skindet uden at mukke. De prøvede rigtignok at protestere mod enkelte af disse udbetalinger til de kinesiske kjøbmænd, men saa blev de indkrævet fra Uliassutai — af deres høvdingers overordnede — og da nyttede ingen vægring. En del maatte udbetales som forskud i Uliassutai, og resten blev udpantet hjemme hos dem selv.

Chailub var som sagt en ven af kineserne, og i 1908 erklærede han russerne krig og søgte at jage dem ud af landet. Men han fik ikke den støtte fra Mongoliet, som han havde haabet paa, og resultatet blev, at han fik en straf paa 20 000 rubel at betale og maatte gjøre flere indrømmelser. Af græmmelse over dette drak han sig ihjel. Hans efterfølger vovede ikke at følge hans russerfiendtlige politik.

Der kom ind i landet ialt omkring 70 kinesere, som fordelte sig paa forskjellige steder af steppen fra Kemtschik saa langt øst som til Tapsa. De oprettede omkring 30 butiker, som for det meste var enslags filialer af større forretninger i Uliassutai og Urga. De slog sig gjerne ned lige ved siden af de russiske handlende, som de forsøgte at trække kunderne væk fra, samtidig som de omgikkes dem meget høflig og elskværdig og endog pleiede selskabelighed med dem. Og det viste sig snart, at de gule kom til at trække det længste straa. De kjendte de indfødtes smag bedre end russerne og forstod bedre end dem at udnytte sine naive kunders svagheder. De fik derfor snart de nærmestboende sojoter ganske i sin magt. De solgte dem pyntegjenstande og allehaande unyttigt skrammel til uhørte priser og gav dem langt mere paa kredit, end de evnede at betale. En meget almindelig fremgangsmaade var den, at om saadan gjæld ikke var betalt inden en frist af 5—6 maaneder, skulde den fordobles. Som regel magtede da sojoten at betale henved halvparten, og resten blev fordoblet. Paa den vis holdt de det gaaende. Meget ofte gjorde

de ogsaa det forbehold, at gjælden kun skulde betales med en bestemt slags skind. Kom saa sojoten og vilde betale med andre skind eller med kvæg, blev gjælden betragtelig forhøiet.

Hvis nogen af de indfødte søgte at unddrage sig sin gjæld, blev han uden skaansel frataget al sin eiendom, pryglet og tvunget til at arbeide for intet som afbetaling paa gjælden. Russiske kolonister fortæller ogsaa, at kineserne lærte de indfødte op til at stjæle kvæg fra dem og betale afdrag paa gjælden med dette. I 1909 skal der saaledes være stjaalet over 100 stykker kvæg og heste, som de russiske eiere senere fandt igjen i kinesiske hjorder under Tannu-Ola-fjeldene; men da var det for sent at tage dem tilbage. Det er forøvrig vel muligt, at kineserne ikke var saa særlig skyldige i denne henseende. Man kan som bekjendt ogsaa gjøre en skjælm uret. Sojoterne er nok ikke det folk, som trænger at læres op til at stjæle kvæg. Det synes tvertimod allerede i aarhundreder at have været en af deres største nationale færdigheder.

Det var ikke mere end rimeligt, at kineserne ved denne sin fremgangsmaade snart maatte gjøre sig forhadt af de indfødte. Dette synes da ogsaa i høi grad at have været tilfælde. De betitlede de kinesiske kjøbmænd for «sorte hunde» og søgte at plage dem paa forskjellig vis. Om russerne pustede til ilden, saa var jo dette ikke saa vanskeligt at forstaa. Da saa Mongoliet rev sig løs fra Kina, sendte gesandter til Rusland og proklamerede sin uafhængighed, blev kinesernes stilling i Sojot-landet end mere vanskelig. Og for 4 aar tilbage samlede saa sojoterne sig, jagede plageaanderne ud af landet og tilvendte sig deres eiendom. Flere af kjøbmændene blev alvorlig gjennempryglet; men jeg har ikke hørt om, at en eneste mistede livet. Ingen af dem havde familie eller noget slags jordbrug. Nu er atter Urjanchai-landet et lukket omraade for kineserne.

Russernes indflydelse stiger derimod raskt fra aar til aar. Og om ogsaa de imellem tager voldsomme renter af

sine penge, saa har sikkerlig alligevel de indfødte al grund til at være tilfredse med byttet. Og det synes de da gjennemgaaende ogsaa at være. I den første tid gik ogsaa russerne frem paa mere kinesisk vis og benyttede sig af brændevin, naar de gjorde forretninger med de indfødte. Dette førte til rivninger, som ikke løb af uden tab af menneskeliv. Men nu lever de side om side i — som det synes — noksaa god forstaaelse. Det vilde vel ogsaa lidet hjælpe de indfødte at gjøre sure miner.

Russerne har forøvrig let for at komme overens med naturfolk derved, at de lader dem i saa stor udstrækning skjøtte sig selv. De kræver skatter, men paalægger dem ingen yderligere forpligtelser. Endnu har de ikke gjort ringeste forsøg paa at paatrykke sojoterne sin religion. Endnu har ingen missionær besøgt Sojot-steppen. Men om jeg skal tro et rygte, som blev fortalt, vil det neppe vare længe, før den første indfinder sig. Man skal have anmodet den hellige synode om en saadan mand, og synoden skal være stemt for det. Ellers er det vel tvilsomt, om missionærvirksomheden vil lykkes blandt et saa primitivt folk som sojoterne. Jeg er bange for, at naar den sidste schamantromme har hørt op at slaa, saa er ogsaa folket selv ude af sagaen. De ser ikke ud til at kunne klare sig længe, allermindst under den ny tid, som bryder ind over landet.

Russerne maa ellers siges at behandle de indfødte pent. De ignorerer dem rigtignok saagodtsom fuldstænlig, men samtidig passer de paa ikke at fornærme dem. Forbrydelser fra russiske undersaatters side mod de indfødte bliver straffet efter russisk lov, og man respekterer endnu de indfødtes ønske om ikke at dyrke jord eller grave guld i deres tættest befolkede distrikter, ved Cha-kul og Kemtschik. Man krænker dem ikke ved at gjøre sig lystig over deres religiøse opfatninger eller mange andre kuriose forestillinger, og man lader deres «aava»er og offerpladse være i fred. Man behøver jo heller ikke at træde hverandre paa tæerne. Urjanchai-landet har endnu rundelig plads for begge folk,

og efterhvert som russerne udvider sig, vil den gamle befolkning stille og ubemerket svinde ind. Særlige foranstaltninger er ikke nødvendige.

Der blev sagt, at der for tiden skal findes omkring 3 500 russere paa Sojot-steppen. Omend dette tal forekommer mig meget høit, saa er der dog ihvertfald en noksaa stor russisk befolkning. Den har klumpet sig sammen paa bestemte steder: Cha-kul, Sjagonar, Buluk, Turan, Tapsa etc. De fleste kommer fra den russiske grænsekoloni Ussinsk ved elven Uss, naar de finder, at pladsen bliver for liden der. Hullerne efter dem fyldes saa af nye indvandrere fra Minussinsk-steppen. Terrænet fra Ussinsk til Tapsa er noksaa skogfattigt og saa let fremkommeligt, at man kan kjøre over fjeldene med vogn. Fra Ussinsk til Minussinsk-steppen har der hidtil kun været en noksaa tarvelig kløvvei; men nu er russerne gaaet igang med at bygge en flot landevei, som skal sætte de vestlige dele af Urjanchai-landet i let forbindelse med Sibirien. Den skal udgaa fra landsbyen *Gregorievka* paa den sydligste del af Minussinsk-steppen og lægges gjennem Sajanfjeldene et godt stykke østenfor Jenisei.

Efter sigende skal denne vei blive over 6 meter bred og tungt makadamiseret med lette svinger og et posthus for hver 20 verst. Ca. 3 000 mennesker af begge kjøn — mest forviste — arbeidede paa den ved krigens udbrud, og henved en trediedel af veien skal allerede være færdig. Om et par aar venter man at have det hele anlæg færdig, og der skal da efter sigende af et belgisk firma igangsættes regelmæssig automobil-trafik. Samtidig bygges der telegraf til Ussinsk og jernbane fra Atschinsk (ca. 400 km. vestenfor Krasnojarsk) til Minussinsk. Naar dette anlæg kommer istand, vil forbindelsen mellem Tapsa og Sibirien ikke blive vanskelig. Distancen denne vei over fjeldene er neppe synderlig over 500 kilometer.

Det siger sig selv, hvilken revolutionerende indflydelse disse nye kommunikationer maa faa for Urjanchai-landets fremtidige udvikling. Dette saa meget mere, som russerne

samtidig vil søge igangsat dampskibstrafik paa Jenisei. De har allerede renset op nogle stenede stryg i den nærmest Minussinsk-steppen liggende del af floden og har gaaet med sterke smaadampskibe saa langt op som til *Bolshoi porog*, som ligger omtrent midt i det store vestlige parti af Sajan, der gjennemskjæres af Jenisei. Forbi dette vældige stryg, som ikke lader sig befare med dampskibe, holder man nu paa at bygge vei. Ovenfor skal der saa atter være smaadampskibe, som skal tage gods og passagerer videre. Man haaber at kunne komme frem med samme skib helt fra Bolshoi porog til Buluk eller Tapsa, og at denne forbindelse skal kunne være istand om et par aar. Enkelte tænker sig endog, at dampskibe skulde kunne trænge gjennem den østlige sajanske barriere ind i ren-sojoternes land; men dette er sikkerlig ganske udelukket. Jeg tror aldrig, at det vil lykkes at gjøre *Utinski porog* passabel for skibe, og selv om man kunde det, saa er der andre steder, som synes ganske ufremkommelige. Forbindelsen med disse østlige egne af Urjanchai-landet maa sikres ved en vei over Ust Algiak, hvad der ikke vil være saa uoverkommeligt.

Det er klart, at russerne paatager sig ikke de store udgifter med disse nye kommunikationer for intet, og at dette er begyndelsen til Urjanchai-landets fuldstændige okkupation. Dette kan heller ingen se skjævt til. Urjanchai-landet hører efter sin naturlige beliggenhed til Jenisei-omraadet og har kun interesse for russerne. Det ligger endnu ganske ukjendt og unyttet, og de faatallige, initiativløse indfødte forsvinder ganske i det vældige landomraade. Det maa derfor kun hilses med tilfredshed, at der her aabnes et stort nyt arbeidsfelt for hvide mænds foretagsomhed.

Det er let nok forstaaeligt, at en sterk russisk koloni i Urjanchai-landet og de nye kommunikationer til Sibirien kan blive en trudsel ogsaa mod Mongoliet. Det er muligens under følelsen af dette, at mongolernes stilling til russerne — efter hvad der almindelig fortaltes paa Sojot-steppen — i den sidste tid skal være blevet mere uvenlig.

Der er ting, som tyder paa, at russerne heller ikke føler sig saa helt sikre mod overfald fra sine mongolske naboer. De anlægger for tiden en liden administrationsby paa et af de gunstigste steder i Sojot-landet — ved sammenløbet mellem Bei-kem og Cha-kem — og det er nok meningen om ikke længe at stationere en kosakafdeling der for at værne om de russiske interesser. «*Bjelosarsk*» (ɔ: den hvide tsars by) skal stedet hede. Det er underligt med disse russiske grænsebyer. De bygges paa kommando og paa offentlig bekostning. Og naar saa husene er færdige, kommanderes folk til at flytte ind. Saa er byen færdig. Paa denne maade æder Rusland sig videre og videre. Først er det kolonisterne, som lidt efter lidt søger at faa fæste, saa følger administrationsbyerne og kosakkerne, som skal beskytte kolonisterne mod forulempninger. Byen *Aleksandrowsk* paa Murman er som bekjendt bygget paa samme maade — ved offentlig foranstaltning. Men der har kosakkerne været overflødige, grænsen er tryg mod indfald.

Som det vil forstaaes af det ovenfor sagte, kan det neppe vare længe, før Sojot-landet officielt tages i besiddelse af Rusland.

Men tilbage til vor reise. Først kl. $^{1}/_{2}$4 om eftermiddagen kunde vi rive os løs fra hr. *Safianows* interessante selskab og fortsætte færden.

Et par timer senere standsede vi i «*Bjelosarsk*» for at spørge efter yderligere nyt fra krigen. Det var søndag den dag, og arbeidet stod stille. En flok russiske arbeidere laa i røde skjorter ved elvebredden og spillede kort. Det omraade, som russerne havde faaet overladt sig af de indfødte til at bygge by paa, var omgivet af et solid plankegjærde. Det var en flad, aaben slette ikke langt nedenfor Cha-kems udløb. Landet videre vestover var fladere end det, vi havde seet ovenfor. Paa sletten holdt man paa at opføre nogle tømmerhuse, — saavidt jeg husker 8 à 10 i antal, hvoraf nogle var paa to etager. De forekom os imponerende store i forhold til de bygninger, vi havde vænnet os til at se i

den senere tid. Tømmeret til dem saavelsom til de flaader, der sendes nedover floden, tager man langs elvene Bei-kem og Cha-kem, — længere vest er der meget lidet at finde.

Paa østsiden lige udenfor «bygjærdet» laa tre sojotiske «aava»er og etslags alter, som de indfødte havde faaet istand af russiske materialier, og som sikkerlig er enestaaende inden sojoternes verden. Saa godt havde de russiske ledere gjennemført principet om ikke at fornærme de indfødte, at ingen af deres ofre til guderne var rørt af de mange raa russiske arbeidsfolk, som dagligdags færdes der omkring. Blandt ofrene paa alteret noterede vi nogle haarfletter. Haaret vier sojoten megen opmerksomhed, og naar han ofrer det, har han sikkert givet noget af det bedste, han har. Vi viste os mindre hensynsfulde end russerne, idet vi ikke kunde modstaa fristelsen til i et ubemærket øieblik at stikke til os et par fletter som souvenirs.

Vi var oppe paa en kort visit hos den ingenior, som ledede arbeidet, men han kunde ikke fortælle os mere om krigen, end vi vidste før. Det var de samme misforstaaelser om Italien, Polen, Finland og revolutionen i Rusland. Indbyggerne af Bjelosarsk interesserede sig forøvrig meget mindre for krigen, end man skulde tro. De foretrak øiensynlig at leve sit eget liv og lade den fjerne verden udenfor skjøtte sig selv. Den sidste post fik de 3 uger før vor ankomst.

Nedenfor sammenløbet af Bei-kem og Cha-kem kaldes floden af de indfødte for Ulu-kem. Efter vort skjøn førte Cha-kem næsten lige meget vand som Bei-kem. Nedenfor Bjelosarsk blev derfor floden med en gang uvant bred og mægtig. Det var et helt stræv bare at ro over fra den ene side til den anden.

Da vi skulde forlade Bjelosarsk, kom en mand og vilde absolut kjøbe vore baade. Det var saa brydsomt at faa i baade der nede paa steppen, sagde han, materialierne maatte fløddes saa lang vei. Desværre kunde vi ikke efterkomme hans anmodning, da vi trængte baadene selv endnu et godt stykke nedover.

Idet vi med baadene passerede arbeiderhoben, blev der raabt og gestikulert ud til os, at vi absolut maatte standse op for natten ved et hus, som laa ved østre flodbred ca. 3 verst længere nede. Vi tog imidlertid ingen notits af dette og fortsatte reisen.

Det holdt da allerede paa at skumre, men da floden saa pen ud og det tegnede til at blive maaneskin, bestemte vi os for at fortsætte endnu nogle kilometer, før vi slog leir. Da det allerede var ganske mørkt, kom vi ind i en liden elvegren paa vestre side af floden og fulgte denne nedover lige under landbakken, medens vi saa os om efter plads for teltene. Straks efter kom maanen op, saa vi lettere kunde se for os. Det var en vidunderlig vakker aften. Vi drev og drev, men fandt ingen bekvem plads. Bredden var allesteder for brat. Paa to—tre steder passerede vi sojotiske jurter. Et sted saaes silhouetten af nogle kameler tegne sig mod den blaa nattehimmel. De stod lige fremme paa elvekanten. Et underligt land dette, hvor kameler færdes paa sletten og renen i fjeldet lige overfor! Det er nok det eneste land i verden, hvor disse to dyr lever saa nær hverandre.

Efter nogen tid passerede vi øen og kom atter ud i hovedløbet, hvor vi fortsatte med at drive nedover under vestre bred. Saa fik vi se nogle lys paa den anden side og skjønte, at det maatte være den russiske boplads *Buluk*. Straks efter blev vor elvebred lavere, og vi fandt en fjære, hvor vi kunde komme iland og faa reist teltene for natten.

Ved 1-tiden begyndte Barbaas at murre noget ganske forskrækkelig, og jeg hørte noget plaske ude i floden. Jeg kikkede saa ud og fik se en mand, som drev nedover midt i strømmen staaende paa et par ganske korte sammenbundne stokender. Han havde i haanden en liden stang med en fjæl fastspigret paatværs paa den ene ende. Denne kastede han uafbrudt saa langt ud i vandet, som han kunde række, og trak den atter hurtig til sig. Paa denne maade søgte han at dirigere sit skrøbelige fartøi over til Buluk.

En underlig maade at reise paa! Efterhaanden blev plaskningen svagere og tilslut forsvandt han for mine blikke langt nede paa den sølvglitrende vandflade. Næste dag fandt vi flaaden forladt og drevet iland længere nede.

Et par timer senere kom en svær tømmerflaade seilende ned over floden og lagde sig efter meget arbeide og spektakel tilro under land ved Buluk. Der kunde vi muligens finde skibsleilighed til Sibirien. Da vi næste dag fortsatte reisen, holdt vi derfor ind mod østre bred og praiede den:

«Kudá vui jédjetje?» (Hvor skal de reise hen).

«Daljaákaa, prjamo do Minussinska!» (Lang vei, helt til Minussinsk).

«A passasji'rui vosmjaátje? (Tager de passagerer med).

«Vosmjaám, sa umjérenuija tsénui!» (Ja, for moderat pris).

Charasháa, mui budjem vstrétitsja v Chakulje!» (Godt, vi vil træffes igjen i Cha-kul).

Charashaá, Barin!» (Det er vel, herre).

«Skaáljko vjaarst otsjuda do Chakulja?» (hvor mange verst er der herfra til Chakul), skreg *Gutschin* tilslut.

«Vjaarst staa vosemdjésjat budjet» (180 verst er det nok sikkert), var svaret.

Saa gled vi videre udenfor hørevidde. Denne dag naaede vi omkring 14 norske mil nedover. Floden var afvekslende og vakker med talrige løb mellem de mange lave øer. Mange steder stod der pen løvskog langs bredderne. Farten var jevn og sterk hele veien, men der var ingensteds farlig at færdes for øvede folk. Nu og da gik floden i lange, rette linjer med ensformige, snaue og delvis terrasselignende landskaber paa siderne, men oftest svingede den hid og did, delte sig op og bød paa megen afveksling. Vi passerede, ret som det var, smaaklynger af sojotiske jurter, men russiske huse saa vi meget lidet til paa denne strækning. Jeg tror knapt, der var et eneste.

Vi saa aldrig sojoterne tage sig noget fore. De red enten omkring eller sad ved stranden og saa ud over sin kjære

flod, Ulu-kem. Ofte sang de paa en underlig, vild maade, saa det klang lang vei udover floden. Specielt likte de unge piger at synge. Vi saa dem ofte vimse omkring paa egen haand noksaa langt borte fra jurterne. De yndede at klæde sig i etslags silkelignende ildrødt tøi, som skal komme fra Mongoliet; men mange gik ogsaa ligesom ren-sojoterne i skind. Disse sojoter er ikke saa udpræget nomader som Todsjin-sojoterne. De flytter nok endel omkring for at finde nye beiter, men kommer aldrig særlig langt bort fra steppen ved Ulu-kem.

Naturen var, som rimeligt kan være, noksaa ensartet og ikke saa særlig rig paa arter over dette strøg. Der var nogle typiske steppeformer, som gik igjen. Af saadanne kan nævnes f. ex. *Spermophilus Eversmanni, Saxicola isabellina* og *Otis Dybowski.* Trapperne (Otis) var interessante at se paa, men meget vanskelige at faa forstand af. De hører nemlig til de skyeste fugle i verden, og da de altid færdes paa aabent steppeland, er det rent slumpetræf at komme dem paa hold. Men vakre er de, vakrere end nogen anden af steppens fugle. Jeg saa dem kun nu og da paa langt hold, men de sprang altid undaf og blev snart helt borte mod den brungraa grund, som faldt saa godt sammen med deres egne farver.

Desuden traf vi flere arter, som ikke er specifike for steppen alene, eller som befandt sig paa gjennemreise. Til de første hører f. ex. *raadyret,* som vi saa flere steder paa bredderne langs floden og som syntes at være næsten lige almindeligt som langs Bei-kem. Dertil mange ørne eller andre rovfugle, som vi saa paa elvekanterne. Der var en rent forbausende masse af dem. Til den anden kategori tør vistnok regnes de vældige flokke af *gjæs* og *traner,* som vi traf næsten overalt paa veien nedover. De sad gjerne i fjæren helt nede ved vandkanten og lod os undertiden seile saa nær, at vi kunde faa heldige skud paa dem. Specielt lykkedes dette godt, naar vi lod, som om vi ikke saa dem og vilde ro forbi. Efter mængden og opførselen at dømme

var de aabenbart paa træk, og mange af dem kom kanske langt nordfra. *Sven Hedin* nævner jo ogsaa specielt, at han traf en masse trækkende gjæs i Tibet. Ellers er det ikke saa mange arter, som synes at følge ruten over øvre Jenisei og Tannu-Ola. De allerfleste tager nok veien over Angara og Baikal.

Floraen var ogsaa temmelig ensartet med flere udprægede steppeformer. Noksaa almindelige er f. ex. tre akasier, *Caragana arborescens, C. spinosa* og *C. pygmaea.* Oppe ved Tapsa blev vi forevist en plante, som skulde være sjelden og som lignede en kaktus. Jeg kjender ikke arten, men *Printz* fik med en prøve hjem til Trondhjem.

Et sted, hvor steppen var meget tør og halvveis ørkenlignende, fik vi se en «aava» oppe paa en lav, brat fjeldknaus lige ved floden. Vi lagde til under fjeldknausen, klatrede op og undersøgte «aava»en. Udbyttet blev en gud, som vi tog med os og pakkede godt ned i en af kisterne. Sojoterne boede lige i nærheden nedenfor knausen, men jurterne stod saadan til, at de ikke kunde se os.

Udpaa eftermiddagen fik vi se et stort fjeld stikke op over steppen en 2—3 mil borte og bestemte os for at prøve at naa did til aftens. Det klarede vi ogsaa, men det sidste stykke var noksaa brydsomt. Steppen faldt her sterkt af ned mod fjeldet, og elven søgte samme vei gjennem et virvar af smaa, stride og urene løb. Smaaskogen hang ofte langt udover fra øerne, og svingene var til sine tider saa knappe, at der dannedes store hvirvler. Da vi ofte ikke kunde se disse før i sidste øieblik, var det ikke altid saa ligetil. Vi havde nok hørt, at elven skulde være noksaa ufarlig at færdes paa, naar man tog de rette løb; men vi havde saa lidet sikkerhed for, hvilket af de mange løb, som var det rette. De, som løb benveien ned paa fjeldet, var nu ialfald ofte stridere end egentlig hyggelig var.

Endelig naaede vi da ud af dette ulænde og ind under fjeldet, hvor alle elvegrene atter samlede sig i et stort løb. Fjeldet gik meget brat — paa sine steder næsten lodret —

ned i elven. Vi var et par hundrede meter opover det et sted for at tage prøver paa en kuriøs, næsten hvid eruptiv bergart, som var brudt ud i et par store klumper mellem skifrene og paa afstand saa ud næsten som skidden sne. *Printz* fandt der til *Jensens* misundelse paa et enkelt sted en masse af en slags aadselbiller, som vi ikke havde før. Der var en fornøielig kappestrid mellem de to om billerne. De samlede begge paa disse slags dyr, og Jensen kunde paa ingen vis finde sig i, at Printz havde nogen art, som ikke var repræsenteret i hans egen samling. Han søgte derfor at bytte til sig alle saadanne eksemplarer under foregivende af, at de var ganske almindelige og hans egne saa meget sjeldnere. Da han havde udmerkede evner som forretningsmand, gik dette i begyndelsen; men saa begyndte Printz at fatte tvil og nægte at bytte. Jensen løb da aldeles fortvilet omkring paa findestedet og fik ikke ro i sin sjæl, før han havde fundet magen. — Vi naaede udpaa aftenen til vestpynten af fjeldet og overnattede i en liden klat af løvskog lige under denne.

Tidlig næste morgen var vi paa farten igjen. Vi regnede at have omkring 40 km. tilbage til Cha-kul. Elven var over hele denne strækning omtrent som dagen forud. *Jensen* glædede sig til at blive færdig med roningen. Han fandt, at det var meget ubekvemt i længden at sidde og ro i bunden af kanoen med benene strakt ret ud foran sig. Det tog især paa ryggen, sagde han. Og efter hans stilling at dømme havde han sikkert ret. Som han sad der i skjorten og nappede i aarerne med krumbøiet ryg og en glorie af uredt, rødbrunt skjæg rundt ansigtet saa han næsten ud som en gammel, udslidt fisker. Men ellers tog han altid livets gjenvordigheder fra den humoristiske side og gjengjældte i fuldt maal de løier, som enkelte andre af selskabet imellem prøvede at drive med ham. *Gutschin* havde en helt anden og for os nordmænd helt fremmed maade at ro paa. Jeg tror, det var *Jensen,* som fandt ud, at han «gik paa hængsler», naar han roede. Og det var i grunden slet ikke saa daarlig

karakteristik. Næsten al bevægelse foregik nemlig i hofteleddene.

Det var forresten ikke saa greit for *Gutschin,* som ikke skjønte sproget. Naar han skjønte eller mente at skjønne, at der var tale om ham, spurgte han altid nyfigent og mange gange itræk: «Schtaá on gawaritt?» (Hvad siger han). Dette blev siden et slagord, som ofte gjentoges.

Et stykke nedenfor vor leirplads besøgte vi nogle sojoter, men der var intet af interesse at finde udover det, vi havde før. De var yderst fattige. Børnene løb, som de pleier nede paa Sojot-steppen, helt nøgne omkring og betragtede os med sky blikke. Der var tre af de almindelige runde, lave jurter. Døren til den ene af disse var lukket, og da vi vilde gaa bort og kikke ind i den, sagde en gammel sojot med en alvorlig og halvt forfærdet mine: «Propál!»

Dette var det eneste russiske ord de kunde. Det betød, at der laa en død mand inde i jurten. Vi spurgte og grov om forskjellige ting, men fik ikke svar paa noget og maatte opgive det. Da vi var kommen tilbage ned til baadene, kom en mand farende efter med en flaske aracha. Sojoterne var da sandsynligvis sig imellem kommet til det resultat, at det var brændevin, vi vilde have. Men vi følte ingen appetit paa det og afslog varen. Ved middagstid passerede vi en russisk boplads, som heder *Sjagonar*, og ud paa eftermiddagen kom vi endelig til det længe efterlængtede maal, *Cha-kul.*

Noget egentlig imponerende centrum var det jo ikke netop. Der laa nogle faa spredte russiske huse paa en stor flad slette. Nogle sojotjurter saaes ogsaa. Nordenfor saa vi atter Sajan-fjeldenes mægtige rygge, som vi snart igjen skulde ind mellem. Vi tog ind hos en mand ved navn *Toltschin,* som *Safianow* ved Tapsa havde anbefalet os. Det var en elskværdig, staut russer, som modtog os med al den gjæstfrihed og forekommenhed, som huset formaaede. Han havde en stor bekymring, og det var væggelusene. De havde i den sidste tid taget saadan overhaand

i hans hus, at han ikke vidste, hvordan han skulde hytte sig mod dem. Vi havde heldigvis med os en svær pose insektspulver hjemmefra og strøede en rand af dette paa gulvet rundt soveposerne, hvilket syntes at hjælpe bra. Ialfald sov vi da som sedvanlig. Nu skulde der jo heller ikke saa lidet til for at slaa os paa flugt. Vi havde vænnet os til lidt af hvert. Hr. Toltschin selv havde rømt ud af sin seng og laa paa en træbænk, hvor bæsterne havde vanskeligere for at komme op. Da vi reiste, overlod vi ham en større beholdning af insektspulver, hvad han var meget tilfreds over.

Ved ankomsten til Cha-kul mødte der os en liden overraskelse. Da vi præsenterede os for hr. Toltschin som en norsk videnskabelig ekspedition, svarede han, at det var godt, at vi kom nu. Der var nemlig kommet streng ordre fra Petersburg om, at vi øieblikkelig havde at begive os hjem. Kolonisterne havde faaet befaling om at underrette os om dette, saasnart vi atter viste os i beboede strøg. *Printz* sagde siden, at det løb koldt nedover ryggen paa ham af skræk, da han hørte dette. Det kunde jo ikke betyde andet, end at Norge var draget ind i krigen som Ruslands fiende, og det var lidet hyggelige udsigter for fremtiden — baade før og efter vor hjemkomst.

Jeg selv fik ikke rigtig tid at blive forskrækket, da jeg fandt det hele saa usandsynlig og tænkte mig muligheden af, at der forelaa en eller anden misforstaaelse. Det viste sig ogsaa siden at være tilfældet. Det var ikke vi, men en russisk ekspedition, som blev kaldt hjem. Denne ekspedition skulde findes et sted mellem den vestlige del af Sojotsteppen og Tannu-Ola. Vi traf sammen med den snarere, end vi havde tænkt.

Da vi kom til Cha-kul, laa der en stor flaade fortøiet ved flodbredden. Den saa ud akkurat som den ved Buluk, og vi gik ud fra, at det maatte være den samme, som var kommen os i forkjøbet. Lige efter vor ankomst kom nogle mænd fra flaaden op til Toltschins hus og spurgte, om vi

vilde være med dem. De maatte faa dette spørgsmaal afgjort med det samme, da deres videre reise til Sibirien afhang af, hvorvidt de fik os med. De havde akkorderet med sojoterne om indkjøb af 40 heste, som de skulde tage med fra Cha-kul til Sibirien og sælge der; men nu havde ikke de indfødte holdt ord. De havde kun bragt 8 heste, og dette var saa lidet, at det ikke lønnede sig at gjøre den lange reise for det. Hvis de derimod fik os med, skulde de alligevel bestemme sig for reisen, og vi kunde da drage afsted allerede den følgende dag. Dette passede jo godt for os, og da de ikke forlangte urimelig høi betaling, blev vi snart enige. Dette saa meget mere, som Toltschin anbefalede flaadens fører som en meget paalidelig og dygtig mand. Han var Abakan-tatar og hed *Mochow*. Vore to baade skulde tages med paa kjøbet; dem havde man alligevel brug for nedover.

Ud paa aftenen kom endnu en flaade, og det viste sig at være den, som vi havde praiet ved Buluk. Straks efter kom føreren for denne flaade op og vilde akkordere om fragten; men da var det for sent. Det var forøvrig ikke saa farlig med ham. Han havde nok baade af gods og passagerer. Han medførte nemlig den efterlyste russiske ekspedition, som vi snart stiftede bekjendtskab med.

Det var fire studenter fra Charkow, som var sendt ud af en stor landsbykommune ikke langt fra denne by for at undersøge, om det var raadeligt at sende fødselsoverskuddet af befolkningen til Urjanchai-landet, naar de nye russiske kommunikationer didind kom istand. De havde arbeidet paa stepperne vestenfor Cha-kem og kom nu fra Bjelosarsk. Det var dem, som havde ladt arbeiderne raabe os an deroppe. De saa allesammen tynde og medtagne ud, hvilket ikke forbausede os, da vi fik høre, hvordan de havde havt det. Vi havde hørt lidt om dem paa forhaand. *Gunnar Christensen* havde seet nogle unge russere, som var paa vei til de vestlige dele af Urjanchai-landet. De gik i meget tynde klæder og med tropehjelme paa hovedet og saa

ud til at have meget lidet skjøn paa reiser af denne art. Altsammen passede godt paa vore nye bekjendte.

De havde ikke med sig soveposer og havde derfor frosset slemt om nætterne; men hvad endnu værre var, de holdt flere gange paa at sulte ihjel. Nogle russere havde nemlig fortalt dem, at de ikke behøvede at tage proviant med. De fulgte saa dette raad uden nærmere at undersøge sagen; men da de kom ind paa Sojot-steppen, viste det sig, at de ingenting kunde faa. De fortalte, at de i flere uger havde levet næsten udelukkende af smaafugl og vand. Da det var som værst, maatte de søge ind til sojoterne og faa mad af dem. De havde med sig prøver af sojotisk ost for at vise sine paarørende hjemme, hvilket svineri de havde maattet spise. En af dem var medicinsk student og skulde være ekspeditionens doktor. Jeg spurgte ham, om de ikke frygtede for syfilissmitte, naar de skulde benytte sojoternes kar. «Jo, vi var opmerksom paa risikoen,» sagde han, «men smitten var jo ikke saa sikker, den var bare en mulighed. Derimod var hungersdøden aldeles sikker, hvis vi ikke spiste!»

Da studenterne hørte, hvad vi havde at berette fra *Todsjin*-sojoternes land, ærgrede de sig over, at ikke ogsaa de havde reist did istedenfor til steppeegnene. De kunde ikke forstaa, hvordan vi som udlændinger havde faaet greie paa, at der eksisterede en saadan isoleret stamme af rennomader dernede. De havde selv talt med flere autoriteter, men havde ikke hørt noget om ren-nomaderne eller deres skogland. De vidste derfor ikke om, at Urjanchailandet omfattede synderlig meget mere end steppen langs Kemtschik, Ulu-kem og Cha-kem.

Det var ellers hyggelige karer, og vi blev enige om at holde os saavidt mulig i følge nedover Jenisei. Deres flaade skulde gaa videre noget tidligere end vor, men de vilde vente paa os ved mundingen af elven *Uss*.

Vi havde tænkt at faa kjøbt med nogle private souvenirs af kinesiske eller mongolske gjenstande fra Cha-kul,

men det blev ikke noget videre af. Vi besøgte et par «butiker», men priserne var saa afskrækkende, at vi tabte lysten paa videre handel. Glasmundstykker til kinesiske piber, som neppe var værd to øre, kostede en rubel. Og alt andet var i forhold dertil. Vi fik en pakke meget dyr kinesisk tobak, som saa ud og lugtede omtrent som mos. Sandelig maa de have høie procenter af sine penge, handelsmændene i Cha-kul! Bedre maa det vel blive, naar kommunikationerne kommer istand.

Cha-kul har været regnet for Sojot-steppens centrum eller «hovedstad» indtil nu. I fremtiden maa det kanske afgive denne værdighed til Bjelosarsk.

XXI. Nordover Jenisei mod civilisationen.

En underlig farkost. — Guldtyve. — Atter ind i fjeldene. — En berygtet holdeplads. — Torden og lyn. — En gammel forvist. — Guldgravernes raahed. — Vild fart. — Der drives gjøn med sojoterne. — Forbausende rideveie. — Atter i taigáen. — Ved Uss. — Farlig elv. — Gjennem Bolshoi porog. — Vi nærmer os Minussinsk-steppen. — Billige meloner. — Den første dampbaad. — Vi forlader flaaden. — Med baadene i modvind og ruskveir.— Ankomst til Minussinsk.

Ved $^{1}/_{2}5$ tiden om eftermiddagen den 2den september kastede vi løs ved Cha-kul og tiltraadte den lange og spændende reise nordover gjennem fjeldene tilbage mod civilisationen. Vi havde været usedvanlig heldige. Der kan undertiden gaa tre uger eller mere mellem hver gang en flaade passerer Cha-kul, og nu havde vi slumpet til at træffe to paa en gang, og kunde fortsætte reisen straks uden tidsspilde.

Det var en imponerende flaade, vi skulde reise med. Den bestod af en mængde svære mastetræer, som var lagt tæt ind til hverandre og holdtes sammen af 4 eller 5 tømmerstokke, som var fældt ind paa tværs og kilet fast i hver stok. Længst fortil var stokkene ikke saa fast forbundet,

men kun heftet sammen med sterke vidjebaand, for at de skulde være mere bevægelige indbyrdes. Dette har betydning i de store poroger, hvor flaaden vrides i alle mulige retninger efter de bølger, som den passerer hen over. I det ene hjørne af flaaden var en gammel skindpæsk spilet ud paa to stænger. Pladsen bag den var toilette-rum. Paa midten var opført en rummelig, omkring to meter høi platform, som var bundet godt sammen med vidjer og fæstet til flaaden ved det samme materiale. Paa den laa en mængde store sække, fyldt med uld, og ovenpaa disse igjen sad passagererne med sit gods. Vi fik overladt et hjørne af platformen eller «balaganen» for os og vore sager. Der var nemlig ogsaa mange andre passagerer, som skulde have plads. Det var et meget blandet selskab. Tatarer, mongoler og russiske guldsøgere af simpleste type om hverandre. Det var en eneste hob af fedtede saueskindspelse, filler og skidt.

Et par af russerne trak op poser med stjaalet guld, som de pralende viste frem, samtidig som de skrød af sine bedrifter. Der var flere skumle typer at se blandt dem, og de skal ogsaa være svært lidet at stole paa. Man skal let risikere at miste livet oppe ved guldfelterne, om man ikke holder øinene aabne. Det var jo ikke netop det bedste selskab, vi nu skulde bo og sove iblandt i flere dage. Men vi havde vænnet os til noget af hvert og tog altsammen med ro. Det gik ogsaa rent over forventning. De er gjennemgaaende gemytlige og forekommende disse mennesker, saa lidet tiltalende de end kan se ud ved første øiekast. Vi havde ogsaa et par kvinder og et lidet barn med ombord. Midt paa flaaden var reist en stang med «Urjanchai-landets flag», som kolonisterne har komponeret og pleier at sætte op paa sine flaader. Den anden flaade — som studenterne reiste med — førte russisk flag.

Lige nordenfor Cha-kul sagde vi Sojot-steppen farvel og skjød for fuld fart paany ind i fjeldene. Elven begyndte her med en gang at falde sterkere af, og vi passerede flere stryg, som vilde have været slemme nok at klare med baade.

Jeg husker specielt et sted, hvor floden gjorde en skarp sving rundt en spids fjeldpynt. Hvirvlerne var der rent uhyggelig store. Men nu brød vi os ikke saa meget om dem. Vi følte os langt tryggere paa denne svære tømmerflaade end i baadene. Om det vaskede over den nu og da, var det ikke saa farligt; vi sad tørt paa balaganen. Og vand var der nok af, vi behøvede ikke at rende paa grund, ialfald ikke naar vi havde lokalkjendt lods med.

Og *Mochow* var en mand, som indgav tillid. Han sad som en pave forrest paa balaganen og uddelte med værdighed sine ordres. Han havde fire mand til tjeneste ved hver af de to kolossale aarer. Naar han raabte: «Nos na prawo» (næsen tilhøire), svingedes forspidsen af flaaden i den angivne retning ved hjælp af forreste aare. Raabte han derimod: «Korman na prawo», roede kun bagerste aare, medens forreste holdt stille. Gjaldt det at arbeide sig nærmere over til f. ex. venstre bred, raabte han: «Korman i nos na ljewo,» og da maatte begge aarer ro. Paa denne maade styredes den tunge flaade med stor sikkerhed. Vi passerede undertiden kun en meter eller to fra svære stene, men streifede dem kun sjelden.

Fjeldene var høie og vilde og gik meget brat ned i elven, særlig da paa høire side. Paa venstre haand var de lidt mere fremkommelige, og vi saa der et par mil nedover rester efter den gamle tschudiske vei, som tidligere er nævnt. Enkelte trær begyndte at vise sig, men steppenaturen var endnu overveiende til et godt stykke nedenfor Kemtschik. I fjeldene langs disse dele af Jenisei skal der findes mange stenbukke og Gemser, og man ser dem undertiden fra flaaderne, siges der. Vi traf ingen.

Efter to—tre mils seillads kom vi tidlig paa aftenen til *Kemtschik bom,* Kemtschik-elvens udløb i Jenisei, og da man der har en meget bekvem landingsplads, besluttede vi at standse op for natten. Der var en stille evje paa vestre side, hvor vi lagde tilland; men baade ovenfor og nedenfor var vilde, hvide stryg.

Kemtschik er en noksaa stor elv, men den falder for sterkt til at være farbar. Det er mest steppeland omkring den, og paa disse stepper bor de sojoter, som er kommet længst i udvikling. Kemtschik er ogsaa den del af Urjanchai, som har den letteste forbindelse med udenverdenen. Det skal være noksaa let at komme frem derfra til Abakansteppen over fjeldene paa vestsiden af Jenisei, — et terræn, som for det meste er skogbart. Længere syd, ved Kemtschiks kilder, skal der atter findes skog.

Ikke langt fra vor leirplads ved Kemtschik bom saaes en sojotleir. De derboende sojoter har et meget slet rygte. De skal have lagt sig specielt efter at stjæle fra flaaderne og gjør dette med stor frækhed. En meget brugt taktik skal være den, at de lister sig ned til flaaden, medens natten er paa det mørkeste og saa samtidig sætter i en række vilde, ulvelignende hyl. Findes der saa heste ved flaaden — hvad det som regel gjør — sætter disse i skræk indover land og bliver saa tyvenes bytte. Løber de retmæssige eiere efter for at redde dem, benytter de indfødte sig af forvirringen til at snappe væk gods fra flaaden.

Vi havde 8 heste med, og de blev tjorede lige ved siden af flaaden. *Mochow* tilraadede os at sove ombord, ovenpaa godset, og satte et par mand i land som vagt. Vi gik saa tilro ovenpaa sækkene midt mellem alle de andre lurvetasserne, for sandt at sige saa ikke vi stort bedre ud end det øvrige selskab efter det lange ophold i vildmarken. Ud paa natten brød der løs et vældigt uveir med torden og lyn, saa det formelig lyste op i begmørket, og efterpaa stridregn i tunge, tætte draaber. Mine kamerater lod ikke til at vaagne af det engang. Jeg kravlede da ud af posen, fandt frem det store telt og bredte det over hele kompagniet. Krøb saa selv indunder og sovnede snart tiltrods for vandets lärm mod den vaade teltdug.

Ved 5—6-tiden næste morgen var vi klar til afgang igjen. Før vi drog videre, hug man nogle stokker løs fra flaaden. Dem skulde sojoterne have til vederlag for et par sauer,

ra bredden af Ulu-kem

r flaade ved Kemtschik bom med «Urjanchai-flaget» paa toppen (s. 272)

som vi tog ombord for at have fersk proviant. Medens dette stod paa, aflagde vi under russernes livlige tilslutning besøg i en «aava» oppe paa bakken og tog med os nogle hellige dyrefigurer, som vi fandt der. Men der var ikke saa stort ved dem. De var større og mere klumpede end de, vi havde før, og nogle af dem var defekte.

Saa bar det videre med en gang. Frokost og middagsmad heftede vi os aldrig med i land. Det lavede vi til ombord. I den forreste ende af flaaden paa høire side var ildstedet, hvor næsten altid en eller anden var beskjæftiget. Vi brugte det efter tur, og mellem maaltiderne hang altid thevandet over. Specielt var der en hvidhaaret gamling, som pleiede at pusle ved ilden. Vi gav ham «sukari», hvad han var meget taknemmlig for, og til gjengjæld bragte han os altid varmt vand i vor thekande, naar han kogte til sig selv. Det var en gammel forvist, og han hørte sikkert til de politiske. Der var et ædelt og intelligent, men resigneret udtryk i hans ansigt, som gjorde, at vi fik interesse for ham. Senere talte jeg ofte med ham. Han kom til Sibirien for over 40 aar siden. Han blev sendt sammen med mange andre lidelsesfæller til Tjumen og stuedes der sammen med hele følget ombord paa en lægter, som førte dem til Tomsk. Reisen fra hans hjem i Rusland til Minussinsk tog næsten halvandet aar. Der sendtes paa den tid titusinder paa titusinder til Minussinsk, hvorfra de fordeltes til stepperne rundt omkring. Men stepperne var saa store, at de ligesom forsvandt allesammen. Man merkede ikke, at befolkningen blev talrigere. Dengang var det meget bedre at leve i Sibirien end nu, mente han, de forbedrede kommunikationer havde bare gjort livsvilkaarene værre. Og menneskenes ondskab blev større fra aar til aar. Nu laa bønderne i evigt uvenskab sig imellem for jordens skyld, og hadet blussede op paany hver gang den aarlige udskiftning af jordteigene skulde finde sted. Istedenfor at indrette sig saa hyggelig som mulig paa de afsidesliggende steder, skjæbnen havde sat en til at leve paa, gjorde man livet til et helvede for hverandre.

De raa guldgravere, vi havde med, behandlede den gamle paa en oprørende maade. De havde selv faaet følge med som fripassagerer mod at gjøre tjeneste ved aarerne. Nu havde vor tatar-kaptein været saa elskværdig at tage den gamle mand med tilbage til Sibirien, skjønt han hverken kunde arbeide eller betale for sig. Dette kunde guldtyvene ikke tilgive ham og lod ham stadig høre stikord for det. «Hvad skulde et saadant gammelt vrag, som ikke kunde gjøre nogen nytte for sig, leve efter? Var det ikke bedre, at han lagde sig til at dø straks, end at han laa i veien og var til bryderi overalt? Hvorfor kunde han ikke drage i aarerne, den gamle ladpels?» o. s. v. Og saa haglede det med skjældsord og forbandelser over ham.

Den gamle tog aldrig til gjenmæle; men nu og da blinkede en taare i hans øine, og jeg kunde se, at han tog sig meget nær af dette. Han søgte da gjerne over til vor kant af flaaden og bemerkede, at vi udlændinger maatte være bedre mennesker end hans landsmænd, siden vi aldrig brugte skjældsord paa hverandre. En dag havde nok slaskerne været mere end almindelig pøbelagtige mod den gamle, for pludselig fór *Gutschin* op og gav dem en lektion i sprogets kraftigste udtryk. Senere blev de lidt forsigtigere, ialfald i vort nærvær.

Det var et storslagent vildt landskab, vi passerede gjennem denne dag. Talrige større og mindre stryg og indimellem lodrette klipper paa siderne. Det var næsten uhyggelig paa sine steder, naar vi med sterk fart passerede tæt forbi fremspringende klippepynter, som vandet skummede og larmede forbi. Nu og da fløi en eller anden rovfugl ud fra fjeldvæggene over os og kredsede med vilde skrig ud over den brusende flod. Her og der var der et skar mellem fjeldene, hvor et par enslige sojoter havde slaaet sig ned. De yngste løb gjerne splitternøgne og kobberbrune omkring, og de ældre kom næsten ligesaa nøgne ud af jurterne for at kikke paa os. Dette gav altid anledning til lystighed for flaadens mandskab. Der raabtes «mndé» (goddag) fra

alle kanter, og *Mochow* sang gjerne til sine reisefællers jubel og de indfødtes forbløffelse en sojotisk vise, som han havde lært sig. Han kunde ogsaa nogle sojotiske talemaader, som han gjerne serverede for pigerne, naar nogen saadanne viste sig. Efter den virkning, hans velkomsthilsen pleiede at gjøre, har jeg grund til at tro, at den ikke var meget anstændig.

Stakkars naive sojoter! De blev holdt for nar ved enhver anledning. Enten vi besøgte dem i land eller seilede forbi, maatte anledningen benyttes til at drive gjøn med dem. Og Abakan-tataren var den flinkeste til dette. Han følte sig aabenbart uendelig høit hævet over disse indfødte. Om hans stamme i virkeligheden er nær beslegtet med sojoterne, saa havde vi her kun en bekræftelse paa det gamle ordsprog, at frænde er frænde værst.

Vi havde forøvrig ogsaa en virkelig tatar, en Kasan-tatar, med os ombord. Han var igjen med sin lange buede næse og det intelligente ansigtsudtryk en aristokrat i sammenligning med *Mochow,* og hans optræden viste, at han ogsaa var sig dette bevidst. Der var en langt større forskjel i type mellem ham og *Mochow* end mellem den sidstnævnte og sojoterne. Næsten alle disse Kasan-tatarer er handelsmænd, og de skal være glimrende udrustet i den retning. Ordsproget siger jo, at en jøde lurer ti kristne, men en tatar lurer ti jøder! Dette syntes, som før nævnt, at passe bra paa Abakan-tatarerne, men det passer nok endnu bedre paa de ægte tatarer. Vor tatar var ogsaa handelsmand; han kom fra den nordlige del af Mongoliet, hvor han havde kjøbt op skind og gjort gode forretninger. Han priste sojoternes piger og deres gjæstfrihed.

Disse enslige sojotjurter laa spredt paa enkelte steder langs Jenisei helt til nærheden af den sibiriske grænse, til udløbet af elven Uss. Længere ned saa vi ikke mere til dem. Jeg har vanskelig for at forstaa, hvad der kan have bevæget disse sojoter til at slaa sig ned paa saa ubekvemme opholdssteder. Stort daarligere kunde det jo ikke lade sig opdrive.

De lever jo saa at sige hermetisk indelukket. At en og anden russisk flaade passerer forbi om sommeren, forbedrer jo ikke sagen. Floden er ufarbar for baade, og bredderne er af den art, at det er høist besværligt at komme frem der; i alle fald maa de mange steder gjøre store omveie bort fra floden. Det kan saaledes ikke blive ofte, at de derboende indfødte faar anledning til at se andre af sin stamme. De bliver henvist til at være sig selv nok.

Naar jeg siger, at bredderne er meget vanskelige at færdes paa, saa er dette med henblik paa sojoterne. For europæere er de nemlig aldeles ufremkommelige. Men sojoterne kan præstere det rent utrolige i retning af at komme frem i brat terræn. Det vil sige, ikke egentlig sojoterne selv, men deres heste. Man viste os deres «rideveie» langs Jenisei. De gik som smale stier langs styrtningerne og saa mange steder saa farlige ud, at jeg vilde have betænkt mig to gange paa at gaa der tilfods. Russerne sagde forøvrigt, at sojoterne red paa steder, hvor de ikke turde gaa; men dette tør vel kanske være noget overdrevet.

Nedenfor Kemtschik begyndte taigáen atter at vise sig. Først kom lærken og saa lidt efter lidt cederen og granen. Noget ovenfor *Uss* havde vi atter den uforfalskede «sorte taigá».

Ved 1-tiden ankom vi til mundingen af Uss, fortøiede ved siden af den anden flaade og slog op teltene paa stranden lige ved. Der stod nogle huse paa sletten omkring os, og med tiden vokser der sikkert op en landsby paa dette sted. Der boede en opsynsmand, som skulde paase, at ikke flaaderne førte med sig smitsom sygdom ind i Sibirien. Vi maatte derfor standse ved Uss helt til næste morgen, medens uldsækkene blev desinficeret. Ca. 120 verst længere oppe ved Uss ligger den russiske grænseby *Ussinsk,* som i sin tid blev anlagt paa samme maade som Bjelosarsk nutildags. Den er centret for den russiske kolonisation i grænsedistrikterne mod Urjanchai og tæller allerede to—tre tusind indbyggere.

Vore nye venner studenterne inviterede os paa middag af stegt sopp og en slags sibirisk suppe, som kaldes for «pilmén». Soppen var tillavet af en ung Abakan-tatarisk pige og smagte ikke værst, omend meget fremmedartet.

Jensen var saa uheldig at miste sit fotografiapparat oppe ved Uss. Han havde det liggende i teltet, og vi havde størsteparten af tiden ved Uss en mand staaende dernede for at passe paa vore sager, og alligevel blev det borte. Sandsynligvis maa det vel være forsvundet, før vi satte vagt der, for vagten var utvilsomt en paalidelig mand, og om han havde været uærlig, saa var der mange ting, som han kunde have større glæde af end fotografiapparatet.

Det gik sent med at faa kvarantæne-formaliteterne iorden og saavel vi som studenterne maatte stadig væk purre paa de to betjente, som havde med dette at gjøre, for at ikke forsinkelsen skulde blive altfor lang.

Kl. 9 næste morgen reiste den russiske ekspedition, og endnu maatte vi vente en times tid, før vi blev klar. Vi naaede derfor ikke den anden flaade igjen før om aftenen.

Denne dag fossede floden endnu vildere nedover end dagen forud, og vi avancerede hurtig forbi fjeldnuterne. Jenisei var paa denne strækning for det meste meget smal og dyb med høie og steile klipper paa siderne. Ofte var svære klippeblokke styrtet ned og laa midt i floden. Undertiden saa det ud, som om hele løbet var stængt, men i sidste øieblik aabnede der sig altid en udvei, skjønt den imellem var trang nok. Vi passerede utallige større og mindre stryg, men vor tatar-kaptein sang uforstyrret sine sange og tog alt med største ro.

Det var kun en gang, at hans træk forraadte nervøsitet. Det var da vi skulde ud i Bolshoi porog, den mest frygtede af dem alle. Strømhastigheden der anslaaes af russerne til 50—60 verst i timen. Den saa unegtelig heller ikke indbydende ud. Det var et vildt, kilometerlangt stryg, som paa sine steder fortonede sig næsten som en fos. I tidligere aar druknede mange mennesker der, men i den allersidste tid

har det lykkedes russerne at sprænge væk en sten, som laa meget slemt til, saa nu er faren mindre. Heldigvis er der lidet sten i denne porog, ellers vilde den have været umulig at passere. Det er et ganske smalt og noksaa ret løb, men bølgerne var paa sine steder saa mægtige, at vor store flaade duvede op og ned som et skib i oprørt hav. Det knirkede og knagede noget ganske forskrækkeligt i stokkene, som blev vridd op og ned om hverandre saaledes, at flaaden mangen gang saa ganske foldet ud. Nogle kiler faldt ud, men heldigvis holdt resten sammen, til vi kom ned i roligere vand. Svære bølger skyllede saa voldsomt ind over flaaden, at et par af hestene mistede fodfæstet og laa og sprællede en god stund, før de atter kom sig op. Men vi selv sad aldeles tørt oppe paa balaganen, medens vandet bruste frem og tilbage under os. Aarerne var trukket ind, medens vi passerede ned dette stryg, da det vilde være haabløst eller endog farligt at prøve paa at bruge dem. Man risikerede isaafald altfor let at blive skamferet eller slaaet overbord af aaren. Ellers gik det igrunden bedre, end jeg havde frygtet for efter strygets udseende at dømme. Flaaden viste sig som en udmerket bølgedæmper og klarede sig bedre, end jeg tror, de fleste andre fartøier havde kunnet gjøre. *Mochow* havde bedt os om at surre alle sager fast under presenninger oppe paa balaganen og havde anbragt ogsaa de to baade der, men bølgerne slog ikke over deroppe.

Vi passerede ogsaa længere ned mange meget anselige stryg, men ingen saa voldsomme som Bolshoi porog. At bølgerne brød over flaaden og skyllede ind under balaganen var en saa hyppig foreteelse, at vi tog snart ingen notits af det. Flere af strygene vilde have været yderst farlige eller umulige at passere for ukjendte folk, da kun bestemte og ofte meget begrænsede partier af dem var passable.

Langs denne del af Jenisei er fjeldene paa begge sider saa opstykket og vanskelige at trænge frem igjennem, at der ikke findes nogen kløvvei og overhovedet slet ikke færdes mennesker der. Veien til Ussinsk ligger langt længere øst.

Vi naaede meget langt den dag, og da mørket brød ind, lagde vi til paa et stillere sted ved siden af studenternes flaade, som var kommet lidt før. Vi slog som vanlig teltene op paa land. Studenterne havde det forsaavidt bekvemmere, idet de kunde spare sig denne umage. De havde nemlig reist sine to telte paa balaganen og boede der. Vi havde saa mange passagerer, at der ikke blev plads til det; desuden var vore telte meget større.

Udpaa eftermiddagen den 5te september nærmede vi os atter Minussinsksteppen. Fjeldene sænkede sig og antog mere afrundede og bløde former, og dalen blev bredere, udsigten videre. Tilhøire for os laa fjeldet *Taskyl,* som vi tidligere havde beskuet fra en anden kant. Der laa endnu et par smaa rester af snebræerne tilbage, men længere væk, bag de nærmeste fjeldkamme, skulde der være mere af sneen. Omtrent ret vest for Taskyl laa et par russiske vogterboliger, hvor vi atter maatte gjøre en stans, — denne gang for at faa kontrolleret, at papirerne fra Uss var i orden. *Mochow* maatte ogsaa have en bevidnelse derfra, at han kom fra taigáen længere op med sit tømmer, ellers kunde han ikke sælge det i Minussinsk.

Det tog et par timer, før vi blev klar der. *Gutschin* mente, at hvis vi bare havde været saa betænkt at tage med hjemmefra en jakke og hue med mange blanke baand og knapper paa, saa vilde vi være blevet hurtigere ekspederet baade paa dette og andre steder. Jeg tror saamænd gjerne det. For det er rent utroligt, hvilken respekt der staar af uniformer i dette land. Alle embedsmænd eller alle, som har noget at sige, bærer jo uniform. Man ser sjelden pent antrukne civile mennesker.

I en af disse vogterboliger fik jeg kjøbt nogle meloner og vandmeloner, som vakte megen tilfredshed hos mine reisefæller paa flaaden. De kostede 3 kopek — altsaa henved 6 øre — pr. stykke, men Gutschin syntes, at dette var rent optrækkeri. Det skulde vel være for fragten, for paa Minussinsk-steppen kunde man kjøbe de peneste meloner, man

kunde ønske sig, for én kopek pr. stykke. Vi var nu vant til andre priser paa denslags og fandt, at kjøbet ikke var saa daarligt alligevel.

Det sidste stryg er *Mainski* porog. Der er en masse sten; men naar man holder lige under østre bred, er der ikke vanskeligt at passere selv for baade, ialfald ikke ved den vandstand, som der var, da vi reiste forbi. Derfra breder floden sig ud til den mangedobbelte vidde og antager det imponerende præg, som den beholder overalt i fladlandet videre nordover. Overgangen mellem taigá og steppe er her meget brat. Skogen bliver omkring Mainski porog med ét borte, og straks efter seiler man ud af fjeldene frem paa den aabne flade steppe med vidt udsyn til alle kanter. Der slaar en mildere luft imod en. Man træffer paany med korte mellemrum landsbyer med dyrkede marker omkring. Fra Mainski porog gaar der en «landevei» til Minussinsk. Man kan kjøre hele denne strækning med vogn, naar den ikke er for svagt bygget.

Lige ved grænsen mellem fjeldene og steppen mødte vi en liden damper for opgaaende. Det var ingeniører, som skulde opover til veianlægget ved Bolshoi porog. Vi var meget forbauset over, at dampskibe virkelig kan presse sig opover de stryg, vi havde passeret. Der maa ialfald ganske forsvarlige maskiner til. Denne dampbaad var det første tegn til civilisation, som vi havde seet paa længe. Vi betragtede den næsten med rørelse. Den kom som en aabenbaring fra en anden og større verden end den, vi havde vænnet os til i de sidste uger.

Studenternes flaade havde ogsaa denne dag faaet lidt forsprang for os. Da vi passerede den første landsby, stod de paa bredden og raabte til os. De var gaaet iland for at kjøre videre til Minussinsk og vilde have os til at slaa følge. Men det kunde vi ikke godt gjøre, da vi havde for meget bagage at trække paa. Denne nat sov vi paa en liden ø i Jenisei ikke langt fra en større landsby.

Den 6te september var vi oppe kl. 4 om morgenen, men

kom først afsted kl. 5, da et par af hestene havde svømmet over et sund og stukket sig væk, saa de maatte ledes frem igjen. Floden saa nu nærmest ud som en langstrakt sjø med talrige øer og fyrlygter eller sjømerker paa forskjellige steder. De var netop opsat af hensyn til den paatænkte dampskibstrafik fra Minussinsk videre opover.

Ved middagstid blaaste der op en sterk modvind, saa flaaden drev ind til bredden og blev næsten umulig at styre. Der var da intet andet at gjøre end at fortøie den og vente paa bedre veir. Modvind er idetheletaget en faktor, som flaadeskipperne maa regne med, og som ofte kan forsinke reisen for dem flere dage. Vi havde ingen lyst paa at lægge os over nu og foretrak derfor at lægge vore sager i baadene i den gamle orden, tage afsked med flaadefolkene og drage videre paa egen haand. Men vi kom ikke længer end 2—3 mil, saa svingede floden saaledes, at der ikke var smult vand at finde under land, og vi blev tvunget til at standse. Sjøen var saa stor som paa en fjord i storm, og det skvættede stadig ind i baadene. Samtidig holdt vinden igjen, saa farten paa ingen maade stod i forhold til slidet. Vi blev nødt til at lægge os over til næste dag tiltrods for, at det endnu var tidlig paa eftermiddagen. Straks efter tog det til at styrtregne, samtidig som stormen sled og rykkede i teltene. Saadan drev det paa til 8-tiden næste morgen.

Da stilnede det lidt af, men vi var saavidt kommen i baadene, da uveiret tog til igjen næsten lige slemt som før. Godset laa heldigvis under gode presenninger, men vi selv blev snart tiltrods for regnfrakkerne gjennemvaade. Vi havde en meget slidsom tørn nedover. Et sted var vi inde i en landsby og kjøbte æg og meloner, og ikke langt nedenfor blev veiret saa overhændigt, at vi blev nødt til foreløbig at standse op ved en liden skogklædt ø. Der fik vi efter adskilligt besvær istand et baal af den raa ved, som var at finde, og søgte at tørke os saa godt det lod sig gjøre. Men let var det ikke, for der faldt stadig nyt vand ned ovenfra. Vi saa flere steder langs denne del af Jenisei vældige tøm-

merflaader, som man holdt paa at laste med meloner og vandmeloner. De skulde fløtes nedover til Krasnojarsk og sælges der. Melonerne syntes ikke at være nogenting værdt paa Minussinsk-steppen. De laa og fløđ alle steder langs flodbredderne eller var drevet op i fjæren, hvor de raadnede i mængde uden at nogen bekymrede sig om dem.

Som vi stod der og holdt ilden vedlige under et af træerne paa øen, stilnede det pludselig af, og snart efter laa floden til vor glæde ganske blank igjen. Vi ventede ikke længe med at komme i baadene og benytte os af leiligheden til at slippe videre. Omtrent halvanden mil eller saa nedenfor kom vi ind i den lille elvearm, som fører til Minussinsk, og efter længere roning i næsten stille vand naaede vi saa ved 5-tiden om eftermiddagen til byen. Den lange reise paa egen haand var forbi. Nu havde vi kun den slagne landevei mellem os og hjemmet.

Baadene blev kjørt op til *Gutschin,* som skulde tage dem i forvaring og senere prøve at sælge dem sammen med de to baade, vi brugte paa Abakan-steppen.

XXII. Hjemover.

Post hjemmefra. — Ingen penge i banken. — Forandret stemning i byen siden sidst. — „Flugt" hjemover. — Paa dampbaaden. — I Krasnojarsk. — Størstedelen af bagagen efterlades. — Overfyldt tog. — Hjemover paa 4de klasse. — I daarligt selskab. — En skuffet gendarm. — En fæl reise. — Skidt, filler og lus. — Nogen forbedring. — Atter hyggelige omgivelser. — En smør-danske. — Vi mister billetterne. — Ekstraordinært opsyn. — To nye reisefæller. — Krigsbegeistring. — En norskvenlig officer. — Stille i Petrograd. — En vanskelig tolder. — Pen behandling i Raumo. — Hjertelig modtagelse i Sverige. — Ankomst hjem.

Vor første tur fra hotellet gik til badet. Paa veien var vi indom *Snigirew* og fik endel post hjemmefra. Det meste af den blev gjennemlæst allerede i afklædningsværelset paa badet. Den var noksaa gammel, men for os var jo altsammen nyt. De sidste breve var skrevet, da paniken var

paa det høieste i Norge, og de saa ikke lovende ud. Der var beretninger om, hvordan publikum stormede bankerne og lagrede melsække i husene, om vældig prisstigning paa alt o. s. v. Vi var forberedt paa noget af hvert ved hjemkomsten, om vi da idetheletaget slap velbeholden hjem, hvad vi ikke var saa helt sikre paa. Vi fik nemlig straks ved ankomsten til byen høre, at den sibiriske bane var saa optaget med militærtransporter, at det var meget vanskeligt for privatpersoner at faa følge med. Vi var heller ikke sterk i pengeveien og imødesaa med spænding, hvordan banken vilde stille sig med hensyn til vort kreditivbrev.

Den næste morgen kl. 10 fik vi svar paa dette. Det var et absolut nei ledsaget af beklagende skuldertræk. Der var kommet ordre fra Petrograd (vi fik nu høre om byens navneskifte) om, at alle udbetalinger paa udenlandske akkreditiver skulde standses. Og det vilde være meget vanskeligt at reise penge paa anden maade. Man laaner jo ikke gjerne til fremmede udlændinger under krig. Dermed var intet at gjøre. Vi maatte nu søge at komme os hjem hurtigst muligt, før vi blev helt blank. Ogsaa af andre grunde blev vi af flere raadet til at indstille vort arbeide til bedre tider. Vi kunde ellers altfor let udsættes for ubehageligheder eller farer fra bøndernes eller bypøbelens side. Blandt de mindst oplyste i Rusland er det jo skik at kalde alle udlændinger for «njemtsui» (tyskere), og naar saa almuen ved, at landet ligger i krig med de samme «njemtsui», saa er det jo let at forstaa, hvilke misforstaaelser som kan opstaa deraf. Og pass eller rekommendationspapirer er kun nyttige, naar man træffer folk, som kan læse dem; men det kan desværre kun de aller færreste i Sibirien.

Vi merkede ogsaa, at stemningen var en anden i Minussinsk nu, end sidst vi var i byen. Folk gik alvorlige og dystre omkring. Før betragtede man os med godmodig nysgjerrighed, nu sendte man os mistænksomme blikke paa gaden eller stak hoderne sammen og hviskede, naar vi gik forbi. Vi opfattede nu og da, at talen dreiede sig om, hvor-

vidt vi var tyskere eller ikke. Enkelte kom bent bort til os paa gaden og spurgte om dette, hvorpaa de vendte tilbage og meddelte sine kamerater det svar, de havde faaet. Et par gange raabte pøbelen haanlige bemerkninger efter os eller stoppede op foran os og sagde os lige i ansigtet, at vi var tyskere. Der blev fortalt, at tre dansker, som var ansat i en derværende forretning, blev forulempet af pøbelen paa gaden og efterpaa sat i arrest, hvor de blev holdt fangne i 3—4 dage, før de atter slap løs. Nogen tid iforveien skulde der ogsaa have været store optøier i Minussinsk. De saakaldte «sapasnuie» eller sidste opbud af soldater skulde have plyndret alle brændevinsbutikker i byen. Enkelte mente nok, at det ikke var saa farligt med disse optøier. Det var en historie, som gjentog sig, hver gang de «sapasnuie» blev indkaldt, saa man lagde aldrig større bret paa det. Hvordan det nu var eller ikke, saa fandt vi ihvertfald ikke, at tingenes tilstand fristede os til længere ophold. Vi bestemte os derfor til at tiltræde hjemreisen straks.

Efter planen skulde vi jo være forblevet i Sibirien en maaneds tid længere, og mesteparten af denne tid var tænkt anvendt til en ekskursion i den sydligste del af steppeegnene, hvor vi bl. a. vilde foretage palaeontologiske indsamlinger. Og saa havde vi tænkt muligens at besøge stensliberierne i Kolywan. Nu maatte vi opgive dette, hvilket vi jo ikke var videre fornøiet over. Men derved var under de daværende omstændigheder intet at gjøre. Kanske finder vi senere leilighed til at besøge disse trakter paany.

Vi trøstede os forøvrigt med, at disse palaeontologiske indsamlinger hørte til vore mindre væsentlige opgaver, og at alt det andet havde gaaet tilfredsstillende. Vi havde lykkelig gjennemført den planlagte reise, og var kommen fra de mange vanskelige situationer uden nævneværdige uheld. Vi kunde derfor tage tabet af denne sidste maaned med noksaa rolig samvittighed.

Tre af de russiske studenter skulde reise videre samme dag, medens medicineren blev tilbage for at sælge ekspedi-

tionens medbragte heste og derved skaffe reisepenge for sig selv hjem. Vi bestemte os for at slaa følge med dem. Klokken var lidt over 10, da jeg kom fra banken, og kl. 2 em. skulde dampbaaden gaa. Det var en ganske liden baad, som hedte «Inorodets» (den indfødte). Pakningen gik for sig i hui og hast, og afreisen havde igrunden næsten karakteren af en flugt. Det gjaldt at skynde sig, skulde ikke vor tynde reisekasse slippe op. Da vi lidt før to hæseblæsende kom ned paa dampbaaden, viste den sig at være aldeles overfyldt, og man negtede i begyndelsen at tage os med. Men vore egne og studenternes overbevisende indlæg bragte heldigvis kapteinen til at ombestemme sig. Vi fik en liden lugar, hvor der til nød kunde pakkes ind 4 mand. Denne skulde de to ekspeditioner have sammen. Vi indrettede os da saadan, at nogle sov i lugaren og de andre i soveposerne paa øverste dæk med teltene under sig. Hvis veiret tillod det, spiste vi paa dækket; i modsat fald maatte maden serveres i lugaren, hvor vi spiste i to partier efter hverandre for at faa plads. Nogen spisesalon eller andre bekvemmeligheder fandtes der ikke ombord, saa der var en gabende afgrund mellem denne baad og den elegante «Sokol», som vi benyttede paa opturen. Saalænge vi kunde være paa dækket, var det jo ingen sag, men desværre fik vi adskilligt regn, og da var det ikke særlig morsomt at spadsere om nede paa det overfyldte mellemdæk uden en plads at sætte sig ned paa. Vi længtede derfor efter at komme iland igjen, og det blev heldigvis ikke saa svært længe at vente paa det, da vi gjorde stor fart nedover strømmen. Henimod 12-tiden om aftenen den 9de september lagde vi til bryggen i Krasnojarsk. Vi kunde have været der nogle timer tidligere, men maatte ligge længe over et sted paa grund af taage.

Til at begynde med tog vognmændene paa bryggen os for tyskere og vilde ikke kjøre vore sager op; men da de fik greie paa, at vi stod i forbindelse med *Christensen* og «angliskaja kontora» (det Sibiriske dampskibsselskabs kon-

tor eller det «engelske kontor»), fik piben en anden lyd. Vi blev da englændere og fik mange lovord, fordi vi skulde hjem og stille os under fanerne. En af mændene bemerkede til de andre, at det var merkeligt, at de ikke straks havde vor herkomst paa det rene. Vi gik jo i knæbukser, hvad de ægte «njemtsui» aldrig pleiede at gjøre.

Ogsaa paa hotel «Metropole» blev vi taget for englændere, og pasportene, som med en gang blev afkrævet os og nøie studeret, syntes ikke at rokke dem i denne opfatning.

Tidlig næste morgen gik vi til Christensen, men fandt kun hans tjener og kontordamen hjemme. Christensen selv var sammen med bogholderen reist til Jeniseimundingen for at modtage *Lieds* ekspedition, og han ventedes ikke hjem før om en maaned. Vi fik laant med os til hotellet «Tidens Tegn» for sidste maaned og slugte i en fart det væsentligste af det, som var hændt ude i den store verden i denne tid. Vi fik da sikkerhed for, at historien om opstand i Polen og Finland bare var opspind, og at vi sandsynligvis kunde komme hjem over Petrograd og Finland.

Saa tog jeg en kjøretur til jernbanestationen, fremviste vore introduktionspapirer for en af de høieste embedsmænd der og anmodede om assistance til at komme hjemover paa hurtigste og bedst mulige maade. Jeg fik da høre, at saavel «expressen» som de fleste andre tog var indstillet paa ubestemt tid. Der gik ét dagligt tog, som kunde medtage passagerer, og det brugte 7 eller 8 dage til Petrograd. Vi skulde faa følge med dette tog; men desværre kunde man bare byde os 3die eller 4de klasse, da alle bedre vogne var optaget. private godsforsendelser modtoges ikke, og ingen passager maatte medføre mere end 3 pud bagage. At reise en uge paa denne maade var jo ikke særlig tillokkende, men derved var intet at gjøre. Vi fik være glad til, at vi ideltheletaget kom afsted. Der var mange, som ikke opnaaede saa meget. Vi bestemte os derfor til at reise med første tog, som gik tidlig næste dags morgen.

Krasnojarsk havde forandret sig adskillig siden sidst.

Byen lignede nu nærmest en stor leir. Der vrimlede af soldater overalt. Sterke, staute mænd i graa uniformer. Stemningen var paatagelig freidigere og lysere her end i landsbyerne. Det var vel massesuggestionen, som bevirkede dette. Den tunge afsked med de kjære var jo ogsaa overstaaet. Nu saa man mere optimistisk paa fremtiden og stolede paa seir for det hellige Ruslands sag.

Resten af dagen gik med til reiseforberedelser. Vi maatte indskrænke vor bagage meget mere, end vi havde tænkt. Vaabnene og endel andre sager tog vi med, medens resten blev lagt igjen i det Sibiriske dampskibsselskabs ildfaste hvælv for at opbevares der til vor tilbagekomst efter krigens slutning. Alt blev nøie bogført. Endel indsamlet materiale maatte etiketteres og pakkes for sig, saa det ikke blev blandet sammen med de sager, som var beregnet paa at bruges under næste tur. *Wassili* tog mod altsammen og lovede at holde opsyn med det under sin herres fravær.

Klokken 6 næste morgen var vi paa jernbanestationen. En af de russiske studenter fulgte med og skulde reise med samme tog. Han havde telegraferet hjem til sin rige far og havde faaet reisepenge af ham. De andre to blev siddende igjen i Krasnojarsk paa grund af pengemangel og spekulerede nu svært paa, hvordan de skulde redde sig ud af kniben. Ellers var de ved godt humør, da vi sagde farvel med dem, og tog nærmest sagen fra den humoristiske side. Den ene af de gjenblivende samt den, som reiste med os, tænkte at melde sig som frivillige til hæren.

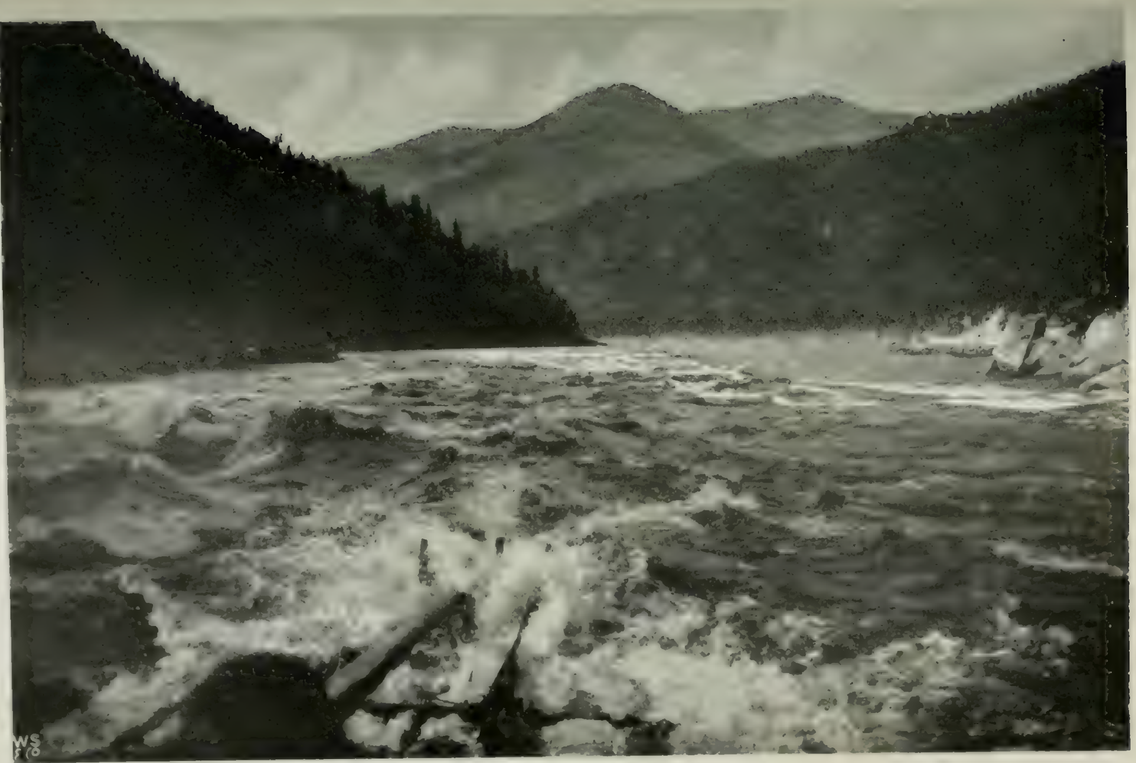
Det saa haabløst ud, da vi kastede vore faatallige effekter ind paa toget og selv trængte os efter. Der var saa fuldt, at vi knapt kunde snu os i gangen og ikke naaede saa langt som til nogen kupé. Pladskort var der ikke tale om. Stadig trængte nye mennesker ind, og gods langedes ind gjennem vinduerne og anbragtes mellem benene paa os i gangen. Folk snublede i pakkerne og faldt over hverandre. Dette var en tredie klasses vogn.

Men saa viste der sig en reddende engel i form af en

konduktør og viste os over til en fjerde klasses vogn, som nu i anledning krigen skulde regnes for tredie klasses, og hvor vi vilde faa bedre plads.

Saa maatte vi til at lirke bagagen ud af vinduet igjen og faa den flyttet over. Til at begynde med saa det forøvrig ikke bedre ud i den nye vogn end i den, vi kom fra. Vi blev atter staaende fast i gangen. Men saa viste konduktøren sig paany og beordrede et par af bænkene rømmet. De skulde reserveres for os. Bretterne paa rygsiden kunde slaaes op, saa man fik en sammenhængende flade, stor nok til, at tre mand kunde ligge der. Rummet mellem de to nederste bænke kunde ogsaa dækkes med et laag, saa man fik en lignende platform der. Helt oppe under taget var ogsaa et lignende system af brætter, og naar alle blev slaaet op, blev vognen delt i tre etager, som var høie nok til, at man kunde ligge i dem, men heller ikke mere. Hver af disse etager var da et eneste rum uden skillevægge af nogen slags, og man laa pakket tæt sammen ved siden af hverandre som sardiner i en hermetikboks. Oppe under taget over gangen var nogle bur med sprinkler foran, hvor enkelte ringede sig sammen for at sove. Vor plads var lige ved enden af vognen, og vi foretrak at lade de bretter, som stod længst fra væggen, være nede og kun bruge det bret, som var fæstet paa selve væggen. Saa kunde 3 af os sove i «første etage» og den fjerde i «anden». Derved opnaaede vi at blive en smule bedre isoleret fra det lidet attraaværdige selskab, som omgav os. Rart bevendt var det nu forøvrig ikke med isolationen; vi havde nemlig hele tiden i gangen foran os et selskab, som aldrig blev træt af at glane paa de fremmede, og som stadig væk skulde have greie paa vor nationalitet og alt andet vedrørende os.

Lige før afgangen fra Krasnojarsk gik jeg en tur ud paa platformen for at faa fat paa et eller andet. Da jeg kom ind igjen, stod der en kjæmpemæssig gendarm udenfor vor «kupé» og holdt opsyn med mine reisefæller. Han havde paa forlangende faaet se deres pass, men havde øien-

Gjennem Bolshoi porog. (Billedet er taget fra platformen forover flaaden) (s. 278)

Vi nærmer os den sibiriske steppe (s. 279)

«Inorodets» ved et stoppested (s. 285)

synlig ikke faaet videre forstand af dem. Saa havde han spurgt efter andre papirer, og da det blev sagt, at de beroede hos mig, som for øieblikket ikke var tilstede, stillede han sig op for at vente. Nu fik han vore introduktionspapirer fra regjeringen og guvernøren. Han læste dem og blev stadig længere og længere i ansigtet. Saa leverede han dem med et dybt buk tilbage og ønskede os lykkelig reise. En skraldende lattersalve fra de interesserede omkringstaaende, som fyldte gangen, brød løs, da han udtalte dette ønske. En af de leende tilskuere fortalte os, at gendarmen havde villet vædde hvadsomhelst paa, at vi var tyskere, som prøvede at lure os hjemover. Han havde seet saa meget i sin tjenestetid, at han var ikke i tvil om det.

Det var en fæl reise, vi havde de første døgn. Vognen var saa fuld, at man knapt kunde røre sig, saa den maatte straks omgjøres til tre etager, hvor man laa i lag ovenpaa hverandre. I begyndelsen fik vi have vore bretter nede, men tilslut blev vi nødt til at slaa dem op for at skaffe plads for folk over hovedet paa os. De sad gjerne paa kanten af platformen i «anden etage» og lod benene hænge ned, saa de næsten stængte adkomsten til gangen. Og saa dryssede der formelig af utøi ovenfra ned paa os. Vi prøvede efter evne at fordrive tiden med kortspil inde i vor usle krog, hvor en af kisterne blev reist op som bord. I gangen foran os var altid fuldt auditorium af et meget interesseret, men utrolig næsvist publikum. Imellem trængte en og anden af dem sig ind paa bænkene ved siden af os under foregivende af, at de ikke havde nogen anden plads at sidde paa. Protester hjalp saa lidet. Straks den ene var afvist, kom en ny istedet. Om natten vilde de ligge kilet ind mellem os eller ovenpaa os, og de fandt det øiensynlig meget hensynsløst, at vi afviste dette. Enkelte brugte grov mund.

En gendarm kommanderede os i en barsk tone til at give plads for et par fæle fanter. Da jeg protesterede og sagde, at denne krog var reserveret for os fra Krasnojarsk, skreg han rasende, at vi øieblikkelig havde at lystre ordre

uden ophævelser. Men da saa *Jensen* krabbede ned fra sin plads, og en af de tilstedeværende bemerkede, at vi talte sandt, og at vi havde papirer med os, syntes den krakilske uniformsbærer pludselig at faa betænkeligheder og fjernede sig med den bemerkning, at alt var «nitschevo» (som det skulde være).

Om natten var der aldrig et øiebliks ro at faa. Straks vi var sovnet, kom der en eller anden og trak os i benene for at faa plads ved siden af os, eller lagde sig uden videre formaliteter over os. Saa maatte vi op og ryste dem af os igjen, og det blev som regel ikke gjort i de elskværdigste ordelag. En gang kom jeg i halvsøvne til at bruge det lidet pyntelige russiske udraab, som vi pleiede at jage Barbaas bort med, naar han vilde stjæle mad eller trænge sig ind i teltet om natten. Dette morede mine kamerater sig meget over senere. Men det var ihvertfald virkningsfuldt nok, for de uvelkomne besøgende blev staaende helt forskrækket og tvilraadig ude i gangen og gik derpaa sin vei. Dette var endog lidt grovere, end de var vant til, og saa brutale folk vilde de ikke have noget at gjøre med.

Det gjaldt at passe godt paa vore sager om natten, saa de ikke blev stjaalet væk. Dette opnaaede vi ved at putte dem inderst ind i krogen under bænkene i 1ste etage og sætte de største kister foran. Naar vi saa lagde laaget over mellem bænkene og os selv ovenpaa det hele, laa det godt bevaret. Vi havde derfor intet uheld i denne henseende.

I den anden ende af vognen var nogle soldater, som i forhold til de andre var rene aristokrater. De havde nye, rene uniformer og var meget bedre at have at gjøre med. Imellem aflagde de os besøg og snakkede om krigen, som selvfølgelig optog alles sind. En af dem fik paa anmodning derom laane vor thekjedel, men bragte den ikke tilbage, før vi flere timer senere bad om den. En anden kom og vilde laane vore kopper, men da lod vi, som om vi intet forstod. Han blev staaende ganske fornærmet og spurgte nogle af de andre, hvad slags folk vi vel kunde være, som viste saa liden imøde-

kommenhed. Der blev svaret, at vi var englændere, som sikkert ikke havde forstaaet, hvad han spurgte om, ellers havde vi ikke afslaaet en saa liden tjeneste. Heldigvis fik vor mand kopper paa andet hold og kom ikke tilbage. Nogen vask af kopperne var der naturligvis aldrig tale om blandt dette publikum. De gik fra mund til mund uden videre formaliteter. Det er sandelig ikke underligt, at tyfus og andre smitsomme sygdomme forekommer saa ofte i Rusland, som tilfældet er.

Vi kunde forøvrigt ikke engang vaske os selv, da der ikke fandtes nogen indretning til det. Et kloset var der derimod, og det var bygget efter det enkleste princip, jeg hidtil har seet: et cementeret tomt rum med et hul i gulvet.

Vor ven studenten var kommet over i en 3die klasses vogn, og det er muligt, at han havde det lidt bedre; vi saa ikke noget til ham undtagen en sjelden gang paa stationerne. Vi holdt os forøvrig mest i ro paa stoppestederne, da vi ellers risikerede, at andre trængte sig ind paa vore pladse. At gaa ud alle paa én gang var det naturligvis af hensyn til godset aldrig tale om. Det vilde være utilraadeligt ogsaa paa 1ste og 2den klasse. Desuden var det ikke altid saa hyggeligt at spadsere paa platformen af hensyn til de mange undersøgende blikke. Ret som det var, blev vi ogsaa standset op og fik forespørgsler fra politiets side. Dette hændte henved 30 gange paa reisen. Man spurgte altid først efter pasport og senere efter «andre papirer», og jeg frygter for, at uden regjeringens og Jenisei-guvernørens introduktionspapirer havde vi nok ikke sluppet saa let hjem, som vi gjorde. Tilslut blev vi saa vant med politiets tilsynekomst, at det ikke afficerede os det ringeste. Vi halte bare frem papirerne hver gang og tænkte senere ikke mere paa sagen.

Eftersom vi ruslede vestover, forandredes publikum i vor vogn stadig til det værre. Soldaterne blev flyttet over til et andet sted, og i steden for dem kom der ind folk med et udseende, som vanskelig kunde blive værre. Nogle manglede næser eller havde saar over hele ansigtet, og andre saa ud,

som om de kunde være spedalske. En fæl kjærring, som slog sig ned lige ved siden af os, havde et barn surret fast paa brystet. De var alle fillede under enhver beskrivelse og trak med sig fillebylter saa store, at de knapt kunde faa dem gjennem døren. Dertil var de saa fedtede og blanke af skidt, at det saa ud, som om de aldrig havde været i berøring med vand. Vinduerne i vognen lod sig ikke aabne, og stanken blev derfor efterhaanden aldeles ubeskrivelig. Et par af os fik kvalme og holdt paa at blive syge som følge af omgivelserne.

Allerede ved afgangen fra Krasnojarsk skjønte jeg, at paa denne maade kunde vi vanskelig holde reisen gaaende helt til Petrograd, og jeg bestemte mig for at søge rettet paa situationen, saa snart der kunde være nogen mulighed for det. Den nærmeste station, hvor der muligens kunde findes ledige vogne, var Nowo-Nikolajewsk ved Ob. Da vi efter to døgns reise naaede did, gik jeg ind til stationsmesteren, fremviste vore papirer og klagede over reisemaaden. En stationsmester i Sibirien er en mægtig mand, og vi vidste, at saasandt vedkommende selv vilde, stod det i hans magt at hjælpe os, om der da idethele fandtes vogne.

Stationsmesteren i Nowo-Nikolajewsk viste sig at være en meget dannet og forekommende mand, som straks lovede at hjælpe os med de midler, som stod til hans raadighed. Ledige 2den klasses vogne fandtes ikke; men han vilde koble til en tom 4de klasses vogn, hvor kun et bedre publikum skulde faa adgang, og hvor vi skulde slippe at slaa bretterne op, saa vi fik en afdeling for os selv. Vi var meget taknemmelige for dette.

Da den nye vogn kobledes ind, og vi flyttede over med vort gods, vilde en hel del af vore gamle reisekamerater slaa følge; men de blev alle uden skaansel kastet ud af den nye vogn og maatte tilbage til de tidligere pladse. Ind til os kom næsten udelukkende uniformerede jernbanekonduktører, som skulde tjenstgjøre et eller andet sted langt vestpaa, samt nogle faa tækkelig udseende civilklædte personer. Saa var alt herlighed og glæde igjen.

Men eftersom vi dampede vestover, kom der stadig flere ind i vor vogn, og publikum blev lidt efter lidt daarligere, saa det tilslut blev mindre festligt, omend betydelig bedre end under reisens to første dage. Dertil kom, at der var en god del utøi i vognen, saa det vilde være spildt umage for os at prøve at bytte klæder. Den velvillige stationsmester i Nowo-Nikolajewsk havde sagt, at vi muligens i Omsk kunde komme over paa 2den klasse. Derfra gaar der nemlig en ny jernbanelinje over Tjumen til Ekaterinburg i Ural, hvor den støder sammen med den sibiriske hovedbane. Da Omsk var endepunktet for denne linje, maatte der sandsynligvis findes ledige vogne, og hvis vi kom over den nye linje til Ekaterinburg, vilde vor vogn blive koblet ind i det ordinære Sibirie-tog der, saa vi var sikret plads for resten af veien vestover.

Ved ankomsten til Omsk henvendte jeg mig derfor straks til stationsmesteren og bad ham hjælpe os over paa 2den klasse. Og denne gang gik det. «Myndighederne har i sine introduktionsbreve anmodet om, at man skal vise den norske ekspedition imødekommenhed,» sagde han, «og saa vidt det staar til mig, skal denne anmodning blive efterkommet. Her findes virkelig ledig en 2den klasses vogn, som jeg skal lade sætte ind i toget, og i den skal De faa Deres egen kupé helt frem til Petrograd. De har billetter til den sydlige linje, men det har intet at sige, jeg skal give mine folk ordre angaaende dette.» Vi takkede forbindtligst.

Saa fik vi i en fart lempet vore sager ud af vognen og ind paa stationens venteværelse. Straks efter dampede det ukoselige tog videre med vor reisefælle studenten ombord. Han skulde hjem ad den sydligste linje, over *Samara*. Den tager af ved Tscheljabinsk. Han merkede ikke, at vi gik af i Omsk, saa vi naaede ikke at sige farvel med ham.

To timer senere kjørte vi i det nye tog ud fra Omsk i retning af Tjumen. Hvilken forskjel var der ikke paa vor tilværelse nu mod for faa timer siden? Vi følte os rent som i en anden verden. Nu kunde vi atter puste ud og nyde

reisen. Heldig var det, at vognen var udstyret med et godt toiletrum, for vi maatte lægge beslag paa det noksaa længe, før vi atter turde præsentere os i skikkeligt selskab. Paa denne linje var der forøvrig ikke mange reisende. Vi traf en dansk smørgrossist fra *Jalutorowsk*. Han havde gaaet forbi vor kupé og ment at høre et par skandinaviske ord. Saa kom han ind for at faa vished for sagen. For sikkerheds skyld spurgte han først paa russisk, om vi skjønte dansk, og da han hørte, at saa var tilfælde, blev han meget oprømt. Han havde ikke truffet skandinaver i aarevis, sagde han. Han havde boet i Jalutorowsk 20 aar, om jeg ikke husker feil, og forretningen gik glimrende. Der fandtes en og anden smør-interesseret danske spredt paa forskjellige steder af den vestsibiriske steppe, men det var saa langt mellem dem, at de kun sjelden traf sammen. Vi kom bl. a. ogsaa lidt ind paa politik og merkede snart, at denne danske ikke var neutral. Han ønskede tyskerne prygl for Slesvigs skyld.

Til Ekaterinburg kom vi midt paa natten. Ikke langt østenfor byen blev vi vækket af en konduktør, som krævede billetterne. Vi havde en hel samling af dem. I Omsk havde man nemlig ikke almindelige tillægsbilleter, men lod os faa 8 barnebilletter isteden. «Seitscháss budjet Pjetjerburg ftaaraáwaa,» sagde konduktøren, stak billetterne til sig og forsvandt. Jeg blev liggende lidt og grunde over dette, men slog mig saa til ro med, at han formodentlig kom igjen om morgenen. Hans bemerkning kunde jo ikke opfattes anderledes, end at vi ved første anledning skulde faa 2den klasse til Petrograd. Formodentlig syntes han vel, at vi havde for mange billetter, det var for tungvindt at se over og klippe alle. Jeg fandt ikke dette saa underligt, da vi ogsaa paa udturen gav fra os billetterne og senere fik en kvittering igjen.

Ud paa morgenen troppede saa tre konduktører op og vilde se billetterne, men vor mand var ikke blandt dem. Jeg forklarede dem situationen, og en af dem løb tilbage til

konduktørvognen for at se, om billetterne skulde være der. Nei det var de ikke, og man havde heller intet hørt om dem. Alle disse tre var nye folk, som var kommet paa i Ekaterinburg, hvor de gamle konduktører gik af. De fremholdt med bestemthed, at vi maatte skaffe billetterne tilveie; paa anden maade kunde vi ikke fortsætte reisen. Se, det var en nydelig historie!

Saa maatte vi paany frem med vore reddende engle, de meget benyttede introduktionsbreve. Da konduktørerne saa dem, forstod de straks, at vi ikke kunde være billetsnydere, og at der maatte foreligge en eller anden feil fra andet hold. De sagde da, at vi kunde tage situationen med ro, de vilde telegrafere tilbage til Ekaterinburg, hvor billetterne sandsynligvis ved en misforstaaelse var lagt igjen, saa kunde vi vente svar i Perm. Jeg opgav, hvad slags billetter vi havde, og dermed fik vi da slaa os tilro og vente.

I Perm laa der telegram om, at 8 barnebilletter var fundne; derimod stod der intet om de 4 andre. Dem telegraferede man senere efter, men vi fik ikke høre noget om resultatet. Vi fik telegrammet med; det skulde senere gjælde som billet. Og konduktørerne fik ordre om at meddele de tiltrædende konduktører historien, naar de afløstes, saa vi uden yderligere viderværdigheder kunde naa frem til vor adresse. Vi slap da ogsaa fra historien med dette.

Overalt langs den sibiriske jernbane vrimlede det af militær. Vi maatte stadig væk vente for at slippe forbi vældige tog, pakfulde af soldater eller militært materiale. Paa den vis gik reisen sent. Nu og da mødte vi ogsaa lukkede fangetog, som gik østover. Flere af dem sagdes at indeholde tyske eller østerrigske krigsfanger; men vi saa ikke andet til dem end et og andet blegt ansigt bag de tilgitrede vinduer. Paa platformerne stod kosaker med revolver i bæltet og bajonet paa geværerne.

Banen var erklæret i krigstilstand, og broerne blev særlig nøie passet paa. Der fortaltes, at 8 tyskere skulde have forsøgt at sprænge broen ved Irkutsk i luften, og at dette

fra først af var aarsagen til de strengere forholdsregler. Der berettedes ogsaa om forskjellige optøier i Sibirien. I hvilken udstrækning disse historier var sande, tør jeg ikke udtale mig om.

Ved hver større bro var der posteret militærpatruljer, og det var forbudt at have vinduerne aabne, naar man passerede broer. Ved de største broer kom der ind skarptvæbnede gendarmer, som posteredes i gangene og befalede, at alle vinduer skulde lukkes, alle kupédøre slaaes op og alle passagerer indtage sine pladse, til broen var passeret. Paa den anden side af broen standsede man saa igjen, og gendarmerne gik af. Dette er vel antagelig forsigtighedsregler, som maa iværksættes i ethvert krigførende land.

Ved afgangen fra Perm ventede der os atter en overraskelse. Vi fik to officerer ind til os, saa vi nu blev seks i vor fire mands kupé, som man havde lovet os at beholde alene til Petrograd. Vi var nemlig nu kommet ind i et nyt banedistrikt, hvor stationsmesteren i Omsk ikke længere havde noget at sige. Vi forsøgte at protestere, men forstod snart, at det var haabløst. Det spillede forøvrig ikke saa stor rolle. Officererne viste sig at være prægtige, elskværdige mennesker; det var læger, som skulde til fronten. Og det er jo ikke saa farlig at reise trangt, naar man bare reiser i dannet selskab. Det blev forøvrig ikke saa trangt, som vi havde frygtet for. De russiske kupéer er velsignet rummelige, og køierne var saa brede, at vi uden vanskelighed kunde ligge to i dem, naar vi ikke vendte hovedet samme vei.

Paa stationen i Perm var der en vældig mængde soldater, militærmusik og stor begeistring. To—tre lange, overfyldte soldatertog gik til fronten under brusende hurraer og viften med huer og lommetørklæder. Vi havde idethele det indtryk, at jo nærmere vi kom krigsskuepladsen, des større blev begeistringen. Her var den aldeles paatagelig og syntes lige udbredt i alle folkelag.

Vi traf paa toget en høitstaaende ordensdekoreret russisk officer, som alle hilste paa med stor ærbødighed. Han kom

hen til os og spurgte, hvem vi var. Da han fik høre, at det var en norsk ekspedition, lyste hans elskværdige ansigt op. «Nordmændene skylder vi at modtage med al mulig venlighed,» sagde han, «vi kjender godt til og skal ikke glemme, hvad de har gjort for de gjennemreisende russiske flygtninge under denne krig.»

Vestenfor Vologda blev der færre militærtog at se. De fleste tog nok veien den sydligere linje over Moskwa. Og i Petrograd var der stille, langt færre uniformer at se end i fredstid. Vi kom did om formiddagen og reiste videre til Raumo allerede samme dags aften. Vi havde en affære at ordne med toldvæsenet og fik derfor ikke tid at aflægge visit hos minister *Prebensen,* hvilket jeg herved beder ham undskylde. Vi skylder hr. Prebensen megen tak for den elskværdige forekommenhed, med hvilken han har ordnet snart det ene, snart det andet for vor ekspedition.

Vi havde lidt klus med vore geværer. Jeg foreviste dem paa den finske jernbanestations toldkammer i Petrograd og bad om en bevidnelse for, at vi havde dem med os ud af landet. Vi havde nemlig faaet dem ind toldfrit paa betingelse af, at de blev udført igjen. Nu maatte vi altsaa have en saadan bevidnelse for at kunne bevise, at de ikke var afhændet inden det russiske rige. Men bestyreren for toldkammeret nægtede merkelig nok at give en saadan bevidnelse tiltrods for alle vore papirer og introduktionsskrivelser. Han kom istedenfor med noget snak om, at vi maatte føre alle ekspeditionens eiendele ud *samtidig.* Da jeg gjorde opmerksom paa, at noget saadant forbehold ikke var taget i vore dokumenter, svarede han bare, at der heller intet stod om, at vi kunde føre det ud til forskjellig tid. Jeg maa til russernes ære sige, at vi kun sjelden traf embedsmænd, som viste saadan mangel paa konduite som denne mand. Hans optræden var vel et udslag af russernes vanlige skræk for papirer, som gjør, at selv ubetydelige smaating i manges øine bliver store og vigtige sager, som maa behandles med forsigtighed, naar der skal skrives noget om dem. Da jeg

bemerkede, at han daarlig efterkom departementets anmodning om at vise os imødekommenhed, syntes han at blive en smule betænkelig, og han opfordrede os saa til at vente en dag eller to i Petrograd, saa skulde vi faa denne vigtige sag afgjort. Dertil svarede jeg, at vi ikke var villige til at lægge os over for en saadan bagatel, da opholdet i Petrograd sandsynligvis vilde koste mere, end hele toldbeløbet androg til. Vi foretrak derfor at tage vaabnene ud uden hans paategning og heller løbe den risiko at maatte betale tolden. Og dermed blev det.

I Raumo blev vor karabin konfiskeret af en gendarm og bragt ind til nogle officerer, som havde i opdrag at kontrollere, hvad der passerede grændsen samt holde krigskontrabande tilbage. Men da jeg foreviste vore papirer, fik vi den straks igjen. Kontrollen var ellers ikke særlig strængere end i fredstid. Vore sager gad man knapt kikke paa; papirerne var nok. Da gaar man nok efter alt at dømme ganske anderledes strengt og nærgaaende tilverks ved de tyske grænsestationer. Kommandanten i Raumo, en stor, staut finlænder, var saa elskværdig paa første ord at give os den ønskede bevidnelse for, at vi førte geværerne med ud.

Vi havde en hel del ældre tyskere med paa toget. De var udvist af Rusland og skulde hjem. Som rimeligt kan være, saa de triste og forgræmmede ud. Mange af dem havde kanske tabt det meste af, hvad de eiede. Da vor dampbaad, «Gauthiod», var kommen i rum sjø, var det ligesom de kviknede til og pustede lettere.

I Gefle fik vi en elskværdig modtagelse. Toldvæsenet brød sig ikke om at se paa vore sager, da de hørte, hvem vi var. En høitstaaende toldembedsmand trykkede mine hænder og ønskede os hjertelig velkommen til hjemlig grund. «For nu kan De føle Dem som hjemme her,» sagde han. «Under Eders fravær har dét hændt, som vi alle saa inderlig har ønsket: De skandinaviske broderfolk har fundet hverandre. De har forstaat, at svensker og nordmænd er brødre og maa holde sammen.» Og denne mands stemning syntes

at besjæle alle de svensker, vi traf sammen med. Reisen hjemover gjennem Sverige artede sig næsten som en fest, og vi blev af alle mødt paa en maade, som glædede os dybt.

Om aftenen den 21de september, efter nøiagtig en maaneds express-reise fra ren-sojoternes tempel, befandt vi os atter paa fædrelandets grund.

Indkomne bidrag til Sibirie-ekspeditionen.

Statsbidrag	kr.	10,000.00
Indsamlet ved Videnskabsselskabet i Trondhjem	»	2,100,00
Nansenfondet	»	1,000.00
Statsminister *Carl Løvenskiold*	»	1,000.00
Hofjægermester *Ths. Fearnley*	»	500.00
Frk. *Harriet Wedel-Jarlsberg*	»	500.00
Anatomisk institut	»	500.00
Skibsreder *Thor Dahl,* Sandefjord	»	500.00
Bankier *Joh. G. Heftye*	»	500.00
Skogselskabet	»	250.00
Feddersen & Nissen, Hammerfest	»	250.00
Selskabet for Norges vel	»	250,00
Bryggerieier *Joh. Gmeiner,* Tønsberg	»	200.00
Disponent *Oscar Hytten,* Tønsberg	»	100.00
	Ialt kr.	17,650.00

L. H. Hagen & Co., en hammerless drilling.

Larsens vaabenforretning, et dobbeltløb og en Browning-pistol.

Steen & Strøm, telte.

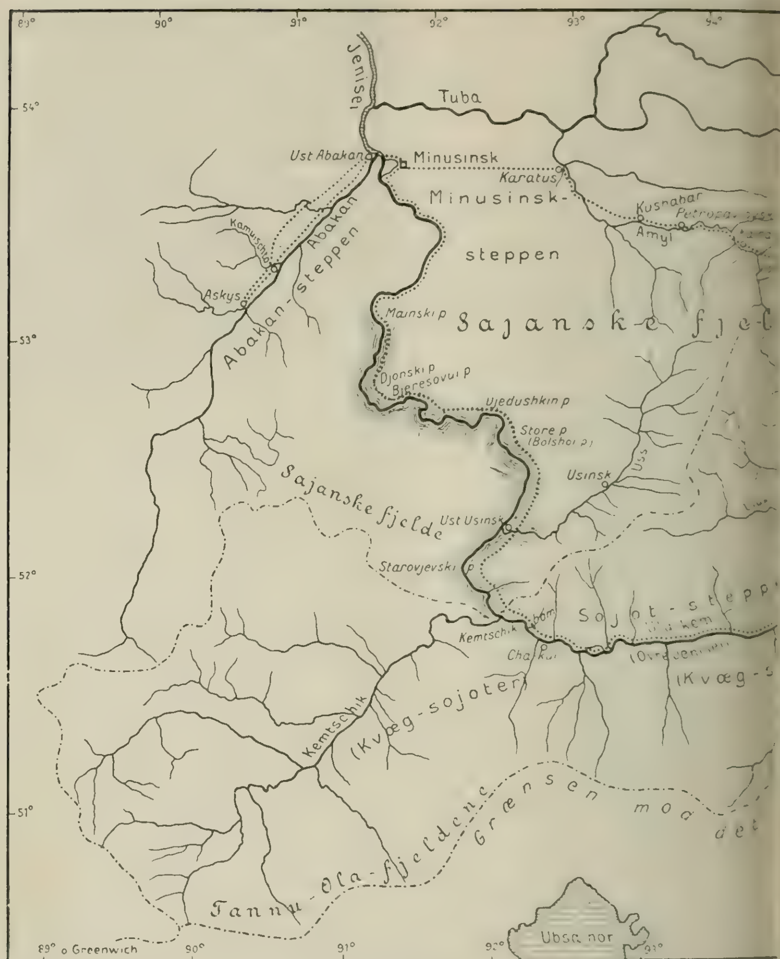
Gunerius Pettersens magasin, soveposer.

Brødrene Dobloug, sportsdresser.

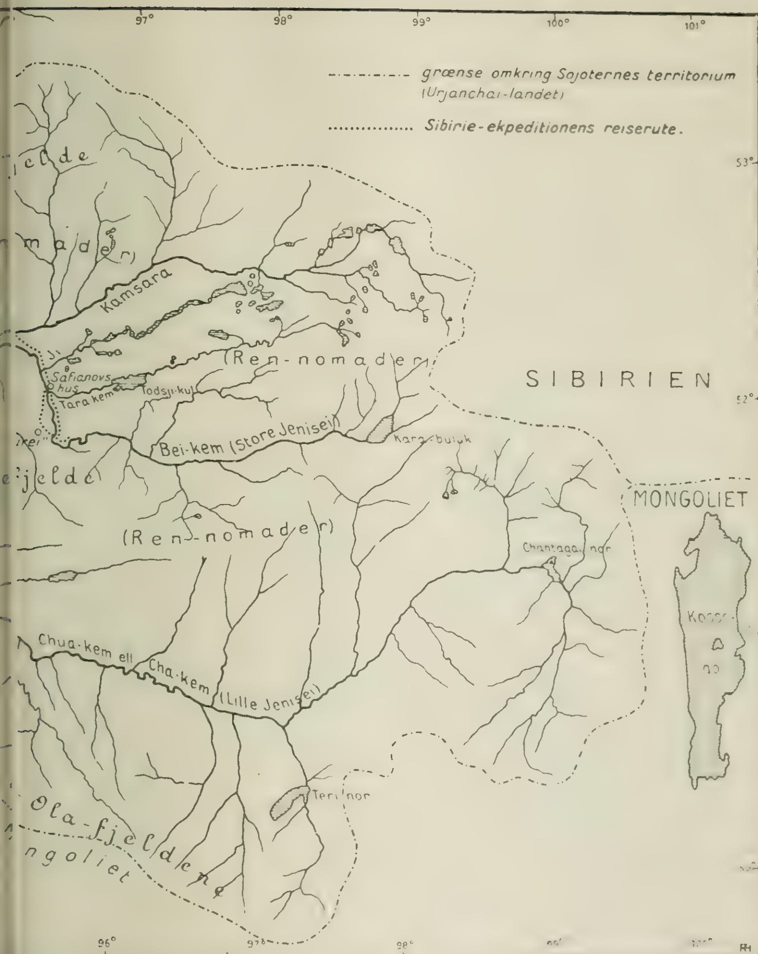
Martin Viig, prismekikkerter.

Chr. Falchenberg, en do.

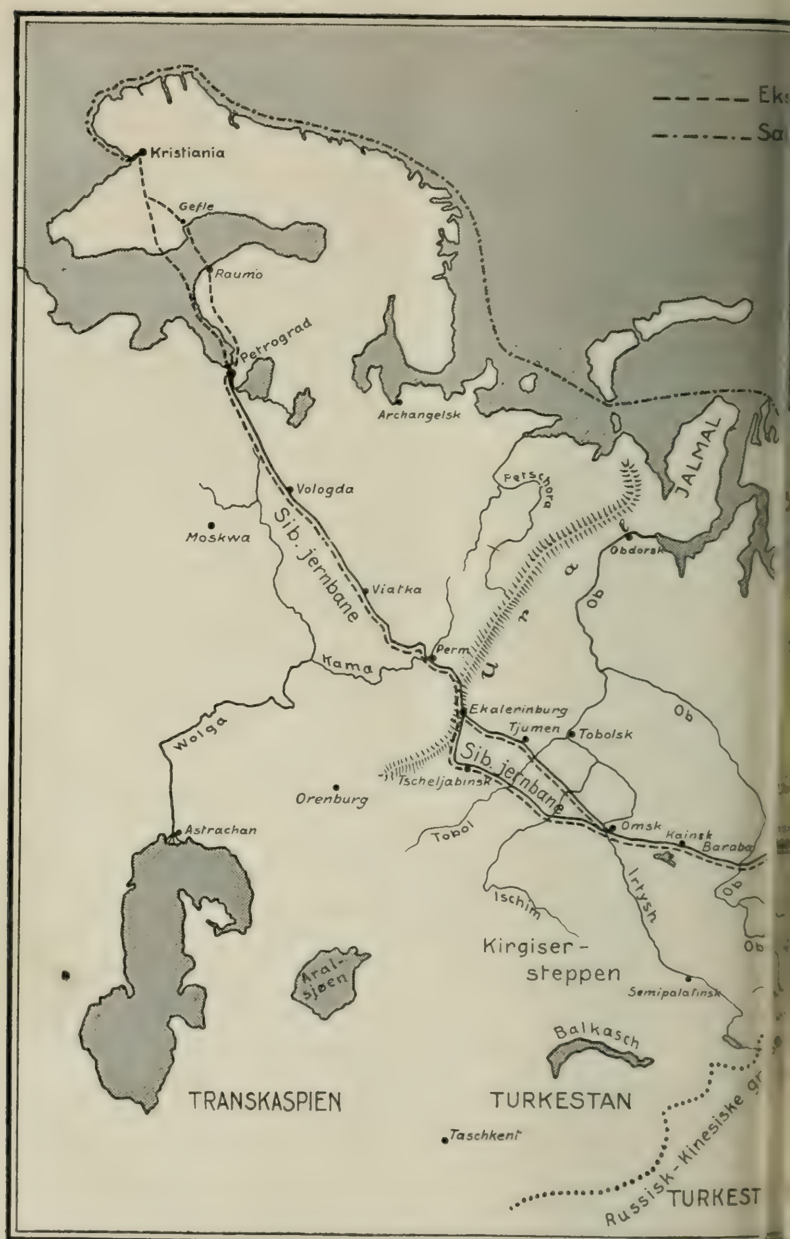
A/S J. L. Nerlien, et fotografiapparat.
Freia chocoladefabrik, chokolade.
Chr.a glasmagasin, rygsække og kogeudstyr.
Ludvig Munthe, Browning-pistoler.
Nicolay S. Øverli, et halvkronometer-ur.
Salomons skofabrik, skotøi.
A/S «Optikus», et aneroidbarometer.
Gundersen & Løken, et do. og bergkompas.
A. W. Brøggers bogtrykkeri, trykning.
Apotheket Kronen, apothekervarer.
Wittusen & Jensen, dagbøger samt Soenneckens guldfyldepenne (fra Soenneckens agent).
Rich. Andvord, etiketter.

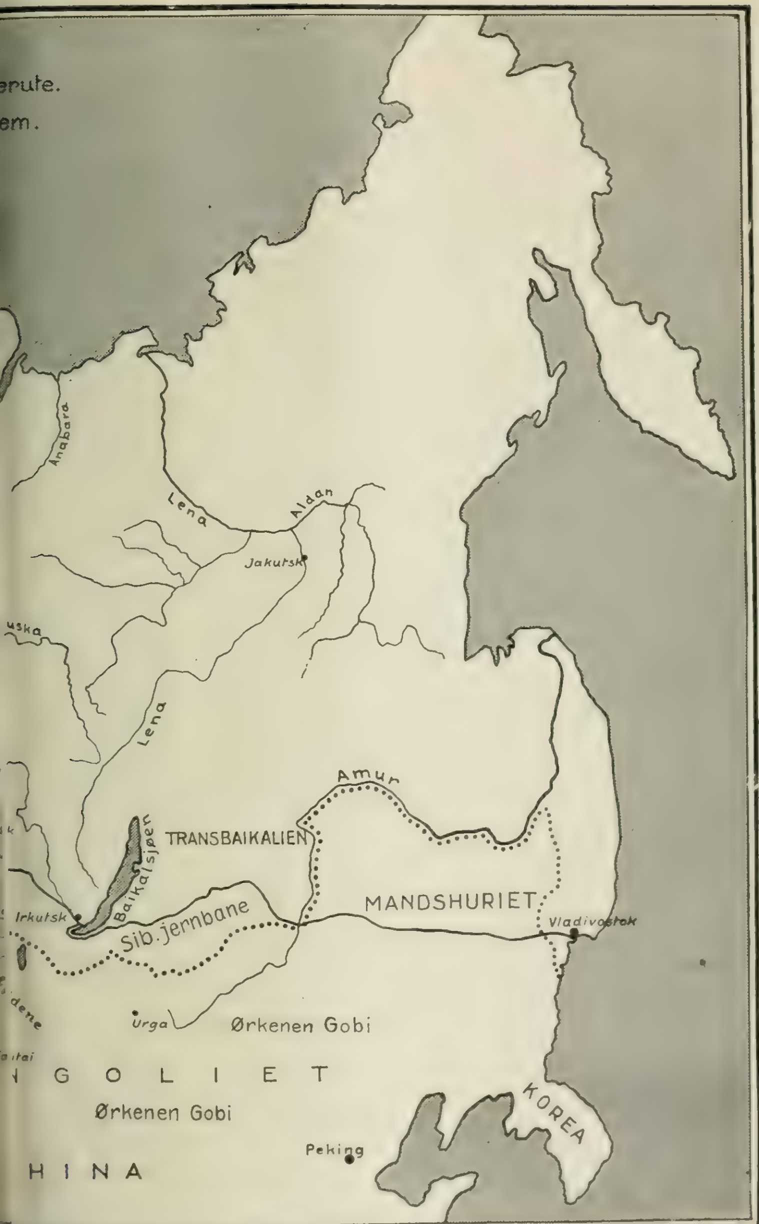
KARTSKITSE OVER SO

URJANCHAI-LANDET)

KARTSKITSE OVER SIBIRIE

KSPEDITIONENS REISERUTE

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 06 25 03 019 4